

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ, ΛΑΡΙΣΑ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ»

**Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΣΤΗΝ
ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ Ν. ΛΑΡΙΣΑΣ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΙΤΣΙΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΟΜΗΡΟΣ ΙΑΤΡΕΛΛΗΣ

ΛΑΡΙΣΑ, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2022

Υπεύθυνη Δήλωση

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι η συγκεκριμένη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών του ΠΜΣ Πλήρους Φοίτησης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας **«Διοίκηση Εκπαιδευτικών Μονάδων»** έχει συγγραφεί από εμένα προσωπικά και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό. Η εργασία αυτή έχοντας εκπονηθεί από εμένα, αντιπροσωπεύει τις προσωπικές μου απόψεις επί του θέματος και το κείμενο είναι γραμμένο με τα δικά μου λόγια και δεν αποτελεί προϊόν λογοκλοπής από τρίτες πηγές. Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης διπλωματικής αναφέρονται στο σύνολό τους, δίνοντας πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο».

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

«Σύν μυρίοισι τά καλά γίγνεται πόνοις», συμβουλεύει ο τραγικός ποιητής Ευριπίδης και δεν έχει διόλου άδικο. Τα καλά, λοιπόν, τα αποκτά ο άνθρωπος με χίλιους δυο κόπους. Η γνώση δεν εμφανίζεται αυτοφύως. Καρπίζει μέσα από την καθοδήγηση, την έμπνευση και το χρόνο που διαθέτουμε για την κατάκτησή της.

Με την περάτωση λοιπόν της παρούσας διπλωματικής εργασίας, νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Όμηρο Ιατρέλλη. Διότι η ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής μου εργασίας θα ήταν αδύνατη χωρίς την πολύτιμη καθοδήγηση και την ανεξάντλητη υπομονή του. Του εκφράζω ένα βαθιά αληθινό ευχαριστώ για την προσοχή και την βοήθεια που προσέφερε.

Εκφράζω επίσης, τις ειλικρινείς ευχαριστίες σε όλους τους καθηγητές του μεταπτυχιακού, οι οποίοι ακούραστα μας μετέδωσαν τα γνωστικά αντικείμενα και μας άνοιξαν τις οδούς της έρευνας - ακόμη και εν μέσω πανδημίας.

Οφείλω να ευχαριστήσω τους συναδέλφους εκπαιδευτικούς διότι χωρίς την συμμετοχή τους δεν θα μπορούσε να διεξαχθεί η έρευνα.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την άπειρη ευγνωμοσύνη στον σύζυγό μου όπως και στα παιδιά μου για τη συνεχή υποστήριξη και συγκινητική κατανόηση κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εποχή μας χρειάζεται περισσότερο από ποτέ τη συνάρτηση των τεχνών με τη μάθηση στην εκπαιδευτική διαδικασία. Με αυτόν τον τρόπο, οι μαθητές του Δημοτικού σχολείου, μπορούν να προσεγγίσουν τη βιωματική μάθηση, είτε μέσα από τη διδασκαλία των τεχνών (teaching arts) είτε μέσω της ενσωμάτωσης των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία (learning through arts). Η σύνδεση πολλών γνωστικών πεδίων οδηγεί στη ολιστική προσέγγιση της μάθησης και κατ' επέκταση στην αποτελεσματική διάχυση της γνώσης. Στο παραπάνω εγχείρημα ο ρόλος του εκπαιδευτικού αναδεικνύεται σημαίνων, διότι ο δάσκαλος είναι εκείνος που θα μεσολαβήσει για να εμβαπτιστεί ο μαθητής με το φαινόμενο των τεχνών. Βασικός σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να αναδειχθούν οι αισθητικές τέχνες ως μέσο της μαθησιακής διαδικασίας, η συμβολή τους στην ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού και η διερεύνηση των απόψεων και των στάσεων των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για την ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία. Ο μεθοδολογικός σχεδιασμός της έρευνας πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τα πρότυπα των ποιοτικών ερευνών. Το βασικό ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε ήταν η διεξαγωγή ημιδομημένων συνεντεύξεων. Οι ερωτώμενοι ήταν 9 εκπαιδευτικοί - δάσκαλοι, εκπαιδευτικοί ειδικοτήτων, διευθυντές, συντονιστές εκπαιδευτικού έργου - από σχολικές μονάδες της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του νομού Λάρισας. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες θεωρούν την ενσωμάτωση των τεχνών σημαντικό συντελεστή στη μαθησιακή διαδικασία. Η στάση τους χαρακτηρίζεται θετική ως προς την πραγμάτωση των μαθησιακών στόχων αλλά και την ενεργοποίηση πολλαπλών στοιχείων της προσωπικότητας των μαθητών. Ως ανασταλτικοί παράγοντες της ενσωμάτωσης των τεχνών αναγνωρίζονται μεταξύ άλλων η υπερβολή της ακαδημαϊκής γνώσης εις βάρος των καλλιτεχνικών μαθημάτων και η ελλιπής επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα τεχνών. Από την άλλη πλευρά, ως ευνοϊκοί παράγοντες αναδεικνύονται η συνεργασία των δασκάλων με τους εκπαιδευτικούς των καλλιτεχνικών μαθημάτων, η θετικά προσκείμενη διεύθυνση του σχολείου σε θέματα τεχνών και το πλούσιο πολιτισμικό περιβάλλον πλησίον των σχολικών μονάδων. Οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί, αν και χρησιμοποιούν -όσο μπορούν- τα εφόδια των τεχνών στη διδακτική τους προσέγγιση, θεωρούν επιτακτική ανάγκη την πιο στοχευμένη επιμόρφωση τους στο αναφερόμενο πεδίο.

Λέξεις κλειδιά: Ενσωμάτωση των τεχνών, μαθησιακή διαδικασία, εκπαιδευτικοί Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

ABSTRACT

Our age needs more than ever the connection of the arts with learning in the educational process. It is a necessary path in order for the students of the Primary school to approach the experiential learning either through the teaching of arts or through the integration of the arts in the learning process. The connection of many cognitive fields leads to the holistic approach of learning and consequently to the effective diffusion of knowledge. In the above project, the role of the teacher is highlighted, because the teacher is the one who will mediate for the student to be immersed in the phenomenon of the arts. The main purpose of this work was to highlight the aesthetic arts as a means of the learning process, their contribution to the overall development of the child's personality and to explore the views and attitudes of Primary school teachers to integrate the arts in the learning process. The methodological design of the research was carried out according to the standards of qualitative research. The main research tool used was to conduct semi-structured interviews. The respondents were 9 teachers - teachers, specialty teachers, principals, educational project coordinators -from schools of Primary Education in the prefecture of Larissa. The results of the research showed that the participants consider the integration of the arts as an important factor in the learning process. Their attitude is characterized as positive in terms of achieving learning objectives but also the activation of multiple elements of students' personality. Inhibiting factors in the integration of the arts are recognized, among others, the excess of academic knowledge to the detriment of art courses, the lack of training of teachers in arts, while favorable factors are the cooperation of teachers with teachers of art courses, the positive school management in arts, the rich cultural environment close to the school units. The interviewed teachers, although they use the supplies of the arts in their teaching approach, consider it imperative to train them in the mentioned field.

Keywords: Integration of arts, learning process, Primary education teachers.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ABSTRACT	4
ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΩΝ	7
ΠΙΝΑΚΕΣ	7
ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ.....	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : ΘΕΩΤΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	11
1.1 Περιγραφή του προβλήματος	11
1.2 Η αναγκαιότητα της ενσωμάτωσης των τεχνών και η συνεισφορά της εργασίας	13
1.3 Προσδιορισμός ερευνητικών ερωτημάτων	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ.....	19
2.1 Τέχνες και εκπαίδευση	19
2.2 Η έννοια της ενσωμάτωσης.....	24
2.3 Αποσαφήνιση εννοιών του θέματος	26
2.3.1 Τι είναι τέχνη.....	26
2.3.2 Τι είναι μάθηση.....	27
2.4 Πολλαπλή νοημοσύνη – Οι οκτώ τύποι πολλαπλής νοημοσύνης κατά Gardner.....	30
2.5 Ο δημιουργικός νους στη μάθηση μέσω των τεχνών	32
2.6 Κίνητρα και προκλήσεις της ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαίδευση	34
2.7 Παιδαγωγικές Εφαρμογές Ενσωμάτωσης Τεχνών	38
2.8 Προσεγγίσεις της ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία ..	42
2.9 Προβλήματα στην ενσωμάτωση των τεχνών	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ	47
3.1 Σκοπός και στόχοι της έρευνας	47
3.3 Ερευνητικό εργαλείο συλλογής των πρωτογενών δεδομένων	48
3.4 Ο καθορισμός του δείγματος έρευνας.....	49
3.5 Η διαδικασία της συνέντευξης	51
3.6 Αξιοπιστία και εγκυρότητα της έρευνας	52
3.7 Η ηθική δεοντολογία της έρευνας	53
3.8 Επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων της συνέντευξης	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	56
4.1 Εισαγωγή	56
4.2 Επαγγελματικό προφίλ του δείγματος	56

4.3 Αντίληψη της έννοιας «ενσωμάτωση των τεχνών» και αξιοποίηση της	59
4.3.1 Χρήση μορφών τέχνης από τους εκπαιδευτικούς.....	61
4.3.2 Μαθήματα στα οποία μπορεί να ενσωματωθεί η τέχνη.....	62
4.3.3 Αξιοποίηση των τεχνών και αφομοίωση της διδακτέας ύλης.....	63
4.4 Συνδρομή της ενσωμάτωσης των τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών και η συμβολή της στην ολιστική μαθησιακή διαδικασία	65
4.4.1 Ενσωμάτωση των τεχνών και διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης.	65
4.4.2 Πλεονεκτήματα από την ενσωμάτωση των τεχνών στον μαθητικό πληθυσμό.....	67
4.4.3 Ποιες πρακτικές χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί για να φέρουν τα παιδιά σε επαφή με τον κόσμο των τεχνών;	73
4.4.4 Ενσωμάτωση των τεχνών και ενίσχυση ποιοτικής μάθησης και συμβολή τους στην ολιστική προσέγγιση.....	74
4.5 Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών	76
4.5.1 Προϋποθέσεις για τη συστηματική χρήση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία.....	76
4.5.2 Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα τεχνών.....	78
4.5.3 Προσωπική μαθητεία των ερωτώμενων εκπαιδευτικών στις τέχνες.....	79
4.5.4 Ανασταλτικοί και ευνοϊκοί παράγοντες της ενσωμάτωσης των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία	81
4.5.5 Απουσία τέχνης από τη μαθησιακή διαδικασία – έλλειψη φαντασίας και δημιουργικότητας.....	85
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	88
5.1 Συμπεράσματα της έρευνας	88
5.2 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	97
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	98
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α	106
Οι απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών για τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας	106
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β	165
ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ	165
Δημογραφικά στοιχεία.....	165

ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 3.1 Τα θέματα ή άξονες της ποιοτικής μελέτης	50
Πίνακας 4.1 Επαγγελματικό προφίλ του δείγματος	55
Πίνακας 4.2 Η τέχνη στην εκπαίδευση	55
Πίνακας 4.3 Μορφές τέχνης που χρησιμοποιούν οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί στην μαθησιακή διδασκαλία	55
Πίνακας 4.4 Μαθήματα στα οποία μπορεί να ενσωματωθεί η τέχνη	55
Πίνακας 4.5 Αξιοποίηση των τεχνών και αφομοίωση της διδακτέας ύλης	55
Πίνακας 4.6 Ενσωμάτωση των τεχνών και διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης	55
Πίνακας 4.7 Πλεονεκτήματα από την ενσωμάτωση των τεχνών στο μαθητικό πληθυσμό	
Πίνακας 4.8 Επαφή με τον κόσμο των τεχνών	55
Πίνακας 4.9 Ενσωμάτωση τεχνών και ενίσχυση ποιοτικής μάθησης	55
Πίνακας 4.10 Συμβολή της ενσωμάτωσης των τεχνών στην ολιστική μαθησιακή προσέγγιση	55
Πίνακας 4.11 Προϋποθέσεις για την συστηματική χρήση των τεχνών στην μαθησιακή διαδικασία	55
Πίνακας 4.12 Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην τέχνη	55
Πίνακας 4.13 Προσωπική μαθητεία στις τέχνες	55
Πίνακας 4.14 Ανασταλτικοί παράγοντες για την ενσωμάτωση των τεχνών στην μαθησιακή διαδικασία	55
Πίνακας 4.15 Ευνοϊκοί παράγοντες ενσωμάτωσης των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία	55
Πίνακας 4.16 Απουσία τέχνης από τη μαθησιακή διδασκαλία, έλλειψη φαντασίας και δημιουργικότητας	55
Πίνακας 4.17 Πιθανά αίτια έλλειψης φαντασίας και δημιουργικότητας	55

ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Γράφημα 4.1 Εκπαιδευτική προϋπηρεσία συμμετεχόντων	55
Γράφημα 4.2 Φύλο συμμετεχόντων	55
Γράφημα 4.3 Ειδικότητα συμμετεχόντων	55
Γράφημα 4.4 Τυπικά προσόντα συμμετεχόντων	55
Γράφημα 4.5 Θέση ευθύνης συμμετεχόντων	55

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τις τελευταίες δεκαετίες η τέχνη αξιοποιείται διεθνώς για την επίτευξη των μαθησιακών στόχων. Η ενσωμάτωση των τεχνών στις εκπαιδευτικές βαθμίδες δεν στοχεύει μονάχα στη μετάδοση γνώσεων στον μαθητή αλλά συνδράμει στην καλλιέργεια της κριτικής και δημιουργικής σκέψης των παιδιών, στην ουσιαστική διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους, καθώς και στη δημιουργία προϋποθέσεων για αποτελεσματική μάθηση αφού οι τέχνες ενισχύουν την ενεργό συμμετοχή των μαθητών. Επίσης, οι τέχνες καλλιεργούν τον μαθητικό στοχασμό και συντελούν στην απόκτηση σχέσεων ζωής και αξιών που ενδυναμώνουν την κοινωνική και ανθρωποκεντρική φιλοσοφία, αξίες και στάσεις που είναι ικανές να λειτουργήσουν ως αντισταθμιστικοί παράγοντες για την επίλυση διαπροσωπικών συγκρούσεων, που παρουσιάζονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα στις σχολικές μονάδες. Σκοπός της παρούσης εργασίας είναι να εντοπίσει τον πολυδιάστατο ρόλο των τεχνών στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, καθώς και τη συμβολή τους στην ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του μαθητή. Οι τέχνες παρουσιάζονται ως δυναμικοί συντελεστές της ολιστικής ανάπτυξης του παιδιού. Στις περισσότερες χώρες το ωρολόγιο πρόγραμμα σπουδών «δεν δίνει έμφαση στη στείρα απόκτηση γνώσεων αλλά και στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, στόχος που προσανατολίζεται σε μια ολιστική προσέγγιση» (Τσιάρας, 2014:134). Στο πλαίσιο όμως της τυπικής εκπαίδευσης στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση εντοπίζονται προβλήματα πρακτικής χρήσης των τεχνών ως μέσο διδασκαλίας. Παρατηρείται μια δυσπιστία στην καθολική αποδοχή της σημαντικής συνεισφοράς των τεχνών στην γνωστική μαθητική ανάπτυξη.

Η κεντρική θέση του Herbert Read στο βιβλίο του *Education Through Art* (1954), είναι πως η καλλιτεχνική δράση, αυτή μόνο, κρίνεται ικανή να διαμορφώσει στο παιδί έναν τρόπο ολοκληρωτικής εμπειρίας. Επίσης, ο ίδιος υποστηρίζει πως για χάρη της λογικής δεν χρειάζεται να θυσιαστεί η επινόηση.

Η τέχνη είναι το όχημα αναβάθμισης της δημιουργικότητας. Η δημιουργικότητα «είναι συνώνυμο της αποκλίνουσας σκέψης, που είναι ικανή δηλαδή να σπάει τα σχήματα της εμπειρίας» (Rodari, 2003:204). Ένα δημιουργικό μυαλό εργάζεται αδιάκοπα, ρωτά ακατάπαυστα, ανακαλύπτει προβλήματα εκεί όπου οι άλλοι βρίσκουν επαρκείς απαντήσεις, αρνείται το στεγανοποιημένο σκεπτικό, διατυπώνει αυτόνομες κρίσεις. Για τον Rodari (2003) ο άνθρωπος νους είναι ένας και η δημιουργικότητά του οφείλει να αναπτυχθεί προς όλα τα σημεία.

Πολλοί ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία εξαρτάται από τον εκπαιδευτικό. Ο εκπαιδευτικός όταν υιοθετεί καλλιτεχνικά σχήματα δράσης στο μάθημά του, μεταμορφώνεται σ' έναν υποκινητή δράσης, σε έναν εμπυχωτή, κι όχι απλά σε έναν μεταφορέα γνώσης τυποποιημένης. Είναι ο ενήλικας «που βρίσκεται με τα παιδιά για να αναπτύξει και στον εαυτό του το σχήμα της δημιουργίας, της εποικοδομητικής ενασχόλησης σε μια σειρά δραστηριοτήτων που πρέπει πλέον να τις θεωρούμε ίσες: ζωγραφική, πλαστική, δραματική, μουσική[...]» (Rodari, 2003:207).

Αν αποδεχθούμε την άποψη πως η φύση συνήθως δεν διακρίνεται από σπατάλη, ώστε να αποτρέπει το ένα σύστημα να δανείζεται από το άλλο, τότε ίσως μπορούσαμε να κατανοήσουμε πως η τέχνη συνδράμει στην παιδεία και η παιδεία στην τέχνη. Η τέχνη τονίζει το σημείο που ξεφεύγει της άμεσης εμπειρίας, γι' αυτό μπορεί να λειτουργήσει ως παιδαγωγικός συντελεστής.

Τα προοδευτικά ρεύματα στην παιδαγωγική οδήγησαν στο μονοπάτι της παιδοκεντρικής διδασκαλίας, η οποία τοποθετεί το πρόσωπο ως προτεραιότητα στη μαθησιακή διαδικασία και τη μάθηση ως αποτέλεσμα μιας διαλεκτικής σχέσης μεταξύ μαθητών και του σχολικού περιβάλλοντος. Η έννοια της παιδοκεντρικής μαθησιακής διαδικασίας, η οποία έλκει την καταγωγή της στα κείμενα και τις απόψεις των Rousseau, Pestalozzi, Dewey, μεταλαμπαδεύτηκε στη σχολική κοινότητα. Έτσι, ανάμεσα στα γνωστικά αντικείμενα που περιλάμβανε το ωρολόγιο πρόγραμμα του Δημοτικού, συμπεριλήφθηκε η διδασκαλία των τεχνών, ο ρόλος των οποίων συνδυάστηκε με την ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών και τη βιωματική μάθηση. Η εργασία καταγίνεται με την ενσωμάτωση των τεχνών στη διαδικασία της μάθησης όπως και στις δυνατότητες που παρέχουν οι τεχνικές τους στην επίτευξη των παιδαγωγικών στόχων. Αναλυτικότερα οι στόχοι της έρευνας είναι:

1. Να εξηγήσουμε γιατί είναι σημαντική η χρήση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία
2. Να διερευνηθούν οι απόψεις και οι στάσεις των εκπαιδευτικών των Δημοτικών Σχολείων για τη σπουδαιότητα των τεχνών
3. Να προβληθούν οι μαθησιακοί σκοποί που προκύπτουν από την ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία και ο βαθμός ικανοποίησης των εκπαιδευτικών από τα αποτελέσματα που θα προκύψουν.
4. Να εντοπιστούν οι παράγοντες που εμποδίζουν ή συμβάλλουν στην αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία.

5. Να επισημανθεί η αναγκαιότητα της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στη χρήση των πρακτικών εφαρμογών, προκειμένου να αξιοποιηθούν σθεναρά οι τέχνες στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Ειδικότερα, η παρούσα εργασία απαρτίζεται από πέντε κεφάλαια. Τα πρώτα δύο κεφάλαια παρουσιάζουν το θεωρητικό μέρος της εργασίας. Στο πρώτο κεφάλαιο περιγράφεται το πρόβλημα από το οποίο προέκυψε η συγκεκριμένη μελέτη, παρουσιάζονται τα ερευνητικά ερωτήματα καθώς και η συνεισφορά της εργασίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η βιβλιογραφική επισκόπηση, αποσαφηνίζονται - επίσης- οι έννοιες της ενσωμάτωσης, της τέχνης και της μάθησης. Έννοιες δηλαδή που άπτονται της συγκεκριμένης εργασίας. Επιπλέον, αναλύονται εν συντομία οι τύποι Πολλαπλής Νοημοσύνης κατά τον Gardner που τεκμηριώνουν τον διαφορετικό τρόπο μάθησης του κάθε παιδιού. Ακόμα, επιχειρείται να αναφανεί η ευελιξία που παρέχει στους μαθητές η δημιουργική σκέψη και πώς μπορούν οι εκπαιδευτικοί να την αξιοποιήσουν. Προβάλλονται, επίσης τα κίνητρα που χρειάζονται για να ενσωματωθούν οι τέχνες στην εκπαιδευτική διαδικασία, ενώ εξετάζεται η ανάγκη ενσωμάτωσης των τεχνών στη μαθησιακή κοινότητα. Παράλληλα, αναφέρονται παιδαγωγικές εφαρμογές και προσεγγίσεις ενσωμάτωσης των τεχνών, καθώς επίσης και προβλήματα που ενδεχομένως προκύπτουν κατά τη διάρκεια αξιοποίησης των τεχνών από τους εκπαιδευτικούς. Το τρίτο κεφάλαιο συνιστά την εμπειρική πλευρά της έρευνας και σχετίζεται με το ερευνητικό της μέρος. Παρουσιάζεται η μεθοδολογία της ποιοτικής έρευνας που εφαρμόστηκε στην παρούσα εργασία, ο σκοπός και οι στόχοι της έρευνας, το ερευνητικό εργαλείο συλλογής δεδομένων, το δείγμα, η ερευνητική προσέγγιση της συνέντευξης, η αξιοπιστία και εγκυρότητα της έρευνας, η ηθική δεοντολογία της καθώς και η ανάλυση των δεδομένων. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ευρήματα της μελέτης που απορρέουν από τους τρεις ερευνητικούς άξονες της εν λόγω εργασίας και συνοδεύονται από χαρακτηριστικά αποσπάσματα των συνεντεύξεων. Έπειτα, στο πέμπτο κεφάλαιο συνοψίζονται τα συμπεράσματα από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας που πραγματοποιήθηκε και οι προτάσεις για μελλοντική έρευνα. Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται με τις ελληνικές και ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές αναφορές και τα παραρτήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : ΘΕΩΤΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1.1 Περιγραφή του προβλήματος

Εδώ και αρκετά χρόνια καταβάλλονται φιλότιμες προσπάθειες ώστε να καταστούν οι τέχνες μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Σύμφωνα με το ΔΕΠΠΣ (Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, 2003) οι αισθητικές τέχνες που διδάσκονται στις σχολικές μονάδες της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης είναι τα Εικαστικά, η Θεατρική Αγωγή και η Μουσική. Το μοντέλο που κυριαρχεί στο εκπαιδευτικό μας σύστημα βασίζεται ως επί το πλείστο στην αυτοτελή διαδικασία. Βέβαια, τα αισθητικά πεδία των τεχνών φαίνεται να καλλιεργούν με ξεχωριστό τρόπο τις δημιουργικές δυνάμεις των εκπαιδευτικών και εκπαιδευομένων. Όπως μας λέει ο Gardner (2010) στις σχολικές μονάδες συγκεντρώνεται ένας μεγάλος αριθμός παιδιών που δεν γνωρίζονται από πριν για να συνεργαστούν και η γνώση χρειάζεται να διοχετευτεί μαζικά. Η αξιοποίηση των τεχνών αναδεικνύεται σημαντικός βοηθός στη συνολική μετάδοση γνώσεων της μαθητικής κοινότητας. Η ομαδοποίηση, η ενσυναίσθηση, η συνεργασία, η ανάδειξη και καλλιέργεια των ιδιαίτερων δεξιοτήτων κάθε μαθητή είναι έννοιες που αφομοιώνονται μέσω των τεχνών και διευκολύνουν τη μαθησιακή διαδικασία. Βέβαια, η μείωση των ωρών διδασκαλίας του αντικειμένου των τεχνών στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση σύμφωνα με το Προεδρικό Διάταγμα (ΦΕΚ 109/Α/1-8-2017) αποδυνάμωσε τον σημαίνοντα ρόλο που διαδραματίζουν οι τέχνες στην κατανόηση της γνώσης.

Οι τέχνες μέσα από τις δημιουργικές τεχνικές βοηθούν τον μαθητή ν' αναπτύξει τη φαντασία, το όραμα, το συναίσθημα. Ανέκαθεν η τέχνη πρόσφερε μια πλειάδα εργαλείων προς διευκόλυνση της μάθησης. Από την άλλη πλευρά, όπως εύστοχα μας πληροφορεί η Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά (2020) η εκπαίδευση μέσω ελεγχόμενων μεθόδων βοηθά τον μαθητή ν' αποκτήσει ρεαλιστικές γνώσεις και φυσικά να τις αξιοποιήσει επαρκώς. Η συμπόρευση τεχνών και εκπαίδευσης για την παροχή υψηλού επιπέδου γνώσης είναι ένα από τα ζητούμενα που απασχολούν την παρούσα εργασία. Όμως οι τέχνες δεν μπορούν να αποτελέσουν ένα ακόμη συνθετικό για μια πιο παραγωγική μαθησιακή εξέλιξη. Το θεμελιώδες ζητούμενο είναι τέχνες και εκπαίδευση να ενσωματωθούν, να γίνουν δηλαδή ένα σώμα. Για να καταφέρουν οι τέχνες ν' αποτελέσουν αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας θα πρέπει να σχεδιασθεί μια βασική θεωρητική και μεθοδολογική γραμμή, πάνω στην οποία ο δάσκαλος θα ετοιμάζει δράσεις ενσωμάτωσης των τεχνών για την καλύτερη κατανόηση των μαθημάτων.

Η παρούσα έρευνα προσπαθεί να αναδείξει τη σπουδαιότητα της χρήσης των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Στα σύγχρονα επιστημονικά συνέδρια, αναγνωρίζονται οι προοπτικές για τα χρήσιμα οφέλη που ανακύπτουν κατά τη διάρκεια ενασχόλησης των παιδιών με την τέχνη. Τα συμπεράσματα που διεξάγονται από τα επιστημονικά συνέδρια δείχνουν πως οι τέχνες εφοδιάζουν τα παιδιά με τις έννοιες της εξερεύνησης, της δυναμικής των ερωτήσεων, της ανακάλυψης του εαυτού τους και της ενσυναίσθησης. Κατά τον John O' Toole, (2008) καθηγητή Τεχνών στο Πανεπιστήμιο της Μελβούρνης, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να δώσουν στα παιδιά τα εργαλεία - με τη βοήθεια των οποίων - θα κατανοήσουν τον εαυτό τους και τον κόσμο. Με λίγα λόγια οι μαθητές θα αναπτύξουν ολιστική σκέψη - εμπειρικλείοντας την κιναισθητική, την αισθητική και τη συναισθηματική αντίληψη ως κεκτημένες γνωστικές πλευρές - οι οποίες όχι σπάνια, παραμελούνται και δεν μεταφέρονται στην αίθουσα ως γνώση.

Έχει παρατηρηθεί πως οι εκπαιδευτικοί ακόμη και όταν διαθέτουν κατάλληλες γνώσεις στο επίπεδο των τεχνών και ενώ γνωρίζουν ότι ωφελεί η χρήση τους στην εκπαίδευση, αμφιταλαντεύονται στην τελική τους απόφαση. Καλό είναι να σημειωθεί πως τα Προγράμματα Σπουδών κατευθύνουν τους εκπαιδευτικούς μονάχα σε θεωρητική και γενική βάση χωρίς να παρέχουν τρόπους ενσωμάτωσης των τεχνών στη διδασκαλία. Η εν λόγω εργασία αποβλέπει - επίσης - να παρουσιάσει τα κίνητρα που θα οδηγήσουν τους - ας μου επιτραπεί η αδόκιμη έκφραση - “αμήχανους” εκπαιδευτικούς να εντάξουν τις τέχνες και το παιχνίδι εντός της σχολικής αίθουσας. Ορισμένοι πάλι εκπαιδευτικοί εμφανίζονται διστακτικοί σχετικά με το βαθμό επιρροής των τεχνών στη δημιουργική μάθηση. Αναντίρρητα, για να παρακινήσει ένας εκπαιδευτικός τη μαθητική του ομάδα μέσω της τέχνης, θα πρέπει να εμπλουτίσει ο ίδιος τις καλλιτεχνικές του δυνατότητες. Ο δάσκαλος χρειάζεται να κατέχει την τέχνη της παράστασης, αφού κάθε σχολική αίθουσα είναι μια εν δυνάμει σκηνή και η ιστορία της γνώσης διάλογος, κι όχι κουραστικός μονόλογος.

Γίνεται φανερό πως για όλους τους λόγους που αναλύθηκαν εκτενώς πιο πάνω, διακρίνεται μια αισθητή αδράνεια σχετικά με τη δυναμική πρωτοβουλία της ενσωμάτωσης των τεχνών στο μαθησιακό περιβάλλον. Έτσι εξηγείται η ασυνέχεια που εμφανίζεται ανάμεσα στις θεωρητικές μελέτες και στις μεθόδους που εφαρμόζει το σχολείο.

Κρίνεται λοιπόν, σκόπιμη η ανάγκη να φωτιστεί ο διαμεσολαβητικός ρόλος της ενσωμάτωσης των τεχνών ώστε όχι μόνο να διατυπώνεται σε γραπτά κείμενα η ενεργός συμμετοχή μέσω των τεχνών, αλλά να βρίσκουν γόνιμο έδαφος και στην πρακτική τους υλοποίηση στον σχολικό χώρο.

1.2 Η αναγκαιότητα της ενσωμάτωσης των τεχνών και η συνεισφορά της εργασίας

Με την παρούσα εργασία προβάλλεται η ανάγκη να αξιοποιηθούν δημιουργικά οι αισθητικές τέχνες (Εικαστικά, Θεατρική Αγωγή, Μουσική) ως παιδαγωγικό εργαλείο μάθησης και να διερευνηθούν σε βάθος οι στάσεις και οι απόψεις των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του νομού Λάρισας απέναντι στη διαδικασία μάθησης μέσω των τεχνών.

Γιατί είναι όμως ανάγκη να ενσωματωθούν οι τέχνες στην εκπαίδευση; Ο Gardner (2010) δεν αμφισβητεί την δυναμική της γλωσσικής και της λογικομαθηματικής νοημοσύνης, τις οποίες πρεσβεύουν τα περισσότερα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Διαπιστώνει όμως πως τα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα αδιαφορούν για την ανάπτυξη των άλλων τύπων νοημοσύνης. Εάν αγνοούν τα εκπαιδευτικά συστήματα τους άλλους τύπους νοημοσύνης, απορρίπτουν αρκετούς μαθητές που δεν μπορούν να εμφανίσουν έναν επαρκή συνδυασμό γνώσης. Για τον Gardner μια εκπαίδευση που στηρίζεται σε πολλαπλούς τύπους νοημοσύνης είναι πολύ πιθανό να είναι πιο αποτελεσματική από κάποια που βασίζεται σε έναν ή δύο τύπους νοημοσύνης. Η εξήγηση είναι πολύ απλή: Η εκπαίδευση μπορεί να αναπτύσσει μια πλειάδα ταλέντων και να μετατρέψει τη στεγανότητα των αναλυτικών προγραμμάτων σε προσβάσιμη μορφή για τους περισσότερους μαθητές. Έτσι οι τέχνες έρχονται να δώσουν μια καθαρή απάντηση ως προς την ενεργοποίηση των τύπων της πολλαπλής νοημοσύνης. Δεν περιορίζονται μόνο στη διδασκαλία της καλλιτεχνικής διδακτικής τους φύσης, αλλά διαπερνούν το σύνολο των διδακτικών διαδικασιών και αποτελούν παράγοντα όλων των θεμάτων (Burnaford et al, 2001). Η αξιοποίηση των τεχνών μπορεί ν' αποτελέσει ικανό παράγοντα μάθησης για την καλλιέργεια της σωματικής, ψυχολογικής και κοινωνικής αντίληψης. Ο Robinson (1999) θεωρεί πως αν η εκπαίδευση δεν τολμήσει να εκπαιδεύσει τα παιδιά στις τέχνες, τούτο σημαίνει αποτυχία να εκπαιδευτούν τα παιδιά ως πλήρως αναπτυγμένοι, νοήμονες και συναισθανόμενοι άνθρωποι. Ο συνδυασμός της εκπαίδευσης των αριθμών και της γλώσσας με την εκπαίδευση στις τέχνες συνιστά πνευματική και συναισθηματική ισορροπία. Επιπλέον, οι τέχνες καλλιεργούν την ποιότητα του ανθρώπινου ήθους. Ακολουθούμε μια παλιά παράδοση την οποία μας δίδαξε ο Πλούταρχος στο έργο του 'Περί Παίδων Αγωγής'. Ο ιστορικός και φιλόσοφος πιστεύει 'πως τα ήθη των παιδιών πρέπει να ρυθμιστούν σωστά' (Πλούταρχος, 2002:75). Δικαιολογεί την άποψή του λέγοντας πως η νεότητα είναι εύπλαστη και είναι εύκολο η ψυχή των νέων να επηρεαστεί από το καθετί που μαθαίνουν. Παράλληλα, με την ενσωμάτωση των τεχνών στα διδασκόμενα μαθήματα μπορούμε να γνωρίσουμε πιο εύστοχα το παρελθόν και να εκτιμήσουμε τις

δυνάμεις του παρόντος. Ο πολιτισμός προϋπάρχει των γενεών. Μάλιστα, οι τέχνες συμπεριλαμβάνονται σε εκείνες τις δυνάμεις που διαμόρφωσαν την κοινωνία και τις παραδόσεις της. Προκειμένου οι μαθητές να έχουν πλήρη ενημέρωση και να υιοθετήσουν μια βέβαιη αντίληψη του πολιτιστικού μας περιεχομένου, οφείλουν να κατανοήσουν μια από τις πιο σημαντικές δημιουργικές μορφές επικοινωνίας, που είναι η σφαίρα των τεχνών. Πέραν της κατανόησης του πολιτισμού, οι συμμετέχοντες μπορούν μεταχειριστούν τις τέχνες για να δημιουργήσουν οι ίδιοι. Πιο αναλυτικά, να αναζητήσουν τις δικές τους ιδέες, να εξερευνήσουν τα συναισθήματά τους, να προάγουν τη δημιουργική τους σκέψη και δράση. Μπορούμε να προχωρήσουμε παραπέρα και να ισχυριστούμε πως μέσα από την ενσωμάτωση των τεχνών τα παιδιά μπορούν να καινοτομήσουν, μπολιάζοντας τις παλιές ιδέες με καινούριες, ώστε να μας παρέχουν νέους ορίζοντες για τον κόσμο μας και τι σημαίνει να είσαι άνθρωπος. Επίσης, δεν μπορούμε να αμφισβητήσουμε, αν και αποσιωπάται, την ευεργετική επίδραση που προσφέρουν οι τέχνες σε παιδιά με συναισθηματικές διαταραχές. Ήδη, από την αρχαιότητα είχε αναγνωριστεί η δύναμη των τεχνών πάνω στους ανθρώπους με σωματικές και ψυχολογικές διακυμάνσεις. Δεν είναι τυχαίο ότι τα περισσότερα αρχαία θέατρα βρίσκονταν εντός των Ασκληπιείων, διότι οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν στις ευεργετικές επιδράσεις που απορρέουν από τη θέαση μιας καλής θεατρικής ή μουσικής παράστασης.

Βέβαια, οι τέχνες είναι μια οργανωμένη μορφή παιχνιδιού. Υφίστανται κανόνες, αλλά οι κανόνες αυτοί γίνονται εκούσια δεκτοί από τα παιδιά, καθώς το παιδί γνωρίζει ότι πρόκειται για μια φυσική σύμβαση. Ο J. Pestalozzi (1801) υποστηρίζει πως το παιχνίδι ενδυναμώνει τη φαντασία και τις κοινωνικές σχέσεις των παιδιών. Επιπρόσθετα, επινόησε την ιδέα της ετοιμότητας, υποστηρίζοντας πως το παιδί πρέπει να είναι γνωστικά έτοιμο να κατανοήσει κάτι, χωρίς να το επισπεύσει απότομα. Οι μελέτες του έδειξαν πως οι μαθητές για να καταλάβουν πλήρως τη γνώση, πρέπει να τη βιώσουν. Άρα, τα παιδιά μαθαίνουν, ενεργώντας. Η δράση είναι αναπόσπαστο μέρος της τέχνης.

Όπως ακριβώς ο καλλιτέχνης ‘παίζει’ με την ομορφιά, έτσι και το παιδί παίζει με τη φαντασία του- που σ’ αυτή την ηλικία δεν έχει μπει ακόμα σε κοινωνικά στεγανά – ξεφεύγει από την πεζή καθημερινότητα, μεταμορφώνοντας πραγματικά αντικείμενα σε φανταστικά και δομεί μια ονειρική πραγματικότητα. Αποδεχόμενοι τη θεωρία της «χαλάρωσης και της αναψυχής» του Moritz Lazarus (Παπαδόπουλος, 2010) που ορίζει ότι το παιχνίδι ξεκουράζει το παιδί, τότε μπορεί να γίνει αντιληπτό, πως οι τέχνες ξεκουράζουν το νου του

παιδιού και μπορεί η γνώση να μεταδοθεί με τη μορφή παιχνιδιού, έτσι ώστε να μαθαίνει ικανοποιητικά η πλειονότητα του μαθητικού πληθυσμού.

Επειδή αναφερόμαστε σε όρους όπως *δράση, παιχνίδι, χαλάρωση, φαντασία*, ας μη συσχετίσουμε τις τέχνες μόνο με την ψυχαγωγία, διότι έτσι τις διακρίνουμε από τις σημαντικές εκφάνσεις της πραγματικότητας, με τις οποίες είναι άμεσα συνδεδεμένες. Τα παιδιά μέσα από την αξιοποίηση των τεχνών μπορούν να προετοιμαστούν κατάλληλα για να αντιμετωπίσουν μελλοντικές προβληματικές καταστάσεις, γιατί οι τέχνες δεν δίνουν έτοιμες λύσεις αλλά βοηθούν να τις ανακαλύψει το ίδιο το άτομο. Η Marguerite Yourcenar γράφει: « Οι όροι του παιχνιδιού είναι: Μάθε τα πάντα, διάβασε τα πάντα, εξέτασε σχολαστικά το κάθε τι» (παρατίθεται στο Ματσαγγούρας, 2002:180).

Η ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία έχει ζωτική σημασία γιατί οι τέχνες συντελούν στην ισορροπημένη ανάπτυξη του παιδιού, αφού αξιοποιούν τους πολλαπλούς τύπους νοημοσύνης, για τους οποίους μιλήσαμε διεξοδικότερα παραπάνω. Ο Ken Robinson χρησιμοποιεί ένα δυνατό επιχείρημα για να στηρίξει την προαναφερθείσα θέση, λέγοντας πως η έλλειψη ισορροπίας στην παιδεία, η οποία μπορεί να συνδυάσει τις επιστήμες και τις τέχνες στους κόλπους της, θα σηματοδοτούσε μια κοινωνία «χωρίς την αξιοπρέπεια που χαρίζει η προτίμηση για το κάλλος στις τέχνες και χωρίς την αξιοπρέπεια στις σχέσεις» (Robinson, 1999:80). Η επικρατούσα άποψη στην ελληνική εκπαίδευση είναι η έμφαση στον ορθολογιστική εξέλιξη του αριστερού ημισφαιρίου, εις βάρος των πιο διαισθητικών και ολιστικών πτυχών της συνείδησης. Έτσι όμως η στεγνή ακαδημαϊκή νοημοσύνη μοιάζει κατά τα λεγόμενα του Hemmings με: «την προπόνηση κάποιου για έναν αγώνα δια της διαρκούς εξάσκησης του ενός ποδιού, ενώ οι μύες του άλλου ποδιού αφήνονται να ατροφήσουν». (παρατίθεται στο Robinson, 1999:80).

Η δια - επιστημονικότητα (trans-disciplinarity) στα προγράμματα σπουδών, επίσης, είναι ένα κριτήριο αναγκαιότητας ενσωμάτωσης των τεχνών. Στη δια-επιστημονικότητα συμπράττουν οι επιστήμες και οι παρα-επιστήμες για να δημιουργηθεί ένας κοινός κώδικας επικοινωνίας εντός και πέραν της επιστήμης. Φορέας της προαναφερθείσας κίνησης είναι το Centre International de Recherches et Etudes Transdisciplinaires (CIRET), με έδρα το Παρίσι και τα μέλη της διοργανώνουν διεθνείς συνεδριάσεις για την Δια-επιστημονικότητα. Ο Nicolescu (2002) μας πληροφορεί πως η πρώτη διάσκεψη έλαβε χώρα τον Νοέμβριο του 1994 στην Arrabida της Πορτογαλίας. Εκεί υπεγράφη η Διακήρυξη με θέμα «Trans-disciplinarity Charter». Στη διακήρυξη της Πορτογαλίας γίνεται λόγος για τη σύνδεση της δια-επιστημονικότητας με την τέχνη, την αισθητική, τη διαίσθηση. (παρατίθεται στο

Ματσαγγούρας, 2002:56). Η δια-επιστημονικότητα δεν αποτελεί μια καινούρια υπέρ-επιστήμη. Αντίθετα προϋποθέτει τη σύμπραξη των επιστημών και των παρα-επιστημών, αφού χωρίς την παρουσία τους, εμφανίζει ελλειπείς στόχους. Στόχος της δια-επιστημονικότητας είναι η συνδρομή της στην ευρύτητα της σκέψης του παιδιού. Απαραίτητη προϋπόθεση κρίνεται η συνεργασία ανάμεσα σε δασκάλους και ειδικότητες, ώστε τα διδακτικά τους πεδία να αλληλοσυμπληρώνονται οργανωμένα, να συμπράττουν κι όχι να έρχονται σε ρήξη ή να μεταδίδουν αποσπασματικά τη γνώση. Έτσι, η γνώση γίνεται πιο σχετική με τις πραγματικές καταστάσεις που βιώνει ο μαθητής, παύει να είναι «αποσπασματική» και «αδιάφορη» για τον μαθητικό πληθυσμό.

Η ενσωμάτωση των τεχνών σημαίνει ενεργό μάθηση. Το παιδί διεισδύει στην περιπέτεια της αναζήτησης, κινητοποιείται και συσχετίζει το θεματικό διδασκαλικό περιεχόμενο με τα προσωπικά και κοινωνικά του ενδιαφέροντα. Χρειάζεται η ενσωμάτωση για να προσπελάσει ο μαθητής την εικόνα του «καταναλωτή» της γνώσης και να γίνει παραγωγός της κριτικής σκέψης και του οργανωμένου λόγου. Είναι αδιακύβευτο γεγονός πως οι τέχνες ενισχύουν την ικανότητα να εκφράζονται τα παιδιά με επακριβή τρόπο. Προσδίδουν οξύτητα όρασης, ακοής και αφής.

Οι τέχνες είναι το πέρασμα από την απραξία στην πράξη. Από την ατομικότητα στην ομαδικότητα. Οι τέχνες δεν επιδιώκουν να κρύψουν την πραγματικότητα από τα μάτια των παιδιών. Σίγουρα, μπορούν να καλλωπίσουν την καθημερινότητα, ούτως ώστε τα παιδιά να αντικρίζουν μια δυναμική στην ουσία της.

Ακόμη, η ενσωμάτωση των τεχνών συνηγορεί στην ανάπτυξη του ανθρωπισμού. Οι έννοιες που προάγουν τον ανθρώπινο πολιτισμό είναι η αλληλοκατανόηση, ο αλληλοσεβασμός, η αμοιβαία εμπιστοσύνη, η προάσπιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Εκεί χρειάζεται δεξιοτεχνική άσκηση των τεχνών. Η Montessori (1909), η Heathcote (1970), εστίασαν το ενδιαφέρον τους στα παιδιά. Αμφότερες, σέβονταν τις ιδέες του παιδιού και το ενθάρρυναν να εκφραστεί, προκειμένου να οικοδομήσουν τη γνώση, μέσα από την ανακάλυψη. Ειδικότερα, η Heathcote-σημαντική εκπρόσωπος της διδασκαλίας του εκπαιδευτικού δράματος-ενδιαφερόταν για το βάθος του συναισθήματος και την ουσιώδη κατανόηση. Η απελευθέρωση του παιδιού εντός σχολικής αίθουσας, με εφαλτήριο τη δραματική ένταση, του προσφέρει τη δυνατότητα να αποκαλύψει τον πραγματικό του εαυτό στη σχολική κοινότητα. Αργότερα, το ίδιο παιδί με την ενηλικίωσή του θα αποκαλύψει τον πραγματικό του εαυτό στην οργανωμένη κοινωνία. Η γνησιότητα των συναισθημάτων που θα καλλιεργηθούν από τη σχολική ηλικία, θα του διαμορφώσουν την προσωπικότητα και τα

συναισθήματά του απέναντι στους συνανθρώπους του. Ο Charles Fowler υποστηρίζει πως μέσα από τις τέχνες, μπορούν τα παιδιά να διδαχθούν μια από τις πιο σπουδαίες πολιτιστικές ικανότητες – την Ενσυναίσθηση. Την ικανότητα του ανθρώπου να αναπτύξει το συναίσθημα της συμπόνοιας και της ανθρωπιάς. Στην ελληνική γλώσσα χρησιμοποιούμε την ιδιωματική φράση «Έλα στη θέση μου», για να ορίσουμε την έννοια της ενσυναίσθησης, ενώ στην αγγλική ο ιδιωτισμός αυτός εμπεριέχεται στη φράση «Walk a mile in my shoes». Ενώ η νόηση ενδέχεται να χρησιμοποιηθεί σε ορισμένες περιστάσεις ως εργαλείο εξαπάτησης, η ενσυναίσθηση ως μεσάζων, επικρατεί σε τέτοιες χρήσεις της ανθρώπινης νόησης. Ο Fowler αρνείται κατηγορηματικά πως η διάνοια είναι ο συνδετικός κρίκος με τους συνανθρώπους μας, αλλά το συναίσθημα. Επειδή ο άνθρωπος ορίζεται μέσω της καλλιτεχνικής του έκφρασης, αυτή η έκφραση συνδέεται με την ανθρώπινη φύση. Έτσι, οι τέχνες είναι οι κύριοι μοχλοί, για να ταυτιστούμε με εκείνους που ήρθαν πριν από μας κι εκείνους που ζουν κοντά μας. Άρα η ανθρωπολογική οπτική της παιδείας ενισχύεται μέσα από τις τέχνες. Ο κόσμος της τέχνης είναι κόσμος τάξης και ανατροπών, εναρμόνισης σε κανόνες αλλά και αναπροσαρμογής τους. Οι κανόνες αυτοί δημιουργούν πλαίσιο δράσης και μάθησης.

1.3 Προσδιορισμός ερευνητικών ερωτημάτων

Με βάση τα παραπάνω λεγόμενα για την ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία αλλά και τη βιβλιογραφική επισκόπηση που έπεται, η εν λόγω έρευνα στοχεύει στην ανάδειξη των τεχνών ως παιδαγωγικό μέσο μάθησης στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και στην διερεύνηση των απόψεων και των στάσεων των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας του νομού Λάρισας.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν είναι:

- 1) Ποιες είναι οι απόψεις και οι στάσεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τη σπουδαιότητα των τεχνών και τη συμβολή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία;
- 2) Μπορεί να συμβάλει η ενσωμάτωση των τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού και στην ολιστική μαθησιακή προσέγγιση;
- 3) Οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης πιστεύουν πως είναι αναγκαία η επιμόρφωσή τους στα πεδία των αισθητικών τεχνών, ώστε να τις ενσωματώσουν στην εκπαιδευτική διαδικασία;

Οι ερευνητικές υποθέσεις που ανακύπτουν είναι:

Υπόθεση 1^η: Οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης εκφράζουν θετική στάση και άποψη απέναντι στις αισθητικές τέχνες και πιστεύουν ότι μπορούν να συνδράμουν σημαντικά στη διαδικασία της μάθησης.

Υπόθεση 2^η: Οι εκπαιδευτικοί όταν ενσωματώνουν τις τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία προβάλλουν μαθησιακούς και προσωπικούς στόχους εξέλιξης των μαθητών και ο βαθμός ικανοποίησης τους από τα αποτελέσματα είναι επαρκής.

Υπόθεση 3^η: Οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης θεωρούν ότι είναι απαραίτητη η επιμόρφωσή τους για την ενσωμάτωση των αισθητικών τεχνών στη διδακτική τους πράξη.

Υπόθεση 4^η: Οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης πιστεύουν ότι υπάρχουν σημαντικοί συντελεστές που συνεισφέρουν ή αποτρέπουν την ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

2.1 Τέχνες και εκπαίδευση

Η επίδραση των τεχνών στην εκπαίδευση η οποία θα αξιοποιείται παιδαγωγικά φαίνεται πως απασχόλησε εδώ και αρκετές δεκαετίες παιδαγωγούς, ψυχολόγους, εκπαιδευτικούς. Οι διδακτικές στρατηγικές για τη βελτίωση της μάθησης έχουν επηρεαστεί από τις επικρατούσες θεωρίες για την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία. Ο Ματσαγγούρας (2009) αναφέρει τις θετικές επιπτώσεις του ομαδοσυνεργατικού πνεύματος στο χώρο του σχολείου. Ισχυρός γνώμονας της ομαδικότητας αναδεικνύεται η Τέχνη. Επιχειρώντας μια σύντομη αναδρομή στο εκπαιδευτικό παρελθόν διαπιστώνουμε πως η ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία υπήρξε ισχυρός καταλύτης για νεωτεριστικές αφορμήσεις. Ο John Dewey (1896) με το κίνημα της «Προοδευτικής Αγωγής» (Progressive Education) και με βασικό αξίωμα πως το μάθημα στηρίζεται στην πράξη (learning by doing) στόχευε στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού με απώτερο σκοπό την προσωπική ευτυχία μέσω της ανάδειξης των ενδιαφερόντων και των επιλογών του παιδιού. Αναγνώρισε πολύ νωρίς την επιθυμία του παιδιού να κινείται σωματικά και πνευματικά. Γι' αυτό πρότεινε οι μαθητές ν' αφήνονται ελεύθεροι την ώρα των εργασιών, να μιμούνται και ν' ανακαλύπτουν μόνοι τους πράγματα. Ένας καίριος λόγος για τον οποίο πάνε τα παιδιά στο σχολείο, σύμφωνα με τον Dewey, είναι γιατί εξασκούνται στην έννοια της συνεργασίας. Η Αμερικανίδα εκπαιδευτικός Winifred Ward εισήγαγε τον θαυμαστό κόσμο του θεάτρου στους μαθητές. Σαφώς επηρεασμένη από το προοδευτικό κίνημα του 1930, έθεσε τα θεμέλια του δημιουργικού δράματος, το οποίο έδινε προτεραιότητα στην αυτοέκφραση των παιδιών. Μέσω της αξιοποίησης της θεατρικής τέχνης στο μάθημα της σύγχρονης αγγλικής γλώσσας, παρατήρησε ότι οι μαθητές της εκτιμούσαν περισσότερο την λογοτεχνία και παρουσίαζαν βελτίωση στα μαθήματα παραγωγής και έκφρασης λόγου. Στην Αγγλία η Harriet Finlay-Johnson (1911) συστήνει τη μέθοδο της δραματοποίησης, την οποία χρησιμοποιεί για τη διδασκαλία του μαθήματος της Λογοτεχνίας αλλά και άλλων μαθημάτων που περιλαμβάνονται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα. Στα μαθήματα της Finlay-Johnson, τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να εκφράζονται ως ενεργά πρόσωπα και κριτικοί θεατές ώστε να ερευνούν και να δίνουν νόημα στην εργασία τους. Το 1943 συστήνεται στην Αγγλία η εταιρία Drama Association με εμπνευστή τον Peter Slade. Η εταιρία αυτή στοχεύει στην συστηματική αξιοποίηση της τέχνης στην εκπαίδευση. Για την ενδυνάμωση της συγκεκριμένης ιδέας διοργανώνονται σχετικά συνέδρια, όπως το London Conference in Drama Education το 1948, ενώ αρχίζει τμηματικά να εισάγεται η θεατρική διδασκαλία στο

Αναλυτικό Πρόγραμμα. Ο Αμερικανός ψυχολόγος J. Bruner υποστήριζε πως η μάθηση είναι μια ενεργητική διαδικασία. Διέκρινε μάλιστα τρία είδη εσωτερικών κινήτρων (Ματσαγγούρας, 2009):

- ο Την περιέργεια
- ο Την επιδεξιότητα
- ο Την ανάγκη να εργαστούν με τους άλλους

Σύμφωνα με τον Bruner (1966) τα εσωτερικά κίνητρα συνδράμουν στη διατήρηση και συνέχιση της μαθησιακής διαδικασίας. Είναι απαραίτητο όμως και ένα εξωτερικό κίνητρο για να ενεργοποιηθεί η διαδικασία αυτή. Το κίνητρο θα μπορούσε να είναι ο ίδιος ο δάσκαλος με μια ελκυστική παιδοκεντρική προσέγγιση μέσα από το πεδίο της τέχνης. Η Dorothy Heathcote, εισηγήτρια του εκπαιδευτικού θεάτρου (Drama in education) τη δεκαετία του 1970, έχοντας προσλαμβάνοντας τις απόψεις της σύγχρονης ψυχολογίας με σημαντικό εκπρόσωπο τον Vygotsky και της νεότερης διδακτικής με εκπρόσωπο τον Bruner, προωθεί τη διδακτική-μαθησιακή διάσταση του θεάτρου στο πλαίσιο του αναλυτικού προγράμματος. Ο Eisner (1972) χαρακτηρίζει τους καλλιτέχνες άτομα καλλιεργημένα και ευαισθητοποιημένα στα προβλήματα της εποχής τους. Πιστεύει πως «με την τέχνη τους σχολιάζουν, στέκονται κριτικά ή και καυστικά απέναντί τους, προτείνουν κάτι νέο μα και χειρίζονται παλαιότερες μορφές έκφρασης, που τις αναπλάθουν με τόλμη, φαντασία και δημιουργικότητα. Έτσι, γίνονται οδηγοί και εκφραστές των ιδεών και των αξιών, των οποίων η σημασία ξεπερνά την εποχή τους» (παρατίθεται Κανελλόπουλος · Τσαφταρίδης, 2010:42). Η θεωρία των Πολλαπλών Τύπων Νοημοσύνης από τον Gardner, ενίσχυσε την άποψη για την ολόπλευρη ανάπτυξη του ανθρώπου. Ειδικότερα στην εκπαίδευση, κάθε πρόσωπο είναι μοναδικό και κάθε τάξη διαθέτει ποικιλομορφία. Κάθε μαθητής μπορεί να αναπτύξει τους τύπους νοημοσύνης σε επαρκές επίπεδο αν δεχθεί την κατάλληλη καθοδήγηση και ενθάρρυνση. Ο Gardner υποστηρίζει πως «εκεί που το σχολείο στερείται φαντασίας, ίσως οι γνώσεις και οι δεξιότητες που κατακτούνται να μη θεωρούνται χρήσιμες» (Gardner, 2010:217). Τονίζει επίσης το ρόλο που διαδραματίζει ο πολιτισμός στην ανάπτυξη κάθε τύπου νοημοσύνης, διαπιστώνοντας πως τα σχολεία επικεντρώνουν κυρίως το ενδιαφέρον τους, στους δύο τύπους της νοημοσύνης: τη λεκτική και τη λογικομαθηματική ενώ υποβαθμίζουν τις υπόλοιπες. Η Arduin διατείνεται «πως ο αντικειμενικός σκοπός του σχολείου δεν είναι να δημιουργήσει καλλιτέχνες αλλά να διαμορφώσει φιλότεχνους, σκεπτόμενους, ευαισθητοποιημένους πολίτες».(Arduin,2000). Σπουδαίοι μελετητές

όπως ο Eisner και ο Efland συνδέουν την παρατήρηση των τεχνών με την γνωστική ανάπτυξη (Κόκκος, 2011:39), ανάγοντας ένα ακόμα επιχείρημα για την αξία της ύπαρξής τους στο εκπαιδευτικό σύστημα. Ο Fowler (1996), πιστεύει πως οι ισχυρές τέχνες φτιάχνουν δυνατά σχολεία. Οι τέχνες για τον Fowler αποτελούν κύρια συστατικά μιας γενικής εκπαίδευσης και αξιοποιούνται προς όφελος όλων των μαθητών, όπως τα μαθηματικά και η επιστήμη. Χωρίς επαρκή έμφαση στις τέχνες, ο Fowler θεωρεί πως τα παιδιά στερούνται ενός ολόκληρου κόσμου κατανόησης. Στο θέμα της κατανόησης προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα και ο Gardner, ο οποίος υποστηρίζει ότι βοηθά τους μαθητές να καταλάβουν τι είναι αληθινό και τι όχι στον κόσμο, τι ηθικό και τι όχι, τι είναι ωραίο και τι όχι. Επιπρόσθετα, ο Fowler επιμένει στο γεγονός πως ο μαθητικός πληθυσμός δεν μπορεί να ερμηνεύσει τον κόσμο γύρω του μόνο με την επιστήμη ή μόνο με την ιστορία. Κατά αυτόν τον τρόπο μεταφέρεται μόνο ένα μέρος της πραγματικότητας. Οι τέχνες συμπληρώνουν τις επιστήμες επειδή καλλιεργούν διαφορετικούς τρόπους συλλογισμού. Ο Keith Swanwick, ομότιμος καθηγητής του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης, University College του Λονδίνου, πιστεύει πως «οι τέχνες είναι, κι ήταν πάντοτε, θεμελιώδεις διαδικασίες για την ανάπτυξη και τη διατήρηση της σκέψης» (Swanwick, 2010: 37). Ο πολυγραφότατος καθηγητής και ερευνητής David Perkins, στηρίζει τη συμβολή των τεχνών στην ανάπτυξη του στοχασμού και της δημιουργικότητας των παιδιών. Την παραπάνω θέση ενισχύει η άποψη του Αλέξη Κόκκου, ο οποίος θεωρεί πως «η επαφή των παιδιών με τις τέχνες αποβλέπει στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας και της κριτικής σκέψης» (Κόκκος, 2011:71). Επίσης, στο βασικό επιμορφωτικό υλικό για την Αξιοποίηση των Τεχνών στην Εκπαίδευση που εκδόθηκε το 2011 με τελικό δικαιούχο το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, αναγνωρίζεται η παιδαγωγική σημασία των τεχνών στην εκπαίδευση με αναφορά στις καλές ελληνικές και διεθνείς πρακτικές σχετικά με τη σύνδεση των τεχνών και το σχολείο. Η Έκθεση Gulbenkian (Γκαλμπενκιάν) το 1982 θέμα «Οι Τέχνες στα Σχολεία» στο Ηνωμένο Βασίλειο ανέδειξε – πέραν της καλλιτεχνικής της αγωγής - τις φυσικές και ψυχοκοινωνικές διαστάσεις που καλλιεργεί η τέχνη στο σύνολό της. Τα αποτελέσματα της παραπάνω έρευνας έδειξαν πως οι τέχνες συνεισφέρουν με ζωτικό τρόπο στη μαθησιακή εκπαίδευση:

- Στην πλήρη και ευρεία ανάπτυξη της ανθρώπινης νοημοσύνης
- Στην ανάπτυξη της ικανότητας για δημιουργική σκέψη και δράση
- Στην εκπαίδευση του συναισθήματος και της ευαισθησίας

- ο Στην κατανόηση των πολιτισμικών αλλαγών
- ο Στην ανίχνευση των αξιών
- ο Στην καλλιέργεια αντιληπτικών ικανοτήτων (Robinson, 1999:54-55)

Η UNESCO το 2006 διοργάνωσε στη Λισαβόνα μια παγκόσμια σύσκεψη με θεματικό άξονα τον ρόλο των τεχνών στην εκπαίδευση. Η κατακλείδα της σύσκεψης ήταν ένα έγγραφο-διακήρυξη που πρόβαλλε την καίρια θέση, την οποία οφείλει να έχει η τέχνη στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το έγγραφο ονομάστηκε Οδικός Χάρτης για τις Τέχνες στην Εκπαίδευση (Roadmap for Arts Education). Σύμφωνα με τον Οδικό Χάρτη, οι στόχοι των τεχνών στην εκπαίδευση είναι: η στήριξη του ανθρώπινου δικαιώματος στην εκπαίδευση και στην πολιτιστική συνεργία, η ανάπτυξη ατομικών ικανοτήτων, η βελτίωση της ποιότητας στην εκπαίδευση, η ενδυνάμωση της διαδικασίας του μανθάνειν (UNESCO, 2006). Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 2010, διοργανώθηκε στη Σεούλ το 2^ο Παγκόσμιο Συνέδριο της UNESCO, που άμεσο στόχο είχε την αξιολόγηση και την πρακτική εφαρμογή του Οδικού Χάρτη της Λισαβόνας. Οι τρεις κεντρικές ενότητες της Ατζέντα της Σεούλ για την εξέλιξη των τεχνών στην εκπαίδευση είναι: η προσβασιμότητα όλων των παιδιών στη σφαίρα των τεχνών ως μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας, η εφαρμογή προγραμμάτων και δράσεων των τεχνών με χαρακτήρα υψηλής ποιότητας ως προς τον σχεδιασμό και ως προς την υλοποίησή τους, και η συμβολή της τέχνης στην επίλυση κοινωνικών και πολιτισμικών προκλήσεων (UNESCO, 2010).

Ενδιαφέρουσα είναι η εκπαιδευτική διάσταση που προσδίδει στην τέχνη η Τιτίκα Σάλλα, (2010) η οποία αναγνωρίζει πως μέσα από την τέχνη ο νέος άνθρωπος καθίσταται ενεργός, δραστήριος, σκεπτόμενος πολίτης, που μπορεί να αποφασίζει και να καθορίζει το άμεσο και ευρύτερο περιβάλλοντα χώρο του. Η φύση της τέχνης προσφέρει ιδέες-κλειδιά, οι οποίες καθίστανται ικανές να αποτελέσουν εργαλεία επικοινωνίας στην μαθησιακή διαδικασία άλλων διδασκόμενων μαθημάτων, όπως η ιστορία, τα μαθηματικά και ούτω καθεξής (Κούβου,2010). Συνεπώς, τα μαθήματα των Θρησκευτικών, της Γλώσσας, της Ιστορίας μπορούν να σχεδιαστούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να εμπλακούν στην εκπαιδευτική διαδικασία στοιχεία της αισθητικής αγωγής.

Για τον John O Toole, Πρόεδρο του Τμήματος Εκπαίδευσης μέσω των Τεχνών στο Πανεπιστήμιο της Μελβούρνης, κάθε σχολική αίθουσα είναι μια δημόσια σκηνή, όπου εκεί παίζεται η ιστορία της μάθησης (Ο' Toole, 2008). Ο ίδιος ορίζει την καλή τέχνη ως παιγνιώδη, ορμώμενος από την άποψη πως το καλό παιχνίδι ενσωματώνει την τέχνη. Πράγματι, το παραπάνω ζευγάρι εννοιών παιχνίδι-τέχνη, παρουσιάζει μια συνεχή

αλληλεπίδραση που εξωτερικεύεται με τη λέξη Αν. Στο σχολικό περιβάλλον οι παιγνιώδεις όψεις της τέχνης ενώνονται με τις πιο καλλιτεχνικές όψεις του παιχνιδιού. Οι τέχνες, λοιπόν, μπορούν να δώσουν «την ευκαιρία μιας ισορροπημένης ενορχήστρωσης, ιδιαίτερα όταν παίζουν διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στο παιδί και τη μάθηση» (Κεφαλάκη, 2015:97). Επικεντρωνόμαστε λοιπόν, σε βιωματική και κοινωνική μάθηση που εμπεριέχει τη δημιουργική διάθεση και την κριτική σκέψη. Ο Augusto Boal, βαθιά επηρεασμένος από τις παιδαγωγικές αντιλήψεις του Freire, υποστηρίζει μία μορφή εκπαίδευσης που εκφράζεται μέσα από τον διάλογο. «Η εκπαίδευση πρέπει να αρχίσει με την επίλυση της αντίφασης μεταξύ δασκάλου-μαθητή, με τη συμφιλίωση των πόλων της αντίφασης, έτσι ώστε να είναι και οι δύο ταυτόχρονα δάσκαλοι και μαθητές» (Freire, 1998:68). Αν αντικαταστήσουμε τη λέξη *εκπαίδευση* με τη λέξη *θέατρο*, τη λέξη *δάσκαλος* με τη λέξη *εμψυχωτής*, τον όρο *μαθητής* με τον όρο *ενεργός θεατής*, με δεδομένο ότι σπάει το στεγανό φράγμα *έδρα, θρανίο* και μετατρέπεται σε *σκηνή, πλατεία*, τότε όλοι μπορούν να δράσουν, ως δρώντα πρόσωπα, όλοι μπορούν γίνουν κοινωνοί και ενεργοί συμμετέχοντες στη μάθηση. Η μελέτη της Laura Chapman (1993) στη Διδακτική της Τέχνης, καταδεικνύει πως οι επιδιώξεις της καλλιτεχνικής παιδείας συμπλέουν με τις ευρύτερες ευθύνες της γενικής παιδείας. Ο καθηγητής Gary Ganville, επικεφαλής του Τμήματος Εκπαίδευσης του National College of Arts and Design της Ιρλανδίας, στην Πρώτη Διεθνή Συνάντηση Εργασίας για την Επιχειρηματικότητα στην Εκπαίδευση, που οργάνωσε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τον Μάιο του 2012 στο Δουβλίνο, υποστήριξε ότι οι Τέχνες από μόνες τους αποτελούν θεμελιώδες μέσο εκπαίδευσης, με τη λογική ότι συγκροτούν έναν ιδιαίτερο τρόπο να βλέπει κανείς τον κόσμο και μας παρέχουν ένα μοντέλο μάθησης αλλά και ύπαρξης. Το 6^ο Διεθνές Συνέδριο για τις Εκπαιδευτικές Διδακτικές που οργανώθηκε τον Νοέμβριο του 2015 στην Αθήνα από το Πανεπιστήμιο του Αιγαίου και την Ένωση Εκπαιδευτικών Μουσικής Αγωγής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, σκοπό είχε να συνδέσει τις διδακτικές μεθοδολογίες, δεξιότητες και στάσεις απέναντι στην εκπαιδευτική πρακτική μέσα από τις τέχνες. Αναμφίβολα, τα συνέδρια που διοργανώνονται κατά τακτά χρονικά διαστήματα και στόχο έχουν τους εκπαιδευτικούς νεωτερισμούς, όπως η Επιστημονική Ένωση για την Προώθηση της Εκπαιδευτικής Καινοτομίας (Ε.Ε.Π.Ε.Κ) με έδρα τη Λάρισα, προάγουν τις τέχνες στον καινούριο τρόπο σκέψης, ανάγοντας τες σε διαθεματικές μεθόδους διδασκαλίας. Αρκετές από τις εισηγήσεις των εκπαιδευτικών ήδη από το 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Προώθηση της Εκπαιδευτικής Καινοτομίας που έλαβε χώρα το 2015 έως και σήμερα,

εστιάζουν σε τεχνικές από το θέατρο, τη μουσική, τον χορό, τα εικαστικά για τη διδακτική προσέγγιση των θεμάτων τους

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω μελέτες, έρευνες και στάσεις διαπιστώνουμε πως η πλειονότητα των παιδαγωγών, των κοινωνιολόγων, των παιδοψυχολόγων, υποστηρίζει θερμά την ικανότητα της τέχνης να ξετυλίγει τη δημιουργικότητα των παιδιών και να τροφοδοτεί τον κριτικό στοχασμό.

2.2 Η έννοια της ενσωμάτωσης

Ο Dan Baron Kohen, θεατρικός συγγραφέας και εκπαιδευτικός τέχνης, στο μήνυμα που του ανατέθηκε να γράψει για την Παγκόσμια Ημέρα του Θεάτρου στις 28 Μαρτίου 2007, αναφέρθηκε μεταξύ άλλων στην ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαίδευση. Αποδεχόμενος το γεγονός της καταγιστικής τεχνολογικής επανάστασης και των καινούριων απαιτήσεων της πραγματικότητας για μια οικονομία στηριγμένη στη γνώση, πρότεινε ένα νέο εκπαιδευτικό πρότυπο, στο οποίο δημιουργική, συναισθηματική και κιναισθητική νοημοσύνη θα συνυπολογίζονται ισάξια με τις λογικές δεξιότητες. Ο ίδιος τόνισε την ανάγκη ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαίδευση, «ώστε να μπορέσουμε να καλλιεργήσουμε τη δημιουργικότητα και την ικανότητα να επικοινωνεί κανείς στη βάση της κατανόησης και να παίρνει καινοτόμες αποφάσεις, προκειμένου να εδραιώσουμε ένα μέλλον βιώσιμο για όλους»(Kohen, 2007).

Ανατρέχοντας στη βιβλιογραφική επισκόπηση και συγκρίνοντας τις θέσεις των μελετητών με τις προτάσεις του Kohen, διαπιστώνουμε ότι αντιπροσωπεύουν ιδέες με κοινά σημεία. Το σημαίνον βρίσκεται στην ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία ήδη από την σχολική ηλικία.

Ο όρος ενσωμάτωση δείχνει να χρησιμοποιείται για πολλές περιπτώσεις και σε καθεμιά από αυτές δεν γίνεται αντιληπτή με ενιαίο τρόπο. Η Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά (2020) διακρίνει πως αρκετές φορές η ενσωμάτωση ταυτίζεται με την *διαθεματικότητα* και τη *διεπιστημονικότητα*, άλλες φορές πάλι με τη λέξη *ένταξη* και τη λέξη *ενιαιοποίηση*. Ένας πιθανός λόγος για την περιρρέουσα σύγχυση που επικρατεί, είναι η ασάφεια που υπάρχει στη γραμμή της συνεκτικότητας των τεχνών με το υπόλοιπο πρόγραμμα σπουδών.

Μια μερίδα εκπαιδευτικών θεωρεί πως ενσωμάτωση των τεχνών σηματοδοτεί την «ανάπτυξη εναλλακτικών εμπειριών διδασκαλίας και μάθησης ενός θέματος» (Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά, 2020: 50). Για άλλους πάλι είναι η χρησιμοποίηση ενός έργου τέχνης στη μαθησιακή διδασκαλία. Σε ενδεικτικές εφαρμογές, ορισμένοι δάσκαλοι «θεωρούν ότι ενσωματώνουν τις τέχνες όταν ζητούν από τα παιδιά να ολοκληρώσουν ένα

σχέδιο εργασίας πάνω σ' ένα θέμα και να το παρουσιάσουν μέσω της τεχνολογίας» (Russel-Bowie, 2009:3). Η Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά αναφέρει ότι η Bressler (1995) στην προσπάθειά της να τιθασεύσει τις τόσο διαφορετικές περιπτώσεις, διακρίνει τέσσερις κατηγορίες διασύνδεσης των τεχνών με τα διδασκόμενα αντικείμενα:

- ο Την *υποτελή*, όταν οι τέχνες ωφελούν την πραγμάτωση των στόχων ενός διδακτικού αντικειμένου.
- ο Την *ισότιμη*, όταν οι σκοποί του διδακτικού αντικειμένου συνάδουν με τους σκοπούς των τεχνών.
- ο Τη *συναισθηματική*, όταν οι τέχνες επιδρούν στην διδακτική ατμόσφαιρα και
- ο Την *κοινωνική*, όταν οι τέχνες προωθούν τη συνεργασία και την κοινωνική επιρροή.

Φαίνεται από τα παραπάνω πως οι τέχνες κάποιες φορές συνδέουν το γνωστικό τους περιεχόμενο με το περιεχόμενο των άλλων γνωστικών θεμάτων, ενώ άλλες φορές ενοποιούν το περιεχόμενο με το περιεχόμενο των άλλων μαθησιακών αντικειμένων. Σύμφωνα με τη Russel-Bowie (2009), η ενσωμάτωση των τεχνών μπορεί να βρει εφαρμογή σε τρία επίπεδα με τις παρακάτω ονομασίες:

- ο *Συνδέσεις υπηρεσιών* (service connection)
- ο *Συμμετρικοί συσχετισμοί* (symmetric correlations)
- ο *Συνένταξη* (syntegration)

Αναφορικά με τις *συνδέσεις υπηρεσιών*, αξιοποιείται μια μορφή τέχνης για να ικανοποιήσει τους σκοπούς ενός μαθησιακού αντικειμένου μη καλλιτεχνικού. Η Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά (2020) διατείνεται πως σε ένα τέτοιο διδακτικό μοντέλο, ενώ οι τέχνες είναι υπαρκτές, παρουσιάζονται ως παράμετροι συμβατικής διδασκαλίας και δεν αποτελούν θετική επιρροή στην αισθητική διαδικασία. Αντίθετα, στους *συμμετρικούς συσχετισμούς* ικανοποιούνται καλλιτεχνικοί και γνωστικοί στόχοι. Εδώ, παρατηρείται η πιθανή πραγμάτωση διακριτών ή συσχετιζόμενων στόχων σε διαφορετικά μαθησιακά πεδία. Στην εκδοχή των συμμετρικών συσχετισμών, οι δραστηριότητες των τεχνών παρεμβάλλονται και σχετίζονται με το θέμα. Επομένως, η αισθητική διαδικασία δεν αποκλείεται αλλά και δεν εξασφαλίζεται. Τέλος, στην εκδοχή της *συνένταξης*, η τέχνη συνεργάζεται με το διδασκόμενο θεματικό πεδίο και οι μαθητές προτρέπονται σε μια πιο καίρια και ουσιαστική μελέτη τόσο της τέχνης με την οποία καταγίνονται, όσο και με το διδασκόμενο θέμα. Η καλλιτεχνική και η γνωστική φύση της διδασκαλίας συνενώνονται. Ο παραπάνω τρόπος ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαίδευση, αυξάνει το επίπεδο αισθητικότητας των

διαδικασιών και συντελεί σε μια πιο ολιστική μάθηση. Μια μάθηση που εμπερικλείει στους κόλπους της, τη συναισθηματική και τη διανοητική διάσταση

2.3 Αποσαφήνιση εννοιών του θέματος

2.3.1 Τι είναι τέχνη

Στο ερώτημα τι είναι τέχνη, είναι πολύ δύσκολο να λάβουμε μια και μοναδική απάντηση. Έχουν αποδοθεί κατά καιρούς διάφοροι ορισμοί οι οποίοι συμπληρώνουν την αφηρημένη έννοια της τέχνης. Σύμφωνα με τον Hetzler «με τον όρο Τέχνες εννοείται η ανθρώπινη δραστηριότητα ή δημιουργία που είναι σημαντική εξαιτίας της έλξης που προκαλεί στις ανθρώπινες αισθήσεις, διεγείροντας τον νου ή το συναίσθημα» (Hetzler 1989:139).

Όπως σημειώνει ο φιλόσοφος Ernst Cassirer «ο θεμελιώδης χαρακτήρας της τέχνης δεν είναι απλώς και μόνον η έκφραση αλλά η δημιουργική έκφραση» (1994:28).

Στο έργο του *Τι είναι Τέχνη* ο Λέων Τολστόι αναγνωρίζει την κοινωνική διάσταση της τέχνης. Σύμφωνα με τα γραφόμενα του συγγραφέα πρωταρχικό μέλημα της τέχνης είναι να προκαλεί συγκινήσεις, που μπορούν να μοιράζονται από κοινού όλοι οι άνθρωποι. Η τέχνη για τον Τολστόι πρέπει να αναδύει το αίσθημα της αδελφικότητας στους ανθρώπους.

Ο Αριστοτέλης γράφοντας την Ποιητική, είχε στόχο την ερμηνεία και την απόδοση υψηλών καλλιτεχνικών κατακτήσεων του ανθρώπινου πνεύματος. Για τον Αριστοτέλη, μας πληροφορεί ο Στάθης Δρομάζος (1982) η τέχνη είναι ένα φαινόμενο της ζωής. Ορίζει την τέχνη ως καλλιτεχνική αναπαράσταση του αισθητού κόσμου που μας περικλείει.

Ο σκηνοθέτης Σωκράτης Καραντινός(1949) στο ερώτημα *Τι είναι Τέχνη* ψάχνει την απάντηση στην ανάγκη του ανθρώπου από τη μια να μείνει σταθερός στη νομοτέλεια της φύσης, δηλαδή στον ρυθμό, στην τάξη, στην οργάνωση, στοιχεία δηλαδή που ορίζουν τη φύση του και από την άλλη να πλησιάζει το δυσεπίλυτο αίνιγμα της ζωής.

Ερχόμενοι πιο κοντά στο θέμα της εργασίας αφού ασχολούμαστε με την ενσωμάτωση της τέχνης στην εκπαίδευση και μάλιστα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση θα ορίζαμε ως τέχνη «τις ανοιχτές παιγνιώδεις καταστάσεις που επικεντρώνονται περισσότερο στις αισθητικές διαδικασίες παρά στην αξιολόγηση των αισθητικών έργων που παράγονται από αυτές» (Ζορμπαλά – Σωτηροπούλου, 2020:17).

Οι τέχνες όπως διαπιστώσαμε από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, πρέπει να κατέχουν μια θέση ισότιμη των θέσεων που καταλαμβάνουν τα μαθήματα που εξασφαλίζουν την ακαδημαϊκή γνώση. Ενώ έχουν δημιουργηθεί νέες μελέτες που αποσαφηνίζουν τη θέση των τεχνών στα σχολεία, στο πρακτικό σκέλος δεν έχουν αναδειχθεί, όπως θα ήταν αναμενόμενο, ξεκινώντας από την ανανέωση των προγραμμάτων σπουδών με πρακτικές

ένταξης των τεχνών στους κόλπους τους. Υπάρχει ένα κενό ανάμεσα στην πράξη και τη θεωρία, που θα πρέπει να γεφυρωθεί.

Επίσης, οι τέχνες ως δυναμικές μέθοδοι δημιουργίας και επικοινωνίας, δεν έχουν μόνο ψυχαγωγικό χαρακτήρα. Ο I. Olson στο βιβλίο του *The Arts and Critical Thinking in American Education* (2000) αναφέρει πως δεν είναι τέχνη κάτι που προσφέρει ψυχαγωγική μόνο απόλαυση. Άρα η τέχνη θέλει τον αποδέκτη της - στη συγκριμένη περίπτωση τα παιδιά - να τον οδηγήσει σε μια περιπέτεια κατανόησης νέων ιδεών και συναισθημάτων.

Η τέχνη είναι συνυφασμένη με τη φαντασία και αρμονικά συνδεδεμένη με το παιχνίδι. Στο παιχνίδι το παιδί μιμείται έναν άνθρωπο ή ένα αντικείμενο. Όταν ένα παιδί μιμείται, υιοθετεί για ένα σύντομο χρονικό διάστημα χαρακτηριστικά του ανθρώπου ή του αντικειμένου που παρουσιάζει. Στην περίπτωση της μίμησης εμπλέκεται το στοιχείο της μεταμόρφωσης σε κάποιο βαθμό. Η μίμηση (Imitation) και το φανταστικό παιχνίδι (Imaginative play) αποτελούν τα θεμέλια της τέχνης. Ο Glasser (1984) στη Θεωρία Ελέγχου διαπιστώνει πως στην προσπάθεια να δημιουργήσει ο άνθρωπος σχολεία «απέτυχε να εκτιμήσει το γεγονός ότι η μάθηση χωρίς παιχνίδι είναι δύσκολη» (παρατίθεται στο Ματσαγούρας, 2009:211).

2.3.2 Τι είναι μάθηση

Η μάθηση είναι ένα πολύπλοκο εσωτερικό πνευματικό και βιολογικό φαινόμενο, για το οποίο έχουν διεξαχθεί πολλές μελέτες από τους επιστημονικούς κλάδους της ψυχολογίας, της φιλοσοφίας, της παιδαγωγικής και άλλους. Οι μαθησιακές διαδικασίες παρουσιάζουν τόσες διαφορές, ώστε η ένταξή τους αποκλειστικά σε μια κατηγορία πιθανόν να είναι επισφαλής. Ο Φλουρής (2003) υπογραμμίζει πως παρόλες τις μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί η μάθηση συνεχίζει να αποτελεί μια διαδικασία που δεν έχει ερμηνευθεί πλήρως, ούτε κατά τρόπο παραδεκτό από όλους όσους καταπιάνονται με αυτή. Είναι όμως μια από τις πιο σημαντικές διαστάσεις της διδασκαλίας στην εκπαίδευση, αποτελώντας πρωταρχική επιδίωξη των εκπαιδευτικών.

Ο Cagne διατύπωσε ίσως τον πληρέστερο ορισμό της μάθησης: «Μάθηση είναι η διαδικασία που υποβοηθάει τους οργανισμούς να τροποποιήσουν ή να αλλάξουν τη συμπεριφορά τους σε ένα σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα και με έναν, μάλλον, μόνιμο τρόπο, έτσι ώστε η ίδια η τροποποίηση ή αλλαγή να μη χρειασθεί να συμβεί ξανά σε κάθε νέα ανάλογη περίπτωση» (παρατίθεται στον Φλουρή, 1984:28).

Αναφορικά με τις πτυχές της μάθησης θα λέγαμε πως είναι ένα φαινόμενο που εμφανίζει βιολογικούς και πνευματικούς μηχανισμούς. Ο Χαραλαμπίδης (2001) σημειώνει πως η

μάθηση ως βιολογικός μηχανισμός, βρίσκεται και στα ζώα και στους ανθρώπους και είναι απόρροια της συνεχούς επανάληψης, της άσκησης και της συνήθειας. Ως πνευματικός μηχανισμός εμφανίζεται αποκλειστικά στους ανθρώπους και είναι ευδιάκριτη στην συμπεριφορά τους.

Ο Robinson (1999) αναγνωρίζει δύο πρωταρχικές μαθησιακές πηγές:

- ο Ερεθίσματα και βιώματα που αφυπνίζουν τη φαντασία και λειτουργούν ως μαθησιακά κίνητρα
- ο Τακτικές με τις οποίες οι μαθητές σχηματοποιούν και διατυπώνουν τις αντιδράσεις τους ως προς τα βιώματα και τα ερεθίσματα.

Ο Ματσαγγούρας (2009) αναγνωρίζει πως μια συντριπτικά μεγάλη μερίδα μαθητών δεν διακρίνεται για περιέργεια στη μάθηση, αλλά από μια «μαθησιακή ανορεξία». Παράλληλα διερωτάται ποιος τρόπος ενδείκνυται για την παρακίνηση των μαθητών. Μήπως κάθε μαθητής έλκεται από τη γνώση με διαφορετικό τρόπο; Ίσως οι τέχνες να είναι μια από τις απαντήσεις, ώστε η μάθηση να γίνει πιο ελκυστική. Ο ίδιος πάλι πιστεύει πως οι διδακτικές μέθοδοι των τεχνών στοχεύουν στην παρότρυνση του ενδιαφέροντος των παιδιών. Διότι η διδακτική μεθοδολογία των τεχνών μεριμνά για την προσωπικότητα του μαθητή, για την κατανόηση ιδεών και εννοιών της ζωής, για την ενθάρρυνση της αμφισβήτησης και την απομάκρυνση του φόβου μπρος στο άκουσμα της λέξης *Λάθος*.

Στο πέρασμα των δεκαετιών διατυπώθηκαν πολλές θεωρίες και μορφοποιήθηκαν αρκετά μοντέλα μάθησης. Επειδή η εργασία ασχολείται με την ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία, γίνεται προσέγγιση εκείνων των μοντέλων μάθησης και των θεωριών που προτάσσουν το πρόσωπο στη διδασκαλία και τη διαμόρφωση των διαπροσωπικών σχέσεων. Αναφερόμαστε λοιπόν:

- ο Στην ψυχοκοινωνική διάσταση του L.Vygotsky. Ο Vygotsky (1978) θεωρεί πως οι ιδέες είναι προϊόν συλλογικής δράσης και συνείδησης. Υπογραμμίζει πως η εν δυνάμει ανάπτυξη χαρακτηρίζεται από την ικανότητα του ανθρώπου να διευθετεί προβλήματα υπό την διακριτική εποπτεία ενός ενήλικα ή μέσα από την επικοινωνία και συνεργασία με ομάδα συνομηλίκων του. Κατά τον Vygotsky, μας διαφωτίζει ο Ματσαγγούρας (2000) η μάθηση προηγείται της ανάπτυξης. Η παραπάνω θέση, αν μεταφερθεί στο διδακτικό περιεχόμενο, σηματοδοτεί την προσπάθεια του δασκάλου πρώτα να ανιχνεύει τον βαθμό ατομικών ικανοτήτων του παιδιού και έπειτα να ανακαλύπτει τον βαθμό των γνωστικών ικανοτήτων που δύναται να αναπτύξει το παιδί με παρεμβάσεις μέσω ερωτημάτων ή υπαινιγμών από τον εκπαιδευτικό.

- Στην Ανακαλυπτική ή Διερευνητική μάθηση: η προσπάθεια του μαθητή να μαθαίνει μόνος του, βασισμένος στις δικές του δυνάμεις, αφού κινητοποιήσει τις εσωτερικές εμπειρίες και τις δυνατότητές του. Βασικός οργανωτής στη σύγχρονη εποχή της Διερευνητικής μάθησης είναι ο J. Bruner. Ο Bruner (1966) ανέφερε τρία είδη εσωτερικών κινήτρων: την περιέργεια, την επιδεξιότητα και την ανάγκη να εργαστούν οι μαθητές μαζί με άλλους. Άρα, το παιδί ανακαλύπτει τη μάθηση, μέσα από έλεγχο υποθέσεων αντί να μελετήσει στωικά ένα βιβλίο ή να ακούσει την παράδοση της επόμενης ενότητας από τον εκπαιδευτικό. Η καθοδήγηση που παίρνουν οι μαθητές από τον εκπαιδευτικό είναι ελάχιστη. Βέβαια, ο εκπαιδευτικός εμπνέει και συντονίζει τη μαθησιακή διαδικασία οργανώνοντας δράσεις κατά τις οποίες οι μαθητές είτε θα αντιληφθούν αρχές και αλήθειες ή θα αναπτύξουν δεξιότητες μέσω της πρακτικής οδού. Η Διερευνητική μάθηση ανάγεται στην κλασική αρχαιότητα και πιο συγκεκριμένα στη διδασκαλία του Σωκράτη και του Πλάτωνα. Ο πρώτος ταρασσει συθέμελα τις δημιουργικές δυνάμεις των μαθητών του, ο δεύτερος με τη διαλεκτική διαμορφώνει ένα επιστημονικό πλαίσιο εργασίας στο μαθησιακό επίπεδο.
- Στη Συνεργατική μάθηση: η συνεργατική μάθηση προέκυψε από τη διαφοροποίηση κοινωνικών μετασχηματισμών όπως η μείωση των μελών της σύγχρονης οικογένειας και η εξαφάνιση των παιχνιδιών στις αλάνες τις απογευματινές ώρες, που υπήρξαν για χρόνια παράγοντες κοινωνικοποίησης των παιδιών. Ταυτόχρονα, ο ρόλος της συνεργασίας στην αγορά εργασίας έχει επιφέρει προσοδοφόρα αποτελέσματα. Οι προαναφερθέντες συντελεστές μας πληροφορεί ο Ματσαγούρας (1997) κατέστησαν απόλυτη την ανάγκη οι σχολικές μονάδες να αναπληρώσουν την παράμετρο της κοινωνικοποίησης, ανάγκη που οδήγησε στο πλαίσιο της συνεργατικής μάθησης. Ως συνεργατική μάθηση ορίζεται εκείνη η μάθηση όπου μέσω ομαδικών διεργασιών, επιτυγχάνεται η κατάκτηση της ατομικής μάθησης. Ορισμένα από τα οφέλη που προκύπτουν από τη συνεργατική μάθηση είναι η αυτοπεποίθηση, η ωρίμανση του ομαδικού πνεύματος, και η καλύτερη κατανόηση της γνώσης που παρέχεται μέσα από τη συνεργασία, καθώς έχει παρατηρηθεί πως όταν κάποιος κοινοποιεί τη γνώση του, αυξάνει την αντίληψή του για το αντικείμενο της γνώσης του.
- Στην Εμπειρική μάθηση ή Ο Κύκλος της Μάθησης: είναι η μάθηση όπου η εμπειρία και η βιωματική προσέγγιση κυριαρχούν για την κατάκτηση της γνώσης. Το 1984 ο

David Kolb, διατύπωσε τη θεωρία της εμπειρικής μάθησης (experimental learning) και παρουσίασε το μοντέλο με το όνομα *κύκλος της μάθησης*. Βασισμένος στη μάθηση μέσω της εμπειρίας από τα διδάγματα του Dewey και Lewin, ο Kolb υποστήριξε ότι η γνώση δημιουργείται μέσω του μετασχηματισμού της εμπειρίας. Η εμπειρική μάθηση κατά Kolb παρουσιάζει τα εξής παιδαγωγικά χαρακτηριστικά:

1. Η μάθηση είναι μια συνεχόμενη διεργασία βασισμένη στην εμπειρία.
2. Η μάθηση αντιμετωπίζεται ως διεργασία και δεν χαρακτηρίζεται από το αποτέλεσμα.
3. Η μάθηση είναι μια ολιστική διεργασία.
4. Η μάθηση αποσκοπεί στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στο μαθητή και το περιβάλλον του
5. Η μάθηση είναι διεργασία που δημιουργεί γνώση.

Στον κύκλο της μάθησης όσο περισσότερο συγκεντρώνεται το άτομο στην επίτευξη ενός σχεδίου εργασίας, τόσο μεγαλώνει η προοπτική να οδηγηθεί σε ένα πιο άρτιο αποτέλεσμα.

2.4 Πολλαπλή νοημοσύνη – Οι οκτώ τύποι πολλαπλής νοημοσύνης κατά

Gardner

Στον σύγχρονο πολιτισμό τα παιδιά έχουν ιδιαίτερη αξία και οποιαδήποτε εξειδικευμένη ενασχόληση μαζί τους, αποτιμάται θετικά. Το προφίλ της παιδοκεντρικής προσέγγισης, προφίλ οικείο για τις τέχνες, ταυτίζεται σε ιστορικό και θεωρητικό πλαίσιο με την Προοδευτική Παιδαγωγική. Στην παιδοκεντρική προσέγγιση η προσωπικότητα του μαθητή αναπτύσσεται ολόπλευρα σε «συνθήκες ελεύθερης επιλογής» (Ματσαγγούρας, 2009:194). Ένα παιδί που αναπτύσσεται ολόπλευρα - νοητικά, συναισθηματικά, κοινωνικά, ηθικά - αποκτά την ευχέρεια της ισορροπημένης προσωπικότητας ώστε να καταφέρει να ορίζει θετικούς στόχους για τον εαυτό του και το κοινωνικό σύνολο και να τους πραγματοποιεί.

Ο Howard Gardner (2010) αμφισβητεί την υπόθεση ότι όλα τα παιδιά μαθαίνουν με τον ίδιο τρόπο. Κι ότι μελέτες που έχουν ήδη διεξαχθεί στη γνωστική διαδικασία αποκαλύπτουν πως υπάρχουν πολλοί τρόποι κατάκτησης της γνώσης. Ο Gardner αναγνωρίζει οκτώ τύπους νοημοσύνης, αν και αρχικά ήταν επτά οι διακριτοί τύποι. Αργότερα πρόσθεσε τον όγδοο.

1. Γλωσσική νοημοσύνη. Η γλωσσική νοημοσύνη εντοπίζεται κυρίως στο αριστερό ημισφαίριο και σχετίζεται με την ικανότητα του ατόμου να χειρίζεται τον λόγο στην επικοινωνία του, για να προτρέψει, να πείσει, να καθοδηγήσει ακόμη και να συγκινήσει τους άλλους. Οι μαθητές με αναπτυγμένη τη γλωσσική νοημοσύνη διακρίνονται στο μάθημα της Λογοτεχνίας και του γραπτού λόγου.

2. Λογικομαθηματική νοημοσύνη. Τα άτομα που σκέφτονται λογικομαθηματικά «κατανοούν τον κόσμο μέσα από τη σχέση αιτίας και αποτελέσματος, αντιλαμβάνονται εύκολα τα σχήματα καθώς και τις σχέσεις ανάμεσα σε αντικείμενα και τις καταστάσεις[...]» (Γαρυφαλάκη, 2013:65). Τα άτομα που διέπονται από τη λογικομαθηματική νοημοσύνη, έχουν αναπτύξει την κριτική τους σκέψη και μπορούν με ευκολία να επιλύουν τα προβλήματα με δημιουργικό τρόπο. Οι μαθητές που κατέχουν υψηλό ποσοστό της λογικομαθηματικής νοημοσύνης διακρίνονται στα μαθήματα της Φυσικής και των Μαθηματικών και ξεχωρίζουν για τον αναλυτικό συλλογισμό τους.
3. Χωροταξική νοημοσύνη. Η χωρική νοημοσύνη εδρεύει στο δεξί ημισφαίριο του εγκεφάλου και εκφράζεται μέσα από την καλλιτεχνική δημιουργία διαφόρων εκφάνσεων. Τα άτομα που διαθέτουν χωροταξική νοημοσύνη σκέφτονται με εικόνες και χρώματα και αναπτύσσουν την ικανότητα να δημιουργούν μοντέλα του φυσικού περιβάλλοντος μέσα στο μυαλό τους, χωρίς να θέλουν τις ακριβείς διαστάσεις ενώπιόν τους. Οι μαθητές που διαθέτουν αναπτυγμένη τη χωροταξική νοημοσύνη είναι τύποι οπτικοί και ξεχωρίζουν στα εικαστικά, στις κατασκευές και σε άλλες συναφείς δράσεις.
4. Κινησθητική νοημοσύνη: όσοι άνθρωποι έχουν αναπτύξει την κινησθητική νοημοσύνη σύμφωνα με την Γαρυφαλάκη (2013) σκέφτονται και δρουν μέσω της κίνησης, του ρυθμού. Πολλές φορές για να επικοινωνήσουν ένα θέμα εκφράζονται με σωματικές κινήσεις. Οι μαθητές που έχουν αναπτυγμένη την κινησθητική νοημοσύνη, ξεχωρίζουν στα αθλήματα, συμμετέχουν ενεργά σε χορευτικές και θεατρικές παραστάσεις.
5. Νατουραλιστική νοημοσύνη. Οι άνθρωποι που κατέχουν τη νατουραλιστική νοημοσύνη, αντιλαμβάνονται με ιδιαίτερη άνεση το φυσικό περιβάλλον και τις λειτουργίες του. Κατανοούν τον κύκλο της ζωής και πώς επιδρούν πάνω του οι δυνάμεις της φύσης. Μαθητές που κατέχουν τη νατουραλιστική νοημοσύνη διατηρούν φυτολόγια και είναι ιδιαίτερα παρατηρητικοί σε σχολικούς περιπάτους, αφού δράττονται της ευκαιρίας συλλέγοντας φυλλώματα, πετρώματα και σπάνια είδη φυτών.
6. Μουσική νοημοσύνη: εντοπίζεται στο δεξί ημισφαίριο, το ημισφαίριο της δημιουργικότητας. Οι άνθρωποι με ανεπτυγμένη τη μουσική νοημοσύνη σκέφτονται με ήχους. Διαθέτουν ιδιαίτερη ευαισθησία στη μουσική και ο συναισθηματικός τους

κόσμος ενώνεται άμεσα μ' αυτή. Μαθητές με αυξημένη την μουσική νοημοσύνη συμμετέχουν σε χορωδίες, αγαπούν να συνοδεύουν τη μελέτη τους με ρυθμικές μελωδίες και πολλές φορές χτυπούν ρυθμικά τα χέρια τους στο θρανίο. Ο Ματσαγγούρας (2006) μας πληροφορεί πως οι διδακτικές μέθοδοι που επιχειρούν τη διάχυση γνώσης της μουσικής σε όλα τα μαθήματα, αξιοποιούν στο μέγιστο τη μουσική νοημοσύνη.

7. Δια-προσωπική νοημοσύνη: οι άνθρωποι με ανεπτυγμένη τη δια-προσωπική νοημοσύνη διαθέτουν ενσυναίσθηση, την ικανότητα να συναισθάνονται τα συναισθήματα και τα διλήμματα των συνανθρώπων τους και να τα κατανοούν. Οι μαθητές με αναπτυγμένη δια-προσωπική νοημοσύνη δείχνουν προτίμηση στις συνεργατικές εργασίες, διακρίνονται για την διάθεση επίλυσης προβλημάτων εντός της ομάδας. Η διδακτική μέθοδο της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας χρησιμοποιεί τις δυνατότητες που προσφέρει η δια-προσωπική νοημοσύνη.
8. Ενδο-προσωπική νοημοσύνη: στην ενδο-προσωπική νοημοσύνη το άτομο διαθέτει την ικανότητα να συνειδητοποιεί, να αντιλαμβάνεται και να κυριαρχεί στα συναισθήματά του. Σχηματίζει μια εικόνα για τον εαυτό του και επιθυμεί τον αναστοχασμό. Οι μαθητές με ενδο-προσωπική νοημοσύνη χαρακτηρίζονται από την αυτοπειθαρχία τους και μπορούν να υλοποιήσουν ατομικές εργασίες χωρίς τη συνδρομή των εκπαιδευτικών ή των συμμαθητών τους.

Οι τύποι πολλαπλής νοημοσύνης του Gardner βρίσκουν απήχηση στον κόσμο των τεχνών. Ανέκαθεν η τέχνη πρόσφερε πλήθος εκπαιδευτικών εργαλείων που διευκόλυναν τη μαθησιακή διδασκαλία παιδιών. Η Ελένη Γαρυφαλάκη (2013) μας πληροφορεί πως έως την ηλικία των 12 ετών η εστία της προσοχής του εκπαιδευτικού βρίσκεται στη διαδικασία της δημιουργίας. Ο εκπαιδευτικός προτείνει, δεν διατάζει. Εάν η μάθηση συνδυαστεί με τον κορμό των τεχνών, τότε τα παιδιά μπορούν να χαρούν τη διαδικασία της δημιουργίας με το να εξερευνήσουν, να πειραματιστούν, να συνθέσουν και να ανακαλύψουν τον εαυτό τους.

2.5 Ο δημιουργικός νους στη μάθηση μέσω των τεχνών

Η δημιουργικότητα δεν αποτελεί ιδιαίτερη ικανότητα σύμφωνα με την οποία ορισμένα παιδιά έχουν προικιστεί εκ φύσεως ενώ άλλα όχι. Για τον Robinson (1999) πρόκειται για μια μορφή νοημοσύνης, την οποία αν την ασκήσεις, θα αναπτυχθεί όπως και κάθε άλλη μορφή σκέψης. Στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας συντελεί η ενίσχυση από πλευράς του εκπαιδευτικού. Πιο αναλυτικά, χρειάζεται γερά θεμέλια στη γνώση και τη δεξιότητα, όπως και ευέλικτες διδακτικές μεθόδους, ώστε να αναφανεί η δημιουργικότητα και να ανακύψουν

αποτελέσματα. Ο εκπαιδευτικός ενισχύει τη δημιουργικότητα, εισάγοντας ανοιχτές δράσεις που προωθούν την αμφιβολία. Προβάλλουν οι ίδιοι μοντέλο δημιουργικής συμπεριφοράς και σκέψης, ενώ προσφέρουν δυνατότητες για συνεχή πειραματισμό ώστε να ενδυναμώσουν τα απρόσμενα αποτελέσματα, και να έχουν μια θετική επιρροή στη διδακτική της μάθησης. Η δημιουργικότητα είναι συνυφασμένη με την οργανωμένη και παρατεταμένη προσπάθεια. Ο Perkins (παρατίθεται στον Κόκκο, 2011:29) ορίζει τα βασικά μέρη που απαρτίζουν τη δημιουργική σκέψη:

- ο Είναι αυθεντική, αλλά ταυτόχρονα και πρακτική
- ο Εστιάζει στον σκοπό για τον οποίο γίνεται κάτι όσο και στο αποτέλεσμα
- ο Είναι ευέλικτη
- ο Είναι σφαιρική
- ο Είναι ταυτόχρονα υποκειμενική και αντικειμενική
- ο Είναι περισσότερο μια εσωτερική παρά μια εξωτερική διεργασία.

Από τις παραπάνω αναφορές του Perkins γίνεται κατανοητό πως η δημιουργική σκέψη παρουσιάζει ένα ιδιόμορφο χαρακτηριστικό: Βοηθά τον μαθητή, να εξερευνήσει εναλλακτικούς τρόπους για την επίλυση ενός προβλήματος όταν αυτό βρίσκεται σε αρχικά στάδια, απαλλαγμένος από το άγχος της αβεβαιότητας. Επιπρόσθετα, η δημιουργική σκέψη έχει «μεταγνωστικό χαρακτήρα» (Κόκκος, 2011:29) από τη στιγμή που ο δημιουργικός νους εμφανίζει την ικανότητα να διεισδύει στη θέση του άλλου, αποτιμώντας τη δική του δράση. Για να ενεργοποιηθεί η δημιουργική σκέψη εντός σχολικής αίθουσας, θα πρέπει να υπάρξει μια πρόκληση μέσα από ενδιαφέροντα ή από αναζητήσεις που απασχολούν τα παιδιά, όπως μας πληροφορεί η Freedman(2011). Τα ενδιαφέροντα γίνονται άξονες μάθησης, γιατί οι μαθητές επενδύουν χρόνο για τη μελέτη τους. Απαλλάσσονται από το καθημερινό άγχος του τελικού ορθού αποτελέσματος. Περισσεύει χρόνος στα παιδιά να σκεφτούν, να παρατηρήσουν, να στοχαστούν και να εφεύρουν νεωτεριστικές ιδέες που να οδηγούν στη δημιουργία κι όχι στην αντιγραφή. Σκοπός της εκπαίδευσης είναι η μίμηση, όχι η απομίμηση.

Η δημιουργικότητα, ένας από τους πρωταρχικούς στόχους των τεχνών, μαθαίνει στα παιδιά να πειραματίζονται για να κατακτήσουν τη γνώση. Δεν την αντιγράφουν, ούτε την παπαγαλίζουν. Η δημιουργία απελευθερώνει τη φαντασία και τη φυσική περιέργεια, έννοιες με δυναμική, αφού μπορούν να αποτελέσουν έμπνευση για τη φύση πολλών μαθημάτων. Οι εκπαιδευτικοί, πρέπει να γνωρίζουν πως « η δυνατότητα σύνδεσης της τέχνης με άλλα πεδία μάθησης είναι σε μεγάλο βαθμό δυνατή, καθώς η τέχνη μπορεί να βρίσκεται στον

πυρήνα κάθε εκπαιδευτικής διαδικασίας» (Τρίμη, 2004:18). Συνεπώς για να ενισχυθεί η δημιουργική σκέψη θα πρέπει να προϋπάρξει κι ένα υποστηρικτικό περιβάλλον που θα τροφοδοτεί τις ευκαιρίες για στοχαστική σκέψη των μαθητών. Αυτό το περιβάλλον είναι η σχολική μονάδα και οι εκπαιδευτικοί που την απαρτίζουν.

2.6 Κίνητρα και προκλήσεις της ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαίδευση

Ας θέσουμε τον εξής προβληματισμό: αξίζει ένας εκπαιδευτικός να ενσωματώσει στο πεδίο της μαθησιακής διαδικασίας διδακτικές μεθόδους των τεχνών; Ωθούμενος από ποια κίνητρα μπορεί να διαφοροποιήσει τη διδασκαλία του; Αν εξαιρέσουμε τους εκπαιδευτικούς των καλλιτεχνικών μαθημάτων που διδάσκουν σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών το αντικείμενό τους (teaching arts), ένας ελάχιστος αριθμός εκπαιδευτικών γενικής παιδείας επιχειρούν να εφαρμόσουν τεχνικές τεχνών στο μάθημά τους (learning through arts). Η Νάκου (2002) μας εξηγεί πως μια μεγάλη μερίδα εκπαιδευτικών ακολουθεί το δασκαλοκεντρικό μοντέλο και παραμένουν επιφυλακτικοί ως προς τη χρήση νέων μεθόδων αλλά και ασφαλείς στη μέθοδο που εφαρμόζουν καθ' όλη τη διάρκεια της διδασκαλικής τους θητείας. Ένας ακόμη λόγος είναι πως δεν έχουν λάβει επαρκή επιμόρφωση ως προς τους τρόπους αξιοποίησης των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία. Ο Gardner(2010) μας αποκαλύπτει την εικόνα της σχολικής πραγματικότητας λέγοντας πως μέχρι σήμερα ο πιο αποδοτικός τρόπος μάθησης είναι η συστηματική παρακολούθηση των μαθημάτων και η κατάκτηση των πρακτικών αυτών. Η πιο συνήθης εικόνα είναι πως τα αποτελέσματα της διδασκαλίας εμφανίζονται όταν τα παιδιά αποφοιτούν από το σχολείο. Τη χρονική δηλαδή στιγμή που το παιδί ξεκινά να χρησιμοποιεί τις γνώσεις που κατέκτησε στα χρόνια της σχολικής του μαθητείας. Σε περιπτώσεις όμως που το σχολείο δε βρίθει φαντασίας, όπου «οι παιδαγωγοί είναι μόνο κατ' όνομα παιδαγωγοί» (Gardner, 2010:217), τότε ίσως να αναρωτηθεί κάποιος ποιες είναι οι δεξιότητες που προσφέρει το σχολείο.

Η τέχνη προσφέρει πολλά κίνητρα στο ταξίδι της γνώσης που επιχειρεί το παιδί στη σχολική του ζωή. Μέσα από τις τέχνες η παιδεία οξύνει την αισθητική κρίση, αναπτύσσει τη φαντασία, μαθαίνει στα παιδιά στην αξία του πολιτισμού. Η ανάπτυξη της φαντασίας καθορίζει το εύρος της δημιουργικότητας των παιδιών. Μέσα από τα παιχνίδια της φαντασίας ενορχηστρώνονται συζεύξεις εννοιών που οδηγούν σε πρωτότυπες δημιουργίες. Την εποχή που ο κόσμος των εικόνων είναι καταγιγιστικός, και τα παιδιά δεν προλαβαίνουν να σκεφτούν, διστάζοντας να αναλάβουν πρωτοβουλίες για πρωτότυπες ιδέες, έρχεται η τέχνη να ενισχύσει το παιδί στην ανάπτυξη των πρωτοβουλιών και στη συγκρότηση της σκέψης.

Η σημερινή εποχή απαιτεί δημιουργικούς ανθρώπους, που θα συνδράμουν την κοινωνία με την ευρηματικότητα και την εφευρετικότητα υλοποιήσιμων ιδεών. Για την πραγμάτωση αυτών των ιδεών, η εκπαίδευση αποβλέπει στη βοήθεια της τέχνης και στη διδασκαλία μέσα από την τέχνη. Η εκπαίδευση μέσω της τέχνης αναπτύσσει τη δημιουργικότητα. Σύμφωνα με τους Lowenfeld & Brittain (1987) ενισχύει τα στοιχεία εκείνα της προσωπικότητας που προσφέρουν τη δυνατότητα στα παιδιά να δραστηριοποιούνται, να μη μένουν απαθή και να επινοούν ευέλικτους τρόπους διαχείρισης της γνώσης τους.

Ένα ακόμη κίνητρο ενσωμάτωσης των τεχνών είναι πως αποτελούν μέσα κατανόησης του καθημερινού πολιτισμού και των γεγονότων που βιώνει ο κόσμος στην καθημερινότητα. Ο Keith Swanwick πιστεύει πως « οι τέχνες συνιστούν ένα αντίβαρο στην αναλυτική σκέψη η οποία κυριαρχεί σε πεδία όπως οι θετικές επιστήμες και τα μαθηματικά και μας δίνουν την αίσθηση της ολότητας» (παρατίθεται στο Κανελλόπουλος & Τσαφταρίδης, 2010:28). Ένα παιδί μαθαίνει για έννοιες της πολιτιστικής συνέχειας μέσα από την εξοικείωση. Η γνώση μέσω της εξοικείωσης- στη συγκεκριμένη περίπτωση μέσα από ένα λογοτεχνικό κείμενο- προσδίδει ζωντάνια στην ατμόσφαιρα της σχολικής τάξης και εναλλάσσει παρελθοντικές αξίες πολιτισμού με τις σημερινές. Ας δώσουμε ένα ενδεικτικό παράδειγμα. Το θέμα του πολέμου, που απασχολεί την παγκόσμια κοινωνία, ο εκπαιδευτικός μπορεί να το αποδώσει μέσα από τις τέχνες. Προβάλλοντας την *Guernica* του Πικάσο, βρίσκει κίνητρο για να ξεκινήσει μια αμφίδρομη συζήτηση με τους μαθητές για τον πόλεμο και τις συμφορές που επιφέρει στην ανθρωπότητα. Έπειτα, αφού τα παιδιά διαβάσουν αποσπάσματα από την *Ειρήνη* του Αριστοφάνη, αναλαμβάνουν παιχνίδια ρόλων τα οποία έχουν ως ζητούμενο τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η ειρήνη στις κοινωνίες των λαών και τα μειονεκτήματα του πολέμου. Έτσι, τα παιδιά δημιουργούν νοητικές αναπαραστάσεις γεγονότων, ιδεών, ενεργειών πάνω σε κοινωνικά θέματα με απρόσκοπτα πεδία της τέχνης.

Ένα άλλο κίνητρο αποτελεί η προώθηση της διερευνητικής μάθησης. Οι μαθητές στο ταξίδι ανακάλυψης της γνώσης, διερευνούν: το περιεχόμενο της γνώσης που μελετούν, τις διαδικασίες που χρησιμοποιούν, τις πανανθρώπινες αξίες και έννοιες, οι οποίες συνυπάρχουν και διανθίζουν και το περιεχόμενο και τις διαδικασίες.

Σημαντικό κίνητρο για την ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία αποτελεί η ενδυνάμωση της γλωσσικής έκφρασης. Τα παιδιά αναπτύσσονται γνωστικά, καλλιεργώντας τη δημιουργική φαντασία. Όταν ένας μαθητής μπορεί να εκφράσει τις απόψεις του, τότε αποκτά ευελιξία στη συμπεριφορά, αναπτύσσει συνδυαστική ευχέρεια κυρίως στην επίλυση των προβλημάτων και στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης. Αναμφισβήτητα, με τη χρήση της

τέχνης στην εξέλιξη της γλωσσικής ευφράδειας, θεωρείται πιθανή «η ικανότητα ελέγχου οπτικών αναπαραστάσεων και η ικανότητα επαναφήγησης και κατανόησης των ιστοριών» (Παπαδόπουλος, 2010:49).

Συνέχεια των σημαντικών κινήτρων της ενσωμάτωσης των τεχνών αποτελεί η εξωτερίκευση των συναισθημάτων και η κατάθεση προβληματισμών της ομάδας. Το σχολείο δεν πρέπει να δρα μόνο ως φορέας επιστημονικών γνώσεων, αλλά να αναπτύξει ανάλογους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς που θα βοηθούν στην κατάκτηση της ψυχικής ευεξίας των παιδιών. Σε ένα νοησιαρχικό σχολείο, ο συμβατικός τρόπος προσέγγισης των διδασκόμενων μαθημάτων, δεν ασχολείται με το συναισθηματικό πεδίο των παιδιών, αφού πάγια τακτική του είναι η απόκτηση γνώσεων σε ορισμένο χρόνο. Συνεπώς, μειώνει, αν όχι ακυρώνει, τον επίσημο στόχο του Αναλυτικού Προγράμματος που προνοεί για τη δημιουργία σωστού ψυχολογικού κλίματος. Επίσης, η έλλειψη δημιουργικού χρόνου απομακρύνει την πιθανότητα ν' αναπτυχθούν εποικοδομητικές σχέσεις στην ομάδα.

Σπουδαίο κίνητρο ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαίδευση αποτελεί η εμπύχωση. Ο εκπαιδευτικός υιοθετεί την ιδιότητα του εμπυχωτή και αξιοποιεί βιωματικές και ενεργητικές τεχνικές, ωστόσο ο μαθητής να κατακτήσει τη γνώση με τη μαιευτική σωκρατική μέθοδο. Για την εμπύχωση προέχουν οι διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των μελών της ομάδας, η καλλιέργεια των οποίων συντελεί στη μάθηση. Βασικός στόχος της εμπύχωσης είναι η δημιουργία κατάλληλων καταστάσεων για την εξωτερίκευση των συναισθημάτων και «η διαλεκτική επικοινωνία» (Παπαδόπουλος, 2010:59). Επομένως, η εμπύχωση ενδιαφέρεται τόσο για το ανθρώπινο περιβάλλον, στο οποίο συγκαταλέγεται ο φυσικός χώρος και χρόνος, όσο και για το κοινωνικό και ψυχολογικό πλαίσιο της μαθητικής κοινότητας με τις ποικίλες διαφοροποιήσεις του.

Αναφερθήκαμε παραπάνω στο κίνητρο της ψυχικής ευελιξίας και στην δυνατότητα της έκφρασης των συναισθημάτων με την ενσωμάτωση των τεχνών. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ως κίνητρο παρότρυνσης για την ένταξη των τεχνών και τη γνωστική ευελιξία που αποκτά ο μαθητής. Ο Efland (2002) στο βιβλίο του *Art and Cognition: Integrating the Visual Arts in the Curriculum* επικεντρώνεται στη σχέση των τεχνών με τη γνωστική ανάπτυξη. Στη γνωστική λοιπόν εξέλιξη του μαθητή συντελεί η γνωστική ευελιξία « η ιδιαίτερη εκείνη ικανότητα του νου να αλλάζει στρατηγικές προσέγγισης ενός θέματος και ταυτόχρονα να διαλέγει τα κατάλληλα κάθε φορά μέσα για να ερμηνεύσει ή να κατανοήσει μια κατάσταση» (Efland, 2002:59). Η γνωστική ευελιξία επιτυγχάνεται τη στιγμή που οι μαθητές έρθουν σε επαφή με έργα της τέχνης. Επί παραδείγματι, με άλλες τεχνικές καταλαβαίνουμε μια

μουσική μελωδία, με άλλες τεχνικές την κατανόηση ενός έργου τέχνης. Επίσης, οι στίχοι ενός ποιήματος είναι πολύ πιθανό να επιδέχονται ποικίλες ερμηνείες.

Συνεχίζοντας με τα κίνητρα ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία οφείλουμε ν' αναφερθούμε στην ερμηνεία της γνώσης, βασικό στοιχείο για τη γνωστική ανάπτυξη του μαθητή. Και εδώ πάλι ο Efland (2002) μας διευκολύνει στην εξήγηση της έννοιας, υποστηρίζοντας πως η ερμηνεία της γνώσης είναι μια λειτουργία η οποία συντελείται κάθε φορά που το παιδί επιχειρεί να εξηγήσει ένα έργο τέχνης προσπαθώντας να εκμαιεύσει και να συνδυάσει πληροφορίες από άλλα γνωστικά πεδία, όπως οι ανθρωπιστικές ή οι φυσικές επιστήμες. Ανατρέχοντας στο έργο τέχνης του J.E.Millais με τίτλο *Άνοιξη* για να αναδείξουμε τους συμβολισμούς και τις πιθανές ερμηνείες, αντλούμε πληροφορίες από το κοινωνικό, ιστορικό και περιβαλλοντικό πεδίο.

Στα κριτήρια ενσωμάτωσης των τεχνών αναφερθήκαμε διεξοδικά στη συναισθηματική εμπλοκή και τη νοητική εμπλοκή των μαθητών. Ένα ακόμη κίνητρο αποτελεί η κιναισθητική εμπλοκή. Αυτό συμβαίνει όταν η τέχνη προωθεί την ενασχόληση των παιδιών με κινητικές δραστηριότητες ή μιμητικές αναπαραστάσεις πάνω στο θέμα το οποίο διδάσκει ο εκπαιδευτικός.

Παράλληλα με την κιναισθητική εμπλοκή, κριτήριο ενσωμάτωσης των τεχνών λογίζεται η κοινωνική εμπλοκή. Στο επίπεδο της κοινωνικής εμπλοκής οι τέχνες παρέχουν προκλήσεις και ευκαιρίες ώστε τα παιδιά να καταπιάνονται με τις επιδράσεις που προκύπτουν από τα διδασκόμενα θέματα που αναφέρονται στην ανθρώπινη κοινωνία. Αντιπροσωπευτικό δείγμα ωφέλειας από την κοινωνική εμπλοκή στο σχολείο, που πηγάζει από την ενσωμάτωση των τεχνών, σχετίζονται με την δυνατότητα αλληλοεπίδρασης ανάμεσα σε άτομα διαφορετικών οικονομικών και πολιτιστικών ομάδων.

Όταν τα παιδιά ασχολούνται με την τέχνη, μας πληροφορούν οι Atkinson & Dash (2005) τους παρουσιάζονται ευκαιρίες να αντλούν στοιχεία με τα οποία έπειτα μπορούν να αντιμάχονται, παρουσιάζοντας έτσι τις δημιουργικές τους διαθέσεις. Τότε διευρύνεται η λογική τους, δεν αποτελούν πειθήνια όργανα των εξωτερικών δεδομένων τρόπων σκέψης και ανακαλύπτουν καινούριους δρόμους αντίληψης. Οι τέχνες αναδεικνύονται ικανές να παρέμβουν δημιουργικά και δυναμικά στην υλοποίηση των πιο σύγχρονων θεωρητικών δεδομένων σε εξάρτηση με τις μορφές μάθησης και να ενισχύσουν την πολύπλευρη και ουσιώδη εμπλοκή των μαθητών στα διδασκόμενα θέματα.

Τα παραπάνω κίνητρα αποτελούν σημαίνουσα πρόκληση για τον εκπαιδευτικό. Ο ρόλος του δασκάλου, μας πληροφορεί ο Omrod (2014) πρέπει να συμμορφώνεται στις ανάγκες των

παιδιών τόσο για την διδακτική κατεύθυνση όσο και για την χειραφετημένη μαθησιακή ενεργοποίηση. Επομένως, ο εκπαιδευτικός αναλαμβάνει έναν ρόλο - πρόκληση, όπου είναι οργανωτής, συνεργάτης, συνοδοιπόρος στην ανακάλυψη της γνώσης. Οφείλει να είναι εφευρετικός και ευέλικτος στη διδασκαλία του, να δημιουργεί ερεθίσματα για να κινήσει το ενδιαφέρον των παιδιών, να μη διστάζει να τα ενθαρρύνει να εκφράζουν τη σκέψη τους ενώπιον της ομάδας και να φροντίζει να απαλλάσσει συμπτώματα άγχους από το τελικό αποτέλεσμα. '

Τέλος, πρόκληση αποτελεί για τον εκπαιδευτικό η διάκριση των όρων ελευθερία και αυθεντία και την επίτευξη της ιδανικής ισορροπίας ανάμεσά τους. Στις τέχνες η λέξη ελευθερία αποτελεί τον συνεκτικό ιστό ανάμεσα στη φύση και τον άνθρωπο. Ο Robinson (1999) υποστηρίζει πως οι δάσκαλοι καλό θα είναι να αποφεύγουν να δίνουν την εντύπωση πως μονάχα οι ιδέες τους είναι αξιόλογες. Ο ίδιος συνιστά πως οι μέθοδοι που επιθυμούν να χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να μην καταπνίγουν την πρωτοβουλία των διδασκόμενων.

2.7 Παιδαγωγικές Εφαρμογές Ενσωμάτωσης Τεχνών

Τα τελευταία χρόνια έχουν εφαρμοσθεί παιδαγωγικές προσεγγίσεις μαθημάτων με την αξιοποίηση των τεχνών. Μια παιδαγωγική πρωτοβουλία, που ενσωματώνει τις τέχνες στην εκπαίδευση, υλοποιείται στα προσχολικά κέντρα του δήμου Ρέτζιο Εμίλια στην Ιταλία. Η Σωτηροπούλου – Ζορμπαλά αναφέρει ότι: «Στα πρότυπα αυτά σχολεία επιχειρείται μια πολύπλευρη και πολυδιάστατη μελέτη των διδασκόμενων θεμάτων κατά την οποία υιοθετείται μια πολύ-συμβολική προσέγγιση»(Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά, 2020:128). Η διεθνής κοινότητα θεωρεί την προσφερόμενη αγωγή εξαιρετικής ποιότητας εξαιτίας των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών που χρησιμοποιούν. Κάποια από τα χαρακτηριστικά των προσχολικών κέντρων είναι η καθημερινή επαφή με εκπαιδευτικούς ειδικοτήτων, η συνεχόμενη συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών για την δημιουργία εκπαιδευτικών δράσεων καθώς και η αξιοποίηση των τεχνών ως εργαλείο αναπαράστασης της παιδικής νόησης. Έχει παρατηρηθεί πως οι μαθητές στα σχολεία του Ρέτζιο Εμίλια εμφανίζουν υψηλά επίπεδα μαθησιακής ενεργοποίησης και τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι τα παιδιά παρουσιάζουν με απτό τρόπο τα δημιουργικά στοιχεία των δράσεων τους και των θεμάτων με τα οποία καταπιάνονται. Αρκετές φορές μάλιστα, οι μαθητές εκθέτουν τις δημιουργίες τους στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Για την προετοιμασία των δημιουργιών τους σημαίνουσα θέση κατέχει ο χώρος ο επονομαζόμενος *ατελιέ*. Είναι ένας χώρος κατάλληλα διαμορφωμένος για την ασχολία τους με τα καλλιτεχνικά πεδία. Οφείλουμε να

επισημάνουμε πως ορισμένες ελληνικές σχολικές μονάδες, όταν το επιτρέπει η χωροταξική τους έκταση, διαθέτουν Εργαστήρια Δράσης για τα μαθήματα Εικαστικών, Μουσικής, Θεάτρου. Είναι όμως ελάχιστα αντιπροσωπευτικά δείγματα, αφού ακόμη κι αν υπάρχουν αίθουσες στις σχολεία, είθισται να μετατρέπονται σε οτιδήποτε άλλο, παρά σε εργαστήριο, θεωρώντας πως τα μαθήματα Αισθητικής Παιδείας μπορούν να διδαχθούν στην κλασική σχολική αίθουσα. Έπειτα από τη σύντομη αναφορά μας στα ελληνικά σχολεία, επιστρέφουμε στο παράδειγμα των σχολείων του Ρέτζιο Εμίλια, λέγοντας πως στο ατελιέ, παιδιά και εκπαιδευτικοί έχουν έτοιμο υλικό για να παράγουν ιδέες και έργο. Κατά συνέπεια, το σύνολο των παιδιών και των εκπαιδευτικών εκκολάπτονται σε ένα χώρο υψηλής αισθητικής, εκπαιδεύονται στα πολλαπλά είδη νοημοσύνης (Gardner, 2010) και παράγουν έργα σύμφωνα με τη μάθησή τους. Σε ένα τόσο δημιουργικό περιβάλλον η Hertzog (2008) παρατηρεί πως « η τέχνη είναι ο τρόπος με τον οποίο οι μαθητές ενθαρρύνονται να επικοινωνούν αλλά και το μέσο με το οποίο οι δάσκαλοι ακούν τα παιδιά» (παρατίθεται στο Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά,2020:130).

Στο Green Lake Elementary School, ένα σχολείο του Σιάτλ, το οποίο προσφέρει στα παιδιά ένα πολύ-καλλιτεχνικό πρόγραμμα με ειδικευση σε καλλιτεχνικές σπουδές, έχει παρατηρηθεί (Dickinson, 2002) ότι τα φαινόμενα απειθαρχίας έχουν μειωθεί δραστικά, ενώ τα πνευματικά κατορθώματα των μαθητών πολλαπλασιάζονται, εξαιτίας της ένταξης των τεχνών στο πρόγραμμα σπουδών τους.

Επίσης, το High Scope του Ερευνητικού Κέντρου του Μίσιγκαν στις ΗΠΑ, μεριμνά για τη φαντασία και την παιδική δημιουργικότητα. Πιο συγκεκριμένα, το περιεχόμενο του High Scope είναι άρρηκτα δεμένο με την ενεργητική συμμετοχή και βιωματική μάθηση. Τα παιδιά έρχονται σε άμεση επαφή με τα υλικά, τους ανθρώπους, τις ιδέες και μέσω των αλληλεπιδράσεων που ασκούν στη σκέψη τους τα προαναφερθέντα μέσα, οικοδομείται η γνώση, που θα τους βοηθήσει κατόπιν να κατανοήσουν το περιβάλλον τους. Μια από τις πέντε περιοχές στις οποίες διαμορφώνεται το μαθησιακό πρόγραμμα είναι και οι τέχνες. Το πρόγραμμα στηρίζεται σε μια τριπλέτα δραστηριοτήτων που εμπερικλείει τα εξής βήματα: σχεδιάζω, ενεργώ και επανεξετάζω. Αυτό σημαίνει πως οι μαθητές εξερευνούν με το σύνολο των αισθήσεών τους, μεταμορφώνουν υλικά και ιδέες με τις οποίες καταπιάνονται, ικανοποιούν τα ενδιαφέροντά τους, ενσωματώνουν καινούριες εμπειρίες στην γνώση που κατέχουν, εισάγοντας τη δυνατότητα τροποποίησης της σκέψης τους. Όλα τα παραπάνω βήματα οδηγούν στον αναστοχασμό και την αυτοαξιολόγηση.

Άλλο ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που ασχολείται με την ολιστική παιδαγωγική είναι το Πρόγραμμα Τάννερ (Tanner Dance Program) στη Γιούτα. Παρόλο που το πρόγραμμα έχει άμεσο επίκεντρο τον χορό, προσεγγίζει τη δημιουργικότητα μέσω των τεχνών. Κάθε σχολική τάξη διαθέτει έναν δάσκαλο μουσικής και έναν δάσκαλο χορού. Δουλεύουν το πρόγραμμα «Arts for the Young», για παιδιά ηλικίας από πέντε έως οκτώ ετών και το «Dance Art», για παιδιά ηλικίας από εννέα έως δώδεκα χρονών. Στο πρόγραμμα «Arts for the Young» ενσωματώνονται τα εικαστικά, η μουσική, η λογοτεχνία, τα δραματικά έργα και φυσικά ο χορός. Οι ιδρυτικές φιλοσοφικές γραμμές της Virginia Tanner, για τη δημιουργία ευτυχισμένων και αξιόλογων ανθρώπων μέσω του χορού και των άλλων μορφών τέχνης, ακολουθούνται έως σήμερα από τους συνεχιστές της. Υπολογίζεται πως από την ίδρυσή του το 1947, το πρόγραμμα Tanner πρόσφερε ευδιαθεσία και θετική επιρροή των τεχνών στη ζωή περισσότερων από ένα εκατομμύριο κόσμο.

Ας μη μας διαφεύγει το πρόγραμμα του Gardner «Project Zero» στη σχολή Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα είχε σκοπό να μελετήσει και να βελτιώσει την εκπαίδευση μέσα από τους δρόμους της τέχνης. Εξέταζε πόση βοήθεια προσφέρει η τέχνη στη μάθηση, την κατανόηση, τη δημιουργικότητα. Η εφαρμογή του «Project Zero» κατέληξε στο συμπέρασμα πως ακόμη και παιδιά όχι μόνο σχολικής μα και προσχολικής ηλικίας δύνανται να κατανοήσουν διάφορες όψεις ενός έργου τέχνης, όπως το στυλ, η έκφραση μα και την αισθητική ενός αξιόλογου έργου τέχνης.

Στην Ελλάδα το πρόγραμμα «Μελίνα - Εκπαίδευση και Πολιτισμός» θεωρείται η πιο άρτια καλλιτεχνικά προσπάθεια για την εισαγωγή και αξιοποίηση των τεχνών στην ελληνική εκπαίδευση, αφού εφαρμόστηκε σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες. Η ίδια η Μελίνα Μερκούρη υποστήριζε πως «αν επιτευχθεί η ευαισθητοποίηση του παιδιού στον Πολιτισμό θα δημιουργηθεί μια άλλη κοινωνία, μια άλλη νοοτροπία, μια άλλη πολιτική» (Μερκούρη, στο Πρόγραμμα Μελίνα, Εκπαίδευση και πολιτισμός, 1994). Στο συγκεκριμένο πρόγραμμα η διδακτική πράξη θεωρείται το πιο σημαίνον πολιτιστικό γεγονός στη ζωή των μικρών παιδιών. Φιλοδοξία και συνάμα καινοτομία του προγράμματος ήταν να διαμορφώσει στις συνειδήσεις των δασκάλων θετική στάση για την τέχνη και να εντάξει τις τέχνες- το θέατρο, τη μουσική, το χορό, την εικαστική και την οπτικοακουστική έκφραση στον εκπαιδευτικό χώρο, ώστε να αναγνωριστεί η παιδαγωγική τους σημασία. Η πειραματική του εφαρμογή ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 1995 από την Α' τάξη του Δημοτικού, σε 46 Δημοτικά ελληνικά σχολεία. Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών με την εργαστηριακή του μορφή για την ευαισθητοποίησή τους σε θέματα πολιτισμού, ανήκε στον κύριο άξονα του

προγράμματος. Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών δεν ήταν το μοναδικό μέλημα του προγράμματος. Υπήρξε μέριμνα για τη δημιουργική μάθηση των παιδιών μέσα από σχέδια εργασίας. Παρά τα θετικά δείγματα που παρουσίασε, το πρόγραμμα διεκόπη το 2004 (Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης, 2011). Πρέπει να σημειωθεί μια ακόμη καινοτομία του συγκεκριμένου προγράμματος: η συνεργασία των δύο Υπουργείων για πρώτη φορά, του Υπουργείου Πολιτισμού και του Υπουργείου Παιδείας. Μια συνεργασία που θα έπρεπε να ευδοκιμήσει όλες τις επόμενες δεκαετίες, διότι είναι πολύτιμη η κοινή συνεισφορά τους για τους εκπαιδευτικούς καλλιτεχνικών ειδικοτήτων έτσι ώστε να υπάρχει ισότιμη βάση με τους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς, αλλά και για τους μαθητές.

Ακόμη, η καλλιτέχνης και παιδαγωγός Έλλη Τρίμη εφάρμοσε μια μέθοδο που διερευνά υλικά και τεχνικές στον τομέα των εικαστικών με τίτλο «Εις Βάθος Προσέγγιση». Με αφορμή την πεποίθηση πως είναι απαραίτητο το παιδί να βρεθεί από μικρό σε περιβάλλοντα πρόθυμα για εξερευνήσεις, εφευρέσεις και μετασχηματισμούς, υλοποίησε ένα πρόγραμμα που κύριο σκοπό έχει τη διαδικασία που θα χρησιμοποιηθεί για το τελικό προϊόν, κι όχι μόνο η παραγωγή έργου. Στηρίζεται στους άξονες «Δημιουργώντας», «Παρατηρώντας», ενώ ουσιώδη συστατικά είναι το παιδί, ο χώρος που ζει και παίζει και ο χρόνος σ' ένα «αλληλεπιδραστικό περιβάλλον μάθησης, όπου ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι καθοριστικός» (Τρίμη, 2011:143). Αρχικά, η προσέγγιση αυτή εφαρμόστηκε σ' ένα δημοτικό σχολείο το χρονικό διάστημα 1976-1984. Έπειτα, το πρόγραμμα χρησιμοποιήθηκε για την βασική εκπαίδευση φοιτητών των Παιδαγωγικών Σχολών, όπως επίσης και σε φοιτητές σχολής Καλών Τεχνών, οι οποίοι δίδαξαν τη μέθοδο σε μικρά παιδιά και ενήλικες. Το πρόγραμμα απέδειξε πως η τέχνη μπορεί να αποτελέσει μέρος της ανθρώπινης ύπαρξης. Σημαντική προϋπόθεση καταδεικνύεται η δημιουργία πρόσφορου περιβάλλοντος και η αγάπη για τα παιδιά και τις τέχνες.

Τέλος, μια ακόμη προσέγγιση που θεωρείται χρήσιμη για το σχολικό θεσμό είναι η μετασχηματίζουσα μάθηση μέσα από την αισθητική εμπειρία. Αυτή η προσέγγιση με κύριους εκφραστές τον P. Freire και τον Mezirow, βρήκε εφαρμόσιμη απήχηση στην Ελλάδα από τον καθηγητή Αλέξη Κόκκο στα πλαίσια της Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Ο Κόκκος (2011) υποστηρίζει πως η επαφή με τον κόσμο των τεχνών αποσκοπεί στην καλλιέργεια της δημιουργικότητας και την ανάπτυξη κριτικού στοχασμού. Αναφορικά με την ουσία της κριτικής σκέψης και την αξιοποίησή της, ο ίδιος πάλι μας πληροφορεί πως «σύμφωνα με τους περισσότερους θεωρητικούς του σχολικού συστήματος [...] δεν

διαπιστώνεται καμιά ουσιώδη διαφορά σκοπού ανάμεσα στην εκπαίδευση ενηλίκων και μαθητών» (Κόκκος, 2011:71) .

Η ακρίβεια, η σαφήνεια, η αμεσότητα, η ανάπτυξη ορθής επιχειρηματολογίας είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά της κριτικής σκέψης, που θα μπορούσαν να εφοδιαστούν οι μαθητές των Δημοτικών Σχολείων μέσω των τεχνών.

2.8 Προσεγγίσεις της ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία

Οι τέχνες είναι καθαρές μορφές έκφρασης και επικοινωνίας. Μέρος του ζητούμενου της εκπαίδευσης είναι να καλλιεργήσει στο παιδί τις εγγενείς δυνατότητες μετατρέποντας τις σε έμπρακτες ικανότητες. Τα παιδιά δεν χρειάζεται να περιμένουν έως ότου φθάσουν στο κατώφλι της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης για να διδαχθούν μέσω της τέχνης. Ο Robinson (1999) υποστηρίζει πως η μετατροπή των φυσικών δυνατοτήτων σε πρακτικές ικανότητες θα πρέπει να ξεκινά από το Δημοτικό και να συνεχίζει στην επόμενη βαθμίδα ως συνεχή διαδικασία. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να αντιλαμβάνεται τις τέχνες και να τις ενσωματώνει ως αναπόσπαστο μέρος της μαθησιακής διαδικασίας σε ημερήσια βάση. Ειδικότερα, οι μικροί μαθητές κουβαλούν ενστικτώδες ενδιαφέρον και αποκομίζουν πηγαία χαρά από την κίνηση, τον ρυθμό, τα χρώματα, τα μουσικά ακούσματα και την παραγωγή ήχων. Αυτή είναι η πηγή των τεχνών. Καλό είναι τα παιδιά να ενθαρρύνονται να καταλάβουν - ήδη από το ξεκίνημα τους στο σχολείο - πως οι παιγνιώδεις δραστηριότητες είναι σημαντικό κομμάτι της σχολικής πραγματικότητας. Η προσέγγιση των παιδιών επιτυγχάνεται μέσα από μια ευρεία γκάμα εκφραστικών δράσεων με την κίνηση, το θεατρικό παιχνίδι, τη ζωγραφική, τη μουσική, τον αυτοσχεδιασμό εμπλουτισμένα με το στοιχείο της εφευρετικότητας και της καινοτομίας.

Σύμφωνα με τους Τσελφέ και Παρούση (2015) στη νέα ευρωπαϊκή πολιτική - της οποίας το σύνθημα αποτελεί και τον τίτλο του κεντρικού κειμένου της - «Ευρώπη 2020:στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη» (Παρούση & Τσελφές, 2015:10) διαφαίνεται η ευρωπαϊκή κρίση και διατυπώνονται προτάσεις για την έξοδο από την κρίση. Οι κύριες παράμετροί της εμπερικλείουν και την εκπαίδευση όλων των βαθμίδων καθώς το σύνθημα προοικονομεί την αναπτυξιακή μορφή:

- Έξυπνη ανάπτυξη. Αναφέρεται στην ανάπτυξη μιας οικονομίας που στηρίζεται στη γνώση και την καινοτομία.
- Διατηρήσιμη ανάπτυξη: αναφέρεται στην προαγωγή μιας οικονομίας περισσότερο αποτελεσματικής στη χρήση πόρων, πιο πράσινη και πιο ανταγωνιστική.

- ο Ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς: πρόκειται για μια οικονομία με συνεχή απασχόληση, που θα αποσκοπεί στην κοινωνική και εδαφική ενότητα.

Έννοιες και όροι όπως καινοτομία, γνώση, βιώσιμη ή αειφόρος ανάπτυξη, είναι λέξεις που θα βρει ο αναγνώστης σε αρκετά εκπαιδευτικά εγχειρίδια των τελευταίων ετών. Ήδη η τρόικα της γνώσης, εκπαίδευση-έρευνα-καινοτομία τέθηκε σε ισχύ όταν το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών στις 19 και 20 Μαρτίου 2009 πρότεινε στα κράτη μέλη να λάβουν μέτρα για την ενίσχυση «της συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων, της έρευνας, της εκπαίδευσης και της κατάρτισης» (Παρούση – Τσελφές, 2015:11). Ο εκπαιδευτικός τομέας εμπεριέχει τις τρεις συνδεδεμένες μεταξύ τους έννοιες, τη δημιουργικότητα, την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα. Απαραίτητη προϋπόθεση για την καινοτομία είναι η δημιουργικότητα. Όταν μια νέα ιδέα υλοποιείται αποτελεί καινοτομία. Για να γίνει όμως καινοτομία μια νέα ιδέα, θα πρέπει «να εφαρμοστεί και να αξιολογηθεί από την εφαρμογή της» (Παρούση & Τσελφές, 2015:12). Επομένως, ακόμη και αν δημιουργηθεί μια νέα ιδέα, κι ο εκπαιδευτικός την παραδεχτεί ως αξιόλογη, υπό ποιο πλαίσιο θα εφαρμοστεί; Οι δοκιμασίες των καινοτομιών οργανώνονται σε ευρύτερα κοινωνικά και οικονομικά σχήματα. Είναι δύσκολη η εξίσωση της καινοτομίας με το άνοιγμα της σχολικής κοινότητας στις επιχειρήσεις για την εφαρμογή ιδεών των μαθητών. Η ιδέα της επιχειρηματικότητας στην εκπαίδευση κάνει την εμφάνισή της συμπληρώνοντας τον κύκλο των τριών λέξεων. Στόχος κάθε εκπαιδευτικής βαθμίδας με βάση τους σχεδιασμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η αποφοίτηση μαθητών δημιουργικών (να γεννούν νέες ιδέες), καινοτόμων (να εφαρμόζουν τις ιδέες τους) κι όλα αυτά μέσα σε οικονομικό ή κοινωνικό σχήμα στο οποίο θα κληθούν να συμμετάσχουν μετά την εκπαίδευσή τους. Άρα, τα εκπαιδευτικά συστήματα θεωρούνται το κλειδί για ειδικευμένο δυναμικό και για περισσότερες ευκαιρίες σε εργασιακές θέσεις. Στο κείμενο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που κοινοποιήθηκε στις 20 Νοεμβρίου 2012 με τίτλο: «Ανασχεδιασμός της Εκπαίδευσης: επενδύοντας στις δεξιότητες για καλύτερα κοινωνικοοικονομικά αποτελέσματα» τονίζεται ο βαθμός εστίασης στην εκμάθηση βασικών δεξιοτήτων. Στη συνέχεια, τον Ιούνιο 2016 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνώρισε δημοσίευση στην οποία γίνεται λόγος μεταξύ άλλων για την βελτίωση της ποιότητας και της αλληλεξάρτησης της δημιουργίας δεξιοτήτων.

Η επιστημονική και καλλιτεχνική κουλτούρα συνοδοιπορούν και δεν είναι γνωστικά ασύμβατες. Μια επιστημονική ιδέα μπορεί να προσεγγιστεί δημιουργικά μέσω των τεχνικών της τέχνης.

Οι ισχύουσες προσεγγίσεις των τεχνών στην ελληνική Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση είναι:

- ο Η διδασκαλία των τεχνών (teaching arts).

Εδώ η τέχνη λογίζεται ως διδασκόμενο αντικείμενο. Τα καλλιτεχνικά μαθήματα μουσική, εικαστικά, θεατρική αγωγή εμπεριέχονται στα Προγράμματα Σπουδών και επέχουν θέση διδακτικού αντικειμένου. Μαθήματα τα οποία αποτελούν υποενότητες της «Αισθητικής Αγωγής» (Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2011). Εξειδικευμένοι εκπαιδευτικοί με σπουδές στη μουσική, στα εικαστικά και στο θέατρο αντίστοιχα, προσεγγίζουν τα πεδία της τέχνης στη μαθησιακή διαδικασία των παιδιών. Στα Αναλυτικά Προγράμματα γίνεται λόγος για το κάθε πεδίο και αναλύονται οι γενικοί στόχοι, ο σκοπός, η μεθοδολογία, οι θεματικές ενότητες ενώ παράλληλα δίνονται στοιχειώδεις εφαρμόσιμες οδηγίες. Οι οδηγίες αυτές δεν ακολουθούνται από ικανοποιητικές επεξηγήσεις. Επίσης, οι ώρες που αναγνωρίζονται για τα μαθήματα της Αισθητικής Αγωγής στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα είναι 1 ώρα εβδομαδιαία για το μάθημα της Μουσικής σε κάθε τάξη του Δημοτικού, 2 ώρες εβδομαδιαία για τα Εικαστικά στην Α' και τη Β' και 1 ώρα για τις μεγαλύτερες τάξεις, και 1 διδακτική ώρα για το μάθημα της Θεατρικής Αγωγής για τις τάξεις Α', Β', Γ' και Δ', αφού εδώ και μερικά χρόνια έχει παύσει η διδασκαλία του μαθήματος στην Ε' και ΣΤ'. Ομολογουμένως, οι ώρες αυτές δεν επαρκούν για ικανοποιητική υλοποίηση καινοτόμων δράσεων. Τίθεται επίσης ζήτημα «περιθωριοποίησης της διδασκαλίας των τεχνών σε σχέση με το υπόλοιπο πρόγραμμα σπουδών» (Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά, 2020:36). Αναμφισβήτητα, στη διάρκεια των καλλιτεχνικών μαθημάτων, τα παιδιά αποκομίζουν αισθητικά και πνευματικά οφέλη όχι μόνο από θεωρητικής σκοπιάς αλλά περισσότερο από βιωματικής.

- ο Η διδασκαλία μέσω των τεχνών (teaching through the arts)

Η διδασκαλία μέσω των τεχνών αξιοποιεί τις τέχνες ως μέσο μαθησιακό. Ειδικότερα, ο συνδυασμός της διδασκαλίας των τεχνών με τις τέχνες ως μέσο μάθησης σε όσα προγράμματα έχει αξιοποιηθεί, εμφανίζει εξαιρετικά αποτελέσματα μάθησης. Συγκεκριμένα, έχουν επιβεβαιωθεί «αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ της ενασχόλησης με το θέατρο στο σχολείο και διαφόρων γλωσσικών ικανοτήτων» όπως η μελέτη και η κατανόηση κειμένων (Winner & Hetland, 2000· Σωτηροπούλου – Ζορμπαλά, 2020). Έχει επίσης εξακριβωθεί, πως η μουσική είναι ένα εργαλείο για την πιο εμπεριστατωμένη κατανόηση μαθηματικών εννοιών και την αύξηση της χωροχρονικής αντίληψης (Scrapp, 2002· Τσαφταρίδης, 2010). Ακόμη, έχουν διαπιστωθεί συσχετισμοί μεταξύ των εικαστικών και της χωρικής αντίληψης. (Σάλλα, 2010· Κόκκος & Συνεργάτες, 2011· Boughton, 2011· Γαρυφαλάκη, 2013).

Η αισθητική λοιπόν προσέγγιση είναι ένας σημαντικός τρόπος μάθησης. Στην τέχνη δεν υπάρχουν οι απόλυτες απαντήσεις, ούτε άκαμπτες λύσεις. Η ευελιξία είναι ο διπλωματικός χειρισμός που χρησιμοποιείται στις τέχνες, γι' αυτό και τα παιδιά ανταποκρίνονται με θέρμη και σε σχέδια εργασίας και σε δράσεις. Στην ενσωμάτωση των τεχνών συνδέεται το διδασκόμενο - κάθε φορά - θέμα με πρακτικές των τεχνών, όπως η φαντασία, το παιχνίδι, ο μουσικός ή θεατρικός αυτοσχεδιασμός και ούτω καθεξής. Συνδέονται λοιπόν οι δραστηριότητες των τεχνών με την ακαδημαϊκή επίδοση (σε σχέση με το διδασκόμενο θέμα) και με την αισθητικότητα της διδασκαλίας (ενεργοποίηση φαντασίας, δημιουργικές δράσεις, ολιστική ενεργοποίηση).

Στην εκπαιδευτική διαδικασία ενσωμάτωσης των τεχνών σπουδαίο ρόλο διαδραματίζει το γεγονός πως τα παιδιά κατέχουν τη γνώση των καλλιτεχνικών πρακτικών, διότι τις διδάσκονται ήδη στις ώρες των αισθητικών μαθημάτων. Τούτο σηματοδοτεί μια αρμονική και ισορροπημένη συνύπαρξη στόχων στη μαθησιακή διαδικασία. Επίσης, με τη διδασκαλία μέσω των τεχνών προσφέρεται η δυνατότητα στους μαθητές να ασχολούνται περισσότερο χρόνο με τις τέχνες, ενώ ταυτόχρονα μπορούν να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους με επαρκείς προσεγγίσεις διαμορφωμένες σε ένα παιγνιώδες σκηνικό.

2.9 Προβλήματα στην ενσωμάτωση των τεχνών

Αναφορικά με την εφαρμογή της ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία, προέκυψαν ορισμένοι προβληματισμοί και αναδύθηκαν αναγκαιότητες. Ένα από τα σημαντικότερα επιχειρήματα αναφέρεται όπως μας πληροφορεί η Σωτηροπούλου – Ζορμπαλά (2020) στην χαλάρωση των αισθητικών ορίων όταν οι τέχνες διευκολύνουν τη διδασκαλία άλλων θεμάτων. Ένα άλλο θέμα που ανακύπτει είναι ο δισταγμός των εκπαιδευτικών να υλοποιήσουν καινούριες προσεγγίσεις και ειδικά από τον χώρο της τέχνης με τον οποίο δεν είναι σε ικανοποιητικό βαθμό καταρτισμένος. Επιφορτίζεται με μια ευθύνη που δεν εύκολα διαχειρίσιμη. Δυστυχώς δεν επαρκεί μόνο ο ενθουσιασμός, για να επιτευχθούν διδακτικοί σκοποί. Απαιτείται πρακτική - όχι μόνο θεωρητική - επιμόρφωση σε θέματα τεχνών. Το σημαντικό όπως μας επισημαίνει ο Michael Mesche (2010) είναι να έχουμε στο κέντρο του προβληματισμού, όχι μόνο την ενσωμάτωση των τεχνών στην τέχνη, αλλά και πώς μπορούν οι εκπαιδευτικοί να χειριστούν τις πρακτικές των τεχνών με στόχο την εκπαίδευση των παιδιών, την κοινωνική τους επίγνωση και την πολιτιστική συναίσθηση. Ο δισταγμός των εκπαιδευτικών πιθανόν να πηγάζει από την έλλειψη αυτοπεποίθησης που συνδυάζεται με την αίσθηση πως δεν είναι οι ίδιοι «καλλιτεχνικοί τύποι». Αν βέβαια οι δάσκαλοι δεν νιώθουν εξοικειωμένοι με τη χρήση των τεχνών, ίσως να οφείλεται ότι τη

στερήθηκαν ως νέοι. Πολλές φορές εμμένουν σε πάγιες πρακτικές που τους βοήθησαν στην αρχή της καριέρας τους, ενώ παράλληλα περιορίζουν την εμπλοκή τους σ' εκείνα τα πεδία που τους οδηγούν σε αμηχανία. Αναφορικά με την κατάρτιση των εκπαιδευτικών σε θέματα τεχνών έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής: οι πρακτικές των τεχνών δεν περιλαμβάνονται στα υποχρεωτικά μαθήματα σε όλα τα Παιδαγωγικά Τμήματα της χώρας παρά μόνο σε ορισμένα από αυτά. Στα περισσότερα τμήματα συναντούμε τα μαθήματα της καλλιτεχνικής παιδείας στα μαθήματα επιλογής. Αν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί διαθέτουν ελλιπή πείρα, ελάχιστες προσδοκίες και χαμηλή βεβαιότητα στη σφαίρα των τεχνών, πώς θα διοχετευθεί η δημιουργικότητα μέσω της ενσωμάτωσης των τεχνών;

Ο Ματσαγγούρας (2009) συμβουλεύει τους νέους εκπαιδευτικούς να προβληματιστούν πάνω στις διδακτικές προσεγγίσεις αναφορικά με τη μαθησιακή διαδικασία. Τους ζητά να αντιμετωπίσουν τη διδασκαλία ως πρόκληση και να αναζητήσουν τρόπους που θα συνδέουν τη μαθητεία με την πρωτοτυπία, με τη δημιουργικότητα, την αλλαγή. Μια από τις προκλήσεις στη μαθητεία είναι η ενσωμάτωση των τεχνών. Εξάλλου, η διδασκαλία είναι - εκτός των άλλων- η ανάπτυξη ιδίων γνώσεων, έτσι ώστε να έχει ο εκπαιδευτικός κάτι στα χέρια του να μεταδώσει στους άλλους. Βαδίζοντας στα συμβουλευτικά χνάρια του Μιχάλη Δερτούζου, ο οποίος πρότεινε να μη σταματάμε να χρησιμοποιούμε όσα ξέρουμε, ταυτόχρονα όμως να πειραματιζόμαστε δραστικά με καινούριες ιδέες, κατανοούμε πως η ενσωμάτωση των τεχνών είναι ένα νέο μέσο απόκτησης γνώσης. Κάθε νέο βήμα στην εκπαίδευση είναι και ένα καινούριο βίωμα στον σύγχρονο πολιτισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

3.1 Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Ο σκοπός μιας έρευνας αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία στηρίζεται ο ερευνητής κατά τη διάρκεια της επίλυσης του προβλήματος. Η σωστή διατύπωση του ερευνητικού σκοπού περιλαμβάνει σαφείς καθοδηγητικές γραμμές για την ακριβή του κατεύθυνση, χωρίς να επιδέχεται καμιά παρανόηση.

Σκοπός λοιπόν, της παρούσας έρευνας είναι να αναδείξει τη σπουδαιότητα της τέχνης ως παιδαγωγικό εργαλείο, την αναγκαιότητα ενσωμάτωσής της στη μαθησιακή διαδικασία και να διερευνήσει τις απόψεις και τις στάσεις των εκπαιδευτικών στα Δημοτικά Σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στο θέμα των τεχνών. Αναλυτικότερα, οι στόχοι της έρευνας είναι οι κάτωθι:

- 1) Να εξηγήσουμε γιατί είναι σημαντική η χρήση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία
- 2) Να διερευνηθούν οι απόψεις και οι στάσεις των εκπαιδευτικών των Δημοτικών Σχολείων για τη σπουδαιότητα των τεχνών
- 3) Να προβληθούν οι μαθησιακοί σκοποί που προκύπτουν από την ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία και ο βαθμός ικανοποίησης των εκπαιδευτικών από τα αποτελέσματα που θα προκύψουν.
- 4) Να εντοπιστούν οι παράγοντες που εμποδίζουν την αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία.
- 5) Να επισημανθεί η αναγκαιότητα της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στη χρήση των πρακτικών εφαρμογών, προκειμένου να αξιοποιηθούν σθεναρά οι τέχνες στην εκπαιδευτική διαδικασία.

3.2 Η ποιοτική έρευνα

Στα δύο πρώτα κεφάλαια αναδείχθηκε η σημασία της τέχνης για την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών μέσα από τη βιβλιογραφική επισκόπηση και αναλύθηκε ο διττός διδακτικός της ρόλος, ο οποίος διακρίνεται στη διδασκαλία των τεχνών και στη διδασκαλία μέσω της τέχνης. Στο τρίτο λοιπόν, κεφάλαιο με γνώμονα τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή της εργασίας, επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα ως μεθοδολογικό εργαλείο.

Η ποιοτική έρευνα κρίθηκε σκόπιμη για την συγκεκριμένη εργασία διότι η έρευνα αποτελεί ολοένα μέρος της καλλιτεχνικής δράσης, ενώ η Τέχνη αποτελεί ολοένα και περισσότερο μέρος της κοινωνικής έρευνας. Ο L. Richardson υποστηρίζει πως «η επιστήμη είναι ένας φακός, οι δημιουργικές τέχνες ο άλλος. Βλέπουμε πιο βαθιά χρησιμοποιώντας και τους δύο φακούς» (L. Richardson, 2000:937). Επίσης, σύμφωνα με τον Willing (Ίσαρη, Φ. 2015) ο

ερευνητής που χρησιμοποιεί την ποιοτική έρευνα, ενδιαφέρεται για τον τρόπο που βιώνει ένα γεγονός και για το νόημα που προσδίδει το υποκείμενο, υπό το πρίσμα των εμπειριών του. Η ποιοτική έρευνα επιλέχθηκε διότι οι ερωτώμενοι δεν αποτελούν αποστασιοποιημένα “αντικείμενα” από τους οποίους αντλούνται χρήσιμα δεδομένα. Αντιθέτως, αντιμετωπίζονται ως ολοκληρωμένα πρόσωπα, ως είναι. Μέσα από τη βιωματική εμπειρία εκάστου ερωτώμενου παράγεται ικανό και επαρκές δείγμα δεδομένων, που προσφέρει στη διερευνητική φύση της ερευνητικής διαδικασίας. Τη συγκεκριμένη έρευνα την ενδιαφέρει η εις βάθος προσέγγιση του δείγματος κι όχι η ποσοτική δειγματοληπτική έρευνα.

Βασική θέση στην ποιοτική έρευνα κατέχει ο διάλογος, η συζήτηση, η εναλλαγή επιχειρημάτων ώστε να ερμηνευθούν φαινόμενα και στάσεις. Εξάλλου, οι τέχνες επιτρέπουν την εξωτερίκευση και την έκφραση, ωθώντας στην ανάπτυξη μιας αλληλεπιδραστικής διαδικασίας αυτογνωσίας. Στην προαναφερθείσα κατάσταση «η διαδικασία συλλογής δεδομένων δεν μπορεί να είναι μια από πάνω προς τα κάτω διαδικασία (top - down) αλλά μια ζωντανή και αυθεντική αμοιβαία σχέση όπου αναπτύσσονται και ανταλλάσσονται ιδέες» (Πουρκός, 2015:83).

3.3 Ερευνητικό εργαλείο συλλογής των πρωτογενών δεδομένων

Η συνέντευξη είναι μια μέθοδος συλλογής δεδομένων. Σύμφωνα με τον Bryman « η συνέντευξη είναι πιθανόν, η ευρύτερα εφαρμοζόμενη μέθοδος στην ποιοτική έρευνα» (2017:514). Η συλλογή δεδομένων για τη συγκεκριμένη έρευνα πραγματοποιήθηκε μέσω ημιδομημένης συνέντευξης εις βάθος. Μέσα από την ημιδομημένη συνέντευξη επιτυγχάνεται μια λεκτική επικοινωνιακή σχέση μεταξύ ερευνητή και ερωτώμενου που στόχο έχει να κατανοήσει ο ερευνητής πώς σκέφτεται και πώς αισθάνεται ο δεύτερος για το υπό έρευνα θέμα. Η Ίσαρη (2015) χαρακτηρίζει τον συγκεκριμένο τύπο συνέντευξης ευέλικτο, γιατί δίνεται η ευκαιρία στον ερευνητή να τροποποιήσει το περιεχόμενο των ερωτήσεων ανάλογα με τον ερωτώμενο, να αφαιρέσει ή να προσθέσει ερώτηση στη διάρκεια της συνέντευξης και να αλλάξει τη διαδοχικότητα των ερωτήσεων.

Οι ερωτήσεις της παρούσας έρευνας στην ημιδομημένη συνέντευξη ήταν προκαθορισμένες και ευέλικτες, χωρίς όμως να κατευθύνουν τον ερωτώμενο. Εφαρμόστηκε ένας Οδηγός Συνέντευξης, ο οποίος σε παρόμοιες περιπτώσεις ποιοτικών ερευνών αποτρέπει τον κίνδυνο ανατροπής της συνέντευξης ή την απομάκρυνσή της από τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Οι ερωτήσεις του Οδηγού Συνέντευξης ήταν ανοιχτού τύπου, ερωτήσεις γνώμης, ώστε να δοθεί η ευκαιρία στους ερωτώμενους να καταθέσουν τις προσωπικές τους εμπειρίες

(Ιωσηφίδης, 2008). Είχε προηγηθεί με τον κάθε συμμετέχοντα μια εισαγωγική συζήτηση με ερωτήσεις κλειστού τύπου, αναφορικά με το επαγγελματικό τους προφίλ (επίπεδο σπουδών, χρόνια προϋπηρεσίας, φύση της ειδικότητας τους). Στον Οδηγό Συνέντευξης της εργασίας παρατίθεται μια λίστα ερωτήσεων, που ακολούθησε η ερευνήτρια στην πορεία της συνομιλίας με τους ερωτηθέντες, έχοντας πάντα κατά νου τα ερευνητικά ερωτήματα που είχε θέσει εκ προοιμίου. Ο Οδηγός Συνέντευξης είναι σαφής και αρκετά λεπτομερής για να αντληθούν όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία, που θα αποτελέσουν το πρωτογενές υλικό προς επεξεργασία και ανάλυση. Οι ερωτήσεις που διατυπώθηκαν στους ερωτώμενους ήταν πλήρως κατανοητές, σχετικές με τις εμπειρίες των ερωτώμενων και επέτρεπαν τους συμμετέχοντες να προχωρήσουν σε βάθος χωρίς κατευθύνονται από την ερευνήτρια (Robson, 2007· Ιωσηφίδης, 2008· Ίσαρη, 2015).

Αναφορικά με το περιεχόμενο του Οδηγού Συνέντευξης, υπήρξαν τέσσερα θεματικά πεδία, που είναι τα εξής:

- Το δημογραφικό και επαγγελματικό προφίλ των συμμετεχόντων από το οποίο αντλούμε στοιχεία για την εικόνα των ερωτώμενων (ερωτήσεις 1-4).
- Ο πρώτος ερευνητικός άξονας εξετάζει το πώς αντιλαμβάνονται οι εκπαιδευτικοί την ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία και αν έχουν αξιοποιήσει μεθόδους τέχνης στη διδασκαλία τους. (ερωτήσεις 5-10).
- Ο δεύτερος ερευνητικός άξονας σχετίζεται με το αν οι τέχνες συνδράμουν στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών και αν η ενσωμάτωση τους συμβάλλει στην ολιστική μαθησιακή διαδικασία (ερωτήσεις 11 - 21).
- Ο τρίτος ερευνητικός άξονας εξετάζει αν κρίνεται αναγκαία η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στον τομέα της τέχνης (ερωτήσεις 22 – 27).

3.4 Ο καθορισμός του δείγματος έρευνας

Δείγμα του ερευνητικού υλικού της παρούσης έρευνας αποτέλεσαν 9 εκπαιδευτικοί δημόσιων σχολείων της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του νομού Λάρισας. Γιατί το μέλημα της έρευνας και της ερευνήτριας δεν είναι η ποσοτική δειγματοληπτική έρευνα αλλά η εις βάθος κατανόηση του δείγματος. Σύμφωνα με τη Marshall «το κατάλληλο μέγεθος για μια ποιοτική μελέτη είναι αυτό που απαντάει επαρκώς σε μια ερευνητική ερώτηση» (Marshall, 1996:523). Ο Patton (2002) χαρακτηρίζει “information rich-cases” τις περιπτώσεις όπου ο ερευνητής μπορεί να εκμαιεύσει πολλά στοιχεία μέσα από τη δειγματοληψία της ποιοτικής

έρευνας, που σχετίζονται άμεσα με τα ζητήματα κεντρικής σημασίας και άπτονται του σκοπού της έρευνας. Κατά τον Μαντζούκα (2007) ο αριθμός των συνεντεύξεων μπορεί να αφορά διψήφιο ακόμα και μονοψήφιο αριθμό. Αφού στην ποιοτική έρευνα η εγκυρότητα δεν εξαρτάται από το ποσοτικά μεγάλο δείγμα, διότι σε μια μεγάλη ομάδα ερωτώμενων ωχριούν τα εξατομικευμένα χαρακτηριστικά στα οποία στοχεύει η ποιοτική έρευνα. Στόχος της ποιοτικής έρευνας «δεν είναι το γενικό και το αντικειμενικό, αλλά το ειδικό και το συγκεκριμένο» (Μαντζούκας, 2007:241).

Η στρατηγική δειγματοληψίας που εφαρμόστηκε στηρίχθηκε στη σκόπιμη δειγματοληψία ομοιογενών δειγμάτων. Όπως επισημαίνει ο Bryman (2017) το σκόπιμο δείγμα δεν συνιστά δείγμα ευκολίας στην έρευνα. Αντιθέτως, το συγκεκριμένο δείγμα διαθέτει τη γνώση, τα χαρακτηριστικά και τη θέληση, ώστε να προσφέρει στην εν λόγω έρευνα τις ολοκληρωμένες απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα. Άλλωστε, η έρευνα δεν αφορά τη μελέτη “ευαίσθητων” θεμάτων αλλά την προσέλευση της γνώσης μέσω των τεχνών. Άρα, την όσο το δυνατόν βέλτιστη αξιοποίηση της γνώσης προς όφελος του μαθητικού πληθυσμού.

Οι ερωτώντες ήταν άτομα που γνώριζε η ερευνήτρια, είχε συνεργαστεί επαγγελματικά μαζί τους στο παρελθόν, συνεπώς ήταν εύκολη η προσέγγισή τους. Τα κριτήρια επιλογής για το συγκεκριμένο δείγμα αποτέλεσαν:

- Το φύλο
- Η ενασχόλησή τους με τις τέχνες ως μέσο μαθησιακής διαδικασίας και
- Τα χρόνια προϋπηρεσίας για να προκύψει από την έρευνα αν στην επιλογή της ενσωμάτωσης των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία, υπάρχουν διαφορές ή ομοιότητες απόψεων ανάλογα με την ηλικία.

Αφού ενημερώθηκαν τηλεφωνικά για το περιεχόμενο της έρευνας, την αυστηρή τήρηση της ανωνυμίας τους και τον τρόπο διεξαγωγής της συνέντευξης, ρωτήθηκαν αν επιθυμούν να συμμετέχουν. Το σύνολο των εννέα εκπαιδευτικών- χωρίς δεύτερη σκέψη – απάντησε θετικά. Προηγήθηκε και μια πιλοτική συνέντευξη, για να ελεγχθεί η χρονική διάρκεια των συνεντεύξεων και η σωστή χρήση του τεχνικού εξοπλισμού από την συνεντεύκτρια. Η πιλοτική αυτή συνέντευξη δεν περιέχεται στις εννέα συνεντεύξεις.

3.5 Η διαδικασία της συνέντευξης

Οι εννέα ημιδομημένες συνεντεύξεις των εκπαιδευτικών πραγματοποιήθηκαν με τη χρήση smartphone, εν συνεχεία απομαγνητοφωνήθηκαν και μεταφέρθηκαν σε ξεχωριστά ψηφιακά αρχεία WORD (Altrichter et al, 2001). Όλοι οι ερωτώμενοι ήταν ενήμεροι ότι η συνομιλία τους καταγραφόταν. Η καταγραφή τους υπήρξε πιστή και ακριβή, αφού είχε ακουστεί πολλές φορές από την ερευνήτρια. Επιπλέον, η ερευνήτρια ακολουθώντας την επισήμανση του Saunders et al. (2012) δημιούργησε μια περίληψη μεταγραφής για να μπορέσει να εξοικειωθεί με τα κύρια θέματα των συνεντεύξεων και να συμπίεσει τις μεγάλες δηλώσεις.

Πραγματοποιήθηκαν 9 δια ζώσης συνεντεύξεις. Από τις 9 δια ζώσης συνεντεύξεις, οι 6 έλαβαν χώρα στη σχολική μονάδα που υπηρετούν οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί ενώ οι άλλες τρεις διεξήχθησαν σε καλλιτεχνικό και μη θορυβώδη χώρο, όπως η Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας. Σημαίνων παράγοντας για τη διεξαγωγή της συνέντευξης ήταν η δημιουργία άνετου και θετικού κλίματος για τον ερωτώμενο. Για τον λόγο αυτό χρησιμοποιήθηκαν χώροι συνάντησης, στους οποίους ένιωθαν οικεία και δημιουργικά οι ερωτώμενοι. Τηρήθηκε ο απαιτούμενος σεβασμός από την ερευνήτρια στο εργασιακό πρόγραμμα των συμμετεχόντων. Ώρες συνάντησης ορίστηκαν μεσημβρινές ή απογευματινές, ώστε να έχουν αποδεσμευτεί από το διδακτικό τους ωράριο, εφόσον είχαν συναινέσει στην παραχώρηση της συνέντευξης. Εν συνεχεία στον προκαθορισμένο χρόνο συνάντησης ξεκινούσε η διαδικασία της μαγνητοφώνησης. Ο χρόνος της συνέντευξης ήταν περίπου 45 λεπτά. (Η μικρότερη - η οποία ήταν και η πρώτη στη σειρά των συνεντεύξεων - διήρκεσε 35 λεπτά ενώ η μεγαλύτερη πλησίασε τα 60 λεπτά). Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν από τις 9 Δεκεμβρίου 2021 ως τις 10 Ιανουαρίου 2022.

Υπήρξε ευελιξία στην προσέγγιση της συνέντευξης σύμφωνα με τις οδηγίες του A. Bryman (2017:526), ο οποίος υποστηρίζει πως ο ερωτών θα πρέπει να είναι ευέλικτος σε θέματα που αφορούν την αναδιάταξη της σειράς των ερωτήσεων, τη δημιουργική εκμετάλλευση κατάλληλων αφορμών για συμπληρωματικές ερωτήσεις ώστε ο συνεντευξιαζόμενος ν' αναπτύξει περισσότερο κάποια απάντησή του.

Με το πέρας των απομαγνητοφωνήσεων των συνεντεύξεων χρησιμοποιήθηκαν κωδικοί αντί των πραγματικών ονομάτων των συμμετεχόντων, για την τήρηση της ανωνυμίας τους. Συγκεκριμένα δόθηκαν οι κωδικοί E1 ως E9, όπου το γράμμα μαρτυρά τον ερωτώμενο και ο αριθμός τη χρονική σειρά που διεξήχθησαν οι συνεντεύξεις.

3.6 Αξιοπιστία και εγκυρότητα της έρευνας

Προϋποθέσεις για να καταστεί μια έρευνα αποτελεσματική και με συνέπεια, είναι η αξιοπιστία και η εγκυρότητά της. Ειδικά στην περίπτωση της ποιοτικής έρευνας, παρουσιάζεται το στοιχείο της υποκειμενικότητας γιατί η ουσία των συνεντεύξεων δεν βασίζεται συνήθως σε δεδομένα πλαίσια αλλά σε πιο αφηρημένα (Bryman, 2017). Ο Saunders αναφέρει πως «Στην ποιοτική έρευνα, οι έννοιες προέρχονται κυρίως από λέξεις και όχι από αριθμούς» (Saunders et al., 2012:546). Επειδή οι λέξεις μπορεί να έχουν πολλαπλές σημασίες καθώς και ασαφείς έννοιες, είναι απαραίτητο να τα διερευνήσει και να τα διευκρινίσει ο ερευνητής με ιδιαίτερη προσοχή. Σύμφωνα με τη Linkoln (2007), η αξιοπιστία (**credibility**) σε μια ποιοτική έρευνα αναφέρεται στη δύναμη του μεθοδολογικού σχεδίου, στην ποιότητα των δεδομένων, που συγκεντρώθηκαν στη διάρκεια της έρευνας και στο πώς αυτός ο σχεδιασμός και τα συλλεχθέντα δεδομένα παρουσιάζουν αποτελέσματα άξια εμπιστοσύνης, υπό την έννοια ότι εικονίζουν την πραγματικότητα. Παράγοντες όπως δυσνόητες ερωτήσεις, κούραση, μη τυποποιημένες διαδικασίες μπορούν να θίξουν την αξιοπιστία της ποιοτικής έρευνας. Για τον λόγο αυτό τα ερωτήματα διατυπώθηκαν με ξεκάθαρο και παραπλήσιο τρόπο σε όλους τους συμμετέχοντες. Χρησιμοποιήθηκαν τυποποιημένες διαδικασίες, τηρήθηκε η εμπιστευτικότητα και η ανωνυμία. Οι ερωτώμενοι ενημερώθηκαν πλήρως για τον ερευνητικό σκοπό και εξασφαλίστηκε η εθελούσια συμμετοχή τους. Επίσης, η αξιοπιστία της έρευνας ενισχύθηκε μέσα από τους ελέγχους των συμμετεχόντων (**members checks**). Οι μεταγραφές των συνεντεύξεων, η ερμηνεία και η συζήτηση των ερευνητικών ευρημάτων δόθηκαν στους συμμετέχοντες με σκοπό την επιβεβαίωση της αξιοπιστίας τους. Συνεπώς, επαληθεύτηκε η επιβεβαίωση των ερευνητικών ευρημάτων από τους ίδιους τους ερωτώμενους (**participant validation**). Η επιλογή για τη διερεύνηση των συγκεκριμένων ερευνητικών σε εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης δεν έγινε τυχαία, αλλά με σκοπό την ενδυνάμωση του κριτηρίου της αξιοπιστίας μέσα από την παρατεταμένη ενασχόληση της ερευνήτριας με το πεδίο της έρευνας (**prolonged engagement**). Η ερευνήτρια αφιέρωσε χρόνο εντός του σχολικού περιβάλλοντος και η εξοικειώσή της ήταν αναμενόμενη λόγω της μακράς εκπαιδευτικής εμπειρίας που διέθετε στις σχολικές μονάδες, έχοντας ως διδακτικό αντικείμενο τη διδασκαλία των τεχνών στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Άρα, στο υπό διερεύνηση θέμα. Τέλος, επιλέχθηκαν ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί, που στη διάρκεια της εκπαιδευτικής τους θητείας χρησιμοποίησαν την τέχνη

ως παιδαγωγικό μέσο διδασκαλίας, έτσι ώστε οι απόψεις τους να διέπονται από υπευθυνότητα και να μη μεταφέρουν λανθασμένες πληροφορίες.

Μια διαδικασία θεωρείται έγκυρη στο βαθμό που μετράει, αυτό που επιδιώκει να μετρήσει. Η εγκυρότητα στην ποιοτική μεθοδολογία συνδέεται άμεσα με την θεωρία. Η εγκυρότητα (**validity**) της παρούσας έρευνας έχει διασφαλιστεί με τη σύνδεση αναφορικά με τον σκοπό, τα ερευνητικά ερωτήματα και την ουσία των ερωτήσεων στις συνεντεύξεις. Έγινε επιλογή ποιοτικής μεθόδου, που ανταποκρίθηκε στον ερευνητικό σκοπό, ο οποίος είναι η αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία από τους εκπαιδευτικούς. Τα ερευνητικά ερωτήματα ήταν ξεκάθαρα και συνδέονταν με το αντικείμενο μελέτης της έρευνας. Επιπρόσθετα, οι ανοιχτές ερωτήσεις της συνέντευξης στόχο είχαν να μην καθοδηγήσουν τους εκπαιδευτικούς. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι συμμετέχοντες είχαν την ελευθερία να τοποθετηθούν ελεύθερα (Ισαρη, 2015). Μια έρευνα κρίνεται μη έγκυρη όταν ο ερευνητής μεροληπτεί ή ερμηνεύει λανθασμένα τα δεδομένα (Maxwell, 1992). Για την αποφυγή της παραπάνω εκδοχής έγινε μαγνητοφώνηση της συνέντευξης, έχοντας εξασφαλιστεί η θετική γνωμοδότηση των συμμετεχόντων. Ακολούθησε η ερμηνεία των αποτελεσμάτων, η οποία στηρίχθηκε στα δεδομένα της έρευνας. Τα ευρήματα που προέκυψαν, ελέγχθηκαν με κριτήριο τη βιβλιογραφική επισκόπηση της θεωρίας που έχει προηγηθεί. Με τον παραπάνω τρόπο διασφαλίστηκε η σύνδεση μεταξύ του θεωρητικού μέρους και του αντικείμενου μελέτης, με αποτέλεσμα τα τελικά ερευνητικά αποτελέσματα να παρουσιάζουν πλήρη σύνδεση με το τελικό αποτέλεσμα της μελέτης.

3.7 Η ηθική δεοντολογία της έρευνας

Η ηθική δεοντολογία είναι σημαντικό κομμάτι της ερευνητικής διαδικασίας. Σύμφωνα με τον Creswell (2016) όλοι όσοι ασχολούνται με την έρευνα οφείλουν να γνωρίζουν τα ηθικά ζητήματα και να τα λαμβάνουν σοβαρά υπόψη. Στην παρούσα έρευνα, η ερευνήτρια φρόντισε να ενημερώσει προφορικά τους συμμετέχοντες για το σκοπό της έρευνας και για τη διαδικασία που θα έπονταν, απαντώντας με σοβαρότητα σε όποια απορία διατύπωναν σχετικά με την έρευνα. Άρα, η συμμετοχή των ερωτώμενων ήταν συνειδητή, εκούσια και αποδεκτή.

Επίσης, η ερευνήτρια έδωσε από την αρχή της συνέντευξης την ελευθερία στους συμμετέχοντες ν' αποχωρήσουν ανά πάσα στιγμή εάν αυτό επιθυμούσαν, σε περίπτωση που αισθάνονταν δυσφορία με τις ερωτήσεις.

Επιπρόσθετα, με γνώμονα την άποψη των Israel και Hay (2006) πως η εχεμύθεια είναι σημαίνουσα αρχή της δεοντολογίας, η ερευνήτρια τήρησε την αρχή της ανωνυμίας για όλους τους συμμετέχοντες, ώστε ν' αποφευχθεί ο εντοπισμός τους μέσω των ονομάτων.

3.8 Επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων της συνέντευξης

Μια από τις πιο συνήθεις μεθόδους ποιοτικής ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων είναι η θεματική ανάλυση. Η μέθοδος που ακολουθήθηκε στην παρούσα εργασία για την επεξεργασία των δεδομένων είναι η θεματική ανάλυση. Σκοπός της συγκεκριμένης μεθόδου είναι η δημιουργία μιας αναλυτικής και μεθοδικής καταγραφής κωδικών (**codings**) και θεμάτων (**themes**) που πηγάζουν από τις συνεντεύξεις των ερωτώμενων. Σύμφωνα με τον Τσιώλη (2017) με τη θεματική ανάλυση δεν μειώνεται η δημιουργική διάσταση της αναλυτικής διαδικασίας, ενώ ταυτόχρονα παρέχεται η δυνατότητα στον ερευνητή να αναγνωρίσει στα δεδομένα του εκφάνσεις που δεν έχουν μελετηθεί ιδιαίτερα. Ο Γαλάνης (2018) προτείνει τη χρήση της θεματικής ανάλυσης για την ανάλυση δεδομένων που καταγράφονται με τη μορφή γραπτού κειμένου από τους ερευνητές, ειδικότερα για δεδομένα που συλλέγονται ποιοτικά μέσω προσωπικών συνεντεύξεων.

Η θεματική ανάλυση κρίθηκε η πιο ενδεικτική για την ανάλυση των συνεντεύξεων προκειμένου να αναδειχθούν δεδομένα που σχετίζονται με την ενσωμάτωση της τέχνης στη μαθησιακή διαδικασία.

Στόχος της ερευνήτριας στην παρούσα έρευνα ήταν αφού καταλάβει τα δεδομένα, να προχωρήσει στην ερμηνεία τους προκειμένου να απαντήσει στα ερευνητικά ερωτήματα. Αναλυτικότερα, η ερευνήτρια εξοικειώθηκε σε βάθος με το σύνολο του γραπτού υλικού και κατέγραψε σημειώσεις σε τετράδιο Έρευνας (Research Book) που συγκέντρωναν τα ουσιώδη σημεία της απάντησης. Μέσα από την ανοιχτή κωδικοποίηση (open coding) δημιουργήθηκε μια περιληπτική περιγραφή σε μικρά αποσπάσματα κειμένου.

Με το πέρας της διαδικασίας αυτής η ερευνήτρια επεδίωξε να μειώσει τον αριθμό των κωδικών, αναζητώντας κοινά στοιχεία μεταξύ τους. Ακολούθησε η ενοποίηση των σχετικών κωδικών σε θέματα. Τα θέματα που προέκυψαν ήταν λιγότερα συγκριτικά με τις πρώτες καταγραφές. Στη συγκεκριμένη εργασία οι ερευνητικοί άξονες της συνέντευξης αποτέλεσαν τη βάση διαμόρφωσης των θεμάτων, οι οποίοι συνδέονται με τα ερευνητικά ερωτήματα. Αυτό έγινε για να απαντηθούν με ακρίβεια τα ερευνητικά ερωτήματα, αποφεύγοντας την παρέκκλιση από τον ερευνητικό σκοπό.

Χρειάζεται να αναφερθεί ότι επιλέχθηκε να γίνουν συγχωνεύσεις. Ένα παράδειγμα ήταν η συγχώνευση του θέματος που σχετίζεται με τη συνδρομή της ενσωμάτωσης των τεχνών

στην ολόπλευρη μαθητική ανάπτυξη και του θέματος που σχετίζεται με τη συμβολή των τεχνών στην ολιστική μαθησιακή διαδικασία. Έτσι, οι θεματικοί άξονες που σχηματίστηκαν πάντα σε συνδυασμό με τα ερευνητικά ερωτήματα τις εργασίας παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 3.1 Τα θέματα ή άξονες της ποιοτικής μελέτης

A/A	Θέματα - Άξονες	Σύνδεση με ερευνητικά ερωτήματα
1.	Αντίληψη της έννοιας ενσωμάτωση των τεχνών και αξιοποίηση της από τους εκπαιδευτικούς	«Ποιες είναι οι απόψεις και οι στάσεις των εκπαιδευτικών σχετικά με την σπουδαιότητα των τεχνών και τη συμβολή της στην εκπαιδευτική διαδικασία;»
2.	Συνδρομή της ενσωμάτωσης των τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών και η συμβολή της, στην ολιστική μαθησιακή διαδικασία	«Μπορεί να συμβάλει η ενσωμάτωση των τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών και στην ολιστική μαθησιακή προσέγγιση;»
3.	Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε ζητήματα τεχνών	«Οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης πιστεύουν πως είναι αναγκαία η επιμόρφωσή τους στα πεδία των αισθητικών τεχνών, ώστε να τις ενσωματώσουν στην εκπαιδευτική διαδικασία;»

Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί πως οι θεματικοί άξονες ευθυγραμμίζονται με τη θεωρία, που αναπτύχθηκε εκτενώς στα παραπάνω κεφάλαια. Η ερευνήτρια με την προσεκτική μελέτη και τη συγγραφή της θεωρίας, κατάφερε να αποκομίσει τις απαραίτητες γνώσεις για την αξιοποίηση των τεχνών στην εκπαίδευση, προκειμένου να σχηματίσει τις θεματικές ενότητες που σχετίζονται με το περιεχόμενο της μελέτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

4.1 Εισαγωγή

Στο τρέχον κεφάλαιο παρουσιάζεται το δημογραφικό και επαγγελματικό προφίλ των εννέα ερωτώμενων εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα. Η καταγραφή του θεωρείται σημαντική γιατί προσφέρει στοιχεία που μπορούν να εξηγήσουν τις στάσεις και τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών στην έρευνα. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται διαδοχικά τα αποτελέσματα που ανέκυψαν από το ερευνητικό εργαλείο και τα οποία εμπεριέχονται σε τρεις θεματικές ενότητες, που προέκυψαν από τους ερευνητικούς άξονες της συνέντευξης.

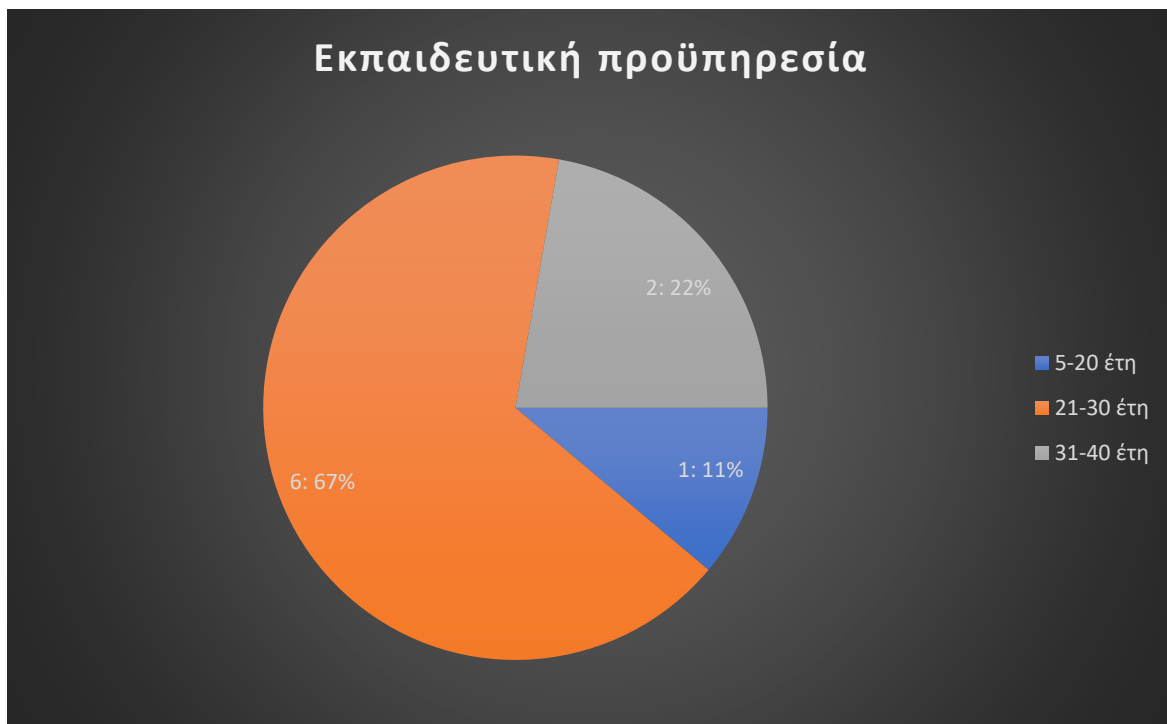
4.2 Επαγγελματικό προφίλ του δείγματος

Οι πρώτες τρεις ερωτήσεις της συνέντευξης αφορούν το επαγγελματικό προφίλ των ερωτώμενων εκπαιδευτικών, όπως φαίνεται στον πίνακα 4.1.

Πίνακας 4.1 Επαγγελματικό προφίλ του δείγματος

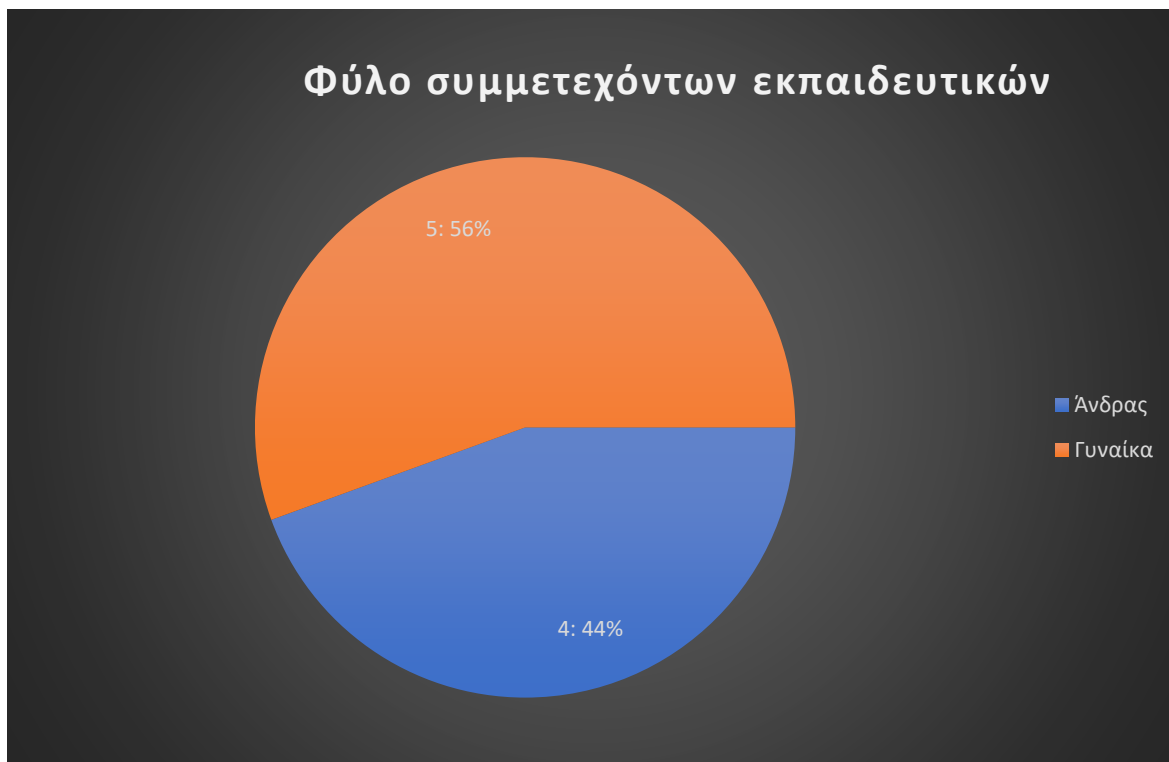
Δημογραφικός πίνακας των συμμετεχόντων στην ποιοτική έρευνα					
Α/Α	Χρόνια προϋπηρεσίας	Φύλο	Ειδικότητα	Τίτλοι σπουδών	Θέση ευθύνης
E1	34	Άνδρας	Δάσκαλος	Βασικό πτυχίο	ΟΧΙ
E2	26	Γυναίκα	Φυσικής Αγωγής	Μεταπτυχιακό	ΟΧΙ
E3	22	Άνδρας	Δάσκαλος	Βασικό πτυχίο	ΟΧΙ
E4	29	Άνδρας	Δάσκαλος	Βασικό πτυχίο	ΟΧΙ
E5	7	Γυναίκα	Δασκάλα	Μεταπτυχιακό	ΟΧΙ
E6	25	Γυναίκα	Αγγλικής Γλώσσας	Βασικό πτυχίο	ΟΧΙ
E7	23	Άνδρας	Δάσκαλος /Συντ. Εκπαιδευτικού έργου	Μεταπτυχιακά	ΝΑΙ
E8	30	Γυναίκα	Δασκάλα / Διευθύντρια	Μεταπτυχιακά	ΝΑΙ
E9	36	Γυναίκα	Δασκάλα / Διευθύντρια	Μεταπτυχιακό	ΝΑΙ

Αναφορικά με τα χρόνια προϋπηρεσίας των ερωτώμενων εκπαιδευτικών διαπιστώθηκε πως οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες είχαν από 21 έως 30 έτη προϋπηρεσίας. (Γράφημα 4.1)

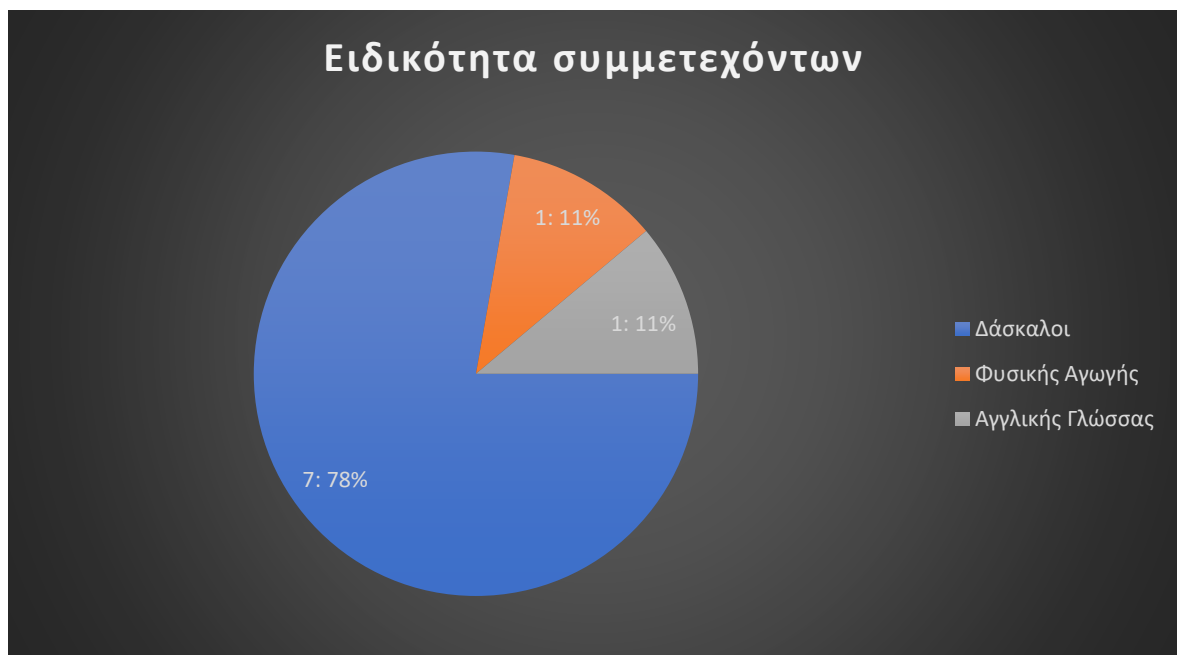
Γράφημα 4.1 Εκπαιδευτική προϋπηρεσία συμμετεχόντων

Σχετικά με το φύλο των ερωτώμενων εκπαιδευτικών διαπιστώθηκε από την ανάλυση πως πλειοψηφία ήταν οι γυναίκες, όπως αποτυπώνεται στο *Γράφημα 4.2*.

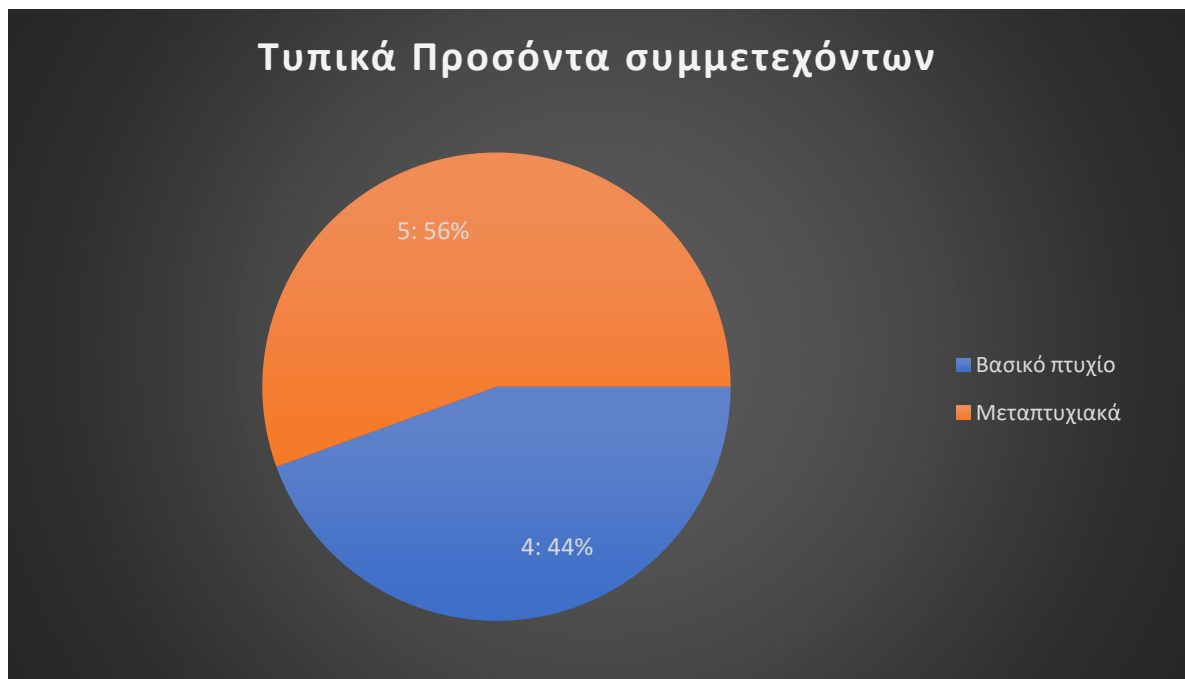
Γράφημα 4.2 Φύλο συμμετεχόντων

Όσον αφορά τις ειδικότητες των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών στην έρευνα, από την ανάλυση προέκυψε ότι στην πλειοψηφία τους ήταν δάσκαλοι. (Γράφημα 4.3)

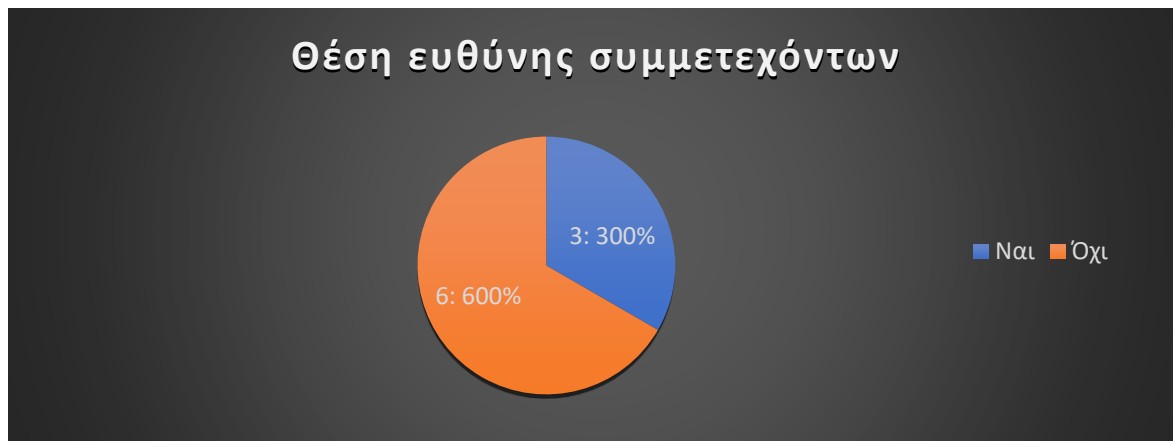
Γράφημα 4.3 Ειδικότητα συμμετεχόντων

Σχετικά με τα τυπικά προσόντα που διέθεταν οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί, από την έρευνα διαπιστώθηκε πως οι περισσότεροι διέθεταν εκτός από τον βασικό τίτλο σπουδών και μεταπτυχιακά, στοιχείο που διαφαίνεται καθαρά στο Γράφημα 4.4.

Γράφημα 4.4 Τυπικά προσόντα συμμετεχόντων

Τέλος, όσον αφορά τη θέση ευθύνης με βάση τα στοιχεία της ανάλυσης φάνηκε πως η πλειοψηφία των ερωτώμενων εκπαιδευτικών δεν διέθετε θέση ευθύνης στη σχολική μονάδα τους (Γράφημα 4.5)

Γράφημα 4.5. Θέση ευθύνης συμμετεχόντων

Επιχειρώντας μια σύντομη περιγραφή του επαγγελματικού προφίλ των ερωτώμενων εκπαιδευτικών διαπιστώνουμε ότι:

Ως προς την εκπαιδευτική προϋπηρεσία, οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί κυμαίνονται από 7 έτη προϋπηρεσίας (E5) έως 36 έτη προϋπηρεσίας (E9), ενώ οι περισσότεροι βρίσκονται μεταξύ 21 έως 30 έτη προϋπηρεσίας (E2, E3, E4, E6, E7, E8) γεγονός που καταδεικνύει την διδακτική τους εμπειρία.

Αναφορικά με το φύλο, οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί ήταν στην πλειοψηφία τους γυναίκες. Πιο συγκεκριμένα, 5 γυναίκες (E2, E5, E6, E8, E9) και 4 άνδρες (E1, E3, E4, E7).

Ως προς την ειδικότητα οι περισσότεροι συνεντευξιζόμενοι, 7 στον αριθμό ήταν δάσκαλοι (E1, E3, E4, E5, E7, E8, E9) ενώ οι άλλοι δύο ανήκαν στις ειδικότητες (E2, E6).

Σχετικά με τα τυπικά τους προσόντα διαπιστώνεται ότι από τους 9 ερωτώμενους εκπαιδευτικούς, οι πέντε από αυτούς διαθέτουν μεταπτυχιακό δίπλωμα σπουδών (E2, E5, E7, E8, E9). Διαφαίνεται έτσι το ενδιαφέρον των εκπαιδευτικών για συνεχή επαγγελματική ανέλιξη.

Τέλος, τρεις μόνο από τους συνεντευξιζόμενους κατέχουν θέση ευθύνης. Πιο συγκεκριμένα, 2 από αυτούς είναι διευθύντριες σχολικών μονάδων (E8, E9) και ένας εξ' αυτών επιτελεί το καθήκον του Συντονιστή Εκπαιδευτικού Έργου (E7).

4.3 Αντίληψη της έννοιας «ενσωμάτωση των τεχνών» και αξιοποίηση της

Ο πρώτος άξονας της ανάλυσης των αποτελεσμάτων που αναφύονται από την επεξεργασία των απαντήσεων των συνεντευξιζόμενων επικεντρώνεται στη στάση και τις απόψεις των

εκπαιδευτικών στο θέμα της ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία και στον τρόπο αξιοποίησής της. Ερευνούμε την κουλτούρα των εκπαιδευτικών στο θέμα της τέχνης και την διάθεσή τους να χρησιμοποιήσουν διάφορες μορφές τέχνης στη μάθηση. Επιδιώκουμε να μάθουμε την σχέση που έχουν οι εκπαιδευτικοί με την τέχνη, την αξιοποίησή της στο εκπαιδευτικό περιβάλλον και τα βιώματα που απέκτησαν δια μέσω της χρήσης καλλιτεχνικών δράσεων.

Πίνακας 4.2 Η Τέχνη στην εκπαίδευση

Η Τέχνη στην εκπαίδευση	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων
Μέσο έκφρασης και εξωτερίκευσης της ανθρώπινης ψυχής	E8	<i>Οτιδήποτε εξυπηρετεί την ανθρώπινη ψυχή να εκφραστεί και να εξωτερικεύσει τα συναισθήματά της με διάφορους τρόπους για μένα είναι τέχνη (E8)</i>
Βιωματική και δημιουργική μάθηση, παραγωγική αφομοίωση της γνώσης	E1, E3, E4, E6, E9	<i>Όταν μιλάμε για τέχνη στην εκπαίδευση σκέφτομαι πως μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την τέχνη σε κάποια μαθήματα και να δουλέψουμε μέσα από αυτή {...} να την ενσωματώσουμε στην καθημερινή μαθησιακή διαδικασία, ζέχωρα από το μάθημα της μουσικής ή των εικαστικών ή της θεατρικής τέχνης που έτσι κι αλλιώς εκεί διδάσκονται. (E4)</i> <i>Αναφορικά πάντα με την εμπειρία μου, επειδή έχω εντάξει -όσο μπορώ βέβαια- την τέχνη στη μαθησιακή διαδικασία έχω καταλάβει πως αρέσει στα παιδιά, αφομοιώνουν πιο παραγωγικά τη γνώση. Κι αυτό γιατί η τέχνη περιέχει τη βιωματική μάθηση. (E3)</i>
Διαθεματικότητα – συνδυασμός μαθημάτων του Αναλυτικού Προγράμματος με τις τέχνες.	E5, E7	<i>Εμένα μου έρχεται στο νου η διαθεματικότητα. Δηλαδή, ο συνδυασμός μαθημάτων του αναλυτικού προγράμματος με τις τέχνες (E5)</i>

Με οδηγό τα στοιχεία του πίνακα 4.2, παρατηρούμε πως οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί συνδέουν την τέχνη με την εκπαίδευση. Με αφετηρία την άποψη πως η τέχνη είναι μέσο εξωτερίκευσης της ανθρώπινης ψυχής (E8) οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί θεωρούν πως η τέχνη περιέχει τη βιωματική και δημιουργική μάθηση και προσφέρεται για τη διαθεματικότητα.

4.3.1 Χρήση μορφών τέχνης από τους εκπαιδευτικούς

Στην υποενότητα αυτή εξετάζεται αν οι εκπαιδευτικοί αξιοποιούν διάφορες μορφές τέχνης στη μαθησιακή διαδικασία και ποιες είναι αυτές.

Πίνακας 4.3 Μορφές τέχνης που χρησιμοποιούν οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί στη μαθησιακή διαδικασία

Ποιες μορφές τέχνης χρησιμοποιούν περισσότερο οι εκπαιδευτικοί	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων
Δραματοποίηση Θεατρικό παιχνίδι	E1, E2, E3, E6, E8, E9	Θεωρώ περισσότερο πως το θεατρικό κομμάτι έχει δύναμη. Αλλωστε στο μάθημα της γλώσσας βλέπουμε πως υπάρχουν διάλογοι, όπου μπορούν τα παιδιά να κάνουν δραματοποίηση ενός κειμένου (E1) Περισσότερο έχω χρησιμοποιήσει τη δραματοποίηση, το θέατρο. Έχω χρησιμοποιήσει και τη μουσική και τη ζωγραφική κάποιες φορές. Αλλά περισσότερο τη δραματοποίηση. (E3)
Εικαστικά – Κατασκευές - Φωτογραφία	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E8, E9	Εγώ ως παράλληλη στήριξη χρησιμοποιώ τη ζωγραφική. Πιο σπάνια μουσική. (E5) Χρησιμοποίησα στο μάθημα πίνακες ζωγραφικής και φωτογραφία άρα και την εικαστική τέχνη. Θυμάμαι, τους είχα δείξει έναν πίνακα με το αλώνισμα όπως και παλαιότερες φωτογραφίες στη διάρκεια των αλωνιών. Έτσι τα παιδιά μπόρεσαν πιο εύκολα να κάνουν αναγωγή στο παρελθόν, πως λειτουργούσαν τότε οι άνθρωποι, πόσο δύσκολες ήταν οι συνθήκες εργασίας αλλά και γενικότερα τις δυσκολίες της εποχής. (E4)
Μουσική	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E8, E9	Τη μουσική επίσης χρησιμοποίησα πάρα πολύ. Διαθέτω μια ποικιλία μουσικών οργάνων από όλο τον κόσμο, τα οποία χρησιμοποιούσα για εγχορδία με τα μικρά παιδιά, όταν επρόκειτο να πούμε ένα τραγουδάκι. (E8) Έχω χρησιμοποιήσει ζωγραφική, μουσική και θεατρικό παιχνίδι στη μαθησιακή διαδικασία. (E9).
Λογοτεχνία - Ποίηση	E7, E8	Εγώ από την πρώτη στιγμή που μπήκα σε τάξη, ήξερα πόσο σημαντική είναι η τέχνη! Δούλεψα πολύ με λογοτεχνία. Παράλληλα παρακολουθούσα σεμινάρια που διοργανώνονταν για την τέχνη. (E8)
Χορός	E2	Έχω χρησιμοποιήσει τον χορό, τη μουσικοκινητική αγωγή, και το δράμα (εννοώ το θέατρο) και τη ζωγραφική. Μέσα στο δράμα πάντα υπάρχει ο χορός, η κίνηση και ο ρυθμός. (E2)

Από τα στοιχεία που διαφαίνονται στον πίνακα 4.3, καθίσταται εμφανές πως όλοι οι ερωμένοι εκπαιδευτικοί αξιοποιούν αρκετές μορφές τέχνης στη μαθησιακή διαδικασία. Διαπιστώνεται ότι δεν χρησιμοποιούν μόνο μια μορφή τέχνης αλλά χρησιμοποιούν μια ευρεία κατηγορία από την πολυποικιλία που προσφέρει η τέχνη. Παρατηρείται μάλιστα πως κάθε συμμετέχων χρησιμοποιεί περισσότερο την πλησιέστερη κατ' αυτόν μορφή τέχνης.

...είναι πιο κοντά σίγουρα σε μένα. Μπορώ να περάσω τη γνώση πιο εύκολα με αυτές τις μορφές τέχνης, μπορώ να δημιουργήσω.(E5)

...κάτι που ταιριάζει σε μας μπορούμε να το μεταδώσουμε πιο εύκολα στους άλλους.(E4)

4.3.2 Μαθήματα στα οποία μπορεί να ενσωματωθεί η τέχνη

Στη συγκεκριμένη υποενότητα εξετάστηκε ποια μαθήματα θεωρούν οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί μέσα από τη διδακτική τους εμπειρία, ότι μπορούν να διδαχθούν αξιοποιώντας μορφές τέχνης.

Πίνακας 4.4 Σε ποια μαθήματα μπορεί να ενσωματωθεί η τέχνη

Μαθήματα που μπορούν να διδαχθούν με την ενσωμάτωση των τεχνών	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων
Γλώσσα	E1, E3, E4, E6, E7, E8, E9	<i>Ως επί το πλείστο στο μάθημα της Γλώσσας. Η γλώσσα είναι το κατεξοχήν μάθημα μέσα στο οποίο χωράει η τέχνη. Μην ξεχνάμε ότι πολλά κείμενα της γλώσσας προέρχονται από την τέχνη.</i> (E8) <i>Θεωρώ πως το μάθημα της γλώσσας και το μάθημα της ιστορίας είναι τα βασικότερα.</i> (E1)
Μαθηματικά	E5, E6, E7, E8, E9	<i>Τη μουσική τη χρησιμοποιώ στα Μαθηματικά. Σε τραγουδάκια προπαίδειας ώστε να μάθουν πιο εύκολα, γιατί πάντα έχω παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες.</i> (E5)
Ιστορία	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Η Ιστορία... το μάθημα της ιστορίας προσφέρεται για δραματοποίηση. Μέσα από ένα θεατρικό έργο όπως «Το Μεγάλο μας Τσίρκο» του Ι. Καμπανέλλη που παρουσιάσαμε, δουλέψαμε ιστορία. Την ιστορία της Νεότερης Ελλάδας!</i> (E8)
Φυσική	E4, E5, E6, E8	<i>Όπως και Φυσική, με την κανονικότητα των φυσικών φαινομένων. Μέσα από το τραγούδι «Καράβια βγήκαν στη στεριά» μιλήσαμε για την κανονικότητα των φυσικών φαινομένων.</i> (E4)

Μαθήματα που μπορούν να διδαχθούν με την ενσωμάτωση των τεχνών	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων <i>συνέχεια πίνακα 4.4</i>
Ξένες Γλώσσες	E6	<i>Εμείς στο Πανεπιστήμιο διδαχθήκαμε θέατρο, ασχοληθήκαμε με μαθήματα τεχνών. Είναι θα λέγαμε αλληλένδετα Τέχνες και Γλώσσες. Όταν τα βιβλία μας προσφέρουν αυτή την δυνατότητα, τότε δεν διστάζω να χρησιμοποιήσω ρόλους. Το λεγόμενο role playing (E6)</i>
Γεωγραφία	E2, E4, E5, E6, E8, E9	<i>Είχα διδάξει Γεωγραφία μέσα από ένα τραγούδι. Όλα τα τοπωνύμια που αναφέρονταν στο τραγούδι, ψάχναμε στον χάρτη και τα βρήκαμε, θα έλεγα τα ανακαλύψαμε μαζί με τους μαθητές. (E4)</i>
Θρησκευτικά	E3, E5, E6, E7, E8	<i>Στα Θρησκευτικά για παράδειγμα χρησιμοποιώ την εικαστική παρατήρηση. Οι μαθητές παρατηρούν τους πίνακες του βιβλίου. Προσπαθούν να τους ερμηνεύσουν με τον δικό τους τρόπο.(E3)</i>
Φυσική Αγωγή	E2	<i>Διδάσκοντας έναν χορό, πρώτα μιλάς στα παιδιά για την ιστορία του, και τον τοποθετείς γεωγραφικά (E2)</i>
Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	E3, E6, E8, E9	<i>Το μάθημα της Πολιτικής Αγωγής θα μπορούσε να διδαχθεί μέσα από τη δραματοποίηση και τη ρητορική. (E3)</i> <i>Στην Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή κατευθύνουμε τα παιδιά σε παιχνίδια ρόλων για να αναπτύξουμε κοινωνικές δεξιότητες (E8)</i>

Μέσα από τον πίνακα 4.4, διαπιστώνεται πως οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν την τέχνη στα περισσότερα γνωστικά αντικείμενα. Δεν θα πρέπει να παραληφθεί το γεγονός πως δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση για αξιοποίηση των τεχνών στα ανθρωπιστικά μαθήματα (Γλώσσα, Ιστορία, Θρησκευτικά, Γεωγραφία). Βέβαια, ο πίνακας 4.4 δείχνει πως οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί γνωρίζουν τα πλεονεκτήματα που παρέχει η αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία και τείνουν να την αξιοποιούν καταλλήλως.

4.3.3 Αξιοποίηση των τεχνών και αφομοίωση της διδακτέας ύλης

Στην παρούσα υποενότητα αναδεικνύεται κατά πόσο η ενσωμάτωση των τεχνών συνδράμει στην αφομοίωση της διδακτέας ύλης.

Πίνακας 4.5 Αξιοποίηση των τεχνών και αφομοίωση της διδακτέας ύλης

Αξιοποίηση των τεχνών και αφομοίωση διδακτέας ύλης	Συμμετέχοντες
Αναπτύσσεται η φαντασία και οξύνεται το ενδιαφέρον για την καινούρια γνώση που αποκαλύπτεται, εξασκείται η μνήμη, αυξάνεται η συγκέντρωση, η προσοχή αλλά και η ενεργός συμμετοχή στο μάθημα	E1, E8, E9
Καλλιεργείται η Πολλαπλή Νοημοσύνη (Gardner).	E2
Η γνώση γίνεται πιο προσιτή και δεν είναι στείρα όπως η σημερινή εκπαιδευτική γραμμή.	E3
Παρακινεί και κεντρίζει το ενδιαφέρον και την προσοχή των μαθητών	E4, E7
Τα διδακτικά αντικείμενα μέσω των τεχνών γίνονται πιο εύληπτα και πιο διασκεδαστικά για τα παιδιά	E5, E6

Συνεχίζοντας την ανάλυση των δεδομένων, από τον πίνακα 4.5 διαπιστώνουμε πως όλοι οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί θεωρούν πως η ενσωμάτωση των τεχνών διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην αφομοίωση της διδακτέας ύλης. Κανείς από τους 9 συμμετέχοντες δεν εξέφρασε αρνητική απάντηση. Η πλειονότητα των ερωτώμενων υπογράμμισε πως η διδακτέα ύλη αφομοιώνεται γιατί μέσω της τέχνης αναπτύσσεται η φαντασία, οξύνεται το ενδιαφέρον για την καινούρια γνώση που αποκαλύπτεται, εξασκείται η μνήμη, αυξάνεται η συγκέντρωση, η προσοχή αλλά και η ενεργός συμμετοχή στο μάθημα (E1, E8, E9). Παράλληλα ένα σημαντικό μέρος των συμμετεχόντων τόνισε το παιγνιώδες στοιχείο της τέχνης, που συνδράμει στην αφομοίωση της διδακτέας ύλης (E5, E6). Επίσης, οι συμμετέχοντες E4 και E7 πιστεύουν πως η παρακίνηση προέρχεται μέσα από το κέντρισμα του ενδιαφέροντος και της περιέργειας για το καινούριο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του δεύτερου ερωτώμενου (E2) και η αναφορά του στην Πολλαπλότητα της Νοημοσύνης του Gardner, στοιχείο που αναφέρθηκε και συμφωνεί με τις θεωρητικές θέσεις παιδαγωγών και μελετητών που έχουν αναπτυχθεί στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας ... Ο Gardner, που μίλησε για την πολλαπλότητα της νοημοσύνης, υποστήριξε πως αν απέτυχαν όλα τα εκπαιδευτικά συστήματα είναι γιατί όλα βασίστηκαν στη γλωσσική και τη λογικομαθηματική νοημοσύνη αφήνοντας τις τέχνες απέξω. Νομίζω πως ο Gardner έχει δώσει την απάντηση. (E2)

Οφείλουμε να επισημάνουμε πως ένας από τους ερωτώμενους (E3) διέκρινε μια ανισοβαρή διαβάθμιση των μαθημάτων της τέχνης στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών, γι' αυτό χαρακτήρισε την εκπαιδευτική γραμμή "στείρα".

...Η εκπαιδευτική πολιτική είναι στείρα. Μαθήματα όπως τα εικαστικά ή η θεατρική αγωγή αντιμετωπίζονται ως διάλειμμα ή ώρες κάλυψης της ύλης στη γλώσσα και στα μαθηματικά. Αποφεύγουμε έτσι να ασχοληθούμε σοβαρά με την τέχνη. Το τελευταίο διάστημα όμως καταβάλλεται μια σημαντική προσπάθεια με την παρουσία των εκπαιδευτικών τέχνης στις σχολικές μονάδες να αντιμετωπιστεί πιο σοβαρά η καλλιτεχνική πράξη (Ε3).

4.4 Συνδρομή της ενσωμάτωσης των τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών και η συμβολή της στην ολιστική μαθησιακή διαδικασία

Ο δεύτερος άξονας εστιάζεται στο βαθμό επίδρασης των τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών και στην ενίσχυση της ολιστικής μαθησιακής προσέγγισης. Στη συγκεκριμένη ενότητα παρατίθενται τα κύρια στοιχεία που προέκυψαν από την επεξεργασία των απαντήσεων των ερωτώμενων για την ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία. Σχετικά με τη συνδρομή της στην καλύτερη επικοινωνία του μαθητικού πληθυσμού με τους δασκάλους, στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των παιδιών, στην ενεργοποίηση των πολλαπλών στοιχείων της προσωπικότητας τους καθώς και στην ελευθερία της έκφρασης και της δημιουργίας. Ταυτόχρονα, επιχειρείται μια σύνδεση ανάμεσα στην ενσωμάτωση των τεχνών και την ενίσχυση της ποιότητας στη μάθηση.

4.4.1 Ενσωμάτωση των τεχνών και διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης.

Στην υποενότητα αυτή αναδεικνύεται κατά πόσο οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί πιστεύουν ότι η ενσωμάτωση των τεχνών αποτελεί διαφοροποιημένο τρόπο μάθησης και αντιμετωπίζεται θετικά από το μαθητικό πληθυσμό.

Πίνακας 4.6 Ενσωμάτωση των τεχνών και διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης

Ενσωμάτωση των τεχνών και αντιμετώπιση των διδακτικών αντικειμένων από τον μαθητικό πληθυσμό	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων
Θετική στάση - Εκδήλωση ενδιαφέροντος - Αυξημένη προσοχή- ενεργός συμμετοχή των μαθητών	E1, E6	Αυτό το διαπιστώνουμε καθημερινά. Εγώ – τουλάχιστον- βλέπω μέσα στην τάξη πως όταν έχουμε μαθήματα που αφορούν το θέατρο ή τα εικαστικά, μάλιστα σήμερα μπήκαμε σε ένα μάθημα της γλώσσας που αφορά τη μουσική- πως τα παιδιά τα ενδιαφέρει πάρα πολύ. (Ε1)

Ενσωμάτωση των τεχνών και αντιμετώπιση των διδακτικών αντικειμένων από τον μαθητικό πληθυσμό	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων συνέχεια πίνακα 4.6
Διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης με θετική επίδραση στα παιδιά.	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8,E9	<i>Η αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία είναι ένας διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης. Διαφοροποιημένος στον τρόπο που μεταφέρει ο εκπαιδευτικός τη γνώση στους μαθητές του (E9) Σαφώς είναι διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης και φυσικά επηρεάζει τα παιδιά θετικά. Αλλάζει όλη της η στάση μέσα από τη διδασκαλία δια μέσω της τέχνης. (E5)</i>
Το μάθημα αποτελεί ευχάριστη δραστηριότητα	E1, E3, E5, E6	<i>Ο συγκεκριμένος τρόπος μάθησης μέσα από τις τέχνες ανοίγει στα παιδιά άλλους ορίζοντες και άλλα ενδιαφέροντα.(E6)</i>
Εξάλειψη άγχους διότι απομακρύνεται η ιδέα της αξιολόγησης	E5	<i>Βελτιώνεται η στάση τους από την άποψη της ψυχολογίας τους. Δεν αγχώνονται. Ξεχνιούνται μέσα στα ερεθίσματα απομακρύνοντας από τη σκέψη τους την ιδέα της αξιολόγησης (E5)</i>
Απομάκρυνση από τις τεχνικές της δασκαλοκεντρικής διδασκαλίας	E6, E8	<i>Ξεφεύγουμε από τις παραδοσιακές τεχνικές της δασκαλοκεντρικής διδασκαλίας, από τις καθιερωμένες και κοινότοπες αντιλήψεις (E6)</i>
Εξατομικευμένη διδασκαλία με ένα κοινό ερέθισμα και διαφορετικά αποτελέσματα	E7, E8, E9	<i>Η διαφοροποιημένη διδασκαλία έχει μπει στη ζωή μας και θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για το κάθε παιδί ξεχωριστά, να το προσεγγίσουμε με την κάθε μορφή τέχνης διαφοροποιημένα και εξατομικευμένα (E7)</i>

Με βάση τα στοιχεία του πίνακα 4.6, όλοι οι συμμετέχοντες (E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9) απάντησαν πως η ενσωμάτωση των τεχνών αποτελεί διαφοροποιημένο τρόπο μάθησης με θετική επίδραση στο μαθητικό δυναμικό. Μια άλλη παρατήρηση που πρέπει να

επισημανθεί είναι πως τρεις από τους συμμετέχοντες (E7, E8, E9) πιστεύουν πως η ενσωμάτωση των τεχνών μπορεί να λειτουργήσει εξατομικευμένα για κάθε παιδί. Εννοώντας πως μπορεί ο εκπαιδευτικός να ξεκινά με ένα κοινό ερέθισμα τέχνης, με τα αποτελέσματα όμως για κάθε παιδί να είναι διαφορετικά. Επίσης, δεν θα πρέπει να παραλειφθεί η ευχαρίστηση που προσφέρει για τη μάθηση η τέχνη δίνει στα παιδιά τη δυνατότητα να συμμετέχουν πιο ενεργά εντός σχολικής τάξης (E1, E3, E5, E6). Από ψυχολογικής πλευράς χαμηλώνουν τα επίπεδα άγχους των μαθητών, γιατί μέσω των δράσεων τέχνης απομακρύνεται η σκέψη τους από την ιδέα της αξιολόγησης (E5). Τέλος δύο από τους συμμετέχοντες (E6, E8) υποστηρίζουν πως η ενσωμάτωση των τεχνών συνηγορεί στην απομάκρυνση από τη δασκαλοκεντρική διδασκαλία.

4.4.2 Πλεονεκτήματα από την ενσωμάτωση των τεχνών στον μαθητικό πληθυσμό

Στην συγκεκριμένη υποενότητα αναλύονται τα πλεονεκτήματα που αποκομίζουν οι μαθητές μιας σχολικής μονάδας όταν οι εκπαιδευτικοί ενσωματώνουν τις τέχνες στην μαθησιακή διαδικασία.

Πίνακας 4.7 Τα πλεονεκτήματα της ενσωμάτωσης των τεχνών στον μαθητικό πληθυσμό.

Πλεονεκτήματα της ενσωμάτωσης των τεχνών στον μαθητικό πληθυσμό	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων
Καλλιέργεια δημιουργικότητας – ο μαθητής γίνεται δημιουργός	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	Μπορούν άνετα να δημιουργήσουν σε καθημερινή βάση μέσα από τις τέχνες. Δεν κουράζονται να δημιουργούν (E1) Τα παιδιά καταλαβαίνουν ότι παράγουν ένα έργο, οπότε αυτό το προϊόν της τέχνης το αισθάνονται ως δικό τους προϊόν, ως δική τους παραγωγή, ως δικό τους δημιούργημα και τα παιδιά το βιώνουν πολύπλευρα (E7)
Ανάπτυξη συνεργασίας	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	Η τέχνη καλλιεργεί τη συνεργασία κι είναι από μόνη της συνεργατική. Από μόνη της δημιουργεί σχέσεις ουσιαστικής συνεργασίας (E7)
Ανάπτυξη κριτικής σκέψης	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	Στην αφαιρετική σκέψη, οπτικοποιώντας μπορεί να γενικεύσουν πιο εύκολα. Μπορούν να κρίνουν αυτό που βλέπουν. Δημιουργείται μια εικόνα, η οποία αυτόματα διεγείρει τη φαντασία (E5)

Πλεονεκτήματα της ενσωμάτωσης των τεχνών στον μαθητικό πληθυσμό	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων <i>συνέχεια πίνακα 4.7</i>
Βελτίωση έκφρασης	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Μαθαίνουν να εκφράζονται μπροστά σε όλους τους συμμαθητές τους και νιώθουν ελεύθεροι να δημιουργήσουν, μακριά από τους περιοριστικούς μας όρους που ηχούν στα παιδικά αυτιά τους. Όπως “ Πρέπει να διαβάσεις”, “πρέπει να ολοκληρώσεις τη φωτοτυπία” “Κάνε ησυχία” (E9)</i>
Διέγερση φαντασίας	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Η τέχνη θα μπορούσε να λύσει το θέμα της αδρανοποίησης του νου με την ενεργοποίησή του! Αρκεί να γίνει με σωστό τρόπο από σωστούς ανθρώπους τη σωστή στιγμή (E4) Τα παιδιά έχασαν τη φαντασία τους, γιατί λείπει η κριτική σκέψη που αποκτάται μέσα από την τέχνη. Η συνεχής χρήση του κινητού, που είναι ένα κλειστό, συμπεριφοριστικό κύκλωμα δεν λειτουργεί εποικοδομητικά. Δεν οικοδομείται η σκέψη των παιδιών. Η τέχνη πρέπει απαραίτητα να μπει στη ζωή του παιδιού (E2)</i>
Βελτίωση επικοινωνιακής σχέσης εκπαιδευτικών - μαθητών	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Δημιουργείται ένα μεγάλο δέσιμο ανάμεσα στους μαθητές και τον εκπαιδευτικό. Γιατί ο εκπαιδευτικός δεν θα είναι παρατηρητής σε μια άκρη, αλλά συμμετέχων στη μαθησιακή πλέον δράση (E3) Αυτή είναι η πληρωμή του δασκάλου! Το επάγγελμά μας είναι πολύ απαιτητικό, πολύπλευρο αλλά έχει και μεγάλες χαρές. Οι μεγάλες χαρές για μένα δεν είναι ο μισθός αλλά να βλέπεις μια ευχαριστημένη τάξη. Η καλύτερη επικοινωνία είναι να αγγίζεις τις ψυχές των παιδιών (E8)</i>
Δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Χρησιμοποιώντας την τέχνη στη μαθησιακή διαδικασία όπως δραματοποίηση, παιχνίδια ρόλων αντιμετωπίζουν τη μάθηση σαν ένα παιχνίδι. Κι όταν τα παιδιά παίζουν, το μόνο που δεν σκέφτονται είναι η έκθεσή τους στην ομάδα. Πηγάζει αυθόρμητα και μέσα από τον αυθορμητισμό βγαίνουν στην επιφάνεια πολλά θετικά στοιχεία. (E3) Η τέχνη μας φέρνει πιο κοντά! Καταργείται το στερεότυπο του δασκάλου που βρίσκεται στην έδρα και διδάσκει. Σίγουρα βοηθά στην επικοινωνία, αφού οι μαθητές έρχονται πιο κοντά με τον δάσκαλο. Γινόμαστε όλοι μια ομάδα. Κι ο δάσκαλος είναι μέλος της ομάδας. (E4)</i>

Πλεονεκτήματα της ενσωμάτωσης των τεχνών στον μαθητικό πληθυσμό	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων <i>συνέχεια πίνακα 4.7</i>
Αλλαγή παιδαγωγικού ρόλου - Κατάρριψη του μοντέλου εκπαιδευτικός -αυθεντία	E1, E2, E3, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Ναι. Τείνει να είναι συνεργατικός. Ο εκπαιδευτικός συνεχίζει να είναι καθοδηγητικός αλλά όχι με τη γνώριμη μορφή του υποδεικνύω τι πρέπει να μάθει ο μαθητής. Παύει η πρωτοκαθεδρία του εκπαιδευτικού, γίνεται ο ίδιος δημιουργικός και συνεργάσιμος (E3) Παύει ο εκπαιδευτικός να είναι η αυθεντία που διδάσκει στοχεύοντας σε ένα παραδοσιακό μάθημα. Διότι χρειάζονται δύο για να φτιάξουν κάτι δημιουργικό. Προφανώς, καταρρίπτει εντελώς το ρόλο του δασκάλου που αξιολογεί και ελέγχει (E5)</i>
Παιγνιώδης προσέγγιση - Θελκτική μάθηση	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Αναπτύσσουν πιο οργανωμένους τρόπους έκφρασης, νιώθουν το αίσθημα της ελευθερίας. Σε επίπεδο γλώσσας, “ζούνε” τη γλώσσα. Μέσω της τέχνης, αποφεύγουμε το traditional, καλλιεργούμε τον όρο communicative (E6)</i>
Επίτευξη και υπέρβαση των παιδαγωγικών στόχων	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Εφόσον κάνει ένα μάθημα δομημένο και οργανωμένο κι έχει τον έλεγχο της μαθησιακής διαδικασίας μπορεί να πετύχει τους στόχους που θέτει. Είναι, λοιπόν, θέμα δόμησης και θέμα άρτιας γνώσης του αντικειμένου του (E7) Σκέφτομαι πως ίσως να μπορεί να πετύχει και πολύ περισσότερους στόχους από αυτούς που φιλοδοξεί. Λέγοντας στόχους δεν εννοώ μόνο την επάρκεια στις γνώσεις μα και την ψυχική και πνευματική καλλιέργεια των μαθητών, την απόκτηση μιας ομαδικής κοινωνικής συμπεριφοράς και την ανάπτυξη της συνεργασίας (E9)</i>
Ενεργοποίηση πολλαπλών στοιχείων της μαθητικής προσωπικότητας όπως η ενσυναίσθηση, ο αυθορμητισμός και η ανάπτυξη συναισθηματικής νοημοσύνης – Θεραπευτική λειτουργία της τέχνης	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Νομίζω αυτό είναι που μας λείπει, η ενσυναίσθηση και η επικοινωνία. Η δυνατή επικοινωνία που προσφέρει η τέχνη, γίνεται αντιληπτή από το παιδί, το οποίο αρχίζει σιγά- σιγά και συναισθάνεται τον κόσμο του άλλου. (E7) Η τέχνη λειτουργεί θεραπευτικά στο κοινωνικοσυνεργατικό πνεύμα. Τάξεις που δεν είχαν καμιά συνοχή με τη βοήθεια της τέχνης άλλαξαν ριζικά και ενώθηκαν σε μια γροθιά (E8)</i>

Πλεονεκτήματα της ενσωμάτωσης των τεχνών στον μαθητικό πληθυσμό	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων <i>συνέχεια πίνακα 4.7</i>
Προσέλκυση του ενδιαφέροντος των μαθητών για τη μάθηση	E1, E2,E3, E3, E4, E5, E6, E7, E8	Θα ξαναφέρω το παράδειγμα του θεατρικού δρώμενου. Όταν κάνουμε τη διανομή των ρόλων, πόσο ευχάριστο είναι για τα παιδιά να μάθουν και τρεις σελίδες απέξω. Αν όμως τους δώσεις να αποστηθίσουν μια σελίδα απέξω από ένα μάθημα, αρχίζουν τα παράπονα (E2) Ναι, γιατί κεντρίζει το ενδιαφέρον τους και έχει θετικό αντίκτυπο στη μάθηση (E4) Είναι επιστημονικά αποδεδειγμένο ότι μέσα από την τέχνη το παιδί προσεγγίζει πολύπλευρα και ουσιαστικότερα ένα γνωστικό αντικείμενο. Δηλαδή το γνωστικό αντικείμενο αποκτά μια υψηλότερη αισθητική που άπτεται τον κόσμο του παιδιού. Επειδή η τέχνη εσωκλείει το ρόλο του παιχνιδιού προσεγγίζει τον κόσμο του παιδιού (E7)

Μελετώντας τα στοιχεία που διαφαίνονται στον πίνακα 4.7, παρατηρούμε ότι όλοι οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν τα πολλαπλά οφέλη της ενσωμάτωσης των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία. Η αξιοποίηση λοιπόν των τεχνών είναι μέσο έκφρασης και καθημερινής δημιουργίας. Τα παιδιά βελτιώνουν την έκφρασή τους, αναπτύσσουν πιο οργανωμένους τρόπους έκφρασης, αποβάλλοντας ενδεχόμενες φοβίες μέσω των συνεργατικών δράσεων (E3). Στη διάρκεια των μαθημάτων διακατέχονται από ένα αίσθημα ελευθερίας μακριά από περιοριστικούς όρους που ηχούν επανειλημμένα στα αυτιά τους σε άλλες περιπτώσεις (E9). Πρόκειται για ένα πολύπλευρο βίωμα, γιατί τα παιδιά καταλαβαίνουν ότι παράγουν ένα έργο (E7.) Η τέχνη τροφοδοτεί την κριτική σκέψη των μαθητών. Σ' αυτό το σημείο η γνώμη των ερωτώμενων εκπαιδευτικών συγκλίνει με τις θεωρίες και τις επιστημονικές μελέτες που έχουν ήδη διατυπωθεί. Μέσα από την αξιοποίηση των τεχνών τα παιδιά αναπτύσσουν την κριτική σκέψη και τη δημιουργικότητα. Η κριτική σκέψη διευρύνει τον παιδικό νου τροφοδοτώντας τον με νέες προοπτικές. Σύμφωνα με όλους τους συνεντευξαζόμενους τα παιδιά μέσω των τεχνών αναπτύσσουν το κριτήριο

τους, που πηγάζει εκ των έσω και προάγει την κριτική σκέψη, η οποία θεωρείται συνθετική νοητική δεξιότητα (E2, E5, E8).

Επίσης, γίνεται λόγος από όλους τους συμμετέχοντες για μια ουσιαστική επικοινωνία, με τους μαθητές να δημιουργούν ισχυρούς δεσμούς με τον εκπαιδευτικό. Γιατί καταργείται ο δάσκαλος της “έδρας”, ο δάσκαλος – αυθεντία και τη θέση του παίρνει ο δάσκαλος σε ρόλο, ο εκπαιδευτικός - μέλος της ομάδας (E4, E5). Η αυξημένη επικοινωνιακή σχέση που αναπτύσσεται μέσω της χρήσης των τεχνών ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς και μαθητές αναγνωρίζεται από τους ερωτώμενους πως έχει αμφίσημο όφελος. Έτσι, η μαθησιακή μέθοδος γίνεται πιο ευχάριστη, ο εκπαιδευτικός διευκολύνεται στην διάχυση της γνώσης, εκμαιεύει συναισθήματα, ανακαλύπτει ταλέντα, και από την άλλη μεριά τα παιδιά ευχαριστούνται την διαφοροποιημένη μετάδοση γνώσης με τον ενθουσιώδη παλμό τους να μεταφέρεται στο εξωτερικό περιβάλλον της σχολικής μονάδας.(E1,E2, E3, E8).

Ακόμη, η πλειονότητα των ερωτώμενων εκπαιδευτικών πιστεύει πως η ενσωμάτωση των τεχνών διαμορφώνει θετικά τον παιδαγωγικό ρόλο των εκπαιδευτικών και τον αλλάζει ή τείνει να τον αλλάξει ριζικά. Πιο συγκεκριμένα, όταν ο εκπαιδευτικός χρησιμοποιεί τις τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία ο ρόλος του γίνεται συνεργατικός και δημιουργικός. Ο ίδιος ευαισθητοποιείται μέσω των τεχνών και πλησιάζει τα παιδιά, αποφεύγοντας τα στερεότυπα και τις υποδείξεις γνώσεων στους μαθητές. Συνειδητοποιεί πως δεν είναι το κέντρο του κόσμου και συμμετέχει ενεργά ως μέλος της ομάδας, κατανοώντας τις μαθησιακές δυσκολίες και τα προβλήματα των μαθητών του. Από τη στιγμή που ο εκπαιδευτικός απομακρύνεται από τον ρόλο του “παντογνώστη” γίνεται μεσάζων, διαμεσολαβητής ώστε να έρθουν τα παιδιά σε επαφή με τον κόσμο της τέχνης και της γνώσης. Ένας περιορισμός που πρέπει να ληφθεί υπόψιν και έχει ήδη επισημανθεί από τον ερωτώμενο 4 είναι πως αρκετοί εκπαιδευτικοί μεγαλύτερων ηλικιών γαλουχήθηκαν και ωρίμασαν στη δασκαλοκεντρική θεωρία, όπου ο δάσκαλος είχε την πρωτοκαθεδρία της γνώσης. Εκεί συναντώνται ορισμένες δυσκολίες διότι δεν είναι εύκολο να εγκαταλειφθεί η παρέμβαση του εκπαιδευτικού. Πιο συγκεκριμένα ο ίδιος αναφέρει:

Είναι δύσκολο να εγκαταλείψουμε τον καθοδηγητικό ρόλο εμείς οι δάσκαλοι! Δεν είναι απλά πράγματα! Και ως μαθητές αλλά και ως νέοι δάσκαλοι βιώσαμε τη δασκαλοκεντρική θεωρία. Θέλω να πιστεύω πως μέσα από την αξιοποίηση των τεχνών, ίσως γίνει πιο συνεργατικός ο ρόλος του εκπαιδευτικού (E4)

Επιπλέον όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι απάντησαν εμφατικά πως μέσω της τέχνης αυξάνεται το ενδιαφέρον των παιδιών για τη μάθηση. Πιο αναλυτικά, μέσω της τέχνης προσεγγίζεται πολύπλευρα και ουσιαστικότερα ένα γνωστικό αντικείμενο. Επειδή η τέχνη εσωκλείει το ρόλο του παιχνιδιού, προσεγγίζει τον κόσμο του παιδιού. Επίσης, από τη στιγμή που η τέχνη δεν είναι απόμακρη, αλλά αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής, ασκεί έλξη κεντρίζοντας το ενδιαφέρον των παιδιών, τα οποία δραστηριοποιούνται όχι από υποχρέωση αλλά από τη δίψα για μάθηση. Συνεπώς, η μάθηση γίνεται πιο θελκτική για τα παιδιά (Ε8).

Αναφορικά με το θέμα της ενσωμάτωσης των τεχνών και της επίτευξης των παιδαγωγικών στόχων, άπαντες οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί απάντησαν πως πραγματοποιούνται όχι μόνο οι στόχοι του Αναλυτικού Προγράμματος αλλά πολλοί περισσότεροι. Ο ερωτώμενος 8 υποστηρίζει ένθερμα πως χρησιμοποιώντας στη διάρκεια του μαθήματος τις τέχνες, είναι πολύ πιθανόν να επιτευχθούν περισσότεροι στόχοι κι από αυτούς που φιλοδοξεί να πετύχει κάθε εκπαιδευτικός, γιατί παρεμβαίνει ο παράγοντας της έκπληξης (Ε8). Οι στόχοι που εκπληρώνονται είναι μαθησιακοί και δημιουργικοί. Τα παιδιά έχουν περισσότερη όρεξη για μελέτη και ενέργεια για δράσεις. Ανταποκρίνονται θετικά και οι παιδαγωγικοί στόχοι υλοποιούνται στο μέγιστο βαθμό. Βέβαια, ο ερωτώμενος 7 θέτει μια ουσιαστική προϋπόθεση που ήδη υπάρχει στον Πίνακα 4.7. Για να αξιοποιήσει ο εκπαιδευτικός τις τέχνες στο μάθημά του, θα πρέπει να προεξοφλήσει την άρτια γνώση του συνδυαστικού αντικειμένου που θα διδάξει. (Ε7).

Στον πίνακα 4.7 φαίνεται επίσης πως η ενσωμάτωση των τεχνών αναδεικνύει τα θετικά στοιχεία της μαθητικής προσωπικότητας. Όλοι οι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν πως αμβλύνονται οι διαφορές και τα στερεότυπα και αυξάνεται η διάθεση για συνεργασία. Η τέχνη από μόνη της είναι δυνατή επικοινωνιακά (Ε7), καλλιεργεί την ενσυναίσθηση στα παιδιά και λειτουργεί θεραπευτικά (Ε8). Σύμφωνα με τον ερωτώμενο 8 τάξεις οι οποίες δεν διέθεταν συνοχή, μέσα από τη χρήση των τεχνών άλλαξαν ριζικά προς το καλύτερο, καλλιεργώντας τη συναισθηματική νοημοσύνη, στοιχείο που απουσιάζει από την κοινωνία.

Ένα σημαντικό στοιχείο που αξίζει να αναφερθεί είναι πως η τέχνη σύμφωνα με τα λεγόμενα του ερωτώμενου 8, λειτουργεί θεραπευτικά για τα παιδιά με χαμηλή αυτοεκτίμηση ή για "τραυματισμένα" παιδιά που βιώνουν καταστάσεις ενδοοικογενειακής βίας (Ε8). Πιο συγκεκριμένα:

Όσο πιο νωρίς βοηθηθεί ένα παιδί να επεξεργαστεί τα θέματά του, τόσο πιο υγιής και δυνατός ενήλικας θα γίνει. Ας μη μας διαφεύγει και το παλίνδρομο. Αν το παιδί υποστεί μια θεραπευτική διαδικασία μπορεί να τη μεταδώσει και στην ίδια την οικογένεια. (Ε8)

4.4.3 Ποιες πρακτικές χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί για να φέρουν τα παιδιά σε επαφή με τον κόσμο των τεχνών;

Σε ότι αφορά τις πρακτικές που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί για να φέρουν τα παιδιά σε επαφή με τον κόσμο των τεχνών, όλοι οι ερωτώμενοι απάντησαν πως δείχνουν το δρόμο με επισκέψεις σε καλλιτεχνικούς χώρους. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι επιλογές των συμμετεχόντων.

Πίνακας 4.8 Επαφή με τον κόσμο των τεχνών

Επισκέψεις σε καλλιτεχνικούς χώρους	Συμμετέχοντες
Θέατρο	E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9
Κινηματογράφος	E3, E6, E7, E8
Μουσεία	E2, E3, E4, E5, E8, E9
Πινακοθήκη	E2, E7
Βιβλιοθήκη	E9
Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (ΚΠΕ)	E9

Τα στοιχεία του Πίνακα 4.8 φανερώνουν ότι οι πλειονότητα των εκπαιδευτικών φέρνει σε επαφή τα παιδιά με τον κόσμο της τέχνης με τις επισκέψεις σε καλλιτεχνικούς χώρους. Εξάιρεση αποτελεί ένας συμμετέχων ο Ε1, ο οποίος παρόλο που ανέφερε πως έχει επισκεφθεί πολλές φορές χώρους τέχνης, δεν ήταν συγκεκριμένος στην απάντησή του. Παρατίθεται ενδεικτικά το χωρίο:

Σε όλα τα χρόνια που εργάζομαι πάντα- το τονίζω – πάντα και με κίνητρο την μαθησιακή ύλη επισκεπτόμαστε με τα παιδιά χώρους της τέχνης για να δουν στην πράξη, ό,τι λέμε στην αίθουσα. Συνδύαζα ακόμα και τα προγράμματα που οργανώναμε με επισκέψεις σε χώρους τεχνών (Ε1).

Όλοι οι συμμετέχοντες πιστεύουν πως οι επισκέψεις σε καλλιτεχνικούς χώρους είναι βιωματικές μορφές διδασκαλίας, γεγονός που θίγεται στο θεωρητικό μέρος της έρευνας. Η ολοκλήρωση της καλλιτεχνικής πράξης για κάποιους από τους ερωτώμενους, συνεχίζεται εντός σχολικής αίθουσας υπό μορφή συζήτησης (Ε1, Ε3). Έχει επίσης παρατηρηθεί από τον

ερωτώμενο 6 πως οι θεατρικές παραστάσεις και οι κινηματογραφικές προβολές συντελούν στην εκμάθηση των ξένων γλωσσών (E6).

Τροχοπέδη στις καλλιτεχνικές επισκέψεις υπήρξε ο διετής περιορισμός λόγω της πανδημίας του κορονοϊού, γεγονός που αναφέρθηκε από την πλειονότητα των ερωτώμενων εκπαιδευτικών (E1, E3, E4, E8, E9).

Ένα ακόμη εμπόδιο που αναφέρει ο συμμετέχων 8 είναι η προτίμηση που δείχνουν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί για έναν περίπατο παρά για μια καλλιτεχνική επίσκεψη.

...Είχα έρθει σε αντίθεση με συναδέλφους που προτιμούσαν να πάνε ένα σχολικό περίπατο, αντί της επίσκεψης σ' ένα μουσείο. Το λέω αυτό γιατί σε έναν σύλλογο διδασκόντων μπορεί να υπάρχουν χειριστικοί συνάδελφοι, οι οποίοι μη θέλοντας να συμμετάσχουν σε καλλιτεχνικές επισκέψεις επηρεάζουν και μια αρκετά μεγάλη μερίδα συναδέλφων με αποτέλεσμα τα παιδιά να στερούνται εκπαιδευτικών επισκέψεων σε χώρους τέχνης (E8).

4.4.4 Ενσωμάτωση των τεχνών και ενίσχυση ποιοτικής μάθησης και συμβολή τους στην ολιστική προσέγγιση

Στη συγκεκριμένη υποενότητα αναδεικνύεται κατά πόσο πιστεύουν οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί ότι η ενσωμάτωση των τεχνών μπορεί να ενισχύσει την ποιοτική μάθηση. Ενώ σε δεύτερο επίπεδο εξετάζεται αν η αξιοποίηση των τεχνών συμβάλλει στην ολιστική μαθησιακή προσέγγιση.

Πίνακας 4.9 Ενσωμάτωση τεχνών και ενίσχυση της ποιοτικής μάθησης.

Ενσωμάτωση τεχνών και ενίσχυση ποιοτικής μάθησης	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων
ΝΑΙ , ενισχύει την ποιοτική μάθηση	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Η τέχνη ισούται με την ποιότητα. Αν θα έβαζα ένα τίτλο θα έλεγα «Τέχνη ίσον ποιότητα, εκπαίδευση, καλύτερη κοινωνία!» (E2)</i> <i>Την ποιότητα της μάθησης, την ποσότητα. Είναι απίστευτο πόση παραπάνω γνώση μπορούν να αποκτήσουν τα παιδιά αλλά και πόσες πληροφορίες μπορούν να συγκρατήσουν στο μυαλό μέσω της τέχνης! Όλα μπορούν να αλλάξουν με τη χρήση των τεχνών (E5)</i> <i>Αρκεί η εκπαιδευτική αυτή γραμμή να είναι γνήσια. Αυθεντική και να προέρχεται από ανθρώπους που είναι άνθρωποι της τέχνης (E7)</i>
ΟΧΙ , δεν ενισχύει την ποιοτική μάθηση	0	

Από τα στοιχεία του πίνακα 4.9, γίνεται φανερό πως άπαντες οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί απάντησαν πως η ενσωμάτωση των τεχνών εντείνει την ποιοτική μάθηση. Η μάθηση και οι τέχνες είναι έννοιες αλληλένδετες, δεν μπορούν να λειτουργούν αποκομμένα (E6). Χαρακτηρίζεται από γνησιότητα και αυθεντικότητα, ειδικά όταν προέρχεται από ανθρώπους της τέχνης, διότι δεν αλλοιώνουν την αξία της (E7). Ειδικότερα, οι ερωτώμενοι 2 και 8 συνδέουν την ποιοτική μάθηση με τη δόμηση καλύτερης κοινωνίας.

Πίνακας 4.10 Συμβολή της ενσωμάτωσης των τεχνών στην ολιστική μαθησιακή προσέγγιση

Ενσωμάτωση τεχνών και ολιστική προσέγγιση	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων
<u>ΝΑΙ</u> συμβάλλει στην ολιστική μαθησιακή προσέγγιση	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Ναι. Γιατί οι μαθητές μαθαίνουν πολύπλευρα μέσα από την τέχνη, προσεγγίζοντας διάφορα διδακτικά αντικείμενα από πολλές οπτικές γωνίες (E4)</i> <i>Ναι, ναι. Γι' αυτό και είπα προηγουμένως ότι θα πρέπει- ει δυνατόν- να χρησιμοποιούμε σε κάθε διδακτική ώρα την τέχνη σε κάθε μάθημα. Όπως στην περίπτωση των μαθηματικών: γι' αυτό πολλοί από εμάς δεν αγαπήσαμε τα μαθηματικά. Γιατί δεν μπήκε η τέχνη. Σας δάσκαλος όταν διδάσκω μαθηματικά προσπαθώ να βρω τρόπους για να γίνουν αγαπητά από τα παιδιά (E7)</i> <i>Φυσικά και συμβάλλουμε... Η ολιστική προσέγγιση είναι ο κανόνας... Οι τέχνες είναι μέρος αυτής της διάστασης....Η ολιστική προσέγγιση εμπεριέχει την τέχνη και είναι ο κανόνας της παιδαγωγικής προσέγγισης (E8)</i> <i>Εννοείται! Νομίζω πως η αξιοποίηση των τεχνών δημιουργεί ένα μοντέλο κατανόησης, κοινωνικής δικαιοσύνης και συνεργασίας μεταξύ των μαθητών μας. Μαθητές που μεγαλώνοντας θα γίνουν υπεύθυνοι πολίτες που θα χαράζουν ένα κοινό όραμα για τον κόσμο μας!(E9)</i>
<u>ΟΧΙ</u> δεν συμβάλλει στην ολιστική μαθησιακή προσέγγιση	0	

Στον πίνακα 4.10 καθίσταται εμφανής η συμβολή της ενσωμάτωσης των τεχνών στην ολιστική μαθησιακή προσέγγιση. Όλοι οι συμμετέχοντες έδωσαν καταφατική απάντηση στο παραπάνω ερώτημα. Οι τέχνες είναι μέρος της ολιστικής διαδικασίας (E8). Οι συνεντευξιζόμενοι πιστεύουν πως η γνώση αποκτά διαφορετική διάσταση, όταν ενσωματώνονται οι τέχνες, γιατί γίνεται κατανοητή από έναν μεγάλο αριθμό παιδιών. Έτσι, η διδασκαλία δεν αφορά το υποσύνολο ενός συνόλου, αλλά το σύνολο και τούτο επιτυγχάνεται μέσω της βιωματικής μάθησης. Επίσης, εισάγοντας μορφές τέχνης στην μαθησιακή διαδικασία, ο μαθητής καλλιεργεί την έννοια της συνεργασίας, ανακαλύπτει νέους τρόπους έκφρασης, νιώθει ικανός να δημιουργήσει και να ανακαλύψει. Θέτονται έτσι τα θεμέλια μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας.(E1,E2, E3, E5, E9).

Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί η επισήμανση του ερωτώμενου 5, που χαρακτηρίζει την σημερινή εκπαίδευση “μηχανική”. Παρατίθεται ενδεικτικά το απόσπασμα:

Ο τρόπος που καλώς ή κακώς γίνονται σήμερα τα μαθήματα δημιουργούν μηχανικούς ανθρώπους. Ανθρώπους δηλαδή που θα μάθουν, θα πάρουν, θα εκτελέσουν. Τίποτε παραπάνω (E5).

4.5 Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών

Στον τελευταίο άξονα εξετάζεται το θέμα της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στη χρήση των τεχνών. Επαρκούν οι γνώσεις που οι ίδιοι διαθέτουν ή μήπως κρίνεται απαραίτητη η επιμόρφωση τους; Ακόμη, εξετάζεται ο βαθμός ευκολίας ή δυσκολίας της διδακτικής προσέγγισης μέσω των τεχνών εντός σχολικών μονάδων όπως και οι παράγοντες που κατά τη γνώμη των ερωτώμενων εκπαιδευτικών συντελούν ή απομακρύνουν από τη χρήση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία

4.5.1 Προϋποθέσεις για τη συστηματική χρήση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία

Το πρώτο ερώτημα που αναλύεται στον τρίτο άξονα της έρευνας είναι οι προϋποθέσεις που χρειάζονται προκειμένου να χρησιμοποιήσουν οι εκπαιδευτικοί για την ένταξη των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία.

Πίνακας 4.11 Προϋποθέσεις για τη συστηματική χρήση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία

Προϋποθέσεις για τη συστηματική χρήση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων

Προϋποθέσεις για τη συστηματική χρήση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτούμενων <i>συνέχεια πίνακα 4.11</i>
Επιμόρφωση	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Η επιμόρφωση σε κάθε τομέα είναι σημαντική γιατί δίνει στον εκπαιδευτικό την αυτοπεποίθηση ότι θα εισάγει νέους τρόπους μάθησης και θα τα βγάλει πέρα (E5) Η επιμόρφωση πρέπει να είναι υποχρεωτική και να γίνεται συστηματικά. Επιμόρφωση σημαίνει πως δουλεύω για τους άλλους, δεν δουλεύω μόνο για τον εαυτό μου (E8)</i>
Εξοικείωση με μορφές τέχνης	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8	<i>Αυτό όμως που είναι καλό να γίνει είναι να εξοικειωθεί ο εκπαιδευτικός με τις μορφές τέχνης που επιθυμεί να διδάξει (E4) Δεν είμαστε όλοι τόσο εξοικειωμένοι με τον χώρο της τέχνης, ούτε διαθέτουμε τόση πείρα για να ασχολούμαστε συστηματικά (E6)</i>
Ο χρόνος που διαθέτει ο εκπαιδευτικός	E1, E4, E5, E7,	<i>Απαιτεί πολύ χρόνο και κόπο. Είναι κάτι καινούριο. Δεν υπάρχει πεπατημένη γραμμή (E5)</i>
Η όρεξη του εκπαιδευτικού για την υιοθέτηση νέων εκπαιδευτικών κατευθύνσεων	E1, E2, E3, E4, E5, E7, E8, E9	<i>Αρκεί να έχουνε τη διάθεση και την όρεξη (E7) Όσο πιο νέος είσαι, τόσο μεγαλύτερη όρεξη έχεις να δοκιμάσεις κάτι νέο, όσο μεγαλώνεις ηλικιακά τότε συσσωρεύεται η κούραση (E5)</i>
Συνεργασία με άλλες ειδικότητες	E1, E6, E7	<i>Όταν υπάρχει διάθεση πιστεύω πως όλα γίνονται ακόμη και όταν κάποιος δεν έχει καλλιτεχνικές κλήσεις, μπορεί μέσα από το θέατρο να δημιουργήσει μια θεατρική ομάδα ή να συνεργαστεί με μια θεατρική ομάδα ή να συνεργαστεί με τον εκπαιδευτικό των καλλιτεχνικών, την εκπαιδευτικό της θεατρικής τέχνης του σχολείου του και μπορούν να συντελεστούν θαύματα μέσα στην τάξη. (E7)</i>
Διαθεσιμότητα κατάλληλων μέσων στις σχολικές μονάδες	E6	<i>Χρειάζεται να υπάρχουν και τα κατάλληλα μέσα σε κάθε σχολική μονάδα, που δυστυχώς δεν υπάρχουν πάντα. Παρόλο που ζητούμε κατάλληλα χρηστικά μέσα, δεν έχουμε πρόσβαση (E6)</i>

Από τον πίνακα 4.11 καθίσταται φανερό πως η συστηματική χρήση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία, σύμφωνα με τους ερωτώμενους εκπαιδευτικούς, μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο αν ισχύσουν οι αναφερθείσες προϋποθέσεις. Πιο αναλυτικά, όλοι οι συμμετέχοντες συμφωνούν στην ιδέα της επιμόρφωσης. Η εξοικείωση με τις μορφές τέχνης είναι σημαντική, γιατί αν δεν γνωρίζουν τον τρόπο προσέγγισης των τεχνών, δεν μπορούν να τον μεταδώσουν στα παιδιά. Η πλειονότητα των εκπαιδευτικών πιστεύει πως είναι αναγκαία η όρεξη του κάθε παιδαγωγού προκειμένου να υιοθετήσει καινούριες διδακτικές προσεγγίσεις. Τρεις από τους συμμετέχοντες πιστεύουν πως χρειάζεται να συνεργαστούν οι δάσκαλοι με τους εκπαιδευτικούς της αισθητικής αγωγής (E1, E6, E7), ενώ ο ερωτώμενος 6 κάνει λόγο για την απουσία κατάλληλων μέσων στις σχολικές μονάδες.

Στη συγκεκριμένη υποενότητα του τρίτου θεματικού άξονα έχουν επισημανθεί δύο ανασταλτικοί παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας σχετίζεται με τον ηλικία. Ο E3 παρατηρεί πως οι νεότερες γενιές εκπαιδευτικών είναι πιο εξοικειωμένες με τις νέες μαθησιακές γραμμές, ενώ στους μεγαλύτερους έχει συσσωρευθεί η κούραση των διδακτικών χρόνων με αποτέλεσμα να μην έχουν την διάθεση να πειραματιστούν με νέες διδακτικές προσεγγίσεις. Ο δεύτερος παράγοντας σχετίζεται με τον δισταγμό του κάθε παιδαγωγού να υπερβεί την κλασική μέθοδο διδασκαλίας και την σιγουριά που του εξασφαλίζει η μονιμότητα, στοιχείο που παρατηρείται από τον ερωτώμενο 8.

...κάποιος που είναι μόνιμος και δεν φοβάται για τη θέση του, δε βρίσκει τον λόγο ν' αλλάξει διδακτική μέθοδο. Καλύπτεται πίσω από τη φράση: Τι λέει ο νόμος. Ένας νόμος όμως της προηγούμενης εικοσαετίας ίσως να είναι παρωχημένος για τις εκπαιδευτικές εξελίξεις του σήμερα (E8)

4.5.2 Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα τεχνών

Στη δεύτερη υποενότητα αναλύεται η αναγκαιότητα της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών σε θέματα τεχνών.

Πίνακας 4.12 Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην τέχνη

Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην τέχνη	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων
<u>ΝΑΙ</u> , χρειάζεται	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Ναι! Επειδή με ενδιαφέρει να αποκτήσω περισσότερες γνώσεις στο χώρο της τέχνης, ειδικά στο θεατρικό κομμάτι. Θα ήθελα να μάθω όσο μπορώ περισσότερα, για να χρησιμοποιώ ό,τι τεχνική διδάσκομαι μέσα στην τάξη κατά τη διάρκεια των μαθημάτων (E1)</i> <i>Σίγουρα θα αποκομίσω από το σεμινάριο πολλές νέες ιδέες και δεν θα χάσω τίποτε (E3)</i> <i>Εγώ εκπαιδεύτηκα. Επί τρία συνεχόμενα έτη κάθε καλοκαίρι, παρακολούθησα τα σεμινάρια του Μανώλη Φιλιππάκη για το θεατρικό παιχνίδι (E4)</i>
<u>ΟΧΙ</u> δεν χρειάζεται	0	

Όπως παρατηρείται στον πίνακα 4.12, όλοι οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί πιστεύουν πως χρειάζεται η επιμόρφωση στις τέχνες, γιατί έτσι εξασφαλίζεται η εξοικείωση με τη μεθοδική χρήση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αναγνωρίζουν πως είναι ένας τρόπος καθοδήγησης προκειμένου να εντάξουν τις τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία (E1, E2, E3, E4, E5, E6, E9). Για τον ερωτώμενο 8 η επιμόρφωση στο θέμα των τεχνών θα πρέπει να είναι υποχρεωτική και συστηματική, αν ο δάσκαλος δεν είναι ειδικός σε θέματα τεχνών.

...Εάν δεν είναι ειδικός στα θέματα τέχνης, όπως εσείς, τότε ναι, χρειάζεται επιμόρφωση. Η επιμόρφωση πρέπει να είναι υποχρεωτική και να γίνεται συστηματικά. (E8)

4.5.3 Προσωπική μαθητεία των ερωτώμενων εκπαιδευτικών στις τέχνες

Η συγκεκριμένη υποενότητα εξετάζει την προσωπική ενασχόληση των συνεντευξιαζόμενων με τις τέχνες.

Πίνακας 4.13 Προσωπική μαθητεία στις τέχνες

Προσωπική μαθητεία στις τέχνες	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων
Εκμάθηση βασικών αρχών τέχνης - αξιοποίησή τους στις σχολικές αίθουσες	E1, E3, E4, E8	<i>Σ' επηρεάζει και μπορεί να σου μάθει καινούρια πράγματα και βασικές αρχές (E4)</i> <i>Το θέατρο είναι η μεγάλη μου αγάπη. Βέβαια έχω ασχοληθεί προσωπικά. Έχω συμμετάσχει σε θεατρικά εργαστήρια κι αυτό γιατί; Πάντα με προβληματίζει το γεγονός πώς τα παιδιά να μην αντιμετωπίζουν τις σχολικές γιορτές σαν αγγαρεία αλλά σαν χαρά και μια ευκαιρία έκφρασης (E8)</i>
Ενδιαφέρουσα εμπειρία	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E9	<i>Προσωπικά, ναι. Πληροφοριακά να σας αναφέρω πως συμμετείχα και σε θεατρική ομάδα ενηλίκων για μεγάλο χρονικό διάστημα (E1)</i> <i>Κάποια στιγμή γνώρισα την εμπειρία της τέχνης, μου άρεσε και σκέφτηκα να το δοκιμάσω. Εκ του αποτελέσματος κατάλαβα τα θετικά της στοιχεία (E3)</i>
Προσωπική έρευνα	E3, E7, E8	<i>Είναι όλο θέμα προσωπικής έρευνας για να διευρύνει τους ορίζοντες του και να πάει και σε πιο βαθύτερα πεδία (E7)</i>

Από τον πίνακα 4.13 γίνεται αντιληπτό πως η πλειονότητα των ερωτώμενων εκπαιδευτικών θεωρεί την προσωπική ενασχόληση με τις τέχνες ενδιαφέρουσα εμπειρία, με αρκετούς από αυτούς (E1, E3, E4, E8) να έχουν ήδη δοκιμαστεί στις τέχνες υπό μορφή καλλιτεχνικών εργαστηρίων. Για ορισμένους από τους ερωτώμενους (E3, E7, E8) η ενασχόληση με τις τέχνες είναι θέμα προσωπικής έρευνας. Επιπρόσθετα, κάποιοι από τους ερωτώμενους πιστεύουν πως μέσα από την προσωπική μαθητεία στις τέχνες, δύνανται να γίνουν πιο κατανοητές οι βασικές της αρχές και να αξιοποιηθούν κατάλληλα εντός σχολικής αίθουσας.

4.5.4 Ανασταλτικοί και ευνοϊκοί παράγοντες της ενσωμάτωσης των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία

Στην παρούσα υποενότητα εξετάζονται οι παράγοντες που αναστέλλουν την ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία και οι παράγοντες που την ευνοούν. Τι μπορεί να αποτρέψει και τι μπορεί να επιτρέψει έναν εκπαιδευτικό να εντάξει τις τέχνες στο μάθημά του.

Πίνακας 4.14 Ανασταλτικοί παράγοντες για την ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία

Ανασταλτικοί παράγοντες ενσωμάτωσης των τεχνών	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων
Έλλειψη επιμόρφωσης	E1, E8, E9	Ένας παράγοντας είναι η έλλειψη επιμόρφωσης. Δηλαδή, άτομα που δεν έχουν επιμορφωθεί καθόλου σε θέματα τέχνης (E8)
Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών	E2, E3, E8, E5, E9,	Το αναλυτικό πρόγραμμα με την ύλη που κάθε ένας εκπαιδευτικός προσπαθεί να προλάβει να ολοκληρώσει (E5)
Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών	E3, E4, E5, E7, E9	Το ωρολόγιο πρόγραμμα έτσι όπως είναι διαμορφωμένο με τα σαρανταπεντάλεπτα (E5)
Ωρολόγιο Πρόγραμμα	E1, E5, E6, E9,	Σε ορισμένα σχολεία δεν υπάρχει καν cd player, για να ακούσουμε το κείμενο στην αγγλική γλώσσα (E6)
Ελλιπής υλικοτεχνική υποδομή	E3, E6	Μέχρι να οργανώσεις μια αίθουσα κενή από εξοπλισμό, χρειάζεται να διαθέτεις αρκετό χρόνο (E3)
Μικρές αίθουσες διδασκαλίας	E1, E2, E3	Υπάρχει η υπερβολή της ακαδημαϊκής μάθησης, αφαιρώντας χρόνο από καλλιτεχνικά μαθήματα, που για μένα είναι εξίσου σημαντικά (E1)
Υπερβολικός ζήλος για ακαδημαϊκή μαθητική γνώση	E8	Ένας εκπαιδευτικός ο οποίος δεν εκτέθηκε ποτέ σε μορφές τέχνης, δεν είδε τί καλό προσφέρει η τέχνη ή ο ίδιος εξ ιδιοσυγκρασίας δεν είναι ευαισθητοποιημένος σε θέματα τέχνης δεν μπορεί να το υποστηρίξει (E8)
Εμπειρίες και βιώματα εκπαιδευτικών	E4	Όχι σπάνια υπάρχει και πίεση από τους γονείς αν δεν προχωράς στο βιβλίο. Εμείς το αντιλαμβανόμαστε με εκπαιδευτικούς που δεν ακολουθούν πιστά το σχολικό εγχειρίδιο γιατί υιοθετούν νέους τρόπους μετάδοσης της γνώσης και δέχονται κριτική απέξω (E4)

Σε γενικές γραμμές παρατηρώντας τον Πίνακα 4.14 παρατηρούμε πως δόθηκαν διαφορετικές απαντήσεις από τον κάθε ερωτώμενο εκπαιδευτικό, με κάποιους παράγοντες να αποτελούν κοινή συνισταμένη, όπως το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών και το Ωρολόγιο Πρόγραμμα. Ένα επίσης μεγάλο μέρος των ερωτώμενων θεωρεί πως η έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής (E1, E5, E6, E9) και οι μη ευρύχωροι χώροι διδασκαλίας (E3, E6) λειτουργούν αποτρεπτικά στη χρήση των τεχνών. Αναφορικά με την έλλειψη επιμόρφωσης ως ανασταλτικό παράγοντα της ενσωμάτωσης των τεχνών, απάντησαν θετικά τρεις ερωτώμενοι. (E1, E8, E9). Αξίζει να σημειωθεί πως τρεις ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί (E1, E2, E3) θεωρούν πως υπάρχει υπερβολή στη μετάδοση της ακαδημαϊκής γνώσης, στοιχείο που λειτουργεί εις βάρος των καλλιτεχνικών μαθημάτων, τα οποία χαρακτηρίζονται δευτερεύοντα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του ερωτώμενου 8, (E8) που πιστεύει πως ένας εκπαιδευτικός που δεν εκτέθηκε ποτέ σε κάποια μορφή τέχνης αδυνατεί να γνωρίζει τα καλά που προσφέρει η τέχνη. Εξίσου ενδιαφέρουσα είναι η άποψη του ερωτώμενου 4, ο οποίος θέτει έναν εξωγενή περιοριστικό παράγοντα ενσωμάτωσης των τεχνών, τον ενδιασμό που εκφράζουν οι ίδιοι οι γονείς στους νέους τρόπους μάθησης. Οι γονείς, σύμφωνα με τον E4, ασκούν πίεση στους εκπαιδευτικούς ώστε να τελειώσουν τα παιδιά την διδακτέα ύλη.

Πίνακας 4.15 Ευνοϊκοί παράγοντες ενσωμάτωσης των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία

Ευνοϊκοί παράγοντες ενσωμάτωσης των τεχνών	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων
Επαρκής υλικοτεχνικός εξοπλισμός στις σχολικές αίθουσες	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9	<i>Είναι καλά να υπάρχει έστω μια αίθουσα επαρκώς εξοπλισμένη, που θα μπορεί κάθε συνάδελφος να τη χρησιμοποιεί όταν χρειαστεί. Δεν χάνεις χρόνο (E3) Μια αίθουσα διαμορφωμένη με δική της σκηνή, ένας ειδικός χώρος, αποτελεί πόλο έλξης για τα παιδιά (E7)</i>
Συνεργασία με τις ειδικότητες Αισθητικής Αγωγής	E1, E2, E3, E6, E7	<i>Νομίζω ότι η παιδαγωγική ομάδα της κάθε σχολικής μονάδας, με τους εκπαιδευτικούς της θεατρικής αγωγής όπως είστε εσείς και με εκπαιδευτικούς άλλων καλλιτεχνικών μαθημάτων θα μπορούσαν να ανοίξουν πολλές προοπτικές ενασχόλησης, μέχρι να εισάγουμε την τέχνη σε κάθε μας μάθημα, ώστε να πάρουν τα παιδιά μια γεύση από τις τέχνες (E7)</i>

Ευνοϊκοί παράγοντες ενσωμάτωσης των τεχνών	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων <i>συνέχεια πίνακα 4.15</i>
Επιμόρφωση εκπαιδευτικών	E1,E9	Η επιμόρφωση επίσης είναι παράγοντας που θα βοηθήσει (E1)
Ευέλικτα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών	E2, E3, E8, E9	Πιστεύω πως θα πρέπει να προσεγγίσουμε διαφορετικά το Αναλυτικό Πρόγραμμα, ίσως να περιορίζαμε κάπως την ύλη για να εντάξουμε σωστά τις τέχνες στην εκπαιδευτική μας διαδικασία (E3)
Θετικά προσκείμενη Διεύθυνση σχολείου στην τέχνη	E4, E7,	Ένας διευθυντής, ο οποίος έχει ένας ανάλογες ευαισθησίες και προσεγγίσεις. Αν ο διευθυντής λειτουργεί απαξιωτικά στο θέμα των τεχνών είναι πολύ πιθανό να αποτρέψει ένας εκπαιδευτικούς από τη χρήση των τεχνών στη διδασκαλία ένας.(E4)
Θετική αντιμετώπιση του συλλόγου Διδασκόντων ένας καινούριες διδακτικές προσεγγίσεις	E4, E5, E7	Ένας ευνοϊκός παράγοντας είναι ένας σύλλογος εκπαιδευτικών που προωθεί την αξιοποίηση των τεχνών (E5)
Ύπαρξη πολιτισμικών χώρων πλησίον των σχολικών μονάδων	E8	Το μέρος στο οποίο βρίσκεται κοντά το σχολείο να είναι πολιτισμικά πλούσιο. Να υπάρχει θέατρο, να υπάρχουν μουσεία. (E8)

Αναλύοντας τα δεδομένα στον Πίνακα 4.15, διαπιστώνουμε πως όλοι οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί στο σύνολό τους απάντησαν πως η επάρκεια σε τεχνολογικά μέσα, η ύπαρξη ευρύχωρων αιθουσών με γωνιές πολιτισμού εμπνέουν δασκάλους και μαθητές, ενώ ταυτόχρονα κερδίζεται πολύτιμος χρόνος για την εφαρμογή νέων μεθόδων διδασκαλίας. Σημαντική επίσης θετική συνιστώσα αποτελεί για ένα μεγάλο μέρος των ερωτώμενων εκπαιδευτικών (E1, E2, E3, E6, E7) η συνεργασία των δασκάλων με τις ειδικότητες Αισθητικής Αγωγής, ώστε να επιτευχθεί ένα άρτιο μαθησιακό αποτέλεσμα. Ωστόσο, ένας περιορισμός που αναφέρεται από τους 3 ερωτώμενους (E1, E5 και E8) είναι η μείωση των ωρών διδασκαλίας στη Μουσική και τα Εικαστικά των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού και η απουσία χωρίς καμιά δικαιολογία του μαθήματος της Θεατρικής Αγωγής από την Ε΄ & την ΣΤ΄ Δημοτικού. Μειώνοντας τις ώρες διδασκαλίας των τεχνών, υποβαθμίζεται ο ρόλος των τεχνών στις σχολικές μονάδες και οι δάσκαλοι μην έχοντας ένα

Πρόγραμμα Σπουδών που θα λειτουργεί παρακινητικά, πιθανόν να αποφύγουν τα πειράματα με την αξιοποίηση των τεχνών.

Συγκρίνοντας τους 2 παραπάνω πίνακες, τον Πίνακα 4.14 και τον Πίνακα 4.15, διαπιστώνουμε ότι τα Προγράμματα Σπουδών λειτουργούν για ορισμένους από τους ερωτώμενους εκπαιδευτικούς και ως περιοριστικός και ως ευνοϊκός παράγοντας. Περιοριστικός παράγοντας θεωρείται γιατί δεν παρουσιάζει ευελιξία και ευνοϊκός παράγοντας όταν συντελεί στην παρότρυνση νέων παιδαγωγικών μεθόδων, όπως είναι η αξιοποίηση των τεχνών. Καλό θα είναι να αναφερθεί εδώ μια επισήμανση της ερωτώμενης 8, η οποία θεωρεί πως η διδακτέα ύλη καλύπτεται με πολλούς τρόπους και δεν χρειάζεται οι εκπαιδευτικοί να προσηλώνονται τόσο αυστηρά στο πλάνο του Αναλυτικού Προγράμματος. Παρατίθεται το συγκεκριμένο απόσπασμα:

(...)Στο τέλος του Αναλυτικού Προγράμματος γράφει πως ‘‘στην κρίση του δασκάλου είναι πώς θα αξιοποιήσει κάθε ενότητα’’ τότε δεν νομίζω να χρειάζεται ο εκπαιδευτικός άλλη παρότρυνση για να ανθίσει, να δημιουργήσει. Όποιος δεν θέλει να δημιουργήσει, βρίσκει χίλιες αιτίες και αφορμές (Ε8).

Την παραπάνω άποψη ενισχύει και ο ερωτώμενος 7 ο οποίος προτείνει ορθή χρήση του χρόνου κατά τη διάρκεια της διδακτικής ώρας, ώστε να μην μένει η τέχνη εκτός μαθησιακής διαδικασίας. Πιο αναλυτικά:

(...) Μπορούμε να κάνουμε μια ορθή χρήση του χρόνου κατά τη διάρκεια της διδακτικής ώρας, ώστε να μην αφήσουμε έξω από τη μαθησιακή διαδικασία το θείο δώρο της τέχνης (Ε7).

Ακόμη, η θετικά προσκείμενη διεύθυνση και θετικά προσκείμενος Σύλλογος Διδασκόντων στην αξιοποίηση των τεχνών είναι για μερικούς από τους ερωτώμενους εκπαιδευτικούς ευνοϊκός συντελεστής.

Παρόλο που η έλλειψη επιμόρφωσης θεωρείται αποτρεπτικός παράγοντας για την ενσωμάτωση των τεχνών στη μάθηση από τους εκπαιδευτικούς (Πίνακας 4.14) δεν παρουσιάζει την ίδια δυναμική και στον Πίνακα 4.15 ως ευνοϊκός συντελεστής στην αξιοποίηση των τεχνών.

Τέλος, ένα πλούσιο πολιτισμικό περιβάλλον - όπως υποστηρίζει ο ερωτώμενος 8 - κοντά στο χώρο του σχολείου λειτουργεί ως ερέθισμα και ως κίνητρο για μάθηση.

4.5.5 Απουσία τέχνης από τη μαθησιακή διαδικασία – έλλειψη φαντασίας και δημιουργικότητας

Οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να απαντήσουν στο ερώτημα αν συμφωνούν με την άποψη πως όταν απουσιάζει η τέχνη από τη μαθησιακή διαδικασία, τα παιδιά στερούνται φαντασίας και δημιουργικότητας. Επιχειρείται μια σύνοψη γύρω από την ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Στον τελευταίο πίνακα οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί αναφέρουν τα πιθανότερα αίτια, που οδήγησαν στην αδρανοποίηση της φαντασίας.

Πίνακας 4.16 Απουσία τέχνης από τη μαθησιακή διαδικασία, έλλειψη φαντασίας και δημιουργικότητας

Απουσία τέχνης από τη μαθησιακή διαδικασία, έλλειψη φαντασίας και δημιουργικότητας	Συμμετέχοντες
ΝΑΙ, συμφωνώ	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9
ΟΧΙ, διαφωνώ	0

Ο Πίνακας 4.16 αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της παρουσίας των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία, αφού συνολικά οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί πιστεύουν πως η απουσία της τέχνης από το σχολείο ισοδυναμεί με την απουσία της φαντασίας του παιδιού. Αντίθετα με την παρουσία της τέχνης, ενεργοποιείται η φαντασία του και η διάθεση για δημιουργία.

Πίνακας 4.17 Πιθανά αίτια έλλειψης φαντασίας και δημιουργικότητας

Αίτια της έλλειψης φαντασίας και δημιουργικότητας	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων
Η καθήλωση των παιδιών μπροστά σε μια οθόνη, τηλεόρασης, υπολογιστή, κινητού	E2, E4, E5,	Τα παιδιά καθιλώνονται μπροστά σε μια οθόνη, είτε του υπολογιστή είτε της τηλεόρασης. (E5)
Έλλειψη ερεθισμάτων στις σχολικές μονάδες	E1, E3, E4, E5, E6, E8	όταν τους δίνουμε μια φωτοτυπία με ένα έτοιμο σχέδιο και χρειάζεται μόνο χρωμάτισμα, ποια φαντασία καλλιεργούμε; (E1)
Η πανδημία του κορονοϊού	E5	Με την πανδημία επίσης έχουν σταματήσει πολλές από τις δραστηριότητες τους. (E5)

Αίτια της έλλειψης φαντασίας και δημιουργικότητας	Συμμετέχοντες	Ενδεικτικές απαντήσεις ερωτώμενων <i>συνέχεια πίνακα 4.17</i>
Περιορισμός των μαθημάτων της τέχνης από τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών και το Ωρολόγιο Πρόγραμμα	E1, E3, E5	<i>Πήγαμε σε μια στείρα μάθηση, που περιλάμβανε πολλές ασκήσεις για το σπίτι και αποστήθιση του μαθήματος. Δώσαμε ιδιαίτερη βάση στη γλώσσα και στα μαθηματικά. (E3)</i>
Απουσία δημιουργικού χρόνου	E3, E4, E8	<i>Ως παιδιά εμείς παίζαμε στο εξωτερικό περιβάλλον, στο χώμα, στη λάσπη, ζωγραφίζαμε ό,τι μας προξενούσε εντύπωση από τη φύση (σύντομη παύση). Τώρα τα παιδιά βρίσκονται μπροστά από μια οθόνη, αδρανοποιώντας τη φαντασία τους. (E4)</i>
Το γονικό περιβάλλον	E5, E8	<i>Είμαστε σε μια φάση όπου ο γονιός ξαναζεί την παιδικότητά του μέσα από τα παιδιά του με αποτέλεσμα να αφαιρεί από τα παιδιά του την ατομικότητα και την παιδικότητα. Τι άνθρωποι θα γίνουν αυτοί που τους έχει αφαιρεθεί η προσωπικότητά τους; (E8)</i>

Από τον Πίνακα 4.17 διαπιστώνουμε πως η πλειονότητα των ερωτώμενων εκπαιδευτικών πιστεύει η έλλειψη των ερεθισμάτων στις σχολικές μονάδες είναι μια σημαντική πηγή αδρανοποίησης του νου. Ακόμη ένας αριθμός των συνεντευξιαζόμενων (E2, E4, E5) θεωρεί πως η καθήλωση των παιδιών μπροστά σε μια οθόνη αδρανοποιεί τους μηχανισμούς της φαντασίας. Διαπιστώνεται επίσης, πως ο περιορισμός των μαθημάτων της τέχνης από τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών και το Ωρολόγιο Πρόγραμμα οδηγούν τα παιδιά σε μια στείρα μάθηση (E1, E3, E5). Από τα λεγόμενα των ερωτώμενων E3, E4, E8 διαφαίνεται πως η απουσία δημιουργικού χρόνου λειτουργεί αποτρεπτικά για τη μαθητική φαντασία. Ένας άλλος λόγος για την αδρανοποίηση της φαντασίας αποτελεί για τους ερωτώμενους E5 και E8 και το γονικό περιβάλλον. Τέλος, ένας από τους ερωτώμενους (E5) ανέφερε την πανδημία του κορονοϊού, που διέκοψε απότομα καλλιτεχνικές ενέργειες.

Οφείλουμε να επισημάνουμε πως οι ερωτώμενοι 7 και 9 δεν έδωσαν ξεκάθαρη απάντηση για τα αίτια της έλλειψης φαντασίας. Αντιθέτως, θέλησαν να αναγνωρίσουν την τέχνη ως λύση στο πρόβλημα. Ακολουθούν τα παρακάτω ενδεικτικά χωρία:

Η τέχνη είναι τα χέρια μας.[...] Η τέχνη ανοίγει ορίζοντες (E7).

[...] Η τέχνη επιδρά εξισορροπητικά στη συναισθηματική κατάσταση του παιδιού, δίνει διεξόδους στις εντάσεις του και το βοηθά να αντιμετωπίζει τα άγχη του (E9)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

5.1 Συμπεράσματα της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να αναδειχθεί η σπουδαιότητα της τέχνης ως παιδαγωγικό εργαλείο, η αναγκαιότητα της ενσωμάτωσής της στη μαθησιακή διαδικασία. Επίσης μέσα από τη διενέργεια της συγκεκριμένης έρευνας διερευνήθηκαν οι απόψεις και οι στάσεις των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για τη συμβολή της ενσωμάτωσης των τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών.

Οι 9 συνεντεύξεις που παραχωρήθηκαν, οδήγησαν σε αρκετά και ωφέλιμα συμπεράσματα, τα οποία ενισχύονται από τις εκπαιδευτικές θεωρίες που προηγήθηκαν. Οι αναλύσεις θα πραγματοποιηθούν με άξονα τα ερευνητικά ερωτήματα.

Πρώτο ερευνητικό ερώτημα: Ποιες είναι οι απόψεις και οι στάσεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τη σπουδαιότητα των τεχνών και τη συμβολή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία;

Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της έρευνας, όλοι οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί συνδέουν τις τέχνες με την εκπαίδευση και τις θεωρούν χρήσιμο παιδαγωγικό εργαλείο στη μαθησιακή διαδικασία. Η τέχνη περιέχει τη βιωματική μάθηση, την διαθεματικότητα μα και την έννοια της δημιουργίας. Ενσωματώνοντας τις τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία αφομοιώνεται με πολύ πιο εύληπτο τρόπο η διδακτέα ύλη. Γιατί η γνώση λαμβάνεται από τον παιδικό νου μέσα από το παιχνίδι, μέσα από τη διασκέδαση. Η παρακίνηση έρχεται μέσα από το κέντρισμα του ενδιαφέροντος και την όξυνση της περιέργειας για το καινούριο, κι όχι μέσα από την στεγνή αποστήθιση ενός βιβλίου. Μέσω της ενσωμάτωσης των τεχνών ενεργοποιείται η φαντασία, εξασκείται η μνήμη, αναπτύσσεται η κριτική σκέψη και καλλιεργούνται οι τύποι της πολλαπλής νοημοσύνης του Gardner. Τα αποτελέσματα αυτά συμφωνούν με τα αποτελέσματα των ερευνών του Αμερικανού ψυχολόγου J. Bruner (1966) που υποστηρίζει πως η μάθηση είναι μια ενεργητική διαδικασία, όπως και του Glasser (1984) αλλά και της Σωτηροπούλου – Ζορμπαλά (2020) που συνδέουν τη μάθηση με το παιχνίδι. Συμπλέουν επίσης με τις απόψεις του Fowler (1996) που πιστεύει πως οι τέχνες αποτελούν τα κύρια συστατικά μιας γενικής εκπαίδευσης και αξιοποιούνται προς όφελος όλων των μαθητών όπως επί παραδείγματι τα μαθηματικά. Τις παραπάνω θέσεις ενισχύει η άποψη του Αλέξη Κόκκου, ο οποίος θεωρεί πως «η επαφή των παιδιών με τις τέχνες αποβλέπει στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας και της κριτικής σκέψης» (Κόκκος, 2011:71), αλλά και οι θέσεις των Rodari (2003) · Gardner (2011) οι οποίοι υποστηρίζουν

πως υπάρχουν πολλοί τρόποι κατάκτησης της γνώσης υπό την προϋπόθεση οι εκπαιδευτικοί να υιοθετήσουν καλλιτεχνικά σχήματα δράσης στο μάθημά τους.

Οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί θεωρούν πως τα περισσότερα μαθήματα μπορούν να διδαχθούν με ενσωμάτωση των τεχνών (παιχνίδια ρόλων, δραματοποίηση, τεχνικές εκπαιδευτικού δράματος, ρητορική, κατασκευές, κολλάζ), γιατί αναγνωρίζουν -λόγω της εμπειρίας τους εντός σχολικής αίθουσας- αυτό που ήδη προείπε ο Gardner (2011), πως όλα τα παιδιά δεν μαθαίνουν με τον ίδιο τρόπο. Στις μελέτες των Chapman (1993)· Scripp (2002) · Rodari (2003) · Τρίμμη (2004)· Κούβου (2010) γίνεται αναφορά για τη δυνατότητα σύνδεσης των τεχνών με αρκετά θεματικά πεδία. Οφείλει να σημειωθεί ότι οι περισσότεροι από τους ερωτώμενους εκπαιδευτικούς αναγνωρίζουν πως για να καρποφορήσει η ενσωμάτωση των τεχνών, ο δάσκαλος χρειάζεται να έχει όρεξη, θέληση και χρόνο για τις νέες διδακτικές προσεγγίσεις. Πρόκειται για έναν προβληματισμό που αναφέρει ο Ματσαγγούρας (2009) στις μελέτες του.

Η έρευνα επίσης, κατέδειξε πως όλοι οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί αξιοποιούν διάφορες μορφές τέχνης κατά τη διάρκεια της μαθησιακής διαδικασίας, όπως μουσική, δραματοποίηση, θεατρικό παιχνίδι, παιχνίδια ρόλων, εικαστικές απεικονίσεις, φωτογραφία, κατασκευές, μουσική, λογοτεχνία, ποίηση και χορό. Παρατηρήθηκε πως κάθε συμμετέχων εντάσσει στο μάθημά του την μορφή τέχνης με την οποία ο ίδιος αισθάνεται περισσότερη οικειότητα και βεβαιότητα ότι μπορεί να τη μεταδώσει στους μαθητές του με ασφάλεια.

Σχετικά με τον παιδαγωγικό ρόλο ενός εκπαιδευτικού όταν ο ίδιος χρησιμοποιεί τις τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία, όλοι οι συνεντευξιζόμενοι απάντησαν πως τον αλλάζει ή τείνει να τον αλλάξει ριζικά. Ο εκπαιδευτικός γίνεται συνεργατικός, δημιουργικός και διαμεσολαβητικός. Συνεργάζεται με τα παιδιά, δεν καταπνίγει τις πρωτοβουλίες τους, αποτελεί μέλος της ομάδας και μεσολαβεί για να έρθουν τα παιδιά πιο κοντά με τον κόσμο της τέχνης. Παρόμοια αποτελέσματα έχουν δείξει και άλλες έρευνες: Freire (1998) · Robinson (1999)· Omrod (2014)· Κεφαλάκη (2015).

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην παρούσα έρευνα ερωτώμενος εκπαιδευτικός εμφανίστηκε προβληματισμένος για τον χρόνο που απαιτείται να δαπανηθεί αν ενσωματωθούν οι τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία. Η διδασκαλία μέσω των τεχνών είναι απαιτητική και χρονοβόρα. Σε ό,τι αφορά τον εκπαιδευτικό χρειάζεται μεράκι, όρεξη και πολύ χρόνο που θα χρειαστεί να διαθέσει για την προετοιμασία του μαθήματος. Διότι ένα μάθημα προσανατολισμένο με αρχές διδακτικής της τέχνης, είναι ένα καινούριο μάθημα. Δεν

αποκλείονται επίσης οι εκπλήξεις και οι ανατροπές στη διάρκεια του μαθήματος. Γι' αυτό ο εκπαιδευτικός οφείλει να έχει έστω κατά νου ένα εναλλακτικό σχέδιο μάθησης. Ο παραπάνω προβληματισμός ενισχύει τη θεωρία της Νάκου (2002) η οποία αναφέρει πως μια μεγάλη μερίδα εκπαιδευτικών ακολουθεί το δασκαλοκεντρικό μοντέλο και παραμένουν επιφυλακτικοί ως προς τη χρήση νέων μεθόδων αλλά και ασφαλείς στη μέθοδο που εφαρμόζουν καθ' όλη τη διάρκεια της διδασκαλικής τους θητείας.

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας έδειξαν πως οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί επειδή είναι θετικά προσκείμενοι στις τέχνες, τις χρησιμοποιούν στο μέγιστο βαθμό και όσο τους επιτρέπεται από τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών τα οποία δεν χαρακτηρίζονται για την ευελιξία τους. Κάθε συνεντευξιζόμενος επιλέγει τη μορφή της τέχνης που θα χρησιμοποιήσει ανάλογα με τα ενδιαφέροντά του και την τέχνη που νιώθει πιο οικεία.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας οι πρακτικές που χρησιμοποιούν οι δάσκαλοι για να φέρουν τα παιδιά σ' επαφή με τον κόσμο της τέχνης είναι οι θεατρικές παραστάσεις εντός και εκτός σχολικών μονάδων, η προβολή κινηματογραφικών έργων και ταινιών μικρού μήκους, οι επισκέψεις σε μουσεία, πινακοθήκες, βιβλιοθήκες και η συμμετοχή σε σχέδια δράσης Περιβαλλοντικών Προγραμμάτων, με τον διάλογο να έπεται των καλλιτεχνικών επισκέψεων. Οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί πιστεύουν πως δεν ωφελεί να αποφεύγονται οι επισκέψεις σε καλλιτεχνικούς χώρους, γιατί τις θεωρούν μέρος της σχολικής ζωής. Η θέση των εκπαιδευτικών για την ωφέλιμη επιρροή στα παιδιά που έχουν οι επισκέψεις σε καλλιτεχνικούς χώρους ταυτίζεται με τις έρευνες των Robinson (1999) · Arduin (2000) και με το περιεχόμενο του προγράμματος High Scope του Ερευνητικού Κέντρου του Μίσιγκαν, καθώς έχουν αναδείξει τα θετικά αποτελέσματα των πολιτιστικών δράσεων στον μαθητή.

Ένα ζήτημα που έχει δυσαρεστήσει μια εκπαιδευτικό με θέση ευθύνης, είναι η προτίμηση που εκφράζει μερίδα δασκάλων για έναν σχολικό περίπατο παρά για την μαθητική επίσκεψη σε μια καλλιτεχνική αίθουσα και την επαφή των μαθητών τους με έργα τέχνης.

Ένα καινούριο στοιχείο που προσθέτει η παρούσα έρευνα είναι η διετής απαγόρευση των εξωγενών καλλιτεχνικών δράσεων λόγω της πανδημίας του κορονοϊού, παράγοντας που εμπόδισε τα παιδιά να έρθουν σε επαφή με τον κόσμο των τεχνών προβληματίζοντας έντονα τους εκπαιδευτικούς.

Καίρια επισήμανση των ερωτώμενων εκπαιδευτικών που επισημαίνεται στα αποτελέσματα της έρευνας ήταν η αναγνώριση περιοριστικών παραγόντων στην αξιοποίηση των τεχνών εντός της σχολικής αίθουσας, όπως η ‘‘περιθωριοποίηση’’ της διδασκαλίας των τεχνών σε σχέση με τα υπόλοιπα μαθήματα, η πίεση των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών και της διδακτέας ύλης, η έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής, οι μη ευρύχωροι χώροι διδασκαλίας, η ελλιπής επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και η κουλτούρα τους που δεν συνάδει πάντα με τον πολιτιστικό γνώμονα, όπως και η δυσκολία να αποδεχθούν όλοι οι γονείς τους νέους τρόπους μάθησης. Και άλλες έρευνες έχουν τονίσει περιοριστικούς παράγοντες για την ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία Νάκου (2002) · Ματσαγγούρας (2009) · Mesche (2010) · Gardner (2011) · Freedman (2011) · Παρούση – Τσελέφης (2015) · Σωτηροπούλου – Ζορμπαλά (2020) επιβεβαιώνοντας τα ευρήματα της παρούσας μελέτης.

Δεύτερο ερευνητικό ερώτημα: Μπορεί να συμβάλλει η ενσωμάτωση των τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού και στην ολιστική μαθησιακή προσέγγιση;

Από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών έγινε αντιληπτό πως η ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία συμβάλλει στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών. Εστιάζοντας λοιπόν, στη συμβολή των τεχνών παρατηρείται πως τα παιδιά αποκτούν θετική στάση απέναντι στα μαθήματα. Τα παιδιά αντιμετωπίζουν το μάθημα ως μια ευχάριστη δραστηριότητα. Τα επίπεδα άγχους μειώνονται γιατί μέσω των δράσεων τέχνης, απομακρύνεται η σκέψη τους από την ιδέα της αξιολόγησης. Έτσι, προάγεται η έννοια της δημιουργίας σε καθημερινή βάση χωρίς κούραση. Τα παιδιά βελτιώνουν την έκφρασή τους, καλλιεργούν την κριτική τους σκέψη, αναπτύσσουν πιο οργανωμένους τρόπους έκφρασης, αποβάλλοντας ενδεχόμενες ανασφάλειες μέσω των συνεργατικών δραστηριοτήτων. Πρόκειται για ένα πολύπλευρο βίωμα, γιατί τα παιδιά καταλαβαίνουν ότι παράγουν ένα έργο. Άρα, το παιδί γίνεται δημιουργός και ενώνεται με το γνωστικό αντικείμενο που ασχολείται. Στο σημείο αυτό οι απόψεις των εκπαιδευτικών συμβαδίζουν με τις μελέτες των Cassirer (1994) · Fowler (1996) · Burnaford et al (2001) · Baron – Kohen(2007) · Ματσαγγούρα (2009) · Perkins (2010)· Κεφαλάκη (2015) · Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά (2020) όπως και με το θεωρητικό πλαίσιο της Προοδευτικής Παιδαγωγικής και του Οδικού Χάρτη για τις Τέχνες στην Εκπαίδευση στη Σεούλ (2010) από την UNESCO. Συνεπώς, η τέχνη σχεδιάζει ένα δημιουργικό περιβάλλον για όλα τα παιδιά.

Επίσης, μέσα από τη χρήση των τεχνών αναπτύσσεται μια ουσιαστική και αμφίσημη επικοινωνία μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικών. Γιατί καταργείται ο δάσκαλος της

“έδρας”, ο δάσκαλος – αυθεντία και τη θέση του παίρνει ο δάσκαλος σε ρόλο. Τα παραπάνω αποτελέσματα συμφωνούν με τις παιδαγωγικές αντιλήψεις των Bruner (1966) Freire (1998), οι οποίοι υποστηρίζουν μια μορφή εκπαίδευσης που εκφράζεται μέσα από τον διάλογο.

Ένα ακόμη συμπέρασμα που διεξάγεται από την έρευνα είναι πως η αξιοποίηση των τεχνών συμβάλλει στην ενεργοποίηση πολλαπλών στοιχείων της προσωπικότητας του μαθητή. Η τέχνη αναδεικνύει - κατά τα λεγόμενα των εκπαιδευτικών- τα θετικά στοιχεία της μαθητικής προσωπικότητας. Αμβλύνονται οι διαφορές και τα στερεότυπα, εξελίσσεται η επικοινωνία και η συνεργασία. Την παράμετρο αυτή τονίζουν στις έρευνες τους ο Dickinson (2002) ο οποίος παρατήρησε πως σε σχολεία που εφαρμόζαν καλλιτεχνικά προγράμματα τα φαινόμενα απειθαρχίας μειώθηκαν δραστικά, ενώ τα πνευματικά κατορθώματα των μαθητών πολλαπλασιάστηκαν καθώς και ο Hertzog (2008) του οποίου οι μελέτες προάγουν την ενθάρρυνση της επικοινωνίας μέσω της τέχνης.

Επιπρόσθετα οι εκπαιδευτικοί υποστήριξαν ότι με την ενσωμάτωση των τεχνών καλλιεργείται η ενσυναίσθηση στα παιδιά και αναπτύσσεται η συναισθηματική τους νοημοσύνη γεγονός που άπτεται των μελετών των Heathcote (1995) · Gardner (1999)· Ματσαγγούρα (2002) · Gardner (2010) · Γαρυφαλάκη (2013).

Επιπλέον, η έρευνα ανέδειξε ένα καινούριο στοιχείο που επεσήμανε ερωτώμενος εκπαιδευτικός το οποίο προβάλλει τη θεραπευτική ιδιότητα των τεχνών κυρίως για παιδιά που δεν διαθέτουν υψηλή αυτοεκτίμηση ή για “τραυματισμένα” παιδιά λόγω καταστάσεων ενδοοικογενειακής βίας.

Επίσης, από την έρευνα προέκυψε ότι με την ενσωμάτωση των τεχνών αυξάνεται το ενδιαφέρον των παιδιών για τη μάθηση. Ένα γνωστικό αντικείμενο προσεγγίζεται πολύπλευρα και ουσιαστικότερα μέσω της τέχνης. Η τέχνη προσεγγίζει τον κόσμο του παιδιού, επειδή εσωκλείει τον ρόλο του παιχνιδιού. Στο σημείο αυτό η έρευνα συμφωνεί με τις θεωρίες των Pestalozzi (1801) · Ward (1930) · Slade (1943) · Heathcote (1970)· Glasser (1984) · Vygotsky (2004) · Ο’ Toole (2008) · Παπαδόπουλος (2010) · Freedman (2011) · Ζορμπαλά – Σωτηροπούλου (2020). Οι εκπαιδευτικοί συμφωνούν πως η τέχνη κεντρίζει το ενδιαφέρον των παιδιών, τα οποία δραστηριοποιούνται όχι από υποχρέωση αλλά από τη δίψα για μάθηση, στοιχείο που αναγνωρίζουν στις μελέτες τους οι Lowenfeld & Brittain (1987) · Atkinson & Dash (2005).

Από την ερώτηση που τέθηκε για την ενεργοποίηση της φαντασίας του παιδιού, διεξήχθη το συμπέρασμα πως η φαντασία αναπτύσσεται μέσα από την τέχνη. Η φαντασία ξυπνά τη

δημιουργική διάθεση. Η παραπάνω άποψη συμφωνεί με τις μελέτες των Eisner (1972) · Robinson (1999) · Ματσαγγούρας (2009) · Κόκκος (2011) που χαρακτηρίζουν τη φαντασία και την τέχνη μαθησιακά κίνητρα.

Η έρευνα έδειξε ακόμη πως η ενσωμάτωση των τεχνών επηρεάζει θετικά την ποιότητα της μάθησης. Οι εκπαιδευτικοί πιστεύουν πως η ποιότητα στη μάθηση ενισχυμένη από τις τέχνες ισούται με την βελτίωση στην ποιότητα του χαρακτήρα των μαθητών και της συμπεριφοράς τους. Αναντίρρητα, συνδέουν την κατάλληλη μαθησιακή συμπεριφορά με τη δόμηση μιας καλύτερης κοινωνίας. Στην έρευνα βρέθηκε ταύτιση των απόψεων με τους Olson (2000) · Τρίμη (2004) · Σάλλα (2010) · Swanwick (2010) · Gardner (2011) όπως και με τα αποτελέσματα της Έκθεσης Gulbekian (1982) του Ηνωμένου Βασιλείου όπως επίσης και με τα αποτελέσματα της 1^{ης} Διεθνής Συνάντησης Εργασίας για την Επιχειρηματικότητα στην Εκπαίδευση το 2012 στο Δουβλίνο.

Στο ερώτημα για την ενσωμάτωση των τεχνών και την συνδρομή της στην ολιστική μάθηση οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί έδωσαν καταφατική απάντηση. Διότι πρόκειται για πολύπλευρη και εξελικτική μάθηση που συνδυάζεται με τη βιωματική εμπειρία. Σ' αυτό το σημείο οι απόψεις των ερωτώμενων εκπαιδευτικών βρίσκονται σε πλήρη συμφωνία με την μελέτη του Efland (2002) που υποστηρίζει πως η ερμηνεία της γνώσης είναι μια λειτουργία η οποία συντελείται κάθε φορά που το παιδί επιχειρεί να δώσει ερμηνεία σ' ένα έργο τέχνης προσπαθώντας να εκμαιεύσει και να συνδυάσει πληροφορίες από άλλα γνωστικά πεδία, όπως και με τις μελέτες των Read (1954) · Kolb (1984) · Robinson (1999) · Winner & Hetland (2000) · Burnaford et al (2001) · Scripp (2002) · Τσαφταρίδης (2010) · Boughton (2011) · Τσιάρας (2014) καθώς και με τη διακήρυξη της Δια- επιστημονικότητας από το Centre International de Recherches et Etudes Transdisciplinaires (1994) στην Πορτογαλία.

Πρέπει να επισημάνουμε ότι κανείς από τους ερωτώμενους εκπαιδευτικούς δεν ανέφερε μειονεκτήματα από την ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία.

Εν κατακλείδι, η συμβολή της τέχνης στη μαθησιακή διαδικασία δείχνει να έχει ανυπολόγιστης αξίας δυνάμεις, οι οποίες ενδυναμώνουν τη μαθητική προσωπικότητα με ισχυρά εφόδια για την ολόπλευρη ανάπτυξή τους.

Τρίτο ερευνητικό ερώτημα: Οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης πιστεύουν πως είναι αναγκαία η επιμόρφωσή τους στα πεδία των αισθητικών τεχνών, ώστε να τις ενσωματώσουν στην εκπαιδευτική διαδικασία;

Τα αποτελέσματα της εν λόγω έρευνας έδειξαν πως οι εκπαιδευτικοί θεωρούν πως δεν είναι σε ικανοποιητικό βαθμό καταρτισμένοι στην υλοποίηση νέων προσεγγίσεων εμπνευσμένων από τον χώρο των τεχνών. Όλοι οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί συμφώνησαν πως χρειάζονται την επιμόρφωση που θα τους βοηθήσει να εξασφαλίσουν εξοικείωση με τη χρήση των τεχνών ως μαθησιακή μέθοδο. Δεν αρκεί η απλή θεωρητική καθοδήγηση των Προγραμμάτων Σπουδών. Τα ευρήματα συμφωνούν με τις προηγούμενες έρευνες των Mesche (2010) · Σωτηροπούλου-Ζορμπαλά,(2020). Επιπρόσθετα, μια εκ των ερωτώμενων εκπαιδευτικών δήλωσε πως η επιμόρφωση θα έπρεπε να είναι συστηματική και υποχρεωτική. Έως τώρα τα επιμορφωτικά σεμινάρια που κατά καιρούς διοργανώνονται είναι προαιρετικά. Επιπλέον, η πλειονότητα των ερωτώμενων απάντησε πως οι πρακτικές τεχνών που χρησιμοποιούν για την εκπαίδευση των παιδιών προέρχεται από προσωπική τους μαθητεία σε θεατρικές ομάδες, σε συμμετοχή τους σε επιμορφωτικά προγράμματα όπως το πρόγραμμα Μελίνα, σημείο στο οποίο αναφέρθηκε η έρευνα στο δεύτερο κεφάλαιο. Η προσωπική μαθητεία των ερωτηθέντων συνέδραμε ώστε ν' αποκτήσουν βασικές έστω γνώσεις από το χώρο της τέχνης για να τις αξιοποιήσουν κατάλληλα στη σχολική αίθουσα. Γενικότερα, η προσωπική μαθητεία για όλους τους ερωτώμενους εκπαιδευτικούς έχει παιδαγωγικές προοπτικές.

Είναι, λοιπόν, εμφανής η αναγκαιότητα της επιμόρφωσής τους καθώς όλοι οι ερωτηθέντες δηλώνουν αυξημένο ενδιαφέρον για την πλήρη ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία όπως παρουσιάζεται στις έρευνες της βιβλιογραφικής επισκόπησης των Νάκου (2002), Τρίμη (2004), Freedman (2011), Gardner (2011). Συνεπώς, οι εκπαιδευτικές εξελίξεις του σήμερα προϋποθέτουν την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και την προσωπική τους μαθητεία σε νέες μεθόδους διάχυσης της γνώσης.

Τα συμπεράσματα που διεξήχθησαν σχετικά με τις προϋποθέσεις που θα πρέπει να ισχύσουν ώστε να μπορούν οι εκπαιδευτικοί να χειριστούν πρακτικές των τεχνών, είναι η επιμόρφωση, η εξοικείωση με μορφές τέχνης, το προσωπικό ενδιαφέρον και η όρεξη του κάθε εκπαιδευτικού, ο διαθέσιμος χρόνος που θυσιάζει ο δάσκαλος, η συνεργασία με τις ειδικότητες καλλιτεχνικών μαθημάτων και η ύπαρξη κατάλληλων οπτικοακουστικών μέσων σε κάθε αίθουσα. Στη συγκεκριμένη ερώτηση επισημάνθηκε από έναν εκπαιδευτικό πως ο ηλικιακός παράγοντας ίσως να είναι μια ανασταλτική παράμετρος. Η κούραση που έχει συγκεντρωθεί στις παλιότερες γενιές εκπαιδευτικών δεν τους επιτρέπει να είναι θετικοί στις νέες μεθόδους προσέγγισης της γνώσης. Γι' αυτό ο Ματσαγγούρας (2009) συμβουλεύει τους

νέους εκπαιδευτικούς να προβληματιστούν πάνω στις διδακτικές προσεγγίσεις αναφορικά με τη μαθησιακή διαδικασία και τους προτείνει να αντιμετωπίσουν τη διδασκαλία ως πρόκληση και να αναζητήσουν τρόπους που θα συνδέουν τη μαθητεία με την πρωτοτυπία, με τη δημιουργικότητα, την καινοτομία. Μελέτη που είναι σύμφωνη με το κείμενο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τον Ανασχεδιασμό της Εκπαίδευσης (2012 & 2016) και με την έρευνα των Παρούση – Τσελφέ (2015).

Συνεχίζοντας, στην παρούσα έρευνα διαπιστώνεται για μια ακόμη φορά η ύπαρξη περιοριστικών παραγόντων στην αξιοποίηση των τεχνών εντός της σχολικής αίθουσας. Πιο αναλυτικά, η ‘‘περιθωριοποίηση’’ της διδασκαλίας των τεχνών σε σχέση με τα υπόλοιπα μαθήματα, η πίεση των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών και της διδακτέας ύλης, η έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής, οι μη ευρύχωροι χώροι διδασκαλίας, η ελλιπής επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και η κουλτούρα τους που δεν συνάδει πάντα με τον πολιτιστικό γνώμονα, όπως και η δυσκολία να αποδεχθούν όλοι οι γονείς τους νέους τρόπους μάθησης αποτελούν περιοριστικούς συντελεστές της ενσωμάτωσης των τεχνών. Τα παραπάνω συμπεράσματα ενισχύουν τα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών όπως των Νάκου (2002) · Ματσαγγούρα (2009) · Mesche (2010) · Gardner (2011) · Freedman (2011) · Παρούση - Τσελφές (2015) · Σωτηροπούλου - Ζορμπαλά (2020).

Από αρκετούς εκπαιδευτικούς υπήρξε έντονη δυσaréσκεια για την έλλειψη υλικοτεχνολογικού εξοπλισμού, σε σημείο που να μην μπορεί να γίνει ολοκληρωμένα η δουλειά τους εντός αίθουσας. Ταυτόχρονα, από μια μερίδα ερωτώμενων εκπαιδευτικών επισημάνθηκε ο δισταγμός που χαρακτηρίζει αρκετούς συναδέλφους τους να ασχοληθούν με την αξιοποίηση των τεχνών. Ορισμένοι από αυτούς θεωρούν ότι ευθύνεται η έλλειψη επιμόρφωσης και η απουσία αυτοπεποίθησης, έγινε όμως λόγος και από ερωτώμενη εκπαιδευτικό με θέση ευθύνης, ότι η υπαιτιότητα του ενδιαφέροντος τους, ανάγεται στη σιγουριά που εξασφαλίζει η μονιμότητα στους δασκάλους. Στοιχεία που αναφέρθηκαν στην παρουσίαση του θεωρητικού μέρους της παρούσας μελέτης.

Από την άλλη, οι παράγοντες που ευνοούν την ενσωμάτωση των τεχνών κατά τα λεγόμενα των εκπαιδευτικών διαπιστώθηκε πως είναι η άρτια υλικοτεχνική υποδομή, η συνεργασία με τους συναδέλφους των καλλιτεχνικών μαθημάτων, η ύπαρξη ευρύχωρων αιθουσών και ευέλικτων Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών, η θετικά προσκείμενη διεύθυνση του σχολείου σε θέματα τεχνών, η αποδοχή της σπουδαιότητας των τεχνών από το σύλλογο διδασκόντων και ένα πλούσιο πολιτισμικό περιβάλλον πλησίον των σχολικών μονάδων.

Γίνεται κατανοητό πως όταν τα σχολεία διαθέτουν άνετες αίθουσες με πολιτισμικές γωνιές και σύγχρονο εξοπλισμό μεταδίδεται πιο εύληπτα η γνώση. Η άποψη αυτή παρουσιάστηκε στο θεωρητικό μέρος της συγκεκριμένης έρευνας με παραδείγματα των σχολείων του Retzio Emilia · Green Elementary School καθώς και τα Προγράμματα ‘Μελίνα’ και ‘Εις Βάθος προσέγγιση’.

Η ύπαρξη μιας συνθήκης με ευνοϊκούς παράγοντες ενσωμάτωσης των τεχνών και συνεχούς επιμόρφωσης για τους εκπαιδευτικούς επιδρά θετικά στη μαθησιακή διαδικασία του μαθητικού πληθυσμού δρώντας αλληλεπιδραστικά.

Στο σημείο αυτό και με βάση τις συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν όλοι οι ερωτώμενοι εκπαιδευτικοί πιστεύουν κατηγορηματικά πως η απουσία τέχνης από το σχολείο ισοδυναμεί με την έλλειψη φαντασίας και δημιουργικότητας. Αυτό είναι στοιχείο που ήδη το έχουν αναφέρει κι άλλες μελέτες των Eisner (1972) · Cassirer (1994) · Perkins (1994) · Fowler (1996) · Κοντογιάννη (1999) · Arduin (2000) · Γκόβας (2002) · Atkinson & Dash (2005) · Kohen (2007) · Μπακονικόλα (2008) · Gardner (2010) · Παπαδόπουλος (2010) · Κόκκος (2011) · Δραγατογιάννη (2017) · Δήμα & Τσιάρας (2018). Το παραπάνω ερώτημα τέθηκε στους εκπαιδευτικούς στο τελευταίο στάδιο της συνέντευξης. Σύμφωνα λοιπόν με τους συνεντευξιζόμενους, τα αίτια που συνηγορούν στην απουσία της φαντασίας και δημιουργικότητας από το μαθητικό πληθυσμό είναι η έλλειψη ερεθισμάτων στις σχολικές μονάδες, η καθήλωση των παιδιών μπροστά σε μια οθόνη, ο περιορισμός των μαθημάτων της καλλιτεχνικής παιδείας, άποψη που συμμερίζεται η μελέτη της Σωτηροπούλου – Ζορμπαλά (2020), η ανυπαρξία δημιουργικού ελεύθερου χρόνου, η πανδημία του κορονοϊού και το γονικό περιβάλλον.

Εν κατακλείδι, μπορούμε να πούμε ύστερα από την εμπειρία της συγκεκριμένης ερευνητικής εργασίας, ότι η ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία, παρέχει μια σειρά πλεονεκτημάτων για ολοκληρωμένη παιδεία στον μαθητικό πληθυσμό και έρχεται σε απόλυτη συμφωνία με πολλές κοινωνικοπαιδαγωγικές θεωρίες που αναφέρθηκαν στο θεωρητικό μέρος. Ταυτόχρονα, ενισχύει τη θεωρία του πατέρα της σύγχρονης παιδαγωγικής Pestalozzi, που πρέσβευε ότι τα παιδιά πρέπει να μαθαίνουν με το κεφάλι, τα χέρια και την καρδιά. Οι όροι τέχνη και εκπαίδευση αποδείχθηκε ότι συνδέονται, αναδεικνύοντας την ολιστική προσέγγιση στη μάθηση. Η καινοτομία στην παιδεία είναι συνυφασμένη με τη δημιουργικότητα που παράγει η φαντασία. Οι εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν την αξία της εφαρμογής των τεχνών στη μάθηση και τάσσονται θετικά στην πλήρη ενσωμάτωσή τους.

Κρίνεται όμως απαραίτητη και αναγκαία η επιμόρφωση τους, ώστε να μπορούν να χειριστούν τις πρακτικές των τεχνών με στόχο την εκπαίδευση των παιδιών, την απόκτηση της κοινωνικής επίγνωσης και της πολιτιστικής συνείδησης.

5.2 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Η παρούσα μελέτη ανέδειξε πολλά και σημαντικά συμπεράσματα. Ωστόσο, η ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης δεν μπορεί να καλυφθεί μόνο με μια μεταπτυχιακή έρευνα. Αντιθέτως, θα πρέπει να αναβαθμίζεται με τη συλλογή καινούριων εμπειρικών δεδομένων. Αυτό που επιχειρήθηκε με την εν λόγω εργασία ήταν να υπάρξει ένας σαφής προσανατολισμός στο πεδίο των τεχνών στην Πανεπιστημιακή ερευνητική κοινότητα, καθώς η συγκεκριμένη έρευνα τεκμηριώνει τη σπουδαιότητα των τεχνών στην μαθησιακή διαδικασία. Προβάλλει επίσης, τα πλεονεκτήματα που απορρέουν από την ενσωμάτωση των τεχνών και αφορούν τους εκπαιδευτικούς και τον μαθητικό πληθυσμό στο σύνολό τους. Συνεπώς, έρευνες ευρείας κλίμακας με τον κατάλληλο συνδυασμό ερευνητικών εργαλείων και μεθόδων για το συγκεκριμένο θέμα θα είναι υψηλής σημασίας με κύριο σκοπό να ενσωματωθούν εποικοδομητικά οι τέχνες στην εκπαίδευση και να αποτελέσουν βασικό πυλώνα βιωματικής μάθησης.

Προτείνεται, παρόμοια έρευνα να πραγματοποιηθεί σε σχολεία ιδιωτικής εκπαίδευσης, για να υπάρξει μια συγκριτική προσέγγιση της ενσωμάτωσης των τεχνών στα ιδιωτικά σχολεία με την ενσωμάτωση των τεχνών που εφαρμόζουν στις δημόσιες σχολικές μονάδες.

Ακόμη, θα μπορούσε να διεξαχθεί η συγκεκριμένη έρευνα με το δείγμα της να μην περιορίζεται στους εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας αλλά να επεκταθεί και στους εκπαιδευτικούς της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Επιπρόσθετα, στην παρούσα έρευνα έγινε λόγος για τη θεραπευτική ιδιότητα των τεχνών. Πιο αναλυτικά, η τέχνη δρα θεραπευτικά στα παιδιά με χαμηλή αυτοεκτίμηση και στα “τραυματισμένα” παιδιά που βιώνουν καταστάσεις ενδοοικογενειακής βίας, ενώ περιορίζει τις επιθετικές συμπεριφορές. Επομένως, θα ήταν ωφέλιμο να διεξαχθεί μια μελέτη που θα διερευνά τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών στο θέμα της θεραπευτικής λειτουργίας των τεχνών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Αλτριχτερ, Χ. και Συνεργάτες. (2001), *Οι εκπαιδευτικοί ερευνούν το έργο τους*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Αραπάκη, Ξ. (2011), *Η αναγκαιότητα της Διδακτικής και της Διδασκαλίας των Εικαστικών στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*. Στο: Τ. Σάλλα (Επιμ.). *Σύγχρονες Προσεγγίσεις στη Διδακτική της Τέχνης*. (σ.σ. 155-164). Αθήνα: Νήσος.
- Αρντουέν, Ι. (2000), *Η Καλλιτεχνική Αγωγή στο Σχολείο*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Αυδή, Α. & Χατζηγεωργίου, Μ. (2007), *Η τέχνη του Δράματος στην Εκπαίδευση*. 48 προτάσεις για εργαστήρια θεατρικής αγωγής. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Βάος, Α. (2008), *Ζητήματα διδακτικής των εικαστικών τεχνών. Το καλλιτεχνικό εγχείρημα ως διδακτική πράξη*. Αθήνα. Τόπος.
- Γαλάνης, Π. (2018), Ανάλυση δεδομένων στην ποιοτική έρευνα. Θεματική ανάλυση. *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*, 35 (3), 416-421.
- Γαρυφαλάκη, Ε. (2013), *Πολλαπλή Νοημοσύνη. Ανακαλύψτε τις ικανότητες, τις κλίσεις και τα ταλέντα των παιδιών σας*. Αθήνα: Διόπτρα.
- Γκάρντνερ, Χ. (2001), *Πως το παιδί αντιλαμβάνεται τον κόσμο- Μέθοδοι διδασκαλίας σε αρμονία με τους τρόπους σκέψης του παιδιού*. Αθήνα: Διάδραση.
- Γκάρντνερ, Χ. (2010), *Η Θεωρία των Πολλαπλών Τύπων Νοημοσύνης*. Αθήνα: Μαραθιάς.
- Γκόβας, Ν. (2002), *Για ένα νεανικό και δημιουργικό θέατρο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γουίλινγκ, Κ. (2013), *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην Ψυχολογία*, Αθήνα: Gutenberg.
- Γραμματάς, Θ. (2014), *Το Θέατρο στην Εκπαίδευση. Καλλιτεχνική Έκφραση και Παιδαγωγία*. Αθήνα: Διάδραση.
- Γρόλιος, Γ. (2018), “Βασικές θέσεις της κριτικής παιδαγωγικής”. Πρακτικά από την 8^η Διεθνή Συνδιάσκεψη για το Θέατρο στην Εκπαίδευση, Αθήνα, σ.σ. 30-35.
- Γρούδου, Μ.(2018), “*Learning through the Arts. Διερεύνηση των απόψεων και των στάσεων των παιδαγωγών της Προσχολικής ηλικίας για τη συμβολή και την αξιοποίηση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία*”, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- ΔΕΠΠ, Σ. (2003) *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. ΦΕΚ 303Β/ 13-3-2003.
- Δήμα, Α. & Τσιάρας, Α. (2018), “*Η ενίσχυση των δεξιοτήτων της κριτικής σκέψης μέσω του Εκπαιδευτικού Δράματος στους μαθητές της Ε΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου*”.

Πρακτικά από την 8^η Διεθνή Συνδιάσκεψη για το Θέατρο στην Εκπαίδευση, Αθήνα, σσ. 169-176.

Δραγογιάννη, Π. (2017), ‘‘ Μαθαίνοντας μέσω της τέχνης: μια πρόταση για το ελληνικό σχολείο’’. Πρακτικά Εργασιών 3^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου για την Προώθηση Εκπαιδευτικής Καινοτομίας, Λάρισα, σσ.518-524.

Δρομάζος, Στ. επιμ., (1982), *Αριστοτέλους Ποιητική*. Αθήνα: Κέδρος.

Έντουαρντς, Λ.Κ., Μπέιλες, Κ. Μ & Ράμσι, Μ. Ε. (2010), *Μουσική και Κίνηση. Ένας τρόπος ζωής για το μικρό παιδί*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Ζβάνγουικ, Κ. (2010), *Φύση και ανάπτυξη της καλλιτεχνικής γνώσης*. Στο: Π. Κανελλόπουλος και Ν. Τσαφταρίδης (Επιμ.). *Τέχνη στην Εκπαίδευση- Εκπαίδευση στην Τέχνη*. (σσ.27-39). Αθήνα: Νήσος.

Θεοφιλίδης, Χ. (2005), *Η Συγγραφή Επιστημονικής Εργασίας. Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Καλοπανά, Μ. (2012) ‘‘Ο αποχαιρετισμός στη ζωή και την τέχνη: έρευνα και δημιουργία’’. Πρακτικά Ημερίδας Καινοτόμες Εφαρμογές στη Σχολική Μουσική Εκπαίδευση, Κομοτηνή, σσ.24-35.

Καμίνη-Ψαλτοπούλου, Ν., Ν. Ζαφρανάς & Γ. Καμίνης (2015), *Επικοινωνία στη μουσική, θεραπεία-παιδεία*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών - www.kallipos.gr.

Κανατσούλη, Μ. (2000), *Ιδεολογικές διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Κανελλόπουλος, Π. και Τσαφταρίδης, Ν. (2010), *Τέχνη στην Εκπαίδευση, Εκπαίδευση στην τέχνη*. Αθήνα: Νήσος.

Κασιμάτη, Κ. (2015), ‘‘ Μετάγνωση και Ανάπτυξη Μεταγνωστικών Στρατηγικών’’. Πρακτικά 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου για τις Εκπαιδευτικές Διδακτικές – Συνδέοντας διδακτικές μεθοδολογίες, δεξιότητες και στάσεις απέναντι στην εκπαιδευτική πρακτική μέσα από τις τέχνες, Αθήνα, σσ. 50-55.

Κεφαλάκη, Μ. (2015), ‘‘Διαμορφώνοντας Εκπαιδευτικά Περιβάλλοντα Διδασκαλίας και Μάθησης με το Θεατρικό Παιχνίδι’’. Πρακτικά 1^{ου} Πανελλήνιου Επιστημονικού Συνεδρίου *Το Σύγχρονο Σχολείο μέσα από το πρίσμα των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών*, ΙΑΚΕ, Ηράκλειο, σσ.97-104.

- Κοκκινίδης, Δ. (2011), *Οπτική αφασία και καλλιέργεια του βλέμματος στο σχολείο*. Στο: Τ. Σάλλα (Επιμ.). *Σύγχρονες Προσεγγίσεις στη Διδακτική της Τέχνης*. (σσ. 61-64). Αθήνα: Νήσος.
- Κόκκος, Α. και Συνεργάτες. (2011), *Εκπαίδευση μέσα από τις Τέχνες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κοντογιάννη, Α. (1999), *Η δραματοποίηση για παιδιά*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κοντογιάννη, Α. (2012), *Το βιβλίο της δραματοποίησης*. Αθήνα: Πεδίο.
- Κούβου, Ο. (2010), *Και όμως διδάσκεται: Οκτώ μοντέλα διδασκαλίας της τέχνης*. Στο: Κανελλόπουλος, Π. & Τσαφταρίδης, Ν. (Επιμ.). *Τέχνη στην εκπαίδευση, εκπαίδευση στην τέχνη* (σ.σ. 47-56). Αθήνα: Νήσος.
- Κρέσγουελ, Τ. (2016), *Η έρευνα στην εκπαίδευση: Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Ίων.
- Κωνσταντίνου, Χ. (2015), *Το καλό σχολείο, ο ικανός εκπαιδευτικός και η κατάλληλη αγωγή ως παιδαγωγική θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μαγγόπουλος, Γ. & Τσιούκας, Η. (2019), ‘‘Αποτελεσματικότητα και αποτελεσματικός εκπαιδευτικός’’. Πρακτικά Εργασιών 5^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου για την Προώθηση της Εκπαιδευτικής Καινοτομίας, Λάρισα, σσ.1492-1499.
- Μακροπούλου, Ε. και Βαρελάς, Δ. (2001), *Μουσική. Το πιο συναρπαστικό παιχνίδι*. Αθήνα: Fagotto.
- Μάνου, Ρ. (1987), *Χορός. Ου των ραδίων...ούσαν την τέχνην*. Αθήνα: Γνώση.
- Μαντζάνας, Π. (1993), *Πεσταλότσι. Ζωή, έργο, παιδαγωγικές ιδέες*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Μαντζούκας, Σ. Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα: η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η παρουσίαση *Νοσηλευτική 46 (1), 88-98, 2007- Ανασκόπηση*.
- Ματσαγγούρας, Η. (2000), *Στρατηγικές Διδασκαλίας. Η Κριτική Σκέψη στη Διδακτική Πράξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ματσαγγούρας, Η. (2002), *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση: Εννοιολογική αναπλαισίωση και σχέδια εργασίας*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Ματσαγγούρας, Η. (2009), *Εισαγωγή στις Επιστήμες της Παιδαγωγικής. Εναλλακτικές Προσεγγίσεις, Διδακτικές Προεκτάσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης (2011). Βασικό Επιμορφωτικό Υλικό. Τόμος Γ΄: Αξιοποίηση των τεχνών στην εκπαίδευση. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Προσβάσιμο στο <http://www.epimorfosi.edu.gr/images/stories/ebook-epimorfotes/texnes/9.TEXNES.pdf>

- Μιλπάνη, Π. (2014), ‘Η διδασκαλία της μουσικής σημειογραφίας σε παιδιά δημοτικού με τη χρήση εικαστικών μέσων και θεατρικού παιχνιδιού’. Πρακτικά από την Επιστημονική Διημερίδα *Η Σύνοδος των Τεχνών στο σημερινό σχολείο*, Αλεξανδρούπολη, σσ. 301-308.
- Μπακιρτζής, Κ.(1996), *Η Δυναμική της Αλληλεπίδρασης στην Επικοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπακονικόλα, Χ. (2008), ‘ Η τέχνη στο σχολείο: μέσον ή σκοπός’, *Εκπαίδευση και Θέατρο*, 9,38-39.
- Μπάφτον, Ν. (2011), *Τα επτά καθοριστικά χαρακτηριστικά μιας προσέγγισης του οπτικού πολιτισμού στην καλλιτεχνική εκπαίδευση*. Στο: Τ. Σάλλα (Επιμ.). *Σύγχρονες Προσεγγίσεις στη Διδακτική της Τέχνης* (σσ. 25-40). Αθήνα: Νήσος.
- Μπράϊμαν, Α. (2017), *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ο’ Τουλ, Τ. (2008), ‘Πλάτων, έκανες λάθος: Η σημασία της τέχνης, του παιχνιδιού και του θεάτρου στη διδασκαλία’, *Εκπαίδευση και Θέατρο*, 9, 42-48.
- Παναγοπούλου - Κακίση, Λ. (2011), *Η Εικαστική Αγωγή στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*. Στο: Τ. Σάλλα (Επιμ.). *Σύγχρονες Προσεγγίσεις στη Διδακτική της Τέχνης* (σσ. 131-134). Αθήνα: Νήσος.
- Παπαδάκη, Α. (2017), ‘*Η Διδακτική του μαθήματος της Λογοτεχνίας στο Δημοτικό Σχολείο μέσω της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση: Μια έρευνα σε εκπαιδευτικούς σχολικών τάξεων Δημοτικών Σχολείων της Χίου*’. Μεταπτυχιακή, Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Ναύπλιο.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2010), *Παιδαγωγική του Θεάτρου*. Αθήνα: Ιδιωτική.
- Παπαδόπουλος, Σ.(2014), ‘*Το Συμβούλιο της Λισσαβόνας και οι Τέχνες στο Νέο Σχολείο*’. Πρακτικά από την Επιστημονική Διημερίδα *Η Σύνοδος των Τεχνών στο σημερινό σχολείο*, Αλεξανδρούπολη, σσ. 47-58.
- Παπαμιχαήλ, Μ. (2014), ‘*Η Τέχνη ως Καινοτόμα Δράση στο Σύγχρονο Σχολείο*’. πρακτικά από την Επιστημονική Διημερίδα *Η Σύνοδος των Τεχνών στο σημερινό σχολείο*, Αλεξανδρούπολη, σσ. 141-152.
- Παπουτσάκη, Κ. (2015), ‘*Μετασχηματισμός των απόψεων των εκπαιδευτικών για τη συμπερίληψη με την αξιοποίηση της τέχνης στην επιμορφωτική διαδικασία*’. Πρακτικά 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου για τις Εκπαιδευτικές Διδακτικές – Συνδέοντας διδακτικές μεθοδολογίες, δεξιότητες και στάσεις απέναντι στην εκπαιδευτική πρακτική μέσα από τις τέχνες, Αθήνα, σ.σ. 138-143.

- Παυλίδου, Μ. (2011), *Η Εικαστική Αγωγή στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Σύγκριση με το παράδειγμα της Γερμανίας*. Στο: Τ. Σάλλα (Επιμ.). *Σύγχρονες Προσεγγίσεις στη Διδακτική της Τέχνης* (σσ. 167-182). Αθήνα: Νήσος.
- Παύλος, Γ. (2014), “Παγκόσμια Παιδεία για ελεύθερους ανθρώπους: Η διαχρονική παγκοσμιότητα και ενότητα του Ελληνικού πνεύματος, παιδεία και πολιτισμού” Πρακτικά από την Επιστημονική Διημερίδα *Η Σύνοδος των Τεχνών στο σημερινό σχολείο*, Αλεξανδρούπολη, σσ. 61-68.
- Πλούταρχος, (2002), *Περί Παίδων Αγωγής*. Αθήνα: Ζήτρος.
- Πουρκός, Μ. (2015), *Βίωμα και βασισισμένες στην τέχνη ποιοτικές μέθοδοι έρευνας*. Θεσσαλονίκη: Νησίδες.
- Πουρσανίδου, Ε. (2014), “Τα μαθήματα της Αισθητικής Αγωγής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση”. Πρακτικά από την Επιστημονική Διημερίδα *Η Σύνοδος των Τεχνών στο σημερινό σχολείο*, Αλεξανδρούπολη, σσ. 153-161.
- Πρόγραμμα Μελίνα, Εκπαίδευση και Πολιτισμός (χ.χ). Ανάκτηση από <https://melinamercourifoundation.com/wp-content/uploads/melina.pdf>.
- Πυργιωτάκης, Ι. (2014), “ Τέχνες και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα”. Πρακτικά από την Επιστημονική Διημερίδα *Η Σύνοδος των Τεχνών στο σημερινό σχολείο*, Αλεξανδρούπολη, σσ. 69-77.
- Ρόμπινσον, Κ.(1999), *Οι Τέχνες στα Σχολεία: Αρχές, πρακτικές, προβλέψεις*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Ροντάρι, Τ. (2001), *Γραμματική της Φαντασίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σάλλα, Τ. (2010), *Τέχνη και εκπαίδευση: οι εκπαιδευτικές διαστάσεις της εικονοποιητικής διαδικασίας*. Στο: Π. Κανελλόπουλος και Ν. Τσαφταρίδης (Επιμ.) *Τέχνη στην εκπαίδευση, εκπαίδευση στην τέχνη* (σσ. 41-46). Αθήνα: Νήσος.
- Σάλλα, Τ. (2011), *Σύγχρονες Προσεγγίσεις στη Διδακτική της Τέχνης*. Αθήνα: Νήσος.
- Σέξτου, Π. (2007), *Πρακτικές εφαρμογές θεάτρου στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Σέξτου, Π. (2007), *Δραματοποίηση. Το βιβλίο του θεατρο-παιδαγωγού*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Στίγκα, Κ. (2012), “Όταν η Ποίηση και η Μουσική συναντούν την Ιστορία”. Πρακτικά Ημερίδας Καινοτόμες Εφαρμογές στη Σχολική Μουσική Εκπαίδευση, Κομοτηνή, σσ.86-95.
- Σωτηροπούλου- Ζορμπαλά, Μ. (2020), *Ενσωματώνοντας τις Τέχνες στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Πεδίο.

- Σωτήρχου, Φ. (2007), *Ο Θέσπις στο Δημοτικό Σχολείο. 44 διαθεματικές εφαρμογές για τις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου*. Αθήνα: Κέδρος.
- Σωτήρχου, Φ. Μ. (2019), “ Η θεατρική φόρμα της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας ως Ζώνη Επικείμενης Ανάπτυξης στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση”. Πρακτικά Εργασιών 5^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου για την Προώθηση της Εκπαιδευτικής Καινοτομίας, Λάρισα, σσ.506-511.
- Ταξιαρχόπουλος, Γ. (2011), *Η Εκπαίδευση στην τέχνη με νέα μέσα*. Στο: Τ. Σάλλα (Επιμ.). *Σύγχρονες Προσεγγίσεις στη Διδακτική της Τέχνης* (σσ. 183-189). Αθήνα: Νήσος.
- Τολστόι, Λ. (2009), *Τι είναι τέχνη*. 4^η έκδοση, Αθήνα: Printa.
- Τρίμμη, Ε. και Σάββα, Α. (2011), *Η Εις Βάθος Προσέγγιση στην Τέχνη για την προσχολική και σχολική ηλικία. Διαθεματικά Προγράμματα και ο ρόλος του εκπαιδευτικού*. Στο: Τ. Σάλλα (Επιμ.). *Σύγχρονες Προσεγγίσεις στη Διδακτική της Τέχνης* (σσ. 141-149). Αθήνα: Νήσος.
- Τσάπμαν, Λ. (1993), *Διδακτική της Τέχνης: Προσεγγίσεις στην Καλλιτεχνική Αγωγή*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Τσάφος, Β. (2014), *Αναλυτικό Πρόγραμμα. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και εκπαιδευτικοί προσανατολισμοί*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Τσαφταρίδης, Ν. (1997), *Μουσική, Κίνηση, Λόγος. Η στοιχειοδομική μουσική στο έργο του ORFF*. Αθήνα: Νήσος.
- Τσελφές, Β. και Παρούση, Α. (2015), *Θέατρο και Επιστήμη στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών - www.kallipos.gr.
- Τσιάρας, Α. (2014), *Η Αναπτυξιακή Διάσταση της Διδακτικής του Δράματος στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Τσιώλης, Γ. (2014), *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική και κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Φραγκούλης, Ι. και Μίχαλου, Α. (2013), “Καταγραφή απόψεων εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης σε σχέση με την αξιοποίηση της τέχνης στην Εκπαίδευση παιδιών με ήπιες μαθησιακές ασχολίες. Η περίπτωση των εκπαιδευτικών του Νομού Αχαΐας”, *Εκπ@ιδευτικός κύκλος*, 2 (1), 51-63.
- Φρέιρε, Π. (2009), *Δέκα επιστολές προς εκείνους που τολμούν να διδάσκουν*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Φρίντμαν, Κ.(2011), *Αναδομώντας την καλλιτεχνική εκπαίδευση: Η αναζήτηση των πνευματικών και συναισθηματικών μονοπατιών στη μάθηση*. Στο: Τ. Σάλλα (Επιμ.). *Σύγχρονες Προσεγγίσεις στη Διδακτική της Τέχνης* (σσ. 13-123). Αθήνα: Νήσος.

Χαραλάμπους, Α. (1996), *Μουσικοπαιδαγωγικά: μη δανείτε τα μάτια σας στα παιδιά για να δουν το ηλιοβασίλεμα*. Αθήνα: Φίλιππος Νάκας - Μουσικός Οίκος.

Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων -Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (2011b). *Πρόγραμμα σπουδών για το «Νέο Σχολείο»*. Πεδίο: Πολιτισμός- Δραστηριότητες Τέχνης για την Υποχρεωτική Εκπαίδευση (e-book). Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων. Ανάκτηση από: <http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/2014>

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Atkinson, D. & Dash, P. (2005), *Social and Critical practices in art education*, Stoke on Trent, UK/ Sterling, USA: Trentham Books.

Bruner, J. (1996), *The Culture of Education*. Cambridge, M.A: Harvard University Press.

Bruner, J. (2009), *Culture, mind and education*. In K. Illeris (Ed.), *Contemporary theories of learning. Learning theorists...in their own words* (pp. 159-168), London, UK/ New York, NY: Routledge.

Denzin, N. K. & Lincoln, Y. (2017), *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, USA: Sage.

Dewey, J. (2005), *Art as Experience*. New York: The Berkeley Publishing Group.

Dickinson, D. (2002), *Learning Through the Arts*. Seattle: New Horizons for Learning.

Efland, A. (2002), *Art and cognition: Integrating the visual arts in the curriculum*. New York: Teachers College Press.

Eisner, E.W. (2002), *The arts and the creation of mind*. New Haven, CO: Yale University Press.

Fowler, C. (2001), *Strong Arts, Strong Schools: The Promising Potential and Shortsighted Disregard of the Arts in American Schooling*. Oxford University Press.

Gardner, H. (1999b), *The Disciplined mind: What all students should understand*. New York, NY: Simon and Schuster.

Goodman, N. (1976), *Languages of Art*. Indianapolis, IN: Hackett.

Heathcote, D. and Bolton, G. (1995), *Drama for Learning*. Portsmouth: Heinemann.

Hertzoq, N. B. (2001), Reflections and impressions from Retzio Emilia: It's not about art. *Early Childhood Research and Practice*, 3 (1). Ανάκτηση από: <http://ecrp.illinois.edu/v3n1/hertzoq.html>

Israel, M. & Hay, I. (2006), *Research Ethics for Social Scientists*. London: Sage.

- Patton, M.Q. (2002), *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Project Zero (n.d). Ανάκτηση από: <https://pz.harvard.edu/projects>.
- Perkins, D. N. (1994), *The Intelligent Eye: Learning to Think by Looking at Art*. California: Getty Publications.
- Saunders, M. et al (2012), *Research Methods for Business Students*. Sixth edition. Financial Times/Prentice Hall
- Sotiropoulou – Zormpala, M. (2016), *Seeking a higher level of arts integration across the curriculum*. Arts Education Policy Reviews, 117 (1), 43-54, DOI: 10.1080/10632913.2014.966288.
- The Reggio Emilia Approach (2019). Ανάκτηση από: <https://www.reggiochildren.it/en/reggio-emilia-approach/>.
- UNESCO, (2006). Section of Education for Peace and Human Rights. *Division for the Promotion of Quality Education, Education Sector*. Guidelines on Intercultural Education, Document 33/C5, Draft Report of the Commission II, item 3.1. Paris: UNESCO.
- Vygotsky, L. (1971), *The psychology of art*. Cambridge, MA: The Massachusetts institute of Technology Press.
- Vygotsky, L. (2004), Imagination and Creativity in childhood. *Journal of Russian & East European Psychology*, 42 (1), 7-97.
- Wright, S. (2012), *Children, meaning making and the arts*. Frenchs Forest, NSW: Pearson.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Οι απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών για τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας

1^η Συνέντευξη

Συνέντευξη με τον ερωτώμενο1, μόνιμο εκπαιδευτικό (ΠΕ70), με οργανική θέση στο 9^ο Δ. Σχ. Λάρισας. Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στις 9 Δεκεμβρίου 2021. Χρόνια προϋπηρεσίας του εκπαιδευτικού: 34

Ερευνήτρια: «- Αγαπητέ συνάδελφε, βρισκόμαστε εδώ για να διεξάγουμε μια ποιοτική έρευνα για το αν μπορούν οι τέχνες να συνδράμουν στη μαθησιακή διαδικασία. Θα ήθελα να σας ρωτήσω ποιο είναι το βασικό πτυχίο σπουδών σας.»

Ε1: «- Είμαι απόφοιτος Παιδαγωγικής Ακαδημίας».

Ερευνήτρια: «- Πόσα χρόνια ασκείτε τα διδακτικά σας καθήκοντα;»

Ε1: «- Αυτή τη στιγμή που μιλάμε είμαι στο τριακοστό τέταρτο έτος και διδάσκω στην Ε' Δημοτικού».

Ερευνήτρια: «- Έχετε δηλαδή διανύσει το μεγαλύτερο μέρος της διδακτικής σας -θα λέγαμε - πορείας».

Ε1: (με αστεία διάθεση) «-Είμαστε λίγο πριν τη δύση!»

Ερευνήτρια: (συνεχίζεται η αστεία ατμόσφαιρα) «- Άλλοι βρίσκονται στη δύση κι άλλοι στην ανατολή! Πέστε μου όμως έχετε διδάξει σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού;»

Ε1: «- Ναι, έχω διδάξει σε όλες. Έχω ξεκινήσει από τα ολιγοθέσια σχολεία, όπου εκ των πραγμάτων ήταν και μονοθέσια και διθέσια. Εδώ και πολλά χρόνια όμως υπηρετώ σε πολυθέσιο σχολείο».

Ερευνήτρια: «- Τι σας έρχεται στο μυαλό όταν ακούτε τη φράση «Η τέχνη στην εκπαίδευση;»

Ε1: «- Ε... θεωρώ ότι η τέχνη είναι ένα σημαντικό κομμάτι μέσα στην εκπαίδευση. (Παύση) Μου θυμίζει ψυχαγωγία, συνεργασία (παύση). Πιστεύω πως είναι κάτι καλό στην εκπαίδευση που μπορεί να βοηθήσει στη μαθησιακή διαδικασία και γενικά στα παιδιά».

Ερευνήτρια: «- Εσείς ως εκπαιδευτικός τόσων ετών έχετε χρησιμοποιήσει μορφές τέχνης ως μέσο διδασκαλίας; Λέγοντας μορφές τέχνης εννοώ το θεατρικό παιχνίδι, τη μουσική, τα εικαστικά».

Ε1: «- Έχω χρησιμοποιήσει. Είμαι υπέρ των τεχνών. Έχω χρησιμοποιήσει και το θεατρικό κομμάτι, και το μουσικό και το εικαστικό κομμάτι. Άλλωστε έχω πραγματοποιήσει και

προγράμματα - project – στα οποία χρησιμοποιήθηκαν και αξιοποιήθηκαν όλοι οι τομείς. Και το θέατρο και η μουσική και τα εικαστικά».

Ερευνήτρια: «- Αναφερθήκατε στα project. Σε ποια μαθήματα υλοποιήθηκαν τα project»;

E1: «- Κατά βάση στο μάθημα της Ιστορίας και στο μάθημα της γλώσσας. Το πρώτο project αφορούσε την Ανατολική Ρωμυλία, ενώ το δεύτερο τη Σμύρνη».

Ερευνήτρια: «-Ποια μορφή τέχνης χρησιμοποιείτε περισσότερο στη μαθησιακή διαδικασία; Ποια νομίζετε εσείς πως έχει μεγαλύτερη ανταπόκριση στα παιδιά»;

E1: «- Νομίζω όλες οι μορφές τέχνης αλλά θεωρώ περισσότερο πως το θεατρικό κομμάτι έχει δύναμη. Άλλωστε στο μάθημα της γλώσσας βλέπουμε πως υπάρχουν διάλογοι, όπου μπορούν τα παιδιά να κάνουν δραματοποίηση ενός κειμένου. Κι αυτό είναι στοιχείο που τους αρέσει κιόλας!»

Ερευνήτρια: «- Εάν τοποθετούσαμε σ' έναν πίνακα όλα τα διδασκόμενα μαθήματα, ποια από τα μαθήματα θα μπορούσαν να διδαχθούν μέσω των τεχνών; Διδάσκετε μαθηματικά, γεωγραφία, ιστορία, γλώσσα, θρησκευτικά (παύση) ποια μαθήματα θεωρείτε πως μπορούν να διδαχθούν αξιοποιώντας τις τέχνες»;

E1: «- Θεωρώ...(παύση) πως το μάθημα της γλώσσας και το μάθημα της ιστορίας είναι οι βάσεις, σε σχέση με τα άλλα μαθήματα. Αν και νομίζω πως όλα τα μαθήματα μπορούμε να τα διδάξουμε χρησιμοποιώντας τις τέχνες. Και πάλι θεωρώ πως το μάθημα της γλώσσας και το μάθημα της ιστορίας είναι τα βασικότερα».

Ερευνήτρια: «- Νομίζετε πως οι τέχνες όπως το θέατρο, η μουσική, τα εικαστικά (να σημειώσω εδώ πως αναφερόμαστε στα συγκεκριμένα αντικείμενα των τεχνών, γιατί διδάσκονται εδώ και χρόνια στα δημοτικά σχολεία) αν αποτελέσουν μέρος των διδακτικών ενοτήτων μπορούν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο, ώστε να αφομοιωθεί η διδακτέα ύλη»;

E1: «- Σαφώς παίζουν ρόλο. Αυτό το διαπίστωσα στα project που έχω κάνει, όπου τα ίδια τα παιδιά, ιδιαίτερα με το πρόγραμμα για την Σμύρνη, ζήσαν πραγματικά εκείνη την εποχή».

Ερευνήτρια: «- Εννοείτε, αν κατάλαβα καλά, πως αξιοποιώντας την τέχνη παύουν τα ιστορικά κείμενα να είναι ψυχροί αριθμοί και χρονολογίες που κάποτε θα πάψουν να θυμούνται τα παιδιά. Αξιοποιώντας όμως την τέχνη υιοθετούμε τη βιωματική εμπειρία. Κάτι που μένει στη συνείδηση».

E1: «- Σαφώς! Λειτουργήσε στην πράξη. Τα όσα ειπώθηκαν κατά τη διάρκεια του project, συνομιλίες, συνεργασίες, εύρεση υλικού έγιναν πράξη μέσα από μια θεατρική και μουσικοχορευτική παράσταση».

Ερευνήτρια: «- Αλήθεια, θεωρείτε πως η τέχνη επηρεάζει τις μαθητικές στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στα μαθήματα; Θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι ένας διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης;»

E1: «- Βέβαια! Αυτό το διαπιστώνουμε καθημερινά. Εγώ – τουλάχιστον - βλέπω μέσα στην τάξη πως όταν έχουμε μαθήματα που αφορούν το θέατρο ή τα εικαστικά, μάλιστα σήμερα μπήκαμε σε ένα μάθημα της γλώσσας που αφορά τη μουσική- πως τα παιδιά τα ενδιαφέρει πάρα πολύ. Ακούνε με προσοχή και συμμετέχουν συνεχώς. Δεν βαριούνται.»

Ερευνήτρια: «-Τα παιδιά μέσω των τεχνών μπορούν να εκφραστούν και να δημιουργήσουν θαρρείτε καλύτερα;»

E1: «- Πάρα πολύ! Μπορούν άνετα να δημιουργήσουν σε καθημερινή βάση μέσα από τις τέχνες. Δεν κουράζονται να δημιουργούν»!

Ερευνήτρια: «- Κατά τη γνώμη σας η μάθηση μέσω των τεχνών μπορεί να βελτιώσει την κριτική σκέψη των μαθητών;»

E1: «- Βεβαίως. Διότι τα παιδιά μέσα από τις τέχνες μαθαίνουν να συνεργάζονται μεταξύ τους. (Παύση) Έχουν άποψη, αναπτύσσουν την κρίση τους πάνω σε διάφορα θέματα, εκφράζονται με περισσότερο θάρρος».

Ερευνήτρια: «- Προβληματίζονται, δηλαδή περισσότερο, γιατί αντιλαμβάνονται πιο γρήγορα μέσα από τη συνδρομή της τέχνης;»

E1: «- Απόλυτα».

Ερευνήτρια: «- Η χρήση των τεχνών ως παιδαγωγικό όχημα, μπορεί να συνδράμει στην βελτίωση της επικοινωνίας του εκπαιδευτικού με την κοινότητα των μαθητών του;»

E1: «- Τι ακριβώς εννοείτε;»

Ερευνήτρια: «- Αναπτύσσεται καλύτερη και ίσως πιο ουσιαστική επικοινωνία ανάμεσα στον εκπαιδευτικό και τους μαθητές του, αν ο ίδιος ο εκπαιδευτικός χρησιμοποιεί τις τέχνες ως παιδαγωγικό εργαλείο;»

E1: «- Ναι, σίγουρα ναι. Το βλέπουμε μέσα στην αίθουσα. Όταν τα παιδιά ακούνε τη λέξη τέχνη ή ότι θα εργαστούν μέσω τέχνης, εκδηλώνουν τρομερό ενθουσιασμό. Φυσικά ο ενθουσιασμός διευκολύνει την επικοινωνία μεταξύ δασκαλου και μαθητή. Γιατί ο δάσκαλος δεν χρειάζεται συνέχεια να πείθει να οργανωθούν ή να συμμετέχουν σε μια εργασία.

Συμμετέχουν και οργανώνονται πολύ εύκολα. Και το κλίμα στην αίθουσα είναι πιο ευχάριστο».

Ερευνήτρια: «-Άρα, με το όχημα του ενθουσιασμού που προκύπτει από την αξιοποίηση των τεχνών μπορούν οι εκπαιδευτικοί να χτίσουν μια πιο ουσιαστική επικοινωνιακή σχέση με τους μαθητές. Σωστά;»

Ε1: «- Πολύ σωστά. Έτσι ακριβώς».

Ερευνήτρια: «- Η χρήση των τεχνών από τους εκπαιδευτικούς, τους βοηθά κατά τη γνώμη σας να υιοθετήσουν έναν διαφορετικό παιδαγωγικό ρόλο; Να μην είναι δηλαδή παρεμβατικοί ή καθοδηγητικοί αλλά περισσότερο συνεργατικοί».

Ε1: «-Φυσικά, είναι καλύτερο όταν υπάρχει συνεργασία. (παύση). Δίνεις πρωτοβουλία στους μαθητές. Καθετί που παράγει η αίθουσα είναι καλύτερο να βγαίνει μέσα από τον μαθητή κι όχι από τον δάσκαλο. Μέσα από τον συνεργατικό ρόλο του δασκάλου προβάλλεται καλύτερα η εργασία του μαθητή κι όχι του εκπαιδευτικού».

Ερευνήτρια: «- Η ενασχόληση με τις τέχνες, σύμφωνα με τα παραπάνω λεγόμενά σας, προσελκύει το ενδιαφέρον των μαθητών. Οι μαθητές ενδιαφέρονται περισσότερο για τη μάθηση. Αν ένας εκπαιδευτικός ενσωματώσει τις τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία ποιους στόχους μπορεί να πετύχει;»

Ε1: «- Πρώτα από όλα μπορεί να πετύχει τη συνεργασία των παιδιών, (παύση) την ψυχαγωγία των παιδιών. Επίσης, να αντιμετωπίζουν ένα μάθημα με μεγαλύτερη ευχαρίστηση. Κάθε φορά που θα χρησιμοποιήσω τις τέχνες στο μάθημά μου, βλέπω τα παιδιά να δραστηριοποιούνται περισσότερο. Μαθαίνουν μέσα από τη συνεργασία. Σημασία έχει για μένα να συνεργάζονται όλα τα παιδιά».

Ερευνήτρια: «- Η ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία μπορεί να ενεργοποιήσει ταυτόχρονα πολλαπλά στοιχεία της προσωπικότητας των μαθητών; Να αναπτύξει δηλαδή το παιδί την κοινωνικότητά του, το αίσθημα της επικοινωνίας, την συνεργασία - κάτι που προαναφέρατε – τη διαλεκτικότητα, την εναλλαγή ομαδικού και ατομικού τρόπου εργασίας».

Ε1: «-Όλα όσα αναφέρατε εσείς, συνδράμουν. Σαφέστατα συνδράμουν. Η συνεργασία, η ανάπτυξη της κοινωνικότητας - που είναι σημαντικό κομμάτι της ζωής των παιδιών - παίζουν καθοριστικό ρόλο. Ναι. Οι τέχνες μπορούν να βοηθήσουν στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών».

Ερευνήτρια: «- Ποιες πρακτικές χρησιμοποιείτε για να φέρετε τα παιδιά κοντά στον κόσμο της τέχνης; Η επίσκεψη για παράδειγμα, σ' ένα μουσείο, σας βρίσκει θετικό; Η

παρακολούθηση μιας θεατρικής παράστασης; Είστε από τους ανθρώπους που θα επιμείνετε για να πάνε τα παιδιά μια επίσκεψη σ' έναν χώρο τέχνης;

E1: «- Εννοείται. Σε όλα τα χρόνια που εργάζομαι πάντα - το τονίζω - πάντα και με κίνητρο την μαθησιακή ύλη επισκεπτόμαστε με τα παιδιά χώρους της τέχνης για να δουν στην πράξη, ό,τι λέμε στην αίθουσα. Συνδυάζα ακόμα και τα προγράμματα που οργανώναμε με επισκέψεις σε χώρους τεχνών. Αυτό το χρονικό διάστημα εξαιτίας της πανδημίας, έχουμε δυστυχώς περιοριστεί».

Ερευνήτρια: «-Διερωτώμαι όμως, πόσο εύκολο είναι για έναν εκπαιδευτικό να χρησιμοποιεί συστηματικά μορφές τέχνης για τη διδασκαλία των μαθημάτων, εντός της σχολικής αίθουσας»;

E1: «- Εξαρτάται από τον εκπαιδευτικό (παύση). Δηλαδή κατά πόσο ο εκπαιδευτικός θα δείξει ενδιαφέρον να τις χρησιμοποιήσει. Εάν θέλει, μπορεί να μάθει. Ούτε εγώ γνώριζα, αλλά έμαθα. Να πω εδώ όμως και κάτι άλλο; Θεωρώ ότι μια συνεργασία με τον θεατρολόγο, τον εικαστικό ή τον μουσικό του σχολείου, αφού είναι κατεξοχήν γνώστες του διδακτικού τους αντικειμένου, θα μπορέσω, σε συνεργασία με αυτούς και να βοηθηθώ σε γνωστικό επίπεδο αλλά και να συνδράμουν έτσι και οι ίδιοι σ' αυτό που λέμε «μάθηση μέσα από την τέχνη».

Ερευνήτρια: «- Θεωρείτε λοιπόν ότι η συνεργασία όχι μόνο ανάμεσα στα παιδιά αλλά και η συνεργασία ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς ειδικοτήτων και δασκάλων μπορεί να τονώσει την πεποίθηση ώστε οι τέχνες να ενταχθούν με πιο δυναμικό τρόπο στη μαθησιακή διαδικασία»;

E1: «-Σαφέστατα! Ειδικά αυτή τη χρονική στιγμή υστερούμε στο κομμάτι της δυναμικής - όπως είπατε - ένταξης των τεχνών στη μάθηση. Θα πρέπει να υπάρξει πιο έντονη δραστηριοποίηση από όλους μας για την ένταξη των καλλιτεχνικών μαθημάτων. Διότι οι μεγάλες τάξεις του δημοτικού, Ε' & ΣΤ' εδώ και κάποια χρόνια έπαψαν να διδάσκονται το μάθημα της Θεατρικής Αγωγής, ενώ μειώθηκαν στη μία ώρα εβδομαδιαία από δύο τα μαθήματα της Μουσικής και των Εικαστικών. Ας μην το παραβλέψουμε αυτό. Οι μεγάλες τάξεις που είναι βασικές, έπρεπε να συνεχίσουν να διδάσκονται Θεατρική Αγωγή! Σας ρωτώ: Πώς θα παρουσιάσουμε μια παράσταση, με αφορμή μια διδακτική ενότητα της Ιστορίας ή έστω πώς θα δραματοποιήσουμε ένα ιστορικό ή κοινωνικό γεγονός, όταν δεν θα έχουμε έναν θεατρολόγο; Εδώ προκύπτει το παρακάτω πρόβλημα: θα πρέπει ο δάσκαλος να διαθέτει ο ίδιος ικανότητες. (Παύση) αλλά όσες ικανότητες και να έχει ο δάσκαλος, λείπει ο ειδικός και δεν υπάρχουν και διαθέσιμες ώρες, που να επαρκούν»!

Ερευνήτρια: «-Συνεπώς, ένας δάσκαλος για να εφαρμόσει τεχνικές μουσικής, δραματικής και εικαστικής τέχνης, σίγουρα θέλει να έχει μεράκι. Χρειάζεται ίσως και να επιμορφωθεί, να εκπαιδευθεί ή μπορεί να το πετύχει ως ένα βαθμό μέσα από την προσωπική γνώση;».

E1: «- Ναι, μέσα από την προσωπική γνώση θα πετύχεις κάποια πράγματα. Δεν θα έχεις όμως το επιθυμητό αποτέλεσμα, εάν απουσιάζει η ειδικότητα της οποίας το αντικείμενο είναι ικανό να διδάξει το μαθητή και να τον προετοιμάσει ώστε να είναι δεκτικός και στις τεχνικές που θα εφαρμόσουμε εμείς όσο μπορούμε-βέβαια-στα μαθήματα μας. Και φυσικά χρειαζόμαστε την επιμόρφωση».

Ερευνήτρια: «- Η προσωπική μαθητεία και εξάσκηση στις τέχνες σας ακούγεται ενδιαφέρουσα»;

E1: «- Για μένα προσωπικά, ναι! Επειδή με ενδιαφέρει να αποκτήσω περισσότερες γνώσεις στο χώρο της τέχνης, ειδικά στο θεατρικό κομμάτι. Πληροφοριακά να σας αναφέρω πως συμμετείχα και σε θεατρική ομάδα ενηλίκων για μεγάλο χρονικό διάστημα. Θα ήθελα να μάθω όσο μπορώ περισσότερα, για να χρησιμοποιώ ό,τι τεχνική διδάσκομαι μέσα στην τάξη κατά τη διάρκεια των μαθημάτων. (Παύση) Όσο αυτό είναι εφικτό».

Ερευνήτρια: «- Υπάρχουν παράγοντες που να περιορίζουν την αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία»;

E1: «- Ναι. Θεωρώ ότι υπάρχει η υπερβολή της ακαδημαϊκής μάθησης, αφαιρώντας χρόνο από καλλιτεχνικά μαθήματα, που για μένα είναι εξίσου σημαντικά. Γιατί, τα ζητούν τα ίδια τα παιδιά. Αφήνουμε απέξω την ψυχαγωγία, την κοινωνικοποίηση, τον διάλογο! Όλα αυτά παίζουν σπουδαίο ρόλο στην προσωπικότητα των μαθητών μας. Δεν είναι σημαντική μόνο η αποστήθιση της ιστορίας. Έτσι»;

Ερευνήτρια: «- Σωστά! Παράγοντες όμως που να ευνοούν την αξιοποίηση των τεχνών στη μάθηση υπάρχουν; Τι λέτε»;

E1: «- Για να μην ξεχάσω, δεν υπάρχει επίσης η υλικοτεχνική υποδομή υποστήριξης, όπως για παράδειγμα προβολείς σε κάθε αίθουσα ή υπολογιστής, ώστε τα παιδιά να παρακολουθήσουν μια ταινία. Αυτό θα ήταν σίγουρα ένας παράγοντας που θα βοηθούσε. (Παύση). Καλά όλα αυτά, αλλά θεωρώ πως σημαντικός παράγοντας είναι η ύπαρξη των εκπαιδευτικών ειδικοτήτων των καλλιτεχνικών μαθημάτων, που θα μας καθοδηγήσουν. Πώς θα χρησιμοποιήσουμε κάτι, όταν δεν το γνωρίζουμε. Η επιμόρφωση επίσης είναι παράγοντας που θα βοηθήσει...»

Ερευνήτρια: «- Η κατάρτιση λοιπόν των εκπαιδευτικών».

E1: «- Η κατάρτιση, βεβαίως!»

Ερευνήτρια: «- Συμπερασματικά η ενσωμάτωση των τεχνών στη διαδικασία της εκπαιδευτικής γραμμής, μπορεί να ενισχύσει την ποιότητα της μάθησης»;

Ε1: «- Φυσικά και μπορεί! Άποψή μου είναι ότι παίζει και θα εξακολουθεί να παίζει σημαντικό ρόλο στη μάθηση. Γιατί; Γιατί την τέχνη την αγαπούν τα παιδιά! Και όταν τα παιδιά αγαπούν ένα μάθημα, τότε κι εσύ ως εκπαιδευτικός μπορείς να κερδίσεις πάρα πολλά».

Ερευνήτρια: «- Αξιοποιώντας λοιπόν τις τέχνες στην εκπαίδευση, συμβάλλουμε στην ολιστική μάθηση; Να κατακτήσουν τη γνώση τα παιδιά ολόπλευρα»;

Ε1: «- Βέβαια...βέβαια. Δίνεις άλλη διάσταση στη γνώση, όταν μιλάς μέσα από την τέχνη. Γίνεται κατανοητή από όλα τα παιδιά. Είναι άλλο να μιλάς και να μιλάς συνέχεια για μια ενότητα, κι άλλο να μοιράσεις στα παιδιά ρόλους και να τους δώσεις την πρωτοβουλία να παίξουν όσα διδάχθηκαν. Για να φανεί πρώτα απ' όλα ο μαθητής. Η βιωματική εμπειρία. Είναι κάτι που βοηθά το σύνολο. Το σύνολο των μαθητών, το σύνολο των εκπαιδευτικών, όλη τη σχολική κοινότητα».

Ερευνήτρια: «- Η αξέχαστη συγγραφέας παιδικών βιβλίων Γαλάτεια Γρηγοριάδου-Σουρέλη σε μια από τις συνεντεύξεις της είπε το εξής: « Τα παιδιά έπαψαν να έχουν φαντασία, έπαψαν να έχουν χέρια για να δουλεύουν! ». Μπορεί να υπάρξει συσχετισμός της παραπάνω άποψης με την αξιοποίηση των τεχνών στη μάθηση»;

Ε1: «- Ναι, το βλέπω αυτό. Και για να επαναφέρουμε τα παιδιά στο δημιουργικό κομμάτι, πρέπει να υπάρχουν ειδικότητες καλλιτεχνικών μαθημάτων-επιμένω σ' αυτό-που σε συνεργασία με τους δασκάλους να αποτελούν έμπνευση για τους μαθητές. Έπαψαν να έχουν φαντασία; Βέβαια (παύση). Όταν τους δίνουμε μια φωτοτυπία με ένα έτοιμο σχέδιο και χρειάζεται μόνο χρωμάτισμα, ποια φαντασία καλλιεργούμε»;

Ερευνήτρια: «- Αγαπητέ συνάδελφε, σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο που διαθέσατε. Ήταν μια εποικοδομητική συζήτηση. Μολονότι έχετε ήδη 34 χρόνια υπηρεσίας, παρουσιάζετε θετική διάθεση για προσφορά και εξέλιξη στη σχολική κοινότητα».

Ε1: «- Ευχαριστώ και εγώ για τη συνέντευξη. Εύχομαι καλή συνέχεια στο έργο σας. Ελπίζω να βοήθησα στην έρευνά σας!»

2^η Συνέντευξη

Συνέντευξη με την ερωτώμενη 2, μόνιμη εκπαιδευτικό Φυσικής Αγωγής (ΠΕ11), στο 9^ο Δημοτικό Σχολείο Λάρισας. Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στις 13 Δεκεμβρίου 2021. Χρόνια προϋπηρεσίας: 26

Ερευνήτρια: «-Βρισκόμαστε στην αίθουσα αθλητισμού του 9^{ου} Δημοτικού Σχ. Λάρισας για να συζητήσουμε με την κυρία Ε. Τ. για το θέμα της ενσωμάτωσης των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία. Σας ευχαριστώ πολύ που δεχθήκατε να μιλήσετε για ένα θέμα που θεωρώ ότι θα βοηθήσει αρκετούς συναδέλφους εκπαιδευτικούς στη διδακτική τους προσέγγιση».

Ε2: «- Παρακαλώ!»

Ερευνήτρια: «- Ποιο είναι το βασικό σας πτυχίο;»

Ε2: «- Είμαι καθηγήτρια Φυσικής Αγωγής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης».

Ερευνήτρια: «- Διαθέτετε μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών;»

Ε2: Ναι. Έχω μεταπτυχιακό τίτλο από το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο με τίτλο:

« Άσκηση και Ποιότητα Ζωής ».

Ερευνήτρια: «- Πόσα χρόνια ασκείτε τα διδακτικά σας καθήκοντα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση;»

Ε2: «- Στην Πρωτοβάθμια ασκώ τα καθήκοντά μου κοντά στα 26 χρόνια. Ο πρώτος μου διορισμός ήταν σε δημοτικό σχολείο στην Αθήνα».

Ερευνήτρια: «- Έχετε διδάξει σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού Φυσική Αγωγή;»

Ε2: «- Σε όλες! Από την πρώτη Δημοτικού μέχρι και την έκτη. Επίσης και σε νηπιαγωγείο όταν υπηρετούσα στο εξωτερικό».

Ερευνήτρια: «- Αλήθεια, τι σας έρχεται στο μυαλό όταν ακούτε τη φράση «Η τέχνη στην εκπαίδευση;»

Ε2: «- Μπορώ και να το αντιστρέψω! (Παύση για λίγο) Η Τέχνη για μένα είναι εκπαίδευση! Δε μπορώ να φανταστώ την παιδεία γενικότερα χωρίς την παρουσία της τέχνης. Προσωπικά πιστεύω πως η εκπαίδευση είναι μια ολιστική προσέγγιση και η τέχνη είναι ενσωματωμένη μέσα της. Χωρίς την τέχνη πιστεύω δεν υπάρχει εκπαίδευση και παιδεία!»

Ερευνήτρια: «- Μου δίνετε τη σκυτάλη να ρωτήσω αν έχετε χρησιμοποιήσει μορφές τέχνης ως μέσο διδασκαλίας στο μάθημα της Φυσικής Αγωγής;»

Ε2: «- Έχω χρησιμοποιήσει τον χορό, τη μουσικοκινητική αγωγή, και το δράμα (εννοώ το θέατρο) και τη ζωγραφική. Μέσα στο δράμα πάντα υπάρχει ο χορός, η κίνηση και ο ρυθμός. Αναφορικά με τη ζωγραφική, μέσα στο βιβλίο της Φυσικής Αγωγής έχουμε μεγάλους

ζωγράφους - ειδικά της γερμανικής σχολής - που αποτύπωσαν την κίνηση μέσα στους πίνακές τους. Βλέπετε, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη η τέχνη με την παιδεία. Ο καθένας εκφράζεται εκπαιδευτικά όπως μπορεί. Άλλος μέσα από την τέχνη, άλλος μέσα από τον λόγο, άλλος μέσα από την κίνηση».

Ερευνήτρια: «- Έπειτα από μια εμπειρία 26 ετών σε ποια άλλα μαθήματα νομίζετε ότι θα μπορούσε να ενταχθεί η τέχνη ως μέρος της μαθησιακής διαδικασίας; Αν και υποψιάζομαι την απάντηση!» (γέλια)

Ε2: «- Η τέχνη; Σε όλα! Καταρχήν, όταν ήμουν μαθήτρια στο μάθημα της Γεωγραφίας μαθαίναμε να ζωγραφίζουμε χάρτες. Διδασκόμασταν καλλιγραφία. Οργανώναμε θεατρικές παραστάσεις! Όλα αυτά είναι κομμάτια της τέχνης. Στην ιστορία επίσης, μπορεί να ενταχθεί η τέχνη. Να πω ένα παράδειγμα; Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας παραδοσιακών χορών τα μαθήματα της γεωγραφίας και της ιστορίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τον χορό. Διδάσκοντας έναν χορό, πρώτα μιλάς στα παιδιά για την ιστορία του, και τον τοποθετείς γεωγραφικά. (Παύση) Η τέχνη είναι μέρος της καθημερινότητάς μας».

Ερευνήτρια: «- Οι παραπάνω θέσεις σας οδηγούν στο συμπέρασμα πως η αξιοποίηση των τεχνών, αν αποτελέσει μέρος των διδακτικών ενοτήτων μπορεί να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο, ώστε να αφομοιωθεί η διδακτέα ύλη».

Ε2: «- Μου δίνετε τώρα μια πολύ καλή πάσα για να αναφερθούμε στην πολλαπλότητα της νοημοσύνης. Ο Gardner, που μίλησε για την πολλαπλότητα της νοημοσύνης, υποστήριξε πως αν απέτυχαν όλα τα εκπαιδευτικά συστήματα είναι γιατί όλα βασίστηκαν στη γλωσσική και τη λογικομαθηματική νοημοσύνη αφήνοντας τις τέχνες απέξω. Νομίζω πως ο Gardner έχει δώσει την απάντηση».

Ερευνήτρια: «- Όπως και εσείς. Καταλαβαίνω πως ό,τι σας εντυπώθηκε από τα μαθητικά σας χρόνια και αποτελούν θετική ανάμνηση αφορούν μαθήματα που είχαν σημεία αναφοράς τις τέχνες».

Ε2: «- Πράγματι. Παρόλο που φαινόταν ένα δασκαλοκεντρικό σύστημα, τελικά μπορεί να μην ήταν και τόσο (παύση)».

Ερευνήτρια: «- Διδάξατε επίσης στο εξωτερικό σε ελληνικό δημοτικό σχολείο των Βρυξελλών. Θέλω να μου πείτε αν εκεί η τέχνη έπαιζε σημαίνοντα ρόλο στη μαθησιακή διαδικασία».

Ε2: «- Αυτό που με λύπησε αφάνταστα στο ελληνικό δημοτικό σχολείο των Βρυξελλών ήταν πως δεν υπήρχε ειδικότητα ούτε του εικαστικού, αλλά ούτε και της θεατρικής αγωγής! (Παύση) Τα διδακτικά αντικείμενα αυτά τα δίδασκε ο δάσκαλος, αλλά κανένας δεν μπορεί

να αντικαταστήσει τον εκπαιδευτικό που έχει σπουδάσει μια συγκεκριμένη ειδικότητα. Με λίγα λόγια, μόνο αν ο δάσκαλος εκεί διακατέχεται από καλή θέληση μπορεί να εφαρμόσει εντός της σχολικής αίθουσας μαθήματα τεχνών. Εγώ το εφάρμοσα. Εκεί εφάρμοσα το πρόγραμμα με τους ζωγράφους της γερμανικής σχολής και την κίνηση. Αλλά το όφελος που αποκομίσαμε ήταν πολλαπλό. Μπορώ να σας πω ότι εγώ είχα το μεγαλύτερο όφελος. Πράγματα που δεν ήξερα για την τέχνη, τα ανακάλυψα μέσα από αυτό το πρόγραμμα. Η τέχνη λοιπόν, είναι μια διαδραστική κατάσταση. Μαθαίνεις και σου μαθαίνει».

Ερευνήτρια: «- Θεωρείτε πώς η τέχνη επηρεάζει τις μαθητικές στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στα μαθήματα; Θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι ένας διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης;»

E2: «- Μπορεί να γίνει διαφοροποιημένη διδασκαλία, αλλά μπορεί να γίνει και ολιστική».

Ερευνήτρια: «- Πιστεύετε πώς τα παιδιά μέσω των τεχνών μπορούν να εκφραστούν και να δημιουργήσουν καλύτερα;»

E2: «- Απόλυτα! Βασικά, πιστεύω πως η τέχνη μας κάνει καλύτερους ανθρώπους. Μπορεί να είναι μια συνεργατική δράση όπως στο θέατρο όπου υπάρχει η ομάδα πέντε ή περισσότερων ατόμων ή μια ατομική δράση αν πας να ζωγραφίσεις μόνος σου. Νομίζω τα οφέλη από την τέχνη είναι ατελείωτα!»

Ερευνήτρια: «- Κατά τη γνώμη σας η μάθηση μέσω των τεχνών μπορεί να βελτιώσει την κριτική σκέψη των μαθητών;»

E2: «- Θα έλεγα ότι η τέχνη είναι η μέθοδος που βελτιώνει την κριτική σκέψη, γιατί η τέχνη δεν μπαίνει σε στεγανά. Κι από τη στιγμή που η τέχνη δεν μπαίνει σε καλούπια, βοηθά να διευρύνουμε τους ορίζοντές μας, το πνεύμα μας».

Ερευνήτρια: «- Η χρήση των τεχνών ως παιδαγωγικό όχημα, μπορεί να συνδράμει στην βελτίωση της επικοινωνίας του εκπαιδευτικού με την κοινότητα των μαθητών του; Ποια είναι η γνώμη σας;»

E2: «- Βέβαια! Η τέχνη είναι μια παιδαγωγική διαδικασία, που αν τη χρησιμοποιήσει ο εκπαιδευτικός επιτελεί το εκπαιδευτικό του έργο. Θα αναπτύξει τα talenta του παιδιού, θα ανακαλύψει τις αδυναμίες του, θα του εκμαιεύσει συναισθήματα. Αυτόματα, θα του τονώσει την αυτοπεποίθηση, θα του προσδώσει αυτοεκτίμηση. Διαπιστώνω μια αδικία του σχολείου απέναντι στα μαθήματα των τεχνών. Δεν μπορούμε μέσα από τη δραματοποίηση να μάθουμε γλωσσικά στοιχεία; Δεν μπορούμε μέσα από τη μουσική να μάθουμε μαθηματικά; Η τέχνη είναι μια μαθησιακή μέθοδος, που είναι πιο ευχάριστη».

Ερευνήτρια: «- Η χρήση των τεχνών από τους εκπαιδευτικούς, τους βοηθά κατά τη γνώμη σας να υιοθετήσουν έναν διαφορετικό παιδαγωγικό ρόλο; Να μην είναι δηλαδή παρεμβατικοί ή καθοδηγητικοί αλλά περισσότερο συνεργατικοί».

Ε2: «-Καταρχήν, η τέχνη σε ευαισθητοποιεί. Έρχεσαι πιο κοντά στα παιδιά. Χρησιμοποιείς πιο ευγενικούς - εντός εισαγωγικών - τρόπους διδασκαλίας, πιο ευγενικές εκφράσεις, δεν δρας με βάση στερεότυπα και προκαταλήψεις».

Ερευνήτρια: «- Η ενασχόληση με τις τέχνες προσελκύει το ενδιαφέρον των μαθητών; Μπορούν οι μαθητές να ενδιαφερθούν περισσότερο για τη μάθηση μες από την τέχνη;»

Ε2: «- Χίλια τοις εκατό. Θα ξαναφέρω το παράδειγμα του θεατρικού δρώμενου. Όταν κάνουμε τη διανομή των ρόλων, πόσο ευχάριστο είναι για τα παιδιά να μάθουν και τρεις σελίδες απέξω. Αν όμως τους δώσεις να αποστηθίσουν μια σελίδα απέξω από ένα μάθημα, αρχίζουν τα παράπονα».

Ερευνήτρια: «- Άρα, ενσωματώνοντας ο εκπαιδευτικός τις τέχνες στην εκπαίδευση μπορεί να πετύχει τους στόχους που θέτει. Συμφωνείτε;»

Ε2: «- Φυσικά. Αρκεί ο ίδιος ο εκπαιδευτικός να θέλει. Να εισάγει δηλαδή την τέχνη στο μάθημά του».

Ερευνήτρια: «- Η ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία μπορεί να ενεργοποιήσει ταυτόχρονα πολλαπλά στοιχεία της προσωπικότητας των μαθητών; Να αναπτύξει δηλαδή το παιδί την κοινωνικότητά του, το αίσθημα της επικοινωνίας, την συνεργασίας, την ενσυναίσθηση».

Ε2: «- Ναι, όλα αυτά που αναφέρατε! Από τη στιγμή που η τέχνη ευαισθητοποιεί, σημαίνει πως αναπτύσσει και τη συναισθηματική νοημοσύνη. Αναπτύσσοντας τη συναισθηματική νοημοσύνη, γινόμαστε έπειτα και πιο κοινωνικοί. Εκδηλώνεις ενδιαφέρον για τον φίλο ή τον συμμαθητή σου. Με μια προϋπόθεση: Να δώσει ο εκπαιδευτικός αυτή την κατευθυντήρια γραμμή. Μια από τους οκτώ τύπους νοημοσύνης μας είναι η συναισθηματική. Και οι οκτώ τύποι της νοημοσύνης εξελίσσονται και εκπαιδεύονται. Οι μεγάλες εταιρείες εκπαιδεύουν τους υπαλλήλους τους ώστε να έχουν συναισθηματική νοημοσύνη».

Ερευνήτρια: «- Ποιες πρακτικές χρησιμοποιείτε για να φέρετε τα παιδιά κοντά στον κόσμο της τέχνης; Η επίσκεψη, για παράδειγμα, σ' ένα μουσείο σας βρίσκει θετική; Η παρακολούθηση μιας θεατρικής παράστασης; Η ξενάγηση σε μια Πινακοθήκη;»

Ε2: «- Βέβαια με βρίσκουν θετική τέτοιες πρακτικές. Με ενημέρωση φυσικά και των γονέων. Επιβάλλεται η επίσκεψη μαθητών σε χώρους πνεύματος».

Ερευνήτρια: «- Νομίζετε πώς είναι εύκολο για έναν εκπαιδευτικό να χρησιμοποιεί συστηματικά μορφές τέχνης για τη διδασκαλία των μαθημάτων, εντός της σχολικής αίθουσας»;

E2: (Μικρή παύση) «- Αν την τέχνη την έχουμε μέσα μας, ναι. Μπορούμε κατά τη διάρκεια του μαθήματος αυθόρμητα και ανά πάσα στιγμή να διδάξουμε μέσα από την τέχνη. Ακόμα και η αναφορά σε έναν άνθρωπο της τέχνης, είναι επαφή με την τέχνη. Θα μπορούσα να μιλήσω στα παιδιά για τον Νουρέγιεφ. Είμαι σίγουρη ότι ένα μεγάλο ποσοστό των παιδιών του Δημοτικού δεν τον γνωρίζει. Η αναφορά λοιπόν σε ένα ξεχωριστό άτομο της τέχνης, είναι μια αυθόρμητη κίνηση του εκπαιδευτικού για να φέρει τα παιδιά πιο κοντά στον κόσμο της τέχνης».

Ερευνήτρια: «- Έπειτα, τα παιδιά θα βρουν αφορμή να αναζητήσουν για το πρόσωπο ή το γεγονός που αναφέρθηκε στην αίθουσα. Προχωρούν στο στάδιο της προσωπικής αναζήτησης».

E2: «- Σωστά».

Ερευνήτρια: «- Θεωρείτε πώς ο δάσκαλος για να εφαρμόσει τεχνικές μουσικής, δραματικής και εικαστικής τέχνης, χρειάζεται να επιμορφωθεί ή μπορεί να το πετύχει ως ένα βαθμό μέσα από την προσωπική γνώση»;

E2: «- Δεν μπορεί να τα ξέρει όλα. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι ένας εκπαιδευτικός -ίσως λίγο πιο απλά - δεν μπορεί να διδάξει αλλά και να ωθήσει τα παιδιά ν' αναζητήσουν τη γνώση μέσα από την τέχνη. Νομίζω ότι είναι καθήκον μας».

Ερευνήτρια: «- Πόσο ενδιαφέρουσα είναι για σας η προσωπική μαθητεία και εξάσκηση στις τέχνες;»

E2: «- Αυτό θα ήταν χαράς Ευαγγέλιον (γέλια). Έχουμε συνεχόμενη επιμόρφωση στην τεχνολογία, πολύ θετικό κι αυτό, αλλά χρειάζεται και η επιμόρφωση στις τέχνες. Για να μην χαθούν οι ισορροπίες».

Ερευνήτρια: «- Κατά την άποψή σας η ενσωμάτωση των τεχνών στη διαδικασία της εκπαιδευτικής γραμμής, μπορεί να ενισχύσει την ποιότητα της μάθησης;»

E2: «- Μα ναι, φυσικά. Η τέχνη ισούται με την ποιότητα. Αν θα έβαζα ένα τίτλο θα έλεγα τέχνη ίσον ποιότητα, εκπαίδευση, καλύτερη κοινωνία!»

Ερευνήτρια: «- Αξιοποιώντας λοιπόν τις τέχνες στην εκπαίδευση, συμβάλλουμε στην ολιστική ενεργοποίηση των μαθητών; Να κατακτήσουν τη γνώση τα παιδιά ολόπλευρα;»

E2: «- Εκατό τοις εκατό. Αναφέρθηκα και πιο πάνω, μη γνωρίζοντας την ερώτηση».

Ερευνήτρια: «- Υπάρχουν παράγοντες που μπορούν να περιορίσουν την αξιοποίηση των τεχνών στην εκπαίδευση;»

E2: «- Ναι, υπάρχουν. Τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών. Παίζουν καθοριστικό ρόλο».

Ερευνήτρια: «- Ποιοι παράγοντες μπορούν να διευκολύνουν την αξιοποίηση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία;»

E2: «- Πάλι τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών, θα έλεγα!» (Γέλια)

Ερευνήτρια: «- Για παράδειγμα, μια αίθουσα κατάλληλα εξοπλισμένη με πολλά στοιχεία της τέχνης και τεχνολογικά μέσα, δεν θα διευκόλυνε την αξιοποίησή τους;»

E2: «- Βέβαια (μικρή παύση). Θα ήταν από μόνη της η αίθουσα σαν ένα σχολείο».

Ερευνήτρια: «- Μιλήσαμε πιο πάνω για χάσιμο ισορροπιών. Η αείμνηστη συγγραφέας παιδικών βιβλίων Γαλάτεια Γρηγοριάδου-Σουρέλη σε μια από τις συνεντεύξεις της είπε μεταξύ άλλων το εξής: « Τα παιδιά έπαψαν να έχουν φαντασία, έπαψαν να έχουν χέρια για να δουλεύουν! ». Μπορεί να υπάρξει συσχετισμός της παραπάνω άποψης με την αξιοποίηση των τεχνών στην εκπαίδευση;»

E2: «- Με ανατρίχιασαν τα λεγόμενα της συγγραφέως! Είναι αλήθεια! Τα παιδιά έχασαν τη φαντασία τους, γιατί λείπει η κριτική σκέψη που αποκτάται μέσα από την τέχνη. Η συνεχής χρήση του κινητού, που είναι ένα κλειστό, συμπεριφοριστικό κύκλωμα δεν λειτουργεί εποικοδομητικά. Δεν οικοδομείται η σκέψη των παιδιών. Η τέχνη πρέπει απαραίτητα να μπει στη ζωή του παιδιού, είτε αυτό λέγεται σπίτι, είτε σχολική μονάδα, είτε γειτονιά».

Ερευνήτρια: «- Αγαπητή συναδέλφισσα, σας ευχαριστώ πολύ για αυτή την τόσο εποικοδομητική συνέντευξη. Βοηθήσατε πολύ με τις απόψεις σας».

E2: «- Χαρά μου που βοήθησα! Μακάρι οι τέχνες να πάρουν τον ρόλο που τους αξίζει μέσα στο εκπαιδευτικό μας σύστημα!»

3^η συνέντευξη

Συνέντευξη με τον ερωτώμενο 3, μόνιμο εκπαιδευτικό (ΠΕ70). Υπηρετεί στο 1^ο Δημοτικό Σχολείο Φαρσάλων. Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στις 14 Δεκεμβρίου 2021 στον χώρο της Δημοτικής Πινακοθήκης Λάρισας. Χρόνια προϋπηρεσίας:22

Ερευνήτρια: «- Είμαστε με τον κ. Ν. Μ. για να συζητήσουμε για το θέμα της ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Καλησπέρα σας».

Ε3: «- Καλησπέρα σας!»

Ερευνήτρια: «- Βρισκόμαστε μέσα σε ένα χώρο τέχνης, για να συζητήσουμε για τη σπουδαιότητά της. Πριν από αυτό θα ήθελα να μας πείτε ποιο είναι το βασικό πτυχίο σπουδών σας».

Ε3: «- Έχω πτυχίο Παιδαγωγικής Ακαδημίας».

Ερευνήτρια: «- Πόσα χρόνια ασκείτε τα διδακτικά σας καθήκοντα;»

Ε3: «- Έχω κλείσει τα 22 χρόνια προϋπηρεσίας».

Ερευνήτρια: «- Έχετε διδάξει σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού;»

Ε3: «- Έχω περάσει απ' όλες τις τάξεις. Συγκεκριμένα, έχω διδάξει σε μεγάλες τάξεις αλλά έχω διδάξει και σε μικρές τάξεις σε μονοθέσιο σχολείο».

Ερευνήτρια: «- Αναφορικά με τη στάση των εκπαιδευτικών στο θέμα της αξιοποίησης των τεχνών στην εκπαίδευση θα ήθελα να μου πείτε, τι σας έρχεται στο μυαλό όταν ακούτε τη φράση «Η τέχνη στην εκπαίδευση;»

Ε3: «- Σύμφωνα πάντα με τα δικά μου βιώματα, θεωρώ πως η τέχνη είναι ένα δημιουργικό κομμάτι και μπορεί να βοηθήσει σημαντικά στην διδασκαλία. Αναφορικά πάντα με την εμπειρία μου, επειδή έχω εντάξει -όσο μπορώ βέβαια- την τέχνη στη μαθησιακή διαδικασία έχω καταλάβει πως αρέσει στα παιδιά, αφομοιώνουν πιο παραγωγικά τη γνώση. Κι αυτό γιατί η τέχνη περιέχει τη βιωματική μάθηση».

Ερευνήτρια: «- Απ' ότι καταλαβαίνω έχετε χρησιμοποιήσει μορφές τέχνης στη μαθησιακή διαδικασία».

Ε3: «- Ναι, τα τελευταία χρόνια. Γιατί στην αρχή δεν ήξερα. Κάποια στιγμή γνώρισα την εμπειρία της τέχνης, μου άρεσε και σκέφτηκα να το δοκιμάσω. Εκ του αποτελέσματος κατάλαβα τα θετικά της στοιχεία».

Ερευνήτρια: «- Ποια μορφή τέχνης χρησιμοποιείτε περισσότερο στη μαθησιακή διαδικασία; Ποια νομίζετε εσείς πως έχει μεγαλύτερη ανταπόκριση στα παιδιά;»

E3: «- Περισσότερο έχω χρησιμοποιήσει τη δραματοποίηση, το θέατρο. Έχω χρησιμοποιήσει και τη μουσική και τη ζωγραφική κάποιες φορές. Αλλά περισσότερο τη δραματοποίηση».

Ερευνήτρια: «- Υπάρχει λόγος που γίνεται αυτή η επιλογή;

E3: - Θα σας πω. Πιστεύω πως η δραματοποίηση βοηθά εμάς τους εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας, γιατί είναι έτσι δομημένα τα διδακτικά αντικείμενα που βοηθά πολύ η δραματοποίηση. Κυρίως στη γλώσσα και την ιστορία».

Ερευνήτρια: «- Εν μέρει απαντάτε στην επόμενη μου ερώτηση, η οποία είναι σε ποια μαθήματα θα μπορούσαμε να αξιοποιήσουμε μορφές τεχνών».

E3: «- Εκτός από τα μαθήματα της γλώσσας και της ιστορίας που ήδη ανέφερα , θα μπορούσε να διευκολύνει το μάθημα των Θρησκευτικών. Στα Θρησκευτικά για παράδειγμα χρησιμοποιώ την εικαστική παρατήρηση. Οι μαθητές παρατηρούν τους πίνακες του βιβλίου. Προσπαθούν να τους ερμηνεύσουν με τον δικό τους τρόπο. Άλλες φορές έχουμε δανειστεί τεχνικές από το εκπαιδευτικό δράμα, όπως η ανακριτική καρέκλα και ο διάδρομος συνείδησης. Τα αποτελέσματα ήταν εντυπωσιακά. Επίσης το μάθημα της Πολιτικής Αγωγής θα μπορούσε να διδαχθεί μέσα από τη δραματοποίηση και τη ρητορική».

Ερευνήτρια: «- Νομίζετε πώς οι τέχνες όπως το θέατρο, η μουσική, τα εικαστικά (να σημειώσω εδώ πως αναφερόμαστε στα συγκεκριμένα αντικείμενα των τεχνών, γιατί διδάσκονται εδώ και χρόνια στα δημοτικά σχολεία) αν αποτελέσουν μέρος των διδακτικών ενοτήτων μπορούν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο, ώστε να αφομοιωθεί η διδακτέα ύλη;»

E3: «- Απόλυτα. Κατά τη γνώμη μου οι τέχνες θα έπρεπε να είναι ισόβαθμα με το μάθημα της λογοτεχνίας ή των μαθηματικών. Να έχουν την ίδια βαρύτητα. Για το λόγο αυτό οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να συνεργάζονται., ώστε να μπορούν τα παιδιά να αφομοιώνουν καλύτερα την ύλη».

Ερευνήτρια: «- Διακρίνετε μια ανισοβαρή διαβάθμιση των μαθημάτων της τέχνης στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών».

E3: «- Είναι εμφανές! Η εκπαιδευτική πολιτική είναι στείρα. Μαθήματα όπως τα εικαστικά ή η θεατρική αγωγή αντιμετωπίζονται ως διάλειμμα ή ώρες κάλυψης της ύλης στη γλώσσα και στα μαθηματικά. Αποφεύγουμε έτσι να ασχοληθούμε σοβαρά με την τέχνη. Το τελευταίο διάστημα όμως καταβάλλεται μια σημαντική προσπάθεια με την παρουσία των εκπαιδευτικών τέχνης στις σχολικές μονάδες να αντιμετωπιστεί πιο σοβαρά η καλλιτεχνική πράξη. Από την μεριά των εκπαιδευτικών διακρίνω ένα μεγάλο ζήτημα: (μικρή παύση)

φοβούνται πιθανόν να πειραματιστούν; δεν διαθέτουν γνώσεις πάνω στο αντικείμενο των τεχνών; Αδυνατώ να καταλάβω. Όμως βλέπω πως διστάζουν να δοκιμάσουν αυτές τις μορφές τέχνης. Δεν γνωρίζουν όμως πως δεν είναι μόνο ωφέλιμο για τα παιδιά, μα και για τον εκπαιδευτικό αυτή η διαδικασία».

Ερευνήτρια: «- Αυτό ακριβώς θα σας ρωτούσα τώρα. Αν δηλαδή οι τέχνες μπορούν να επηρεάσουν την επικοινωνία του εκπαιδευτικού με τους μαθητές του».

E3: «- Πάρα πολύ! Δημιουργείται ένα μεγάλο δέσιμο ανάμεσα στους μαθητές και τον εκπαιδευτικό. Γιατί ο εκπαιδευτικός δεν θα είναι παρατηρητής σε μια άκρη, αλλά συμμετέχων στη μαθησιακή πλέον δράση».

Ερευνήτρια: «- Θεωρείτε πως η τέχνη επηρεάζει τις μαθητικές στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στα μαθήματα; Θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι ένας διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης;»

E3: «- Διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης ...(μικρή παύση) εν μέρει ναι. Για μένα είναι ένας άλλος τρόπος μάθησης. Θα τολμούσα να πω είναι ο καλύτερος τρόπος».

Ερευνήτρια: «- Κατά τη γνώμη σας η μάθηση μέσω των τεχνών μπορεί να βελτιώσει την κριτική σκέψη των μαθητών;»

E3: «- Ναι. Βοηθάει να αναπτυχθεί η κριτική σκέψη στα παιδιά, αναπτύσσει τη δημιουργικότητα, τη φαντασία και βοηθά να ανακαλύψουμε τις δεξιότητες των παιδιών λόγω της ευελιξίας που προσφέρει στον τρόπο διδασκαλίας των μαθημάτων. Είναι ένας ευέλικτος τρόπος μάθησης, όπου το παιδί μαθαίνει να αναγνωρίζει τα λάθη του και να τα διορθώνει μόνο του. Να αυτοδιορθώνεται δηλαδή. Μέσα από την τέχνη το παιδί μαθαίνει τον εαυτό του, βελτιώνει την έκφρασή του, αποβάλλει φοβίες που ενδέχεται να το ταλαιπωρούν».

Ερευνήτρια: «- Όσον αφορά τον ρόλο των εκπαιδευτικών πιστεύετε πως η χρήση των τεχνών, τους βοηθά να υιοθετήσουν έναν διαφορετικό παιδαγωγικό ρόλο; Να μην είναι δηλαδή παρεμβατικοί ή καθοδηγητικοί αλλά περισσότερο συνεργατικοί;».

E3: «- Ναι. Τείνει να είναι συνεργατικός. Ο εκπαιδευτικός συνεχίζει να είναι καθοδηγητικός αλλά όχι με τη γνώριμη μορφή του υποδεικνύω τι πρέπει να μάθει ο μαθητής. Παύει η πρωτοκαθεδρία του εκπαιδευτικού, γίνεται ο ίδιος δημιουργικός και συνεργάσιμος».

Ερευνήτρια: «- Η ενασχόληση με τις τέχνες προσελκύει το ενδιαφέρον των μαθητών; Μπορούν οι μαθητές να ενδιαφερθούν περισσότερο για τη μάθηση μες από την τέχνη;»

E3: «- Εδώ νομίζω δίστανται οι απόψεις .Ανάλογα πώς θα προσεγγίσεις το θέμα. Αν προσεγγίσεις το θέμα χωρίς να έχεις έστω στοιχειώδεις γνώσεις στο θέμα των τεχνών, είναι

σίγουρο ότι θα αντιμετωπιστεί από τους μαθητές, όπως αντιμετωπίζονται και τα άλλα μαθήματα. Αν από την άλλη έχεις στοιχειώδεις γνώσεις και ισχυρή θέληση για να περάσεις την τέχνη στη μαθησιακή διαδικασία τότε η προσέγγιση από τους μαθητές είναι στη θετική κατεύθυνση. Τους αρέσει πολύ».

Ερευνήτρια: «- Συνεπώς υποστηρίζετε τη μέθοδο προσέγγισης των παιδιών μέσα από το δρόμο των τεχνών».

Ε3: «- Σωστά».

Ερευνήτρια: «- Άρα, ενσωματώνοντας ο εκπαιδευτικός τις τέχνες στην εκπαίδευση μπορεί να πετύχει τους στόχους που θέτει. Συμφωνείτε;»

Ε3: «- Με βρίσκειτε απόλυτα σύμφωνο. Πετυχαίνει όχι μόνο τους στόχους όπως προβλέπουν τα Αναλυτικά Προγράμματα, αλλά πολύ περισσότερους. Αναφερθήκαμε ήδη παραπάνω στην καλλιέργεια των δεξιοτήτων των μαθητών, στην αυτοδιόρθωση, την αυτογνωσία, τη δημιουργικότητα, την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, την κοινωνικοποίηση, τη συνεργασία».

Ερευνήτρια: «- Η ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία μπορεί να ενεργοποιήσει ταυτόχρονα πολλαπλά στοιχεία της προσωπικότητας των μαθητών; Να αναπτύξει δηλαδή το παιδί την κοινωνικότητά του, το αίσθημα της επικοινωνίας, την συνεργασίας, την ενσυναίσθηση».

Ε3: «- Μέσα από τις διάφορες μορφές τέχνης τα παιδιά ωθούνται στη συνεργασία. Μέσα από τη συνεργασία εκπαιδευτικοί και μαθητές καταλαβαίνουν πως πετυχαίνουν το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Το πρόβλημα των παιδιών σήμερα είναι ότι φοβούνται τη συνεργασία. Φοβούνται να εκθέσουν τον εαυτό τους. Φοβούνται το λάθος. Χρησιμοποιώντας την τέχνη στη μαθησιακή διαδικασία όπως τη δραματοποίηση, τα παιχνίδια ρόλων αντιμετωπίζουν τη μάθηση σαν ένα παιχνίδι. Κι όταν τα παιδιά παίζουν το μόνο που δεν σκέφτονται είναι η έκθεσή τους στην ομάδα. Πηγάζει αυθόρμητα και μέσα από τον αυθορμητισμό βγαίνουν στην επιφάνεια πολλά θετικά στοιχεία».

Ερευνήτρια: «- Ποιες πρακτικές χρησιμοποιείτε για να φέρετε τα παιδιά κοντά στον κόσμο της τέχνης; Η επίσκεψη, για παράδειγμα, σ' ένα μουσείο σας βρίσκει θετικό; Η παρακολούθηση μιας θεατρικής παράστασης; Η ξενάγηση σε μια Πινακοθήκη;»

Ε3: «- Δυστυχώς τα τελευταία χρόνια με τον κορονοϊό, αυτά έχουν σταματήσει. Προ κορονοϊού δεν χάναμε ποτέ ευκαιρία να επισκεφθούμε μουσεία, να παρακολουθήσουμε θεατρικές παραστάσεις ή κινηματογράφο. Έπειτα ακολουθούσε συζήτηση, ανάλυση των όσων είδαμε ώστε να ολοκληρωθεί η καλλιτεχνική πράξη».

Ερευνήτρια: «- Νομίζετε πώς είναι εύκολο για έναν εκπαιδευτικό να χρησιμοποιεί συστηματικά μορφές τέχνης για τη διδασκαλία των μαθημάτων, εντός της σχολικής αίθουσας;»

Ε3: «- Πιστεύω ότι είναι εύκολο. Απροσπέλαστες δυσκολίες δεν υπάρχουν. Αυτό όμως που είναι καλό να γίνει είναι να εξοικειωθεί ο εκπαιδευτικός με τις μορφές τέχνης που επιθυμεί να διδάξει».

Ερευνήτρια: «- Θεωρείτε πώς ο δάσκαλος για να εφαρμόσει τεχνικές μουσικής, δραματικής και εικαστικής τέχνης, χρειάζεται να επιμορφωθεί ή μπορεί να το πετύχει ως ένα βαθμό μέσα από την προσωπική γνώση;»

Ε3: «- Πιστεύω ότι είναι επιτακτική ανάγκη να οργανωθούν επιμορφωτικά σεμινάρια για να μάθουν οι εκπαιδευτικοί την ένταξη των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία».

Ερευνήτρια: «- Μπορώ να συμπεράνω ότι είστε θετικά προσκείμενος στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών».

Ε3: «-Ναι, θα το ήθελα πολύ. Να οργανωθούν σεμινάρια ώστε να τα παρακολουθήσω. Σίγουρα θα αποκομίσω από το σεμινάριο πολλές νέες ιδέες και δεν θα χάσω τίποτε».

Ερευνήτρια: «-Θεωρείτε πώς υπάρχουν παράγοντες που να περιορίζουν την αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία;»

Ε3: «-Παράγοντες που περιορίζουν (Παύση). Ένας παράγοντας είναι το Αναλυτικό Πρόγραμμα, η ύλη των μαθημάτων. Ένας εκπαιδευτικός πρέπει να επιταχύνει για να βγάλει την ύλη ως το τέλος της σχολικής χρονιάς. Πιστεύω πως θα πρέπει να προσεγγίσουμε διαφορετικά το Αναλυτικό Πρόγραμμα, ίσως να περιορίζαμε κάπως την ύλη για να εντάξουμε σωστά τις τέχνες στην εκπαιδευτική μας διαδικασία. Δυστυχώς όλα είναι ζήτημα χρόνου».

Ερευνήτρια: «- Υπάρχουν παράγοντες που να ευνοούν την αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία;»

Ε3: «-Ναι! Μέχρι να οργανώσεις μια αίθουσα κενή από εξοπλισμό, χρειάζεσαι να διαθέτεις αρκετό χρόνο. Είναι καλά να υπάρχει έστω μια αίθουσα επαρκώς εξοπλισμένη, που θα μπορεί κάθε συνάδελφος να τη χρησιμοποιεί όταν χρειαστεί. Δεν χάνεις χρόνο».

Ερευνήτρια: «- Κατά την άποψή σας η ενσωμάτωση των τεχνών στη διαδικασία της εκπαιδευτικής γραμμής, μπορεί να ενισχύσει την ποιότητα της μάθησης;»

Ε3: «- Ναι, μπορεί να ενισχύσει την ποιότητα μάθησης. Γιατί η βιωματική διδασκαλία είναι ό,τι καλύτερο. Μέσα από την τέχνη, η οποία είναι βιωματική προσέγγιση μάθησης, τα παιδιά μαθαίνουν πολλά και χρήσιμα πράγματα».

Ερευνήτρια: «- Αξιοποιώντας λοιπόν τις τέχνες στην εκπαίδευση, συμβάλλουμε στην ολιστική μάθηση;»

Ε3: «- Ναι. Εισάγοντας μορφές τέχνης στη μαθησιακή διαδικασία, ο μαθητής θα μάθει τρόπους συνεργασίας, θα ανακαλύψει καινούριους τρόπους έκφρασης, θα θέσει επιχειρήματα για να υποστηρίξει την άποψή του, θα μπορέσει να δημιουργήσει, να αμφισβητήσει. Θέτονται έτσι τα θεμέλια για μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα».

Ερευνήτρια: «-Η αξέχαστη συγγραφέας παιδικών βιβλίων Γαλάτεια Γρηγοριάδου-Σουρέλη σε μια από τις συνεντεύξεις της είπε το εξής: *«Τα παιδιά έπαψαν να έχουν φαντασία, έπαψαν να έχουν χέρια για να δουλεύουν!»*. Μπορεί να υπάρξει συσχετισμός της παραπάνω άποψης με την αξιοποίηση των τεχνών στη μάθηση;»

Ε3: «- Να σας πω! Στα μαθητικά μου χρόνια, είχαμε διάφορες μορφές χειροτεχνίας. Όχι όπως εννοούμε την τέχνη σήμερα, ήταν όμως μια μορφή τέχνης. Ήταν δημιουργία. Κάποια χρονική στιγμή, σταμάτησε αυτή η μορφή τέχνης και πήγαμε σε μια στείρα μάθηση, που περιλάμβανε πολλές ασκήσεις για το σπίτι και αποστήθιση του μαθήματος. Δώσαμε ιδιαίτερη βάση στη γλώσσα και στα μαθηματικά. Όλα τα υπόλοιπα μαθήματα τα προσδώσαμε τον χαρακτηρισμό δευτερεύοντα. Ενώ θα έπρεπε όλα τα μαθήματα να είναι ισοβαρή. Μας ενδιαφέρει το ένα ημισφαίριο του εγκεφάλου μας, το άλλο ημισφαίριο - δυστυχώς - το αφήσαμε να αδρανεί».

Ερευνήτρια: «- Σας ευχαριστώ πολύ για την κατάθεση της άποψής σας στο θέμα της ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαίδευση!»

Ε3: «- Εγώ σας ευχαριστώ πολύ, που μας δόθηκε η ευκαιρία να συζητήσουμε για κάτι τόσο σημαντικό που αφορά τα παιδιά, τους εκπαιδευτικούς και τις νέες προσεγγίσεις με άξονα την τέχνη».

4^η συνέντευξη

Συνέντευξη με τον ερωτώμενο 4 μόνιμο εκπαιδευτικό (ΠΕ70). Υπηρετεί στο 4^ο Δ. Σχ. Λάρισας. Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στις 16 Δεκεμβρίου 2021, στον χώρο της ομώνυμης σχολικής μονάδας.

Ερευνήτρια: «- Είμαστε μαζί με τον εκλεκτό συνάδελφο για να συζητήσουμε για το θέμα της ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαίδευση και τον ευχαριστούμε πολύ για τις σκέψεις που θα μοιραστεί μαζί μας».

E4: «-Εγώ ευχαριστώ πολύ! Ελπίζω να βοηθήσω όσο καλύτερα μπορώ!»

Ερευνήτρια: «- Να είστε σίγουρος! Θα ήθελα πρώτα να μας πείτε ποιο είναι το βασικό πτυχίο σπουδών σας».

E4: «- Έχω τελειώσει την Παιδαγωγική Ακαδημία».

Ερευνήτρια: «- Πόσα χρόνια ασκείτε τα διδακτικά σας καθήκοντα;»

E4: «- Είμαι στο 29^ο έτος διδασκαλίας».

Ερευνήτρια: «- Έχετε διδάξει σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού;»

E4: «-Έπειτα από 29 χρόνια προϋπηρεσίας, πολλές φορές σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού! Όπως και στο ολοήμερο».

Ερευνήτρια: «-Τι σας έρχεται στο μυαλό όταν ακούτε τη φράση «Η τέχνη στην εκπαίδευση;»

E4: «-Όταν μιλάμε για τέχνη στην εκπαίδευση σκέφτομαι πως μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την τέχνη σε κάποια μαθήματα και να δουλέψουμε μέσα από αυτή. Όπως στη Μελέτη Περιβάλλοντος ή τη Γεωγραφία. Να επιχειρήσουμε λοιπόν μια αφόρμηση και να την ενσωματώσουμε στην καθημερινή μαθησιακή διαδικασία, ξέχωρα από το μάθημα της μουσικής ή των εικαστικών ή της θεατρικής τέχνης που έτσι κι αλλιώς εκεί διδάσκονται».

Ερευνήτρια: «- Ωραία! Αλήθεια όμως εσείς ως εκπαιδευτικός έχετε χρησιμοποιήσει μορφές τέχνης ως μέσο διδασκαλίας;»

E4: «- Φέτος επειδή είμαι στο ολοήμερο και δεν έχω τάξη δική μου, απλά μπαίνω και συμπληρώνω κάποιες ώρες διδασκαλίας σε διάφορα τμήματα, όχι δεν το έχω εφαρμόσει. Αλλά θα σας αναφέρω πιο παλιά, όπου είχα διδάξει Γεωγραφία μέσα από ένα τραγούδι. Όπως και Φυσική, με την κανονικότητα των φυσικών φαινομένων. Το τραγούδι μέσα από το οποίο δίδαξα γεωγραφία ήταν το “Καράβια στη Στεριά”. Όλα τα τοπωνύμια που αναφέρονταν στο τραγούδι, ψάχναμε στον χάρτη και τα βρίσκαμε, θα έλεγα τα ανακαλύψαμε μαζί με τους μαθητές. Επίσης, μέσα από το ίδιο τραγούδι μιλήσαμε για την

κανονικότητα των φυσικών φαινομένων. Όσα σας λέω εφαρμόστηκαν στην Ε΄ Δημοτικού. Όσον αφορά τα παιδιά ανταποκρίθηκαν πάρα πολύ, τους άρεσε γιατί είχαμε ξεφύγει από το στενό ρόλο του βιβλίου και της αποστήθισης. Νομίζω πως τους εντυπωσίασε αυτός ο τρόπος μάθησης. Βέβαια χάνεις αρκετό χρόνο γιατί τα παιδιά δεν είναι συνηθισμένα σ' αυτή τη διδασκαλία. Βέβαια, κανείς δεν χάνει μόνο κερδίζει και ο εκπαιδευτικός και τα παιδιά».

Ερευνήτρια: «- Άρα, αν σας ρωτούσα ποια μορφή τέχνης χρησιμοποιείτε περισσότερο στη μαθησιακή διαδικασία να υποθέσω ότι θα αναφερόσασταν στη μουσική;»

Ε4: «- Ναι, τη μουσική. Βέβαια χρησιμοποίησα στο μάθημα πίνακες ζωγραφικής και φωτογραφία άρα και την εικαστική τέχνη. Θυμάμαι, τους είχα δείξει έναν πίνακα με το αλώνισμα όπως και παλαιότερες φωτογραφίες στη διάρκεια των αλωνιών. Έτσι τα παιδιά μπόρεσαν πιο εύκολα να κάνουν αναγωγή στο παρελθόν, πως λειτουργούσαν τότε οι άνθρωποι, πόσο δύσκολες ήταν οι συνθήκες εργασίας αλλά και γενικότερα τις δυσκολίες της εποχής».

Ερευνήτρια: «-Υπάρχει λόγος που επιλέγετε τη μουσική και την εικαστική τέχνη; Είναι ίσως πιο κοντά σε σας;»

Ε4: «-Ίσως να ταιριάζει πιο πολύ σε μένα. Γιατί κάτι που ταιριάζει σε μας μπορούμε να το μεταδώσουμε πιο εύκολα στους άλλους. Άρα και πιο αποδοτικοί στους μαθητές μας».

Ερευνήτρια: «- Με βάση την πολύχρονη εμπειρία σας, ποια μαθήματα θεωρείτε πώς μπορούν να διδαχθούν αξιοποιώντας τις τέχνες; Σταθήκατε πιο πάνω στη Γεωγραφία και στη Φυσική».

Ε4: «- Θα μπορούσαμε επίσης να διδάξουμε την Ιστορία και τη Γλώσσα. Σχεδόν στα περισσότερα διδακτικά αντικείμενα θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε μορφές τέχνης για να διδάξουμε. Βέβαια, είναι κάτι πολύ απαιτητικό και χρονοβόρο. Σε ότι αφορά τον εκπαιδευτικό χρειάζεται πολλή όρεξη, αλλά και αρκετό χρόνο που θα διαθέσει για την προετοιμασία του μαθήματος. Ένα μάθημα προσαρμοσμένο στην τέχνη είναι ένα καινούριο μάθημα, άρα θα χρειαστεί να σχεδιάσουμε ένα πλάνο για να δούμε πώς θα λειτουργήσουμε και πολλές φορές υπάρχει και το στοιχείο της ανατροπής. Αν η ώρα δεν κυλήσει όπως την έχεις σχεδιάσει θα πρέπει να έχεις σκεφτεί ένα εναλλακτικό τρόπο μάθησης. Συνεπώς, απαιτείται αρκετός χρόνος και μεγάλη προσπάθεια».

Ερευνήτρια: «- Νομίζετε πώς οι τέχνες όπως το θέατρο, η μουσική, τα εικαστικά (να σημειώσω εδώ πως αναφερόμαστε στα συγκεκριμένα αντικείμενα των τεχνών, γιατί διδάσκονται εδώ και χρόνια στα δημοτικά σχολεία) αν αποτελέσουν μέρος των διδακτικών

ενοτήτων μπορούν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο, ώστε να αφομοιωθεί η διδακτέα ύλη;»

E4: «-Ναι, γιατί αυτός ο διαφορετικός τρόπος μάθησης είναι κάτι που τους εντυπωσιάζει και προφανώς κάτι που τους ενδιαφέρει. Η παρακίνηση, το κέντρισμα του ενδιαφέροντος των παιδιών ανήκει δικαιωματικά στον χώρο της τέχνης. Έτσι, το πιο πιθανό είναι η χρήση των τεχνών να έχει αφομοιωτικό χαρακτήρα στη διδακτέα ύλη».

Ερευνήτρια: «-Αλήθεια, θεωρείτε πως η τέχνη επηρεάζει τις μαθητικές στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στα μαθήματα; Θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι ένας διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης;»

E4: «- (Μικρή παύση) Η τέχνη σίγουρα είναι ένας διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης και πάντα είχε και έχει θετική επίδραση στους ανθρώπους. Πόσο μάλλον στα παιδιά! Απλά, χρειάζεται τα ίδια τα παιδιά να έχουν ένα υπόβαθρο για να μπορέσουν ν' ανταποκριθούν. Βέβαια, αυτό χτίζεται σιγά-σιγά, δημιουργείται σταδιακά. Το σχολείο καλείται να παίξει κι αυτό το ρόλο για όλα τα παιδιά».

Ερευνήτρια: «- Πολύ ωραία! Η μάθηση μέσω της τέχνης προσφέρει στα παιδιά τη δυνατότητα εκφραστούν και να δημιουργήσουν;»

E4: «-Ε, ναι! Χορός, ποίηση, μουσική, ζωγραφική, τραγούδι. Πριν μερικά χρόνια συμμετείχαμε ως τάξη σ' ένα διαγωνισμό όπου μελοποιήσαμε ένα ποίημα. Ασχοληθήκαμε με πολλά και ενδιαφέροντα πράγματα. Τα παιδιά είχαν κατενθουσιαστεί».

Ερευνήτρια: «- Επομένως, η αξιοποίηση των τεχνών είναι ένας τρόπος δημιουργίας, είναι ένας τρόπος έκφρασης».

E4: «- Ναι, είναι».

Ερευνήτρια: «- Η μάθηση μέσω των τεχνών μπορεί να βελτιώσει την κριτική σκέψη των μαθητών;»

E4: «- Την κριτική σκέψη (μικρή παύση). Αναμφίβολα, τη σκέψη των μαθητών σίγουρα την τροφοδοτεί. Λογικά, αν και δεν είμαι σίγουρος, πιθανώς να βοηθά και την κριτική σκέψη των μαθητών».

Ερευνήτρια: «- Η χρήση των τεχνών ως παιδαγωγικό όχημα, μπορεί να συνδράμει στην βελτίωση της επικοινωνίας του εκπαιδευτικού με την κοινότητα των μαθητών του;»

E4: «- Η τέχνη μας φέρνει πιο κοντά! (με αστεία διάθεση) Όπως και τους μαθητές. Γιατί καταργείται το στερεότυπο του δασκάλου που βρίσκεται στην έδρα και διδάσκει. Σίγουρα βοηθά στην επικοινωνία, αφού οι μαθητές έρχονται πιο κοντά με τον δάσκαλο. Γινόμαστε

όλοι μια ομάδα. Κι ο δάσκαλος είναι μέλος της ομάδας. Με την τέχνη ενδυναμώνεται η επικοινωνία».

Ερευνήτρια: «- Πάμε στην αμέσως επόμενη ερώτηση που σχετίζεται με τον παιδαγωγικό ρόλο του εκπαιδευτικού. Η χρήση των τεχνών από τους εκπαιδευτικούς, τους βοηθά κατά τη γνώμη σας να υιοθετήσουν έναν διαφορετικό παιδαγωγικό ρόλο; Να μην είναι δηλαδή παρεμβατικοί ή καθοδηγητικοί αλλά περισσότερο συνεργατικοί.

E4: - (γελώντας) «- Είναι δύσκολο να εγκαταλείψουμε τον καθοδηγητικό ρόλο εμείς οι δάσκαλοι! Δεν είναι απλά πράγματα! Και ως μαθητές αλλά και ως νέοι δάσκαλοι βιώσαμε τη δασκαλοκεντρική θεωρία. Θέλω να πιστεύω πως μέσα από την αξιοποίηση των τεχνών, ίσως γίνει πιο συνεργατικός ο ρόλος του εκπαιδευτικού».

Ερευνήτρια: «- Η ενασχόληση με τις τέχνες προσελκύει το ενδιαφέρον των μαθητών. Οι μαθητές ενδιαφέρονται περισσότερο για τη μάθηση;»

E4: «- Ναι, γιατί κεντρίζει το ενδιαφέρον τους και έχει θετικό αντίκτυπο στη μάθηση».

Ερευνήτρια: «- Ενσωματώνοντας τις τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία ποιους στόχους μπορεί να πετύχει ο εκπαιδευτικός;»

E4: «- Έτσι και αλλιώς όταν ξεκινάμε να διδάξουμε, ήδη έχουμε θέσει κάποιους στόχους. Ενσωματώνοντας την τέχνη μπορεί να ξεφύγουμε από τους στόχους που βάζουμε, γιατί το μάθημα από τη φύση του σε αλλάζει πορεία. Αλλού ξεκινάς κι αλλού βρίσκεσαι. Πάλι όμως έχεις πετύχει στόχους. Μπορεί όχι αυτούς που είχαμε θέσει εξ αρχής, αλλά σίγουρα πετυχαίνεις θετικούς στόχους».

Ερευνήτρια: «- Η ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία μπορεί να ενεργοποιήσει ταυτόχρονα πολλαπλά στοιχεία της προσωπικότητας των μαθητών; Να αναπτύξει δηλαδή το παιδί την κοινωνικότητά του, το αίσθημα της επικοινωνίας, την συνεργασία, τη διαλεκτικότητα, την ενσυναίσθηση, την εναλλαγή ομαδικού και ατομικού τρόπου εργασίας».

E4: «- Σίγουρα, όλα όσα προαναφέρατε αλλά και πολλοί μαθητές που είναι περισσότερο συνεσταλμένοι αισθάνονται πιο άνετα».

Ερευνήτρια: «- Ποιες πρακτικές χρησιμοποιείτε για να φέρετε τα παιδιά κοντά στον κόσμο της τέχνης; Η επίσκεψη, για παράδειγμα, σ' ένα μουσείο σας βρίσκει θετικό; Η παρακολούθηση μιας θεατρικής παράστασης; Είστε από τους ανθρώπους που θα επιμείνετε για να πάνε τα παιδιά μια επίσκεψη σ' έναν χώρο τέχνης;»

E4: «- Ναι, σίγουρα. Η επίσκεψη σε μουσεία γίνεται σε τακτά χρονικά διαστήματα. Παρακολούθησαμε θεατρικές παραστάσεις είτε φιλοξενώντας θιάσους στη σχολική μονάδα, είτε πηγαίνοντας με τους μαθητές μας στο θέατρο».

Ερευνήτρια: «- Πόσο εύκολο είναι για έναν εκπαιδευτικό να χρησιμοποιεί συστηματικά μορφές τέχνης για τη διδασκαλία των μαθημάτων, εντός της σχολικής αίθουσας;»

E4: «- Καθόλου εύκολο δεν είναι. Το ανέφερα και πιο πριν. Απαιτεί πολύ χρόνο και κόπο. Είναι κάτι καινούριο. Δεν υπάρχει πεπατημένη γραμμή. Πρέπει ν' ανοίξεις καινούρια μονοπάτια και να τα οργανώσεις. Έτσι όλη η παραπάνω σύλληψη είναι τουλάχιστον αποτρεπτική. Όσο πιο νέος είσαι τόσο μεγαλύτερη όρεξη έχεις να δοκιμάσεις κάτι νέο, όσο μεγαλώνεις ηλικιακά τότε συσσωρεύεται η κούραση».

Ερευνήτρια: «- Συνεπώς, ένας δάσκαλος για να εφαρμόσει τεχνικές μουσικής, δραματικής και εικαστικής τέχνης, χρειάζεται ίσως και να επιμορφωθεί, να εκπαιδευθεί ή μπορεί να το πετύχει ως ένα βαθμό μέσα από την προσωπική γνώση;»

E4: «- Εγώ εκπαιδεύτηκα. Επί τρία συνεχόμενα έτη κάθε καλοκαίρι, παρακολούθησα τα σεμινάρια του Μανώλη Φιλιππάκη για το θεατρικό παιχνίδι. Σίγουρα λάθη κάνουμε. Αν με έβλεπε κάποιος ειδικός μπορεί να διέκρινε λάθη στη διδασκαλία μου. Όμως μέσα από τα λάθη μας βελτιωνόμαστε! Σίγουρα θα ήταν καλύτερο να υπάρχει μια επιμόρφωση. Χρειάζεται να επιμορφθούμε και σ' αυτές τις μορφές προσεγγίσεις των διδακτικών μας αντικειμένων».

Ερευνήτρια: «- Καταλαβαίνω, επιτρέψτε μου, πως από τη στιγμή που γίνετε μαθητής του Φιλιππάκη, η προσωπική μαθητεία και εξάσκηση στις τέχνες σας ενδιαφέρει».

E4: «- Ναι. Γιατί σ' επηρεάζει και μπορεί να σου μάθει καινούρια πράγματα και βασικές αρχές».

Ερευνήτρια: «-Υπάρχουν παράγοντες που να περιορίζουν την αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία;»

E4: «- Ναι. Πολλές φορές πιεζόμαστε να τελειώσουμε την ύλη. Καλώς ή κακώς μας έχει περάσει αυτό. Επίσης, όχι σπάνια υπάρχει και πίεση από τους γονείς αν δεν προχωράς στο βιβλίο. Εμείς το αντιλαμβανόμαστε με εκπαιδευτικούς που δεν ακολουθούν πιστά το σχολικό εγχειρίδιο γιατί υιοθετούν νέους τρόπους μετάδοσης της γνώσης και δέχονται κριτική απέξω. Ενώ εντός τάξης, αυτοί οι συνάδελφοι μπορεί να λένε χίλια δυο σημαντικά πράγματα μεταδίδοντας διαφορετικά τη γνώση. Εν τούτοις δεν είναι τόσο αποδεκτός αυτός ο νέος τρόπος μάθησης από τους γονείς. Μπορούν να το εκτιμήσουν γονείς που διαθέτουν γνώση σε θέματα τέχνης».

Ερευνήτρια: «-Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η παραπάνω αναφορά στο γονικό περιβάλλον που επιδρά άμεσα στο σχολικό κλίμα της τάξης. Εντάξαμε και τους γονείς στο θέμα της μαθησιακής διαδικασίας μέσω των τεχνών. Ας πάμε όμως στους παράγοντες που να ευνοούν την αξιοποίηση των τεχνών στη μάθηση. Υπάρχουν; Τι λέτε;»

E4: «-Ναι. Ένας διευθυντής, ο οποίος έχει τις ανάλογες ευαισθησίες και προσεγγίσεις. Αν ο διευθυντής λειτουργεί απαξιοτικά στο θέμα των τεχνών είναι πολύ πιθανό να αποτρέψει τους εκπαιδευτικούς από τη χρήση των τεχνών στη διδασκαλία τους. Επίσης, ο ίδιος ο σύλλογος διδασκόντων μπορεί να λειτουργήσει παρακινητικά σε τους συναδέλφους που διστάζουν να αξιοποιήσουν τις τέχνες στη διδασκαλία τους. Να εκλείψουν οι αναστολές και οι φοβίες. Γιατί ορισμένοι εκπαιδευτικοί μπορεί να θέλουν να ενσωματώσουν την τέχνη, αλλά τους διακρίνει η συστολή. Χρειάζονται λοιπόν παρακίνηση».

Ερευνήτρια: «- Μια αίθουσα που θα διέθετε αρκετές πρακτικές διευκολύνσεις και εξοπλισμό, όπως η ύπαρξη της γωνιάς βιβλίου (διακοπή)».

E4: «- Τι ωραία! Υπάρχουν τέτοιες αίθουσες; (με αστεία διάθεση). Εδώ στο 4^ο έχουμε κάποιες αίθουσες όπως λέτε, γιατί είμαστε ένα καλό και καινούριο σχολείο. Αλλά ναι. Μια τέτοια αίθουσα θα εξυπηρετούσε πάρα πολύ. Σκεφτείτε το άλλο: να ψάχνει κάποιος να βρει στο σχολείο μια άδεια αίθουσα για να πραγματοποιήσει μια πρόβα ή έστω για να κινηθεί ρυθμικά. Αφού οι περισσότερες αίθουσες λειτουργούν αποτρεπτικά. Είναι τόσο στενές... πάντως, θα ήταν προς τη θετική κατεύθυνση αν υπήρχαν σωστά διαμορφωμένες αίθουσες».

Ερευνήτρια: «-Βαδίζοντας προς τα συμπεράσματα, κατά την άποψή σας η ενσωμάτωση των τεχνών στη διαδικασία της εκπαιδευτικής γραμμής, μπορεί να ενισχύσει την ποιότητα της μάθησης;»

E4: «-Θα μπορούσε να προβλέπεται περισσότερο μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα αν και σε κάποια σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας μιλάνε για δραματοποίηση, αλλά εμείς οι δάσκαλοι- βάζω και τον εαυτό μου μέσα- προτιμούμε να βάλουμε μία ή δύο γραπτές ασκήσεις για να επιστρέψει στο σπίτι το παιδί έτοιμο, παρά να αφιερώσουμε είκοσι λεπτά στην τεχνική της δραματοποίησης. Γιατί ο γονέας θα συμπεράνει αυθαίρετα πως ο δάσκαλος “δεν έκανε τίποτα”! Υπάρχει μια έμμεση πίεση. Καλό θα ήταν να υπάρχει μια ακριβής κατοχύρωση στο θέμα αξιοποίησης των τεχνών, για να μπορεί ο εκπαιδευτικός να εφαρμόζει τους νέους τρόπους διδασκαλίας πιο ήσυχος».

Ερευνήτρια: «- Αξιοποιώντας λοιπόν τις τέχνες στην εκπαίδευση, συμβάλλουμε στην ολιστική μάθηση;»

E4: «- Ναι...νομίζω πως ναι. Γιατί οι μαθητές μαθαίνουν πολύπλευρα μέσα από την τέχνη, προσεγγίζοντας διάφορα διδακτικά αντικείμενα από πολλές οπτικές γωνίες. Άρα, ναι. Βοηθάει».

Ερευνήτρια: «- Η αξέχαστη συγγραφέας παιδικών βιβλίων Γαλάτεια Γρηγοριάδου-Σουρέλη σε μια από τις συνεντεύξεις της είπε το εξής: *«Τα παιδιά έπαψαν να έχουν φαντασία, έπαψαν να έχουν χέρια για να δουλεύουν!»*. Μπορεί να υπάρξει συσχετισμός της παραπάνω άποψης με την αξιοποίηση των τεχνών στη μάθηση;»

E4: «- Έπαψαν να έχουν φαντασία γιατί - μιλώ μέσα από τις εμπειρίες που έχω αποκομίσει στο σχολείο αλλά πολύ περισσότερο στην οικογένεια - το μέσο διαπαιδαγώγησης του παιδιού είναι η τηλεόραση και το play station. Εκεί τα παιδιά αφιερώνουν άπειρες ώρες. Ως παιδιά εμείς παίζαμε στο εξωτερικό περιβάλλον, στο χώμα, στη λάσπη, ζωγραφίζαμε ό,τι μας προξενούσε εντύπωση από τη φύση (σύντομη παύση). Τώρα τα παιδιά βρίσκονται μπροστά από μια οθόνη, αδρανοποιώντας τη φαντασία τους. Η τέχνη θα μπορούσε να λύσει το θέμα της αδρανοποίησης του νου με την ενεργοποίησή του! Αρκεί να γίνει με σωστό τρόπο από σωστούς ανθρώπους τη σωστή στιγμή».

Ερευνήτρια: «- Ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο που διαθέσατε! Γνωρίζω ότι είναι πολύτιμος για όλους μας. Συζητήσαμε όμως για κάτι τόσο όμορφο μα και τόσο σύνθετο όπως η τέχνη και η εκπαίδευση».

E4: «- Με χαρά μεγάλη στη συνάδελφο! Προσωπικά απόλαυσα τη συζήτησή μας!»

5^η συνέντευξη

Συνέντευξη με την ερωτώμενη 5, εκπαιδευτικό (ΠΕ70), στο 26^ο Δ. Σχ. Λάρισας. Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στις 17 Δεκεμβρίου με το πέρας του σχολικού ωραρίου, στον χώρο της ομώνυμης σχολικής μονάδας. Χρόνια προϋπηρεσίας: 7.

Ερευνήτρια: «- Είναι μεσημέρι και με το πέρας των σχολικών μας υποχρεώσεων βρισκόμαστε με την αγαπητή συνάδελφο να συζητήσουμε το θέμα της αξιοποίησης των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία».

Ε5: «- Χαρά μου να βοηθήσω σε ένα τόσο ενδιαφέρον θέμα!»

Ερευνήτρια: «- Ας αρχίσουμε τη συζήτησή μας με το βασικό πτυχίο σπουδών σας».

Ε5: «- Είμαι δασκάλα, έχω τελειώσει το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης».

Ερευνήτρια: «- Από τα λίγα που γνωρίζω για σας είναι πως έχετε κάνει μεταπτυχιακό. Σε ποιον τομέα;»

Ε5: «- Το μεταπτυχιακό μου είναι πάνω στην Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση στην Ιταλία».

Ερευνήτρια: «- Πόσα χρόνια εργάζεστε συνολικά στην εκπαίδευση;»

Ε5: «- Διανύω τον έβδομο χρόνο στην εκπαίδευση. Αυτά τα επτά χρόνια είμαι στην Παράλληλη Στήριξη αξιοποιώντας το μεταπτυχιακό μου».

Ερευνήτρια: «- Έχετε διδάξει σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού ως παράλληλη στήριξη;»

Ε5: «- Σε όλες, πλην της Γ' Δημοτικού. Σε ορισμένες τάξεις έχω μπει παραπάνω από μία φορά».

Ερευνήτρια: «- Ας τοποθετηθούμε στο θέμα της αξιοποίησης των τεχνών και πώς οι εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζουν το συγκεκριμένο θέμα. Τι σας έρχεται στο μυαλό όταν ακούτε τη φράση «Η τέχνη στην εκπαίδευση;»

Ε5: «- Εμένα μου έρχεται στο νου η διαθεματικότητα. Δηλαδή, ο συνδυασμός μαθημάτων του αναλυτικού προγράμματος με τις τέχνες. Είτε αυτό είναι μουσική, είτε είναι θέατρο, είτε χορός, είτε εικαστικά».

Ερευνήτρια: «- Εσείς ως εκπαιδευτικός έχετε χρησιμοποιήσει μορφές τέχνης ως μέσο διδασκαλίας;»

Ε5: «- Εγώ ως παράλληλη στήριξη χρησιμοποιώ τη ζωγραφική. Πιο σπάνια μουσική. Χορό δεν έτυχε να χρησιμοποιήσω».

Ερευνήτρια: «- Σε ποια μαθήματα χρησιμοποιείτε περισσότερο τη ζωγραφική και τη μουσική;»

E5: «- Λοιπόν, τη μουσική τη χρησιμοποιώ στα Μαθηματικά. Σε τραγουδάκια προπαίδειας ώστε να μάθουν πιο εύκολα, γιατί πάντα έχω παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες. Συνήθως μόνο κάτι εύληπτο στ' αυτιά τους μπορούν ν' αποκωδικοποιήσουν και να μάθουν. Τη ζωγραφική σε όλα τα υπόλοιπα μαθήματα. Δηλαδή, είτε είναι εικονογραφήματα για να θυμούνται την ορθογραφία μιας λέξης ή τα άλλα μαθήματα όπως Ιστορία, Γεωγραφία, Φυσική, Μελέτη Περιβάλλοντος, Θρησκευτικά. Επειδή τα παιδιά με τα οποία ασχολούμαι δυσκολεύονται ν' αποστηθίσουν, οργανώνω όλο το μάθημα με σκίτσα, ζωγραφιές και διαλόγους ώστε να το μάθουν».

Ερευνήτρια: «- Βασικά αυτή θα ήταν και η αμέσως επόμενη ερώτηση: Αν τα διδακτέα αντικείμενα μπορούν ν' αφομοιωθούν καλύτερα μέσω της τέχνης».

E5: «- Ναι. Εγώ δηλαδή παρουσιάζοντας το μάθημα οπτικά με ερεθίσματα της ζωγραφικής είδα τεράστια διαφορά στην εκμάθηση. Τουλάχιστον βγάλαμε ένα μαθησιακό αποτέλεσμα που θυμόντουσαν, όπως βασικά στοιχεία της Ιστορίας επί παραδείγματι».

Ερευνήτρια: «- Πραγματικά, το θέμα της αποστήθισης κουράζει και δεν κεντρίζει το ενδιαφέρον των περισσότερων παιδιών. Νομίζετε πώς οι τέχνες όπως το θέατρο, η μουσική, τα εικαστικά - να σημειώσω εδώ πως αναφερόμαστε στα συγκεκριμένα αντικείμενα των τεχνών, γιατί διδάσκονται εδώ και χρόνια στα δημοτικά σχολεία - αν αποτελέσουν μέρος των διδακτικών ενοτήτων μπορούν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο, ώστε να αφομοιωθεί η διδακτέα ύλη;»

E5: «- Όχι απλά καθοριστικό, αλλά σημαντικό! Δηλαδή, τα διδακτικά αντικείμενα μέσω των τεχνών γίνονται πιο εύληπτα και πιο διασκεδαστικά για τα παιδιά. Βγαίνουν έξω από τα πλαίσια του στεγνού βιβλίου που πρέπει να μάθουν. Η γνώση γίνεται πιο προσιτή».

Ερευνήτρια: «- Για ποιο λόγο στη διδασκαλία σας χρησιμοποιείτε περισσότερο τη ζωγραφική και τη μουσική; Μήπως είναι πιο προσφιλείς στα παιδιά;»

E5: «- Είναι πιο κοντά σίγουρα σε μένα. Μπορώ να περάσω τη γνώση πιο εύκολα με αυτές τις μορφές τέχνης, μπορώ να δημιουργήσω. Σε ό,τι έχει σχέση με τον χορό και τη θεατρική τέχνη χρειάζεται να έχεις μια παραπάνω γνώση για να μπορέσεις να ενεργήσεις ολοκληρωμένα και αποτελεσματικά».

Ερευνήτρια: «- Πιστεύετε πώς η τέχνη επηρεάζει τις μαθητικές στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στα μαθήματα; Θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι ένας διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης;»

E5: «- Ναι. Σαφώς είναι διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης και φυσικά επηρεάζει τα παιδιά θετικά. Αλλάζει όλη τους η στάση μέσα από τη διδασκαλία δια μέσω της τέχνης. Παύουν

να βλέπουν το μάθημα ως μάθημα. Αντιμετωπίζουν το μάθημα ως μια ευχάριστη δραστηριότητα. Βελτιώνεται η στάση τους από την άποψη της ψυχολογίας τους. Δεν αγχώνονται. Ξεχνιούνται μέσα στα ερεθίσματα απομακρύνοντας από τη σκέψη τους την ιδέα της αξιολόγησης».

Ερευνήτρια: «- Πολύ σωστά! Η αξιοποίηση των τεχνών προσφέρει στα παιδιά τη δυνατότητα της έκφρασης και της δημιουργίας;»

Ε5: «- Εννοείται! Από τη προσωπική μου εμπειρία, ξεκινούσα εγώ και έπειτα πρόσθεταν κάτι παραπάνω τα ίδια τα παιδιά. Ενώ ζωγράφιζα μέρη της Ιστορίας, τα ίδια τα παιδιά έπαιρναν το λόγο και συμπλήρωναν λεπτομέρειες βασικές στο εικονογράφημα. Από ένα σημείο και μετά αλληλοσυμπληρωνόμασταν».

Ερευνήτρια: «- Κατά τη γνώμη σας η μάθηση μέσω των τεχνών μπορεί να βελτιώσει την κριτική σκέψη των μαθητών;»

Ε5: «- Σίγουρα. Στην αφαιρετική σκέψη οπτικοποιώντας μπορεί να γενικεύσουν πιο εύκολα. Μπορούν να κρίνουν αυτό που βλέπουν. Δημιουργείται μια εικόνα, η οποία αυτόματα διεγείρει τη φαντασία».

Ερευνήτρια: «- Η χρήση των τεχνών ως παιδαγωγικό όχημα, μπορεί να συνδράμει στην βελτίωση της επικοινωνίας του εκπαιδευτικού με την κοινότητα των μαθητών του;»

Ε5: «- Βέβαια! Παύει ο εκπαιδευτικός να είναι η αυθεντία που διδάσκει στοχεύοντας σε ένα παραδοσιακό μάθημα. Δημιουργείται μια άλλη σχέση, μια σχέση εμπιστοσύνης μια σχέση συνεργασίας. Διότι χρειάζονται δύο για να φτιάξουν κάτι δημιουργικό. Προφανώς, καταρρίπτει εντελώς το ρόλο του δασκάλου που αξιολογεί και ελέγχει».

Ερευνήτρια: «-Πάμε στην αμέσως επόμενη ερώτηση που αφορά τον ρόλο του εκπαιδευτικού: Η χρήση των τεχνών από τους εκπαιδευτικούς, τους βοηθά κατά τη γνώμη σας να υιοθετήσουν έναν διαφορετικό παιδαγωγικό ρόλο; Να μην είναι δηλαδή παρεμβατικοί ή καθοδηγητικοί αλλά περισσότερο συνεργατικοί. Ποια είναι η άποψή σας;»

Ε5: «-Ναι, σίγουρα. Ο εκπαιδευτικός δίνει τα ερεθίσματα και περιμένει να δημιουργηθεί η μάθηση. Βέβαια, αυτό γίνεται σταδιακά. Δηλαδή, η ενασχόληση με τις τέχνες οδηγεί στην συνεργατική κατεύθυνση».

Ερευνήτρια: «-Ενσωματώνοντας ένας εκπαιδευτικός τις τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία μπορεί να πετύχει τους στόχους που θέτει;»

Ε5: «-Ναι. Και πολύ περισσότερους μάλιστα. Και στον μαθησιακό τομέα και στον δημιουργικό τομέα».

Ερευνήτρια: «-Η ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία μπορεί να ενεργοποιήσει ταυτόχρονα πολλαπλά στοιχεία της προσωπικότητας των μαθητών; Να αναπτύξει δηλαδή το παιδί την κοινωνικότητά του, το αίσθημα της επικοινωνίας, την συνεργασίας, την ενσυναίσθηση τη διαλεκτικότητα, την εναλλαγή ομαδικού και ατομικού τρόπου εργασίας».

Ε5: «- Εννοείται. Από τη στιγμή που οι τέχνες είναι ένα μέσο έκφρασης αναδύονται όλα εκείνα τα στοιχεία της προσωπικότητας του κάθε μαθητή. Βελτιώνονται τα χαρακτηριστικά στη συνεργασία, την επικοινωνία, την ομαδικότητα».

Ερευνήτρια: «- Ποιες πρακτικές θέλετε να χρησιμοποιήσετε για να φέρετε τα παιδιά κοντά με τον κόσμο της τέχνης; Η επίσκεψη, για παράδειγμα, σ' ένα μουσείο; Η παρακολούθηση μιας θεατρικής παράστασης; Η γνωριμία των παιδιών με έναν καλλιτεχνικό σύλλογο;»

Ε5: «- Όσον αφορά το μουσείο, θα προτιμούσα ν' ακουμπάει το ενδιαφέρον των παιδιών. Πρώτα θα επέλεγα θεατρικές παραστάσεις και θεατρικούς συλλόγους. Οτιδήποτε ενισχύει τη βιωματική μάθηση».

Ερευνήτρια: «- Νομίζετε πως είναι εύκολο είναι για έναν εκπαιδευτικό να χρησιμοποιεί συστηματικά μορφές τέχνης για τη διδασκαλία των μαθημάτων, εντός της σχολικής αίθουσας;»

Ε5: «- Όχι. Δεν είναι εύκολο. Απαιτεί πολύ χρόνο και ιδιαίτερη οργάνωση για να μην ξεφύγει η κατάσταση από την πληθώρα των ερεθισμάτων. Αλλά από ένα σημείο και μετά νομίζω πως γίνεται βίωμα. Κάθε αρχή και δύσκολη. Στην αρχή απαιτεί χρόνο. Έπειτα γίνεται συνήθεια».

Ερευνήτρια: «-Συνεπώς, ένας δάσκαλος για να εφαρμόσει τεχνικές μουσικής, δραματικής και εικαστικής τέχνης, σίγουρα θέλει να έχει μεράκι. Χρειάζεται ίσως και να επιμορφωθεί, να εκπαιδευθεί ή μπορεί να το πετύχει ως ένα βαθμό μέσα από την προσωπική γνώση;»

Ε5: «- Θεωρώ γενικά ως ένα βαθμό πολλά πράγματα μπορούν να γίνουν εφόσον υπάρχει όρεξη και ο χρόνος- ίσως -για να τα καταφέρει. Από κει και πέρα είναι μορφές τέχνης που θεωρώ ότι χρειάζεται πιο συστηματική γνώση. Όπως είπα και πιο πάνω, μια τέτοια μορφή τέχνης είναι το θέατρο. Η επιμόρφωση σε κάθε τομέα είναι σημαντική, γιατί δίνει στον εκπαιδευτικό την αυτοπεποίθηση ότι θα εισάγει νέους τρόπους μάθησης και θα τα βγάλει πέρα».

Ερευνήτρια: «- Η προσωπική μαθητεία και εξάσκηση στις τέχνες σας ακούγεται ενδιαφέρουσα;»

Ε5: «- Ναι, ακούγεται πολύ ενδιαφέρον και θα το ήθελα πολύ».

Ερευνήτρια: «- Κατά τη γνώμη σας υπάρχουν παράγοντες που ευνοούν και παράγοντες που δυσκολεύουν την ανάπτυξη των τεχνών εντός της σχολικής αίθουσας; Να ξεκινήσουμε πρώτα από τους ευνοϊκούς παράγοντες;»

E5: «- Ναι, βέβαια. Παράγοντες που ευνοούν: ένα άρτια εξοπλισμένο σχολείο σίγουρα βοηθά στην ενσωμάτωση των τεχνών. Θεωρώ ότι είναι ο κύριος λόγος που θα κινητοποιήσει έναν εκπαιδευτικό στο κομμάτι των τεχνών. Αντίστοιχα, η έλλειψή του δημιουργεί προβλήματα. Ένας άλλος ευνοϊκός παράγοντας είναι ένας σύλλογος εκπαιδευτικών που προωθεί την αξιοποίηση των τεχνών. Εννοείται πως σημαντικό ρόλο παίζει και η προσωπική θέληση».

Ερευνήτρια: «-Ποιοι παράγοντες θεωρείτε πως περιορίζουν την ανάπτυξη των τεχνών;»

E5: «-Το ωρολόγιο πρόγραμμα έτσι όπως είναι διαμορφωμένο με τα σαρανταπεντάλεπτα, το αναλυτικό πρόγραμμα με την ύλη που κάθε ένας εκπαιδευτικός προσπαθεί να προλάβει να ολοκληρώσει. Δυστυχώς, όλα αυτά τα κουτάκια που έχουμε στην εκπαίδευση είναι ανασταλτικός παράγοντας για να αναδυθεί κάτι διαφορετικό, όπως η ενσωμάτωση των τεχνών. Να μην ξεχνάμε και την κατάσταση στην οποία βρίσκονται τα σχολεία μας. Δεν επαρκεί ο εξοπλισμός».

Ερευνήτρια: «- Κατά την άποψή σας, η ενσωμάτωση των τεχνών στη διαδικασία της εκπαιδευτικής γραμμής, μπορεί να ενισχύσει την ποιότητα της μάθησης;»

E5: «- Εννοείται! Την ποιότητα της μάθησης, την ποσότητα. Είναι απίστευτο πόση παραπάνω γνώση μπορούν να αποκτήσουν τα παιδιά αλλά και πόσες πληροφορίες μπορούν να συγκρατήσουν στο μυαλό μέσω της τέχνης! Όλα μπορούν να αλλάξουν με τη χρήση των τεχνών».

Ερευνήτρια: «- Αξιοποιώντας λοιπόν τις τέχνες στην εκπαίδευση, συμβάλλουμε στην ολιστική μάθηση;»

E5: «-Σαφώς, διότι ο τρόπος που καλώς ή κακώς γίνονται σήμερα τα μαθήματα δημιουργούν μηχανικούς ανθρώπους. Ανθρώπους δηλαδή που θα μάθουν, θα πάρουν, θα εκτελέσουν. Τίποτε παραπάνω. Ενώ η εκπαίδευση μέσω των τεχνών προφανώς εξελίσσουν το παιδί σε όλους τους τομείς, είτε αυτός είναι ο μαθησιακός, είτε είναι ο συμπεριφορικός, είτε είναι η προσωπικότητά τους».

Ερευνήτρια: «- Θα ήθελα ένα σχόλιό σας σε μια άποψη που διατύπωσε η αείμνηστη συγγραφέας μας Γαλάτεια Γρηγοριάδου -Σουρέλη. Σε μια από τις συνεντεύξεις της η κ. Γρηγοριάδου -Σουρέλη είπε πως: *«Τα παιδιά έπαψαν να έχουν φαντασία, έπαψαν να έχουν*

χέρια για να δουλεύουν!». Μπορεί να υπάρξει συσχετισμός της παραπάνω άποψης με την αξιοποίηση των τεχνών στη μάθηση;»

E5: «- Είναι γεγονός. Τα παιδιά έπαψαν να έχουν φαντασία. Βέβαια, αυτό προέρχεται και από την οικογένεια. Τα παιδιά καθηλώνονται μπροστά σε μια οθόνη, είτε του υπολογιστή είτε της τηλεόρασης. Με την πανδημία επίσης έχουν σταματήσει πολλές από τις δραστηριότητες τους. Δεν τους δίνουμε όμως ερεθίσματα και στο σχολείο. Τα μαθήματα των τεχνών έχουν περιοριστεί, όπως η θεατρική αγωγή που έπαψε να διδάσκεται εδώ και μερικά χρόνια στην Ε΄ και στην ΣΤ΄ Δημοτικού, τα εικαστικά έχουν περιοριστεί στις περισσότερες τάξεις σε μονόωρη εβδομαδιαία διδασκαλία. Έτσι, τα παιδιά δεν μαθαίνουν να δουλεύουν με τα χέρια τους. Δεν τους εξηγούμε τη φαντασία τους με κάποιο τρόπο. Στα βασικά πάλι μαθήματα τους δίνουμε έτοιμες γνώσεις, έτοιμες απαντήσεις ώστε να ολοκληρωθεί το μάθημα και να προχωρήσουμε στην ύλη. Δεν καταβάλλεται ιδιαίτερη προσπάθεια για να αναπτύξουμε τη φαντασία των παιδιών ή μέρος της κινητικής τους δεξιότητας».

Ερευνήτρια: «- Αγαπητή συναδέλφισσα, ευχαριστώ πολύ για τις τόσο ενδιαφέρουσες απόψεις σας στο θέμα της ενσωμάτωσης των τεχνών. Φυσικά και για τον χρόνο που διαθέσατε!»

E5: «- Εγώ σας ευχαριστώ!»

6η συνέντευξη

Συνέντευξη με την ερωτώμενη 6 εκπαιδευτικό Αγγλικής Γλώσσας (ΠΕ06), του 19ου Δημ. Σχ. Λάρισας. Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στις 19 Δεκεμβρίου 2021, στον χώρο της Δημοτικής Πινακοθήκης. Χρόνια προϋπηρεσίας:25.

Ερευνήτρια: «-Βρισκόμαστε με την αγαπητή συνάδελφο για να συζητήσουμε για την ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία».

Ε6.: «- Χαίρετε, ευχαριστώ πολύ για την πρόσκληση στην έρευνα».

Ερευνήτρια: «-Ανταποδίδω το ευχαριστώ για την ευγενική συμμετοχή σας στην έρευνα. Το βασικό σας πτυχίο είναι πτυχίο αγγλικής φιλολογίας;»

Ε6: «- Μάλιστα. Σπούδασα αγγλική φιλολογία στο ΑΠΘ».

Ερευνήτρια: «-Πόσα χρόνια ασκείτε τα διδακτικά σας καθήκοντα;»

Ε6: «- 25 χρόνια».

Ερευνήτρια: «-Διαθέτετε μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών;»

Ε6.: «-Όχι».

Ερευνήτρια: «-Έχετε διδάξει σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού;»

Ε6: «- Βέβαια!»

Ερευνήτρια: «- Αλήθεια, όταν ακούτε τη φράση “*Η Τέχνη στην εκπαίδευση*” τι σας έρχεται στο νου;»

Ε6.: «-Θα έλεγα πως φαντάζομαι μια εικόνα προσφιλή και χρήσιμη για τα παιδιά. Η τέχνη εξάλλου είναι αλληλένδετη με τις ξένες γλώσσες, ειδικά με την αγγλική φιλολογία. Έχουν διοργανωθεί πολλά σεμινάρια στα οποία συμμετείχα, όπου μας καθοδηγούν πώς να ενσωματώνουμε τα άλλα μαθήματα στη διδασκαλία της αγγλικής».

Ερευνήτρια: «- Με αφορμή τις σπουδές που έχετε πραγματοποιήσει αλλά και τα σεμινάρια που όπως προείπατε παρακολουθήσατε, έχετε χρησιμοποιήσει μορφές τέχνης στα μαθήματά σας ως μέσο διδασκαλίας;»

Ε6: «- Ω! Πολλές φορές! Όσο πιο συχνά μπορώ!»

Ερευνήτρια: «- Ποια μορφή τέχνης χρησιμοποιείτε περισσότερο στη μαθησιακή διαδικασία; Για να σας διευκολύνω τα εικαστικά, το θέατρο ή τη μουσική;»

Ε6: «- Εικαστικά, μουσική και ακολουθεί η θεατρική αγωγή».

Ερευνήτρια: «-Υπάρχει λόγος που ακολουθείτε τη συγκεκριμένη σειρά;»

Ε6: «- (Παύση για λίγο) Παίζουν κυρίως ρόλο τα παιδιά. Ανάλογα με το επίπεδο του τμήματος αλλά και τα κείμενα που χρησιμοποιούμε από τη διδακτέα ύλη. Πόσο μας κατευθύνουν προς κάθε μέσο τέχνης. Είναι πιο προσβάσιμη και πιο εύκολη η ενασχόληση

με τα εικαστικά. Σκέφτομαι, πως δεν υπάρχει πάντα η δυνατότητα να δημιουργούμε ρόλους. Όταν τα βιβλία μας προσφέρουν αυτή την δυνατότητα, τότε δεν διστάζω να χρησιμοποιήσω ρόλους. Το λεγόμενο role playing».

Ερευνήτρια: «- Με τη διδακτική εμπειρία που διαθέτετε θεωρείτε ότι μαθήματα όπως η ιστορία, η γεωγραφία, τα μαθηματικά μπορούν να διδαχθούν μέσω της τέχνης;»

Ε6: «- Ναι. Πιστεύω ότι μπορεί να εφαρμοστεί σε όλους τους διδακτικούς τομείς του Δημοτικού. Γιατί είναι πιο ευχάριστο για τα παιδιά. Είναι ένας τρόπος να αφομοιώσουν κάτι πιο εύκολα. Προσωπικά, βλέπω πως είναι πιο ευχάριστο. Και ειδικά στη διδασκαλία των γλωσσών, η γνώση αφομοιώνεται πιο εύκολα. Μας το λένε τα ίδια τα παιδιά. Και μας ζητάνε τα ίδια τα παιδιά. Θέλουν τα εικαστικά, τα μουσικά, την προβολή video - όταν είναι δυνατό- και περισσότερο ζητούν τη θεατρική αγωγή, για την οποία εκδηλώνουν ιδιαίτερη αγάπη και ενδιαφέρον».

Ερευνήτρια: «- Νομίζετε πως η αξιοποίηση των τεχνών αν αποτελέσει μέρος των διδακτικών ενοτήτων δύναται να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην αφομοίωση της ύλης;»

Ε6: «- Ναι...πιστεύω σε μεγάλο βαθμό, ναι. Ειδικά με την αγγλική γλώσσα και γενικά με όλες τις γλώσσες. Εμείς στο Πανεπιστήμιο διδαχθήκαμε θέατρο, ασχοληθήκαμε με μαθήματα τεχνών. Είναι θα λέγαμε αλληλένδετα Τέχνες και Γλώσσες. Είναι πολύτιμο εφόδιο για τη σωστή αφομοίωση της διδακτέας ύλης».

Ερευνήτρια: «- Πιστεύετε πως η τέχνη επηρεάζει θετικά τις μαθητικές στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στα μαθήματα;»

Ε6: «- Ασφαλώς».

Ερευνήτρια: «- Θα λέγαμε πως πρόκειται για έναν διαφοροποιημένο τρόπο μάθησης;»

Ε6: (Μικρή παύση) «- Ναι. Γιατί ξεφεύγουμε από τις παραδοσιακές τεχνικές της δασκαλοκεντρικής διδασκαλίας, από τις καθιερωμένες και κοινότοπες αντιλήψεις. Ο συγκεκριμένος τρόπος μάθησης μέσα από τις τέχνες ανοίγει στα παιδιά άλλους ορίζοντες και άλλα ενδιαφέροντα».

Ερευνήτρια: «- Η εκπαίδευση μέσω των τεχνών προσφέρει τη δυνατότητα στα παιδιά να δημιουργήσουν και να εκφραστούν;»

Ε6: «- Εννοείται! Καταρχήν, καλλιεργούν τη φαντασία, αναπτύσσουν πιο οργανωμένους τρόπους έκφρασης, νιώθουν το αίσθημα της ελευθερίας. Σε επίπεδο γλώσσας, “ζούνε” τη γλώσσα. Μέσω της τέχνης, αποφεύγουμε το traditional, καλλιεργούμε τον όρο communicative».

Ερευνήτρια: «- Πολύ ωραία! Η μάθηση μέσω των τεχνών μπορεί να βελτιώσει την κριτική σκέψη των μαθητών; Πώς το βλέπετε εσείς που διδάσκετε την αγγλική γλώσσα;»

Ε6: «- Ναι, βέβαια! (σύντομη παύση)... σκέφτονται διαφορετικά, καλλιεργούν τη φαντασία τους, δεν είναι ανάγκη να τους δώσεις απλά ένα κείμενο να διαβάσουν και να το μεταφράσουν, όπως γινόταν παλιότερα η διδασκαλία της γλώσσας. Μέσα από την τέχνη τα παιδιά μαθαίνουν τη γλώσσα σαν να είναι παιχνίδι».

Ερευνήτρια: «- Σκέφτομαι μήπως κατ' αυτόν τον παιγνιώδες τρόπο διδασκαλίας ενισχύονται και οι αδύναμοι μαθητές».

Ε6: «- Σωστά! Έχετε δίκιο. Ακόμα και οι πιο αδύναμοι μαθητές βρίσκουν τρόπο μέσω του παιχνιδιού να συμμετέχουν».

Ερευνήτρια: «- Η χρήση των τεχνών ως παιδαγωγικό όχημα μπορεί να συμβάλλει στη βελτίωση επικοινωνίας ανάμεσα στον δάσκαλο και τον μαθητή;»

Ε6: «- Ε, ναι, σίγουρα. Ωφελεί και τις δύο πλευρές, όχι μόνο τα παιδιά.. Αναπτύσσεται η αμεσότητα. Ο εκπαιδευτικός έρχεται πιο κοντά με τα παιδιά και χαίρεται και ο ίδιος. Χαίρεται το μάθημα και ό,τι αυτό προσφέρει στα παιδιά. Επίσης, καλλιεργείται το συναίσθημα μέσω της καλής επικοινωνίας. Ο εκπαιδευτικός είναι πιο κοντά με το μαθητικό δυναμικό. Δεν είναι απόμακρος, όπως συνέβαινε παλιότερα. Τότε υπήρχε απόσταση ανάμεσα στον δάσκαλο και τον μαθητή».

Ερευνήτρια: «- Χαίρομαι, γιατί μου δίνετε πάσα για την αμέσως επόμενη ερώτηση: μέσα από τη χρήση των τεχνών ο εκπαιδευτικός αναλαμβάνει έναν διαφορετικό παιδαγωγικό ρόλο;»

Ε6: «-Ασφαλώς! Ο εκπαιδευτικός δεν είναι το κέντρο του κόσμου. Κέντρο είναι ο μαθητής. Ακόμα καλύτερα, όταν όλοι μαζί λειτουργούν σαν μια ομάδα. Γιατί μπορεί και ο ίδιος ο εκπαιδευτικός να συμμετέχει ενεργά αναλαμβάνοντας έναν ρόλο και να γίνει μέλος της ομάδας που διδάσκει. Πλησιάζει τα παιδιά και κατανοεί καλύτερα τις μαθησιακές δυσκολίες και τα προβλήματά τους».

Ερευνήτρια: «-Η ενασχόληση με τις τέχνες προσελκύει το ενδιαφέρον των μαθητών;»

Ε6: «-Ναι. Γιατί το βλέπουν ως αναπόσπαστο μέρος της ζωής τους. Η τέχνη δεν είναι απόμακρη, ασκεί έλξη στα παιδιά κι όχι φόβο. Δεν νιώθουν υποχρέωση να δραστηριοποιηθούν, αλλά το αντιμετωπίζουν ως παιχνίδι. Χρησιμοποιώντας τις τέχνες μπορούν τα παιδιά όπως μαθαίνουν τη μητρική τους γλώσσα, να μάθουν και την ξένη γλώσσα».

Ερευνήτρια: «-Ενσωματώνοντας ο εκπαιδευτικός στη μαθησιακή διαδικασία, ,μπορεί να πετύχει τους στόχους που θέτει; Εσείς πετυχαίνετε τους στόχους που θέτετε;»

Ε6: «-Ναι, με μεγάλη επιτυχία. Γιατί βλέπω την αγάπη στα μάτια των παιδιών, το ενδιαφέρον τους. ανταποκρίνονται περισσότερο. Έχουν περισσότερη όρεξη και ενέργεια για μελέτη. Όταν, για παράδειγμα δίνω έναν ρόλο σε κάποιο από τα μαθήματα, τα παιδιά δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον! Αναρωτιούνται πώς θα παίξουν, αγωνιούν για τα παιχνίδια ρόλων. Τους δίνεται κίνητρο».

Ερευνήτρια: «- Κατά την άποψή σας η ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί να ενεργοποιήσει και πολλαπλά στοιχεία της προσωπικότητας των μαθητών, όπως τη συνεργασία, την ενσυναίσθηση, την κοινωνικότητα, εναλλαγή ατομικού και ομαδικού τρόπου μάθησης».

Ε6: «-Πιστεύω ότι κάθε μαθητής μπορεί ν' αναπτύξει το μέρος του χαρακτήρα που τον αντιπροσωπεύει και να βρει έτσι και το ρόλο στη σχολική μονάδα. μέσα από την τέχνη μαθαίνει πρότυπα και συμπεριφορές ανακαλύπτοντας τον πραγματικό του χαρακτήρα. Η τέχνη είναι ένας πιο ελεύθερος τρόπος για να ανακαλύψει το παιδί τον πραγματικό του χαρακτήρα».

Ερευνήτρια: «-Κατά τη διάρκεια τόσων ετών διδασκαλίας σίγουρα έχετε χρησιμοποιήσει πρακτικές τεχνών για να φέρετε τα παιδιά κοντά με τον κόσμο της ξένης γλώσσας. Θα μπορούσατε να μας αναφέρετε κάποιες από αυτές;»

Ε6: «-Κυρίως σε θεατρική παράσταση. Βοηθάει σημαντικά στις ξένες γλώσσες. Όπως επίσης και σε κινηματογράφο. Τέχνες που σχετίζονται με την εικόνα και τον λόγο. Είναι καλό να αξιοποιούνται πάντα σε μια σχολική μονάδα».

Ερευνήτρια: «-Ας πάμε και στο θέμα της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Νομίζετε πως είναι εύκολο για έναν εκπαιδευτικό να χρησιμοποιεί τεχνικές μέσα από τον χώρο των τεχνών για τη διδασκαλία του μαθήματος του;»

Ε6: «- Όχι πάντα, όχι. Γιατί χρειάζεται κατάλληλη επιμόρφωση και ενημέρωση, όπως χρειάζεται να υπάρχουν και τα κατάλληλα μέσα σε κάθε σχολική μονάδα, που δυστυχώς δεν υπάρχουν πάντα. Παρόλο που ζητούμε κατάλληλα χρηστικά μέσα, δεν έχουμε πρόσβαση».

Ερευνήτρια: «- Θεωρείτε απαραίτητη την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών;»

Ε6: «- Ναι, βοηθάει η επιμόρφωση! Γιατί δεν είμαστε όλοι τόσο εξοικειωμένοι με τον χώρο της τέχνης, ούτε διαθέτουμε τόση πείρα για ασχολούμαστε συστηματικά! Εξάλλου, ό,τι μαθαίνουμε χρήσιμο είναι!»

Ερευνήτρια: «-Εσάς σας ενδιαφέρει η προσωπική μαθητεία σας στον κόσμο των τεχνών;»

Ε6: «- Φυσικά και με ενδιαφέρει. Το θεωρώ πολύ ενδιαφέρον και χρήσιμο. Ιδιαίτερα για την αγγλική γλώσσα είναι απαραίτητο εργαλείο. Το μάθημα έτσι ομορφαίνει και αποκτά άλλη διάσταση! Έχει μια άλλη μαγεία. Μεταφέρει τα παιδιά σε κόσμους φανταστικούς και έτσι μαθαίνουν τη γλώσσα αβίαστα. Δεν το θεωρούν υποχρέωση. Αλλιώς μοιράζουν το χρόνο τους στη βαριεστημάρα και στο κουδούνι για το διάλειμμα».

Ερευνήτρια: «- Θα ήθελα να σταθούμε σ' αυτό το σημείο για λίγο και να μου πείτε αν υπάρχουν παράγοντες που να διευκολύνουν την ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία».

Ε6: «- Με βάση τα ελληνικά δεδομένα, δεν υπάρχουν παράγοντες που να διευκολύνουν την ενσωμάτωση των τεχνών. Καταρχήν δεν έχουμε τον δικό μας χώρο δραστηριοποίησης σε μορφές τέχνης. Φανταστείτε πως σε κάποιες σχολικές αίθουσες είναι ανύπαρκτο το ίντερνετ! (με παράπονο). Πώς να παρακολουθήσουμε κάτι; Έστω μια ταινία! Σε ορισμένα σχολεία δεν υπάρχει καν cd player, για να ακούσουμε το κείμενο στην αγγλική γλώσσα. Θα έπρεπε να υπάρχει ένας κατάλληλα διαμορφωμένος χώρος, έστω και μάσα στην τάξη, όπου τα παιδιά να προετοιμάζουν τους ρόλους για να παρουσιάσουν μια σκηνή. Ένα role playing. Αυτό με στενοχωρεί πολύ. Γιατί δεν δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να έρθουν σε επαφή με τον ήχο της άλλης γλώσσας, να ακούσουν και να υιοθετήσουν τη γνήσια προφορά».

Ερευνήτρια: «-Σύμφωνα με την άποψή σας η ενσωμάτωση των τεχνών στη διαδικασία της εκπαιδευτικής πολιτικής μπορεί να ενισχύσει την ποιότητα της μάθησης;»

Ε6: «- Ναι, θα βοηθούσε σε μεγάλο βαθμό. Πρέπει πάντα μάθηση και τέχνη να είναι αλληλένδετα. Να μην είναι ξεκομμένα. Λίγο-πολύ και η αγγλική γλώσσα συνεργάζεται με όλα τα μαθήματα».

Ερευνήτρια: «- Πιστεύετε πως αξιοποιώντας τις τέχνες στην εκπαίδευση, συμβάλλουμε στην ολιστική μαθητική ενεργοποίηση;»

Ε6: «- Ναι, σίγουρα. Τα μαθήματα στο Δημοτικό σχετίζονται το ένα με το άλλο, δεν είναι αποκομμένα και καλό θα είναι οι εκπαιδευτικοί να συνεργάζονται μεταξύ τους».

Ερευνήτρια: «- Λέγοντας για τη συνεργασία των εκπαιδευτικών, θα μπορούσε να είναι ένας παράγοντας που ευνοεί την ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαίδευση;»

Ε6: «- Φυσικά! Γιατί έτσι γίνεται καλύτερη δουλειά. Οι συνάδελφοι υπεύθυνοι των τάξεων μπορούν να συνεργαστούν με τους εκπαιδευτικούς της μουσικής, της θεατρικής αγωγής και των εικαστικών ώστε να βγει ένα άρτιο μαθησιακό αποτέλεσμα».

Ερευνήτρια: «- Η αείμνηστη συγγραφέας Γαλάτεια Γρηγοριάδου - Σουρέλη σε μια συνέντευξή της είχε δηλώσει πως *“τα παιδιά έπαψαν να έχουν φαντασία, έπαψαν να έχουν*

χέρια για να δουλεύουν”. Θεωρείτε πώς μπορεί να υπάρξει συσχετισμός της παραπάνω άποψης με την αξιοποίηση της τέχνης στη μάθηση;»

E6: «- Ναι. Η τέχνη θα μπορούσε να βοηθήσει τα παιδιά να επανακτήσουν τη δημιουργικότητα, τη φαντασία, την ικανότητα στην κατασκευή. Δυστυχώς τα παιδιά δεν είναι πάντα εξοικειωμένα με τον κόσμο της φαντασίας και της δημιουργίας. Τους λείπει η ευλυγισία του νου».

Ερευνήτρια: «- Σας ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο που διαθέσατε! Γνωρίζω ότι είναι πολύτιμος».

E6: «- Εγώ ευχαριστώ! Νομίζω, πως ήταν μια πολύ ενδιαφέρουσα συζήτηση! Εύχομαι μελλοντικά να δούμε να υλοποιηθούν τόσο ωραίες προτάσεις και να μην μείνουν ιδέες!»

7^η συνέντευξη

Απομαγνητοφώνηση συνέντευξης με τον ερωτώμενο 7, συντονιστή εκπαιδευτικού έργου του ΠΕΚΕΣ Θεσσαλίας. Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στις 23 Δεκεμβρίου 2021. Χρόνια προϋπηρεσίας ως δάσκαλος: 23 έτη

Ερευνήτρια: «- Βρισκόμαστε με τον κύριο Δ.Χ, συντονιστή εκπαιδευτικού έργου του ΠΕΚΕΣ Θεσσαλίας, για να συζητήσουμε αναφορικά με την ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Σας ευχαριστώ πολύ που είστε σήμερα εδώ!»

Ε7: «- Παρακαλώ, και γω. Χαίρομαι που είμαστε μαζί!»

Ερευνήτρια: «- Γνωρίζοντας πως ο χρόνος σας είναι πολύτιμος, θα ήθελα να ξεκινήσουμε με το βασικό πτυχίο σπουδών σας».

Ε7: «- Το βασικό πτυχίο σπουδών μου είναι στο τμήμα Ιστορίας και Ανθρωπολογίας από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου».

Ερευνήτρια: «- Έχετε εμβαθύνει σε μεταπτυχιακές σπουδές;»

Ε7: «- Ναι, έχω 3 μεταπτυχιακά. Το ένα στη Διοίκηση και Οργάνωση της Εκπαίδευσης, έπειτα στην Ιστορία και τέλος στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση».

Ερευνήτρια: «- Πόσα χρόνια ασκήσατε τα διδακτικά σας καθήκοντα και πόσα χρόνια είστε συντονιστής εκπαιδευτικού έργου;»

Ε7: «- 23 χρόνια έχω ασκήσει τα εκπαιδευτικά μου καθήκοντα και έπειτα είμαι στη διοίκηση».

Ερευνήτρια: «- Έχετε διδάξει σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού;»

Ε7: «- Δυστυχώς, όχι. Έχω διδάξει στις μεγάλες τάξεις, Δ' Ε' & ΣΤ'».

Ερευνήτρια: «- Αναφορικά με τον τρόπο που κατανοούν οι εκπαιδευτικοί το θέμα της ενσωμάτωσης των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία θα ήθελα να μου πείτε τι σας έρχεται στο νου όταν ακούτε τη φράση *Η Τέχνη στην εκπαίδευση*;»

Ε7: «- Επειδή ασχολούμαι με τη λογοτεχνία και την ποίηση το μυαλό μου κατευθύνεται εκεί. Κυρίως στην ποιητική σύνθεση. Ποίηση και λογοτεχνία σε συνδυασμό με την ιστορία, αφού η ιστορία αποτελεί μέρος της ειδικότητας μου».

Ερευνήτρια: «- Έχετε χρησιμοποιήσει μορφές τέχνης ως μέσο διδασκαλίας;»

Ε7: «- Έχω κάνει κάποιες εισηγήσεις σε συνέδρια, πώς μπορούμε να εμπλέξουμε στο μάθημα της Ιστορίας την ποίηση. Και στο μάθημα της Γλώσσας, βέβαια».

Ερευνήτρια: «- Υπάρχει λόγος που επιλέξατε να χρησιμοποιήσετε την ποίηση και τη λογοτεχνία ως μορφές τέχνης στη μαθησιακή διαδικασία;»

E7: «- Νομίζω πως το παιδί μπορεί να αφεθεί ελεύθερο και να δημιουργήσει. Μιλάμε για έναν τρόπο ουσιαστικής δημιουργίας. Θέλω να πιστεύω ότι το παιδί όταν πλάθει το λόγο, όταν φτιάχνει ένα δικό του δημιούργημα, βιώνει την ιστορία και τη γλώσσα. Αισθάνεται πραγματικά δημιουργός μιας δικής του σύνθεσης. Αντιλαμβάνεται το λόγο εντελώς διαφορετικά. Βιώνει τον λόγο. Παίζει με τις λέξεις. Εκεί εμπλέκεται και το παιχνίδι. Αυτή δηλαδή η εμπλοκή λογοτεχνίας και παιχνιδιού βοηθά το παιδί ν' αγαπήσει τα μαθήματα της ιστορίας και της γλώσσας».

Ερευνήτρια: «- Ποια μαθήματα θεωρείτε ως ιδανική περίπτωση για να διδαχθούν μέσω της αξιοποίησης των τεχνών; Για παράδειγμα, τα μαθηματικά (παύση) προ ολίγου αναφέρατε τη γλώσσα και την ιστορία».

E7: «- Σίγουρα, όλα τα μαθήματα. Επειδή όμως αγαπώ περισσότερο τα ανθρωπιστικά μαθήματα, την ιστορία, τη γλώσσα, τα θρησκευτικά θεωρώ ότι σ' αυτά τα μαθήματα μπορεί να εμπλέξει ο εκπαιδευτικός τις τέχνες αλλά δεν αποκλείεται και στα υπόλοιπα μαθήματα. Όλα τα μαθήματα μπορούν να συνδυαστούν αρκεί να υπάρχει η κατάλληλη προπαιδεία ή να βρεθεί ένας κατάλληλος τρόπος συνδυασμού».

Ερευνήτρια: «- Νομίζετε πως η αξιοποίηση των τεχνών αν αποτελέσει μέρος των διδακτικών ενοτήτων δύναται να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην αφομοίωση της ύλης;»

E7: «- Εννοείται! Προσωπικά το θεωρώ δεδομένο. Οι συνάδελφοι οι οποίοι έχουν μουσικές, εικαστικές γνώσεις θα μπορούσαν να εμπλέξουν τις τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία και σε κάθε μάθημα, ει δυνατόν. Να καταλάβουν τα παιδιά, για παράδειγμα στα μαθηματικά πόσο σημαντικό είναι το μέτρημα μέσα από τη μουσική κλίμακα. Αναφέρω τα μαθηματικά γιατί εμπλέκονται συχνά στην καθημερινή μας ζωή».

Ερευνήτρια: «- Πιστεύετε πως η τέχνη επηρεάζει θετικά τις μαθητικές στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στα μαθήματα; Θα λέγαμε πώς πρόκειται για έναν διαφοροποιημένο τρόπο μάθησης;»

E7: «- Θεωρώ πως ναι. (σύντομη παύση). Η διαφοροποιημένη διδασκαλία έχει μπει στη ζωή μας και θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για το κάθε παιδί ξεχωριστά, να το προσεγγίσουμε με την κάθε μορφή τέχνης διαφοροποιημένα και εξατομικευμένα».

Ερευνήτρια: «- Η εκπαίδευση μέσω των τεχνών προσφέρει τη δυνατότητα στα παιδιά να δημιουργήσουν και να εκφραστούν;»

E7: «- Βέβαια. Μάλιστα το θεωρώ πολύ σημαντικό. Μέσα από την τέχνη πραγματικά δημιουργείς. Τα παιδιά καταλαβαίνουν ότι παράγουν ένα έργο, οπότε αυτό το προϊόν της

τέχνης το αισθάνονται ως δικό τους προϊόν, ως δική τους παραγωγή, ως δικό τους δημιούργημα και το βιώνουν πολύπλευρα. Η τέχνη υποκινεί τα παιδιά να αισθάνονται πως γίνονται ένα με το αντικείμενο με το οποίο ασχολούνται».

Ερευνήτρια: «- Η μάθηση μέσω των τεχνών μπορεί να βελτιώσει την κριτική σκέψη των μαθητών; Ποια είναι η άποψή σας;»

Ε7: «- Σίγουρα! Η κριτική σκέψη ανοίγει νέες προοπτικές στο νου των παιδιών. Ανοίγει νέους ορίζοντες. Ας πάρουμε για παράδειγμα τον κινηματογράφο και συγκεκριμένα τις ταινίες μικρού μήκους, που είναι καλό να τα εμπλέκουμε στα μαθήματά μας ή τα βιντεάκια και να τα αναλύσουμε. Αυτό είναι μια σπουδαία καλλιέργεια της κριτικής σκέψης. Ειδικά οι ταινίες μικρού μήκους προσφέρονται για την καλλιέργεια της σκέψης. Κι όχι μόνο. Τα παιδιά γίνονται κριτικοί αναλυτές».

Ερευνήτρια: «- Πολύ σωστά. Ένα άλλο ερώτημα είναι αν η χρήση των τεχνών ως παιδαγωγικό όχημα μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση επικοινωνίας ανάμεσα στον δάσκαλο και τον μαθητή».

Ε7: «- Βεβαίως. Υπάρχει - θα λέγαμε - μια αυξημένη επικοινωνιακή σχέση ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές. Η τέχνη τους προσφέρει τα εφόδια να αποκτήσουν μια πιο δυνατή επικοινωνιακή σχέση».

Ερευνήτρια: «- Αναφερθήκαμε στην επικοινωνιακή σχέση του εκπαιδευτικού και των μαθητών που χτίζεται με όχημα την τέχνη. Ο ρόλος του δασκάλου γίνεται πιο συνεργατικός κι όχι τόσο παρεμβατικός;»

Ε7: «- Βέβαια, βέβαια. Η τέχνη καλλιεργεί τη συνεργασία κι είναι από μόνη της συνεργατική. Από μόνη της δημιουργεί σχέσεις ουσιαστικής συνεργασίας».

Ερευνήτρια: «- Η ενασχόληση με τις τέχνες προσελκύει το ενδιαφέρον των μαθητών;»

Ε7: «- Είναι επιστημονικά αποδεδειγμένο ότι μέσα από την τέχνη το παιδί προσεγγίζει πολύπλευρα και ουσιαστικότερα ένα γνωστικό αντικείμενο. Δηλαδή το γνωστικό αντικείμενο αποκτά μια υψηλότερη αισθητική που άπτεται τον κόσμο του παιδιού. Επειδή η τέχνη εσωκλείει το ρόλο του παιχνιδιού προσεγγίζει τον κόσμο του παιδιού».

Ερευνήτρια: «- Ενσωματώνοντας ο εκπαιδευτικός στη μαθησιακή διαδικασία, μπορεί να πετύχει τους στόχους που θέτει;»

Ε7: «- Πιστεύω, πως ναι. Εφόσον κάνει ένα μάθημα δομημένο και οργανωμένο κι έχει τον έλεγχο της μαθησιακής διαδικασίας μπορεί να πετύχει τους στόχους που θέτει. Είναι, λοιπόν, θέμα δόμησης και θέμα άρτιας γνώσης του αντικειμένου του».

Ερευνήτρια: «- Κατά την άποψή σας η ενσωμάτωση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί να ενεργοποιήσει πολλαπλά στοιχεία της προσωπικότητας των μαθητών, όπως τη συνεργασία, την ενσυναίσθηση, την κοινωνικότητα, εναλλαγή ατομικού και ομαδικού τρόπου εργασίας».

Ε7: «- Ασφαλώς! Νομίζω αυτό που μας λείπει είναι η ενσυναίσθηση και η επικοινωνία. Η δυνατή επικοινωνία που προσφέρει η τέχνη, γίνεται αντιληπτή από το παιδί, το οποίο αρχίζει σιγά - σιγά και συναισθάνεται τον κόσμο του άλλου. Τούτο βοηθά στην ανάπτυξη σωστών σχέσεων ανάμεσα στα παιδιά και στη μαθησιακή διαδικασία και στη συνεργασία».

Ερευνήτρια: «- Ποιες πρακτικές θεωρείτε ότι μπορούν να φέρουν τα παιδιά πιο κοντά στον κόσμο της τέχνης; Για παράδειγμα, η επίσκεψη σ' ένα μουσείο ή σε μια πινακοθήκη, η παρακολούθηση μιας θεατρικής παράστασης».

Ε7: «- Απόλυτα! Εδώ θα είμαι απόλυτος. Οι ταινίες μικρού μήκους, για τις οποίες μιλήσαμε πιο πάνω, το θέατρο, ο κινηματογράφος είναι βιωματικές μορφές διδασκαλίας. Εξάλλου και στην αρχαία Ελλάδα το θέατρο ήταν σχολείο. Νομίζω πως είναι απαραίτητο να μουν στην καθημερινή μαθησιακή μας πράξη».

Ερευνήτρια: «- Όσον αφορά το θέμα της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στη σφαίρα των τεχνών νομίζετε πως είναι εύκολο για έναν εκπαιδευτικό να χρησιμοποιεί τεχνικές μέσα από τον χώρο των τεχνών για τη διδασκαλία του μαθήματός του;»

Ε7: «- Πιστεύω ότι είναι εύκολο αρκεί να έχουνε τη διάθεση και την όρεξη. Όταν υπάρχει διάθεση πιστεύω πως όλα γίνονται. Ακόμη και όταν κάποιος δεν έχει καλλιτεχνικές κλήσεις, μπορεί μέσα από το θέατρο να δημιουργήσει μια θεατρική ομάδα ή να συνεργαστεί με μια θεατρική ομάδα ή να συνεργαστεί με τον εκπαιδευτικό των καλλιτεχνικών, την εκπαιδευτικό της θεατρικής τέχνης του σχολείου του και τότε μπορούν να συντελεστούν θαύματα μέσα στην τάξη».

Ερευνήτρια: «- Θεωρείτε απαραίτητη την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε τεχνικές μέσα από τον χώρο της τέχνης; Υπάρχει αυτή η διάσταση;»

Ε7: «- Ναι, υπάρχει αυτή η διάσταση της κατάρτισης, είναι αυτό που λέγαμε πιο πάνω. Όταν ένας εκπαιδευτικός αγαπάει κάτι, σιγά - σιγά του 'ανοίγει η όρεξη' (χαμογελώντας) και φθάνει να αντιληφθεί πως του χρειάζεται η επιμόρφωση. Τότε θα οδηγηθεί από μόνος του στην αναζήτηση της αυτοκαλλιέργειας, της αυτοεπιμόρφωσης αφού αυτό θα τον βοηθήσει στην καθημερινή διδακτική του πράξη. Οπότε μπαίνει στη διαδικασία της αυτοκατάρτισης. Είναι όλο θέμα προσωπικής έρευνας για να διευρύνει τους ορίζοντες του και να πάει και σε πιο βαθύτερα πεδία».

Ερευνήτρια: «- Νομίζετε πως υπάρχουν παράγοντες που να περιορίζουν την αξιοποίηση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία;»

Ε7: «- Ε, ναι. Υπάρχει ο χρόνος. Αν και ο χρόνος είναι στο χέρι μας να τον αξιοποιήσουμε κατάλληλα. Μπορούμε να κάνουμε μια ορθή χρήση του χρόνου κατά τη διάρκεια της διδακτικής ώρας, ώστε να μην αφήσουμε έξω από τη μαθησιακή διαδικασία το θείο δώρο της τέχνης».

Ερευνήτρια: «- Διαφοροποιώντας λίγο την παραπάνω ερώτηση θα ήθελα να μου πείτε αν υπάρχουν παράγοντες που να ευνοούν την αξιοποίηση των τεχνών στην εκπαιδευτική διαδικασία;»

Ε7: «- Ακόμα και η σχολική μας τάξη μπορεί να γίνει ένας χώρος δημιουργίας. Αναμφίβολα, μια αίθουσα διαμορφωμένη με δική της σκηνή, ένας ειδικός χώρος, αποτελεί πόλο έλξης για τα παιδιά. Επίσης, η ίδρυση ενός μουσείου στο σχολείο που θα περιλαμβάνει παλιά υλικά, με παλαιότερα βιβλία , με όργανα φυσικών επιστημών θα ήταν πραγματικά όαση για το σχολείο. Επίσης, ένας άλλος παράγοντας υπεύθυνος για την αξιοποίηση των τεχνών είναι η διεύθυνση του σχολείου σε συνεργασία με το σύνολο των εκπαιδευτικών. Νομίζω ότι η παιδαγωγική ομάδα της κάθε σχολικής μονάδας, με τους εκπαιδευτικούς της θεατρικής αγωγής όπως είστε εσείς και με εκπαιδευτικούς άλλων καλλιτεχνικών μαθημάτων θα μπορούσαν να ανοίξουν πολλές προοπτικές ενασχόλησης, μέχρι να εισάγουμε την τέχνη σε κάθε μας μάθημα, ώστε να πάρουν τα παιδιά μια γεύση από τις τέχνες».

Ερευνήτρια: «- Σύμφωνα με την άποψή σας η ενσωμάτωση των τεχνών στη διαδικασία της εκπαιδευτικής γραμμής μπορεί να ενισχύσει την ποιότητα της μάθησης;»

Ε7: «- Βέβαια, αρκεί η εκπαιδευτική αυτή γραμμή να είναι γνήσια και μη υποκινούμενη. Αυθεντική και να προέρχεται από ανθρώπους που είναι άνθρωποι της τέχνης κι όχι άνθρωποι της πολιτικής. (Παύση) Γιατί αλλοιώνουν τα πάντα».

Ερευνήτρια: «- Πιστεύετε πως αξιοποιώντας τις τέχνες στην εκπαίδευση, συμβάλλουμε στην ολιστική μαθητική ενεργοποίηση;»

Ε7: «- Ναι, ναι. Γι' αυτό και είπα προηγουμένως ότι θα πρέπει - ει δυνατόν - να χρησιμοποιούμε σε κάθε διδακτική ώρα την τέχνη σε κάθε μάθημα. Όπως στην περίπτωση των μαθηματικών: γι' αυτό πολλοί από εμάς δεν αγαπήσαμε τα μαθηματικά. Γιατί δεν μπήκε η τέχνη. Σαν δάσκαλος, όταν διδάσχω μαθηματικά προσπαθώ να βρω τρόπους για να γίνουν αγαπητά από τα παιδιά. Τότε αγαπώ κι εγώ τα μαθηματικά. Στο σχολείο δεν αγάπησα τα μαθηματικά γιατί είχαμε ξερά νούμερα. Αν όμως τα νούμερα συνδυαστούν με την τέχνη, τότε όλα μπορούν να μιλήσουν και να δημιουργήσουν!»

Ερευνήτρια: «-Η αείμνηστη συγγραφέας Γαλάτεια Γρηγοριάδου - Σουρέλη σε μια συνέντευξή της είχε δηλώσει πως “*Τα παιδιά έπαψαν να έχουν φαντασία, έπαψαν να έχουν χέρια για να δουλεύουν*”. Θεωρείτε πώς μπορεί να υπάρξει συσχετισμός της παραπάνω άποψης με την αξιοποίηση της τέχνης στη μάθηση;»

Ε7: «-Μα τα χέρια νομίζω ότι είναι οι τέχνες! Η τέχνη είναι τα χέρια μας. Σε κάθε δάσκαλο που μπορεί να καταγίνεται με τις τέχνες αλλά ακόμη και αν δυσκολεύεται - όπως είπαμε και πριν - ζητά τη βοήθεια των εκπαιδευτικών που γνωρίζουν. Η τέχνη ανοίγει ορίζοντες».

Ερευνήτρια: «-Σας ευχαριστώ πολύ για την τόσο εποικοδομητική συζήτηση μας και για τον χρόνο που διαθέσατε που γνωρίζω ότι είναι πολύτιμος!»

Ε7: «-Εγώ σας ευχαριστώ πολύ!»

8^η συνέντευξη

Απομαγνητοφώνηση συνέντευξης της ερωτώμενης 8, εκπαιδευτικού (ΠΕ70) και διευθύντρια του 36^{ου} Δ. Σχ. Λάρισας. Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στις 27 Δεκεμβρίου 2021 και πραγματοποιήθηκε σε εξωτερικό χώρο. Χρόνια προϋπηρεσίας: 30 έτη

Ερευνήτρια: «- Βρισκόμαστε με την εκλεκτή συνάδελφο για να ακούσουμε προσεκτικά τις απόψεις της για την αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία. Καλημέρα σας και χρόνια πολλά».

Ε8: «- Καλημέρα και χρόνια πολλά κ. Κίτσιου. Χαίρομαι πολύ που έρχομαι σε επαφή μαζί σας μετά από αρκετό καιρό που έχουμε να τα πούμε. Χαίρομαι που είστε καλά!»

Ερευνήτρια: «- Σας ευχαριστώ πολύ! Ας αρχίσουμε λέγοντάς μας, ποιο είναι το βασικό σας πτυχίο;»

Ε8: «- Τελείωσα την Παιδαγωγική Ακαδημία Λάρισας και συνέχισα αργότερα με τα μεταπτυχιακά. Το πρώτο μεταπτυχιακό είχε θέμα “Πολιτισμικές Σπουδές και Σημειωτική” στο Παιδαγωγικό τμήμα της Φλώρινας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας το 2012. Είμαι καθ’ οδόν στο δεύτερο μεταπτυχιακό μου με θέμα τη “Συμβουλευτική και την Υγεία στην Εκπαίδευση” στο τμήμα Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας».

Ερευνήτρια: «- Καλή συνέχεια και καλή ορκωμοσία!»

Ε8: «- Σας ευχαριστώ. Καλή συνέχεια στην έρευνα και καλή ορκωμοσία και σε σας».

Ερευνήτρια: «- Πόσα χρόνια ασκείτε τα διδακτικά σας καθήκοντα;»

Ε8: «- Είμαι στο 30^ο έτος της εκπαιδευτικής μου υπηρεσίας. Από την πρώτη στιγμή που απέκτησα το πτυχίο ακολούθησα το επάγγελμά μου. Από τη στιγμή του διορισμού μου υπηρέτησα σχεδόν σε όλα τα είδη δημοτικών σχολείων. Για μια επταετία παράλληλα με τη διδασκαλική μου θητεία σε ελληνικά σχολεία της Γερμανίας, δούλεψα στο Λαϊκό Πανεπιστήμιο του Ντίσελντορφ με αντικείμενο “τα ελληνικά ως ξένη γλώσσα για ενήλικες”. Διδακτικό αντικείμενο για το οποίο είχα επιμορφωθεί στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης».

Ερευνήτρια: «- Έχετε διδάξει σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού;»

Ε8: «- Ναι σε όλες τις τάξεις. Πρέπει να σημειώσω ότι η μεγάλη μου δύναμη είναι στην Α’ Δημοτικού, γιατί συνήθως στα σχολεία που πήγαινα με απόσπαση ήμουν η τελευταία που πήγαινα και πάντα μας κρατούσαν το “δωράκι” οι παλιότεροι συνάδελφοι.(με αστεία διάθεση). Αυτό όμως με πλούτισε με τεράστια εμπειρία και το αναφέρω με χαρά!».

Ερευνήτρια: «- Στη συγκεκριμένη τάξη μαθαίνεις τι σημαίνει υπομονή!»

E8: «- Και όχι μόνο! Η πρώτη τάξη έχει το προνόμιο και την ευθύνη να σφραγίσει κυριολεκτικά τη μετέπειτα ακαδημαϊκή καριέρα των μαθητών. Αν μπορέσεις, δηλαδή να τους ξεκλειδώσεις, να τους δείξεις το δρόμο της ακαδημαϊκής πορείας σ' αυτό το εκπαιδευτικό σύστημα που θα ακολουθήσουν για δώδεκα χρόνια και αν υπολογίσεις και το Πανεπιστήμιο είναι δεκαέξι - δεκαεπτά χρόνια, θα μπορέσουν τα παιδιά να κινηθούν μέσα στην ακαδημαϊκή τους πορεία χωρίς προβλήματα. Εάν δεν το καταφέρει αυτό (ενν. ο εκπαιδευτικός) και τα οδηγήσει σε λάθος δρόμο θα τα μπλοκάρει για μια ζωή. Το λέω με πλήρη συνείδηση».

Ερευνήτρια: «- Αφού μπήκαμε στο χώρο των αναζητήσεων ας δούμε και το θέμα της αξιοποίησης των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία. Αλήθεια, τι σας έρχεται στο μυαλό όταν ακούτε τη φράση *Η Τέχνη στην Εκπαίδευση*;»

E8: «-Οτιδήποτε εξυπηρετεί την ανθρώπινη ψυχή να εκφραστεί και να εξωτερικεύσει τα συναισθήματά της με διάφορους τρόπους για μένα είναι τέχνη. Τέχνη είναι τα εικαστικά, ο κινηματογράφος, η φωτογραφία, το θέατρο, η μουσική, τα ντοκιμαντέρ, η αγγειοπλαστική, η λογοτεχνία, η ποίηση. Υπάρχει μια ευρεία γκάμα επιλογών στην τέχνη».

Ερευνήτρια: «- Έχετε χρησιμοποιήσει μορφές τέχνης ως μέσο διδασκαλίας; Μπορούμε να ξεκινήσουμε από τις τέχνες που διδάσκονται στα σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, όπως το θέατρο, η μουσική τα εικαστικά».

E8: «- Να σας θυμίσω ότι έζησα το Δημοτικό, όταν ακόμα δεν υπήρχαν ειδικότητες. (αστειευόμενη). Όταν όλα τα μαθήματα καλούμασταν να τα διδάξουμε εμείς».

Ερευνήτρια: «- Έως και γυμναστική διδάσκατε!»

E8: «- Σωστά! Έως και γυμναστική. Εγώ από την πρώτη στιγμή που μπήκα σε τάξη, ήξερα πόσο σημαντική είναι η τέχνη! Δούλεψα πολύ με λογοτεχνία. Παράλληλα παρακολουθούσα σεμινάρια που διοργανώνονταν για την τέχνη. Τη μουσική επίσης χρησιμοποίησα πάρα πολύ. Διαθέτω μια ποικιλία μουσικών οργάνων από όλο τον κόσμο, τα οποία χρησιμοποιούσα για εγχορδία με τα μικρά παιδιά, όταν επρόκειτο να πούμε ένα τραγουδάκι. Πάμε στο θέατρο. Το θέατρο είναι η μεγάλη μου αγάπη. Βέβαια έχω ασχοληθεί προσωπικά. Έχω συμμετάσχει σε θεατρικά εργαστήρια κι αυτό γιατί; Πάντα με προβληματίζε το γεγονός πως τα παιδιά να μην αντιμετωπίζουν τις σχολικές γιορτές σαν αγγαρεία, αλλά σαν χαρά και μια ευκαιρία έκφρασης. Όσον αφορά τα εικαστικά. Οι κατασκευές έπαιζαν σπουδαίο ρόλο στο μάθημα της γλώσσας. Να το τονίσω αυτό. Τα καινούρια βιβλία προβλέπουν στο τέλος κάθε διδακτικής ενότητας και εικαστική εργασία. Έχω παρατηρήσει κάτι, οι περισσότεροι συνάδελφοι τις προσπερνούν. Αντίθετα, για μένα ήταν και είναι ευκαιρίες μέσα από τις

οποίες μαθαίνεται και εμπεδώνεται η γνώση. Είναι επίσης μια ευκαιρία να συμμετάσχουν τα παιδιά που είναι γλωσσικά λίγο πιο μειονεκτικά».

Ερευνήτρια: «- Σε ποια μαθήματα έχετε χρησιμοποιήσει μορφές τέχνης ως μαθησιακό μέσο;»

Ε8: «- Ως επί το πλείστο στο μάθημα της Γλώσσας. Η γλώσσα είναι το κατεξοχήν μάθημα μέσα στο οποίο χωράει η τέχνη. Μην ξεχνάμε ότι πολλά κείμενα της γλώσσας προέρχονται από την τέχνη. Άρα ο ευαισθητοποιημένος εκπαιδευτικός δεν μπορεί να κάνει μάθημα γλώσσας, χωρίς τέχνη. Από την άλλη, τα μαθηματικά και η φυσική προσφέρονται στο θέμα των κατασκευών. Για παράδειγμα, δεν άφηνα ποτέ αναξιοποίητη την ευκαιρία στη φυσική της ΣΤ΄ να φτιάξουν τα παιδιά την camera obscura ή τους ηλιακούς φούρνους. Επίσης, η Ιστορία, το μάθημα της ιστορίας προσφέρεται για δραματοποίηση. Μέσα από ένα θεατρικό έργο όπως « Το Μεγάλο μας Τσίρκο» του Ι. Καμπανέλλη που παρουσιάσαμε δουλέψαμε ιστορία. Την ιστορία της Νεότερης Ελλάδας! Πόσο όμορφο μπορεί να γίνει ένα μάθημα ιστορίας, όταν γίνεται μέσα από δραματοποίηση και θέατρο έτσι; Στο μάθημα της γεωγραφίας μπορούμε να κατασκευάζουμε χάρτες, στην Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή κατευθύνουμε τα παιδιά σε παιχνίδια ρόλων για να αναπτύξουμε κοινωνικές δεξιότητες, όπως η ρητορική. Στο μάθημα των Θρησκευτικών τι πιο ωραίο να ακούνε τα παιδιά μελωδικούς ύμνους. Επίσης, κατασκευές με το θέμα της Σταυροπροσκύνησης και άλλες μετέπειτα χριστουγεννιάτικες κατασκευές. Για μένα μαζί με τα Θρησκευτικά που δίδασκα ενσωμάτωνα και τα Εικαστικά. Τη χρονιά που δίδασκα Ιστορία, Θρησκευτικά, Εικαστικά τη θυμάμαι γιατί ενσωμάτωνα τις τέχνες στη διδασκαλία τους. Ωραίες στιγμές!»

Ερευνήτρια: «- Ωραίες και αξέχαστες στιγμές όπως υποψιάζομαι!»

Ε8: «- Μου ξυπνήσατε μνήμες!(γέλια)»

Ερευνήτρια: «- Θεωρείτε πώς η τέχνη επηρεάζει τις μαθητικές στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στα μαθήματα;»

Ε8: «- Η τέχνη μπορεί να επηρεάσει θετικά τον άνθρωπο. Από τη στιγμή που η τέχνη εξευγενίζει τον άνθρωπο, τον ενήλικα, πόσο μάλλον το παιδί! Το παιδί από πολύ μικρή ηλικία πρέπει να εμβαπτίζεται στην τέχνη! Να δέχεται δηλαδή ερεθίσματα τέχνης από νεογνό. Εμβάπτιση λοιπόν στους ήχους, στη μελωδία, άσκηση στο χρώμα, στο συναίσθημα. Αυτό μου δίνει πάσα να πω πως η τέχνη συνδέεται με την ηθική. Εκεί γεννιέται ο πρώτος προβληματισμός, τι είναι καλό και τι είναι κακό. Αρχίζει το παιδί ν' αναπτύσσει κριτήριο. Μου αρέσει κάτι ή δεν μου αρέσει. Μεγαλώνοντας μπορεί να μπει σε προ καλλιτεχνικές τάξεις. Μπορεί να παρακολουθήσει μαθήματα σε διάφορα καλλιτεχνικά εργαστήρια. Σε

κάθε περίπτωση αν ένα παιδί εμβαπτιστεί στην τέχνη από μικρό αν διαθέτει κάποια κλίση θα την ανακαλύψει. Αν όμως ένα παιδί δεν του δοθούν καλλιτεχνικά ερεθίσματα, μπορεί να μην το ανακαλύψει ποτέ. Σημασία βέβαια έχει να υπάρχει πάντα ένας τρόπος έκφρασης σ' όλη του τη ζωή».

Ερευνήτρια: «Έχοντας βάση τα παραπάνω λεγόμενα, τα παιδιά μπορούν να δημιουργήσουν και να εκφραστούν μέσω των τεχνών;»

E8: «- Θεωρώ ότι μπορούν να εκφράσουν πολλά πράγματα, αν βέβαια τους δοθεί με τον σωστό τρόπο, έτσι; Τα παιδιά ειδικά στην πρώτη δημοτικού δεν θα πρέπει να διδάσκονται τέχνη, αλλά να δέχονται ερεθίσματα από την τέχνη. Θεωρώ ότι είναι ένας μοναδικός τρόπος έκφρασης η τέχνη. Σκεφτείτε ένα θυμωμένο παιδί: αν του πεις να σου περιγράψει τον συναισθηματικό του κόσμο εκείνη την ώρα δεν θα το κάνει. Αν όμως του πεις να ζωγραφίσει πώς αισθάνεται θα το κάνει».

Ερευνήτρια: «- Κατά τη γνώμη σας η μάθηση μέσω των τεχνών μπορεί να βελτιώσει την κριτική σκέψη των μαθητών;

E8: «- Όπως είπα και πιο πάνω η κριτική του σκέψη αναπτύσσεται από πολύ μικρή ηλικία. Μέσα από την τέχνη το παιδί αναπτύσσει το κριτήριο του. Είναι ένα κριτήριο που δεν μπορείς να απαγορεύσεις. Γιατί πηγάζει από μέσα του. Να σας πω ότι η μαθηματική σκέψη αναπτύσσεται παράλληλα με τη μουσική διαπαιδαγώγηση. Η τέχνη, λοιπόν, προάγει πολλές νοητικές δεξιότητες και φυσικά και την κριτική σκέψη, η οποία θεωρείται ως συνθετική νοητική δεξιότητα».

Ερευνήτρια: «- Θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι ένας διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης; Ένας τρόπος που ξεφεύγει από τα στεγανά πρότυπα της μαθησιακής διδασκαλίας, όπως είναι η αποστήθιση».

E8: «- Ξεκινώ με τη λέξη “διαφοροποίηση”. Σημαίνει πως κάνω κάτι διαφορετικό από ότι έκανα έως τώρα. Ο εκπαιδευτικός που επί τριάντα χρόνια δίδασκε με μια συγκεκριμένη στεγνή μέθοδο και δεν είχε παρακολουθήσει ούτε ένα σεμινάριο τέχνης, αν μπορέσει να εντάξει στη διδασκαλία του τις τέχνες τότε ναι, έχει διαφοροποιήσει τη διδασκαλία του. Γιατί θα ξεφύγει από το παραδοσιακό μοντέλο και θα πάει σε κάτι καινούριο. Εδώ πρέπει να πούμε ότι θα πρέπει να ισχύσουν πολλές προϋποθέσεις. Θα πρέπει ο ίδιος ο εκπαιδευτικός να πειστεί πρώτα να διδάξει μέσω των τεχνών. Θα πρέπει να αυτοκαλλιεργηθεί στο θέμα των τεχνών. Να εκπαιδευτεί ο ίδιος το καλλιτεχνικό του επίπεδο».

Διαφοροποιημένη διδασκαλία έχει να κάνει και με τους μαθητές. Διδάσκουμε την ίδια ύλη σε διαφορετικούς μαθητές. Άρα πρέπει να τη διδάσκουμε με διαφορετικούς τρόπους ώστε

κάθε παιδί να παίρνει αυτό που έχει δυνατότητα να προσλάβει. Και από αυτή την οπτική γωνία αν το δούμε, είναι διαφοροποιημένη διδασκαλία γιατί η τέχνη α μη τι άλλο είναι προσωπική υπόθεση. Κάθε παιδί εκφράζεται διαφορετικά, αν και ο εκπαιδευτικός δίνει το ίδιο ερέθισμα. Κάθε φορά ο εκπαιδευτικός θα έχει διαφορετικά αποτελέσματα.

Ερευνήτρια: «- Η χρήση των τεχνών από τους εκπαιδευτικούς, τους βοηθά κατά τη γνώμη σας να υιοθετήσουν έναν διαφορετικό παιδαγωγικό ρόλο; Να μην είναι δηλαδή παρεμβατικοί ή καθοδηγητικοί αλλά περισσότερο συνεργατικοί».

Ε8: «- Με την τέχνη ο εκπαιδευτικός δεν κρατά το ρόλο του παντογνώστη. Είσαι ο μεσάζων. Είσαι ο διαμεσολαβητής, αφού θα μεσολαβήσεις για να έρθουν τα παιδιά σε επαφή με τα ερεθίσματα της τέχνης».

Ερευνήτρια: «- Αναπτύσσεται καλύτερη και ίσως πιο ουσιαστική επικοινωνία ανάμεσα στον εκπαιδευτικό και τους μαθητές του, αν ο ίδιος ο εκπαιδευτικός χρησιμοποιεί τις τέχνες ως παιδαγωγικό εργαλείο;»

Ε8: «- Αυτή είναι η πληρωμή του δασκάλου! Το επάγγελμά μας είναι πολύ απαιτητικό, πολύπλευρο αλλά έχει και μεγάλες χαρές. Οι μεγάλες χαρές για μένα δεν είναι ο μισθός αλλά να βλέπεις μια ευχαριστημένη τάξη, μια τάξη που να συμμετέχει ενεργά με ενθουσιασμό και με παλμό και να μεταφέρει τις εντυπώσεις στο εξωτερικό περιβάλλον. Η καλύτερη επικοινωνία είναι να αγγίζεις τις ψυχές των παιδιών».

Ερευνήτρια: «- Η ενασχόληση με τις τέχνες, σύμφωνα με τα παραπάνω λεγόμενά σας, προσελκύει το ενδιαφέρον των μαθητών...Οι μαθητές ενδιαφέρονται περισσότερο για τη μάθηση; Αν και νομίζω ότι περισσεύει η ερώτηση, έπειτα από τόσα που ήδη έχετε πει!»

Ε8: «- Ναι, σωστά! Θα σας πω και κάτι ακόμα. Τα παιδιά διψούν για την τέχνη, διψούν για εμπλοκή, διψούν για τη συμμετοχή. Κι αυτό προσφέρεται μέσα από τις τέχνες. Η μάθηση γίνεται πιο, θελκτική».

Ερευνήτρια: «- Αν ένας εκπαιδευτικός ενσωματώσει τις τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία μπορεί να πραγματοποιήσει τους στόχους που θέτει;»

Ε8: «- Εγώ νομίζω πως μπορεί να τους υπερβεί. Πράγματι, θέτουμε κάποιους στόχους. Εάν εμπλέξουμε και τον παράγοντα τέχνη, ο οποίος είναι ένας παράγοντας έκπληξης, μπορεί να κάνει την υπέρβαση! Να ξεπνήσει στόχους που ούτε καν τους είχαμε φανταστεί. Ούτε καν τους είχαμε υπολογίσει. Ίσως το ζητούμενο για εμάς θα πρέπει να είναι να κεντρίσουμε την πηγαία δημιουργικότητα των παιδιών! Είμαστε παιδαγωγοί. Παιδαγωγός σημαίνει βάζω τον εαυτό μου πίσω και δίνω συνέχεια ερεθίσματα για να ανθίσουν οι μαθητές. Δεν θα πω ‘είμαι

ποιήτρια’’ ή δείτε πώς γράφω’’. Αλλά μαζί με τα παιδιά θα προσπαθήσουμε να βρούμε την ομορφιά ενός ποιήματος. Αυτή είναι και η διαφορά του παιδαγωγού από τον καλλιτέχνη.»

Ερευνήτρια: «-Η ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία μπορεί να ενεργοποιήσει ταυτόχρονα πολλαπλά στοιχεία της προσωπικότητας των μαθητών; Να αναπτύξει δηλαδή το παιδί την κοινωνικότητά του, το αίσθημα της επικοινωνίας, της συνεργασίας, της ενσυναίσθησης;».

Ε8: «-Θα σας πω μια λέξη: η τέχνη λειτουργεί θεραπευτικά. Κι όταν λέω θεραπευτικά τι εννοώ; Τάξεις που δεν είχαν καμιά συνοχή με τη βοήθεια της τέχνης άλλαξαν ριζικά και ενώθηκαν σε μια γροθιά. Θεραπευτικά εννοώ στο κοινωνικοσυνεργατικό πνεύμα, έτσι; Η τέχνη επίσης λειτουργεί θεραπευτικά για παιδιά με χαμηλή αυτοεκτίμηση. Θεραπευτικά ακόμα και για ‘‘τραυματισμένα’’ παιδιά από καταστάσεις ενδοοικογενειακής βίας. Και πόσα άλλα ακόμα! Αλλά ας κρατήσουμε αυτό: πως η τέχνη λειτουργεί σε όλη τη γκάμα της προσωπικότητας ολιστικά και θεραπευτικά. Μην ξεχνάμε ότι το παιδί είναι ένας ενήλικας υπό διαμόρφωση. Επίσης, δεν ξεχνάμε στην εκπαίδευση και την **πρώιμη παρέμβαση**. Όσο πιο νωρίς βοηθηθεί ένα παιδί να επεξεργαστεί τα θέματά του, τόσο πιο υγιής και δυνατός ενήλικας θα γίνει. Ας μη μας διαφεύγει και το παλίνδρομο. Αν το παιδί υποστεί μια θεραπευτική διαδικασία μπορεί να τη μεταδώσει και στην ίδια την οικογένεια. Αν ένα παιδί αρθρώσει και ορθώσει φωνή μέσα από το θεατρικό παιχνίδι, τα παιχνίδια ρόλων, μεταφέρει τις θετικές του εντυπώσεις στην οικογένεια. Ο ρόλος της τέχνης είναι πολλαπλασιαστικός».

Ερευνήτρια: «-Ποιες πρακτικές χρησιμοποιείτε για να φέρετε τα παιδιά κοντά στον κόσμο της τέχνης; Η επίσκεψη, για παράδειγμα, σ’ ένα μουσείο σας βρίσκει θετική; Η παρακολούθηση μιας θεατρικής παράστασης; Η συμμετοχή σε ένα πρόγραμμα της Δημοτικής Πινακοθήκης;»

Ε8: «-Όλα. Όλα αυτά που μας κατήγγησε ο κορονοϊός!(αστειευόμενη). Πάντα πίστευα ότι όλα όσα αναφέρατε είναι μέρος της σχολικής ζωής που δεν πρέπει να παραμελείτε και πολλές φορές είχα έρθει σε αντίθεση με συναδέλφους που προτιμούσαν να πάνε ένα σχολικό περίπατο, αντί της επίσκεψης σ’ ένα μουσείο. Οι δράσεις αυτές είναι απαραίτητες. Με τον κίνδυνο ν’ ακουστώ και λίγο ‘‘αντιδημοκρατική’’ θα έλεγα ότι οι παραπάνω δράσεις θα έπρεπε να είναι υποχρεωτικές. Το λέω αυτό γιατί σε έναν σύλλογο διδασκόντων μπορεί να υπάρχουν επιδραστικοί και χειριστικοί συνάδελφοι, οι οποίοι μη θέλοντας να συμμετάσχουν σε καλλιτεχνικές επισκέψεις επηρεάζουν και μια αρκετά μεγάλη μερίδα συναδέλφων, με αποτέλεσμα τα παιδιά να στερούνται εκπαιδευτικών επισκέψεων σε χώρους τέχνης. Να μην ξεχνάμε όμως πως για τα παιδιά είναι μεγάλη ευκαιρία, γιατί ενδεχομένως να μην

μπορέσουν να πάνε με τους γονείς. Θα μπορέσουν όμως να πάνε τις εκπαιδευτικές - καλλιτεχνικές επισκέψεις με τη μαθητική κοινότητα».

Ερευνήτρια: «- Πώς θα μπορέσουμε να πείσουμε λοιπόν τους εκπαιδευτικούς να είναι πιο δεκτικοί με την αξιοποίηση των τεχνών; Θεωρείτε πώς είναι εύκολο για έναν εκπαιδευτικό να χρησιμοποιεί συστηματικά μορφές τέχνης στη μαθησιακή διαδικασία;»

Ε8: «- Σχετικά με την επιμόρφωση. Όλα τα χρόνια που υπηρετώ, έχουν διοργανωθεί κατά καιρούς εκπληκτικά σεμινάρια! Παλιότερα, γίνονταν ημερίδες, σεμινάρια σε απογευματινή βάση είτε Σαββατοκύριακα. Ένας εκπαιδευτικός που ήθελε μπορούσε να επιμορφωθεί και σε θέματα τέχνης. Υπάρχουν μάλιστα σταθεροί φορείς που επιμορφώνουν όπως η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση Λάρισας. Τώρα γίνονται πολλά διαδικτυακά σεμινάρια. Άρα μόνο κάποιος που δεν θέλει, δεν βρίσκει. Εάν δεν είναι ειδικός στα θέματα τέχνης, όπως εσείς, τότε ναι, χρειάζεται επιμόρφωση. Η επιμόρφωση πρέπει να είναι υποχρεωτική και να γίνεται συστηματικά. Δεν είναι τόσο εύκολο όμως να γίνει αποδεκτό από όλους, γιατί κάποιος που είναι μόνιμος και δεν φοβάται για τη θέση του, δε βρίσκει τον λόγο ν' αλλάξει διδακτική μέθοδο. Καλύπτεται πίσω από τη φράση: *Τι λέει ο νόμος*. Ένας νόμος όμως της προηγούμενης εικοσαετίας ίσως να είναι παρωχημένος για τις εκπαιδευτικές εξελίξεις του σήμερα. Επιμόρφωση σημαίνει πως δουλεύω για τους άλλους, δεν δουλεύω μόνο για τον εαυτό μου».

Ερευνήτρια: «- Εδώ ακριβώς είναι που θέλω να ρωτήσω, αν υπάρχουν παράγοντες που να περιορίζουν την αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία;»

Ε8: «-Ναι, υπάρχουν. Ένας παράγοντας είναι η έλλειψη επιμόρφωσης. Δηλαδή, άτομα που δεν έχουν επιμορφωθεί καθόλου σε θέματα τέχνης. Δεύτερος παράγοντας είναι οι εμπειρίες και τα βιώματα των ίδιων των εκπαιδευτικών. Ένας εκπαιδευτικός ο οποίος δεν εκτέθηκε ποτέ σε μορφές τέχνης, δεν είδε τί καλό προσφέρει η τέχνη ή ο ίδιος εξ ιδιοσυγκρασίας δεν είναι ευαισθητοποιημένος σε θέματα τέχνης δεν μπορεί να το υποστηρίξει».

Ερευνήτρια: «-Υπάρχουν παράγοντες που να ευνοούν την αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία;»

Ε8: «- Ναι. Πρώτο και κύριο η ίδια η κοινωνία. Δηλαδή το μέρος στο οποίο βρίσκεται κοντά το σχολείο να είναι πολιτισμικά πλούσιο. Να υπάρχει θέατρο, να υπάρχουν μουσεία. Άλλο στοιχείο είναι το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο των γονιών. Υπάρχουν γονείς που δεν αντέχουν οικονομικά εκπαιδευτικές επισκέψεις λόγω του εισιτηρίου. Και με την οικονομική κρίση το ζήσαμε έντονα αυτό. Παρόλο που οι γονείς δεν στερούν τα παιδιά τους από δραστηριότητες, έχουν γίνει κατά καιρούς τέτοιες συζητήσεις».

Ερευνήτρια: «- Το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών ευνοεί ή περιορίζει την αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία;»

E8: «-Και τα δύο (γέλιο). Εξαρτάται πώς θα το ερμηνεύσεις. Αν το ερμηνεύσεις περιοριστικά θα σε περιορίσει, αν το ερμηνεύσεις θετικά θα σε βοηθήσει. Στο τέλος του αναλυτικού προγράμματος γράφει πως *‘στην κρίση του δασκάλου είναι πώς θα αξιοποιήσει κάθε ενότητα’* τότε δεν νομίζω να χρειάζεται ο εκπαιδευτικός άλλη παρότρυνση για να ανθίσει, να δημιουργήσει. Όποιος δεν θέλει να δημιουργήσει, βρίσκει χίλιες αιτίες και αφορμές. Η ύλη καλύπτεται με πολλούς τρόπους».

Ερευνήτρια: «-Στην αρχή της συζήτησής μας αναφέρατε τη λέξη *‘ολιστική προσέγγιση’*. Αξιοποιώντας, λοιπόν τις τέχνες την εκπαίδευση συμβάλλουμε στη ολιστική προσέγγιση των μαθητών;»

E8: «-Φυσικά και συμβάλλουμε. Μπαίνοντας σε μια τάξη, έχεις ήδη φτιάξει ένα πλάνο. Η ολιστική προσέγγιση είναι ο κανόνας. Πρέπει να αντιμετωπίζεις τη μαθησιακή διαδικασία μέσα από το τώρα κι όχι από τι σχεδίασα πριν εισέλθω στην τάξη. Αυτή είναι η γενικότερη αντίληψη της ολιστικής προσέγγισης. Πάμε τώρα στο πιο ειδικό μέρος, στις τέχνες. Οι τέχνες είναι μέρος αυτής της διάστασης. Το στοιχείο της έκπληξης είναι μέρος της τέχνης. Συγκεντρώνεις έτσι την προσοχή όλης της τάξης. Η ολιστική προσέγγιση εμπεριέχει την τέχνη και είναι ο κανόνας της παιδαγωγικής προσέγγισης. Είναι καλό ο δάσκαλος να έχει στο μυαλό του ένα πλάνο, αλλά αυτό το πλάνο να είναι έτοιμος να το προσαρμόσει ανά πάσα στιγμή».

Ερευνήτρια: «- Κατά την άποψή σας, η ενσωμάτωση των τεχνών στη διαδικασία της εκπαιδευτικής γραμμής, μπορεί να ενισχύσει την ποιότητα της μάθησης;»

E8: «-Ναι. Είμαι από τις τυχερές δασκάλες που βίωσαν το πρόγραμμα Μελίνα. Η Μελίνα Μερκούρη ίδρυσε τα Μουσικά και τα Καλλιτεχνικά σχολεία και είχε οραματιστεί την τέχνη μέσα στην εκπαίδευση. Είχε καταλάβει πόσο σημαντικό είναι. Τότε λοιπόν είχαν γίνει εξαιρετικά πράγματα. Το τραγικό όμως με την Ελλάδα είναι ότι ξεχνάει όλα τα όμορφα πράγματα που έχει κατορθώσει. Δυστυχώς το πρόγραμμα αυτό έχει παραγκωνιστεί και κανείς δεν έχει ασχοληθεί. Οι εκπαιδευτικοί που τότε είχαν ασχοληθεί με το πρόγραμμα Μελίνα, έπρεπε να είναι πολλαπλασιαστές. Να αξιοποιήσουν όσα είχαν μάθει. Επειδή το πρόγραμμα δούλεψε σε εθελοντική βάση, ασχολήθηκαν άνθρωποι με μεράκι κι όνειρο. Στάθηκαν λοιπόν τυχερή, γιατί είδα στην πράξη πώς λειτούργησε. Έπειτα ήρθαν νομοθετήματα που υποβίβασαν κι άλλο τον ρόλο της τέχνης. Όπως για παράδειγμα, έβγαλαν χωρίς καμιά δικαιολογία το μάθημα της Θεατρικής Αγωγής από την Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού.

Επίσης, βγήκε η Ευέλικτη Ζώνη από την ΣΤ' Δημοτικού. Ολοκληρώθηκε όλο αυτό με το να τελειώνουν όλα τα σχολεία, όλες οι τάξεις στη 13:15, χωρίς να συνυπολογίσουν τις διαφορετικές ηλικίες και τις διαφορετικές ανάγκες της κάθε ηλικίας. Αφαίρεσαν ώρες Γυμναστικής, Θεατρικής Αγωγής και Μουσικής από την ΣΤ' και τώρα αναρωτιόμαστε γιατί έγιναν τόσο βίαια τα παιδιά. Άρα, χωρίς την ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία ήδη καταλάβατε από όσα σας είπα πως δεν μπορεί να ενισχυθεί η ποιότητα της μάθησης».

Ερευνήτρια: «- Ρίξατε άπλετο φως μιλώντας με παραδείγματα κι όχι μόνο θεωρητικά για το θέμα των τεχνών. Η συγγραφέας Γαλάτεια Γρηγοριάδου-Σουρέλη σε μια από τις συνεντεύξεις της είπε το εξής: « *Τα παιδιά έπαψαν να έχουν φαντασία, έπαψαν να έχουν χέρια για να δουλεύουν!*». Μπορεί να υπάρξει συσχετισμός της παραπάνω άποψης με την αξιοποίηση των τεχνών στη μάθηση; Τι λέτε;»

Ε8: «- Θα συμφωνήσω απόλυτα με την αγαπημένη Γαλάτεια. Έχω χρησιμοποιήσει πολλές φορές κείμενά της και στις τάξεις που δίδασκα και στα παιδιά μου. Σίγουρα αυτό που υποστηρίζει, το λέει γιατί το είδε. Οι παλιότερες γενιές αγωνίζονταν για τη γνώση και τη μάθηση. Αυτό χάριζε στο παιδί το συναίσθημα της ικανοποίησης πώς ό,τι κατάφερνε, ήταν καρπός δικού του αγώνα. Από εκεί ξεκινά η αυτοεκτίμηση. Ωραία ως εδώ! Πάμε τώρα στην επόμενη γενιά. Τα παιδιά άρχισαν να γίνονται το επίκεντρο της ζωής των γονιών. Ασταμάτητες καθημερινές δραστηριότητες, συνεχόμενος έλεγχος, καλλιέργεια ανταγωνισμού, άγχος, φροντιστήρια και ούτω καθεξής. Φθάσαμε λοιπόν, τα παιδιά να είναι μακριά από τις χειρωνακτικές εργασίες, από κάθε είδους εργαστηριακές κατασκευές, μακριά από τις ευθύνες της οικογένειας. Φθάνουμε τώρα στα σημερινά παιδιά: τα παιδιά σήμερα δεν έχουν προσωπική ζωή. Δεν μπορούν να διαχειριστούν την καθημερινότητά τους. Μαλώνουν με έναν συμμαθητή και πάνε τα λένε στη μάνα. Η μάνα τηλεφωνεί και φωνάζει άγαρμπα στον εκπαιδευτικό, στη διευθύντρια ή στον διευθυντή, στον γονέα του άλλου παιδιού και απειλεί ότι θα φέρει τα κανάλια στη σχολική μονάδα. Τούτο συμβαίνει γιατί αδυνατούν να διαχειριστούν τις προσωπικές τους σχέσεις. Άρα, είμαστε σε μια φάση όπου ο γονιός ξαναζεί την παιδικότητά του μέσα από τα παιδιά του με αποτέλεσμα να αφαιρεί από τα παιδιά του την ατομικότητα και την παιδικότητα. Κι όχι απλά δεν το καταλαβαίνει, όχι μόνο νομίζει πως πράττει το σωστό, δεν ξέρουμε και τι αποτελέσματα θα έχει στην επόμενη γενιά. Τι άνθρωποι θα γίνουν αυτοί που τους έχει αφαιρεθεί η προσωπικότητά τους; Από το υπερβολικό φόρτωμα των δραστηριοτήτων τα παιδιά μεγάλωσαν χωρίς ελεύθερο χρόνο. Όλα τα παιχνίδια, γίναν δραστηριότητες, γίναν δουλειά.

Αφαίρεσαν κάθε ευχαρίστηση και φαντασία από τα παιδιά. Αποτέλεσμα: δεν έχει μείνει ελεύθερος χρόνος για το παιδί καθόλου. Έχει γίνει ένας εργαζόμενος. Πότε αναπτύσσεται η φαντασία κ. Βίλλη; Αναπτύσσεται τις ώρες της βαρεμάρας. Το παιδί αναπτύσσει τη φαντασία του όταν δεν έχει τίποτα να κάνει. Τώρα τα παιδιά είναι όπως ακριβώς είπε η Γαλάτεια, χωρίς φαντασία. Γιατί δεν αφήσαμε τα παιδιά ποτέ χρόνο κενό. Δεν έχουν μάθει να χρησιμοποιούν τα χέρια τους. Μα γιατί ποτέ κανένας δεν ζήτησε κάτι από αυτά. Και πάλι έρχεται εδώ το σχολείο να καλύψει τη μη λειτουργική οικογένεια. Να αναπτύξουμε λοιπόν τη φαντασία του παιδιού και τη λεπτή κινητικότητα του παιδιού με τις τέχνες. Ίσως όλο αυτό δείχνει και τη σύγχυση που έχουμε ως κοινωνία. Αυτά τα λίγα!»

Ερευνήτρια: «-Σας ευχαριστώ πολύ για την τόσο ενδιαφέρουσα συζήτηση που είχαμε. Κάθε σας λέξη πήγαζε από την πολυετή διδακτική εμπειρία σας και το ασίγηστο ενδιαφέρον που δείχνετε για τα παιδιά! Φάνηκε άλλωστε».

Ε8: «-Βίλλη μου, θέλω να σε ευχαριστήσω από καρδιάς γιατί αυτή η ώρα που περάσαμε μαζί ήταν για μένα ψυχοθεραπεία. Γιατί το λέω αυτό; Γιατί με τις ερωτήσεις σου με βοήθησες να εκφράσω απόψεις για την εκπαιδευτική διαδικασία, που χωρίς το δικό σου ερέθισμα, δεν θα τις είχα εκφράσει. Είναι σκέψεις που υπάρχουν στο μυαλό μου, αλλά εσύ ήσουν το ερέθισμα για να τις εκφράσω. Σ' ευχαριστώ πολύ λοιπόν γι' αυτή την ευκαιρία. Ελπίζω να σου φανούν χρήσιμα για την εργασία σου!»

9^η συνέντευξη

Συνέντευξη με την ερωτώμενη 9. Είναι εκπαιδευτικός (ΠΕ70) και διευθύντρια στο 9ο Δ. Σχ. Λάρισας. Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στις 11 Ιανουαρίου 2022, στον χώρο της ομώνυμης σχολικής μονάδας. Χρόνια προϋπηρεσίας: 36

Ερευνήτρια: «- Κυρία Β.Π. είμαστε μετά από γιορτινές διακοπές στους οικείους σχολικούς χώρους για να συζητήσουμε το θέμα της ενσωμάτωσης των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία».

Ε9: «- Ναι, πράγματι. Είναι ενδιαφέρον το θέμα. Χαρά μου να βοηθήσω!»

Ερευνήτρια: «- Ποιο είναι το βασικό σας πτυχίο σπουδών;»

Ε9: «-Έχω τελειώσει το παιδαγωγικό τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης στη Λαμία».

Ερευνήτρια: «- Διαθέτετε μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο;

Ε9: «-Ναι διαθέτω μεταπτυχιακό τίτλο. Το μεταπτυχιακό μου είναι “Μοντέλα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Εκπαιδευτικών Μονάδων” στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου».

Ερευνήτρια: «- Πόσα χρόνια ασκείτε τα διδακτικά σας καθήκοντα;»

Ε9: «-Υπηρετώ στην εκπαίδευση 36 χρόνια».

Ερευνήτρια: «- Έχετε διδάξει σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού;»

Ε9: «- Ναι, βέβαια».

Ερευνήτρια: «-Τι σας έρχεται στο μυαλό όταν ακούτε τη φράση « Η τέχνη στην Εκπαίδευση;»

Ε9: «-Τι μου έρχεται στο μυαλό...σκέφτομαι πως οι μαθητές μπορούν να μάθουν μέσα από διάφορες μορφές τέχνης».

Ερευνήτρια: «- Έχετε χρησιμοποιήσει μορφές τέχνης όπως θεατρικό παιχνίδι, μουσική, ζωγραφική, ως μέσο διδασκαλίας;»

Ε9: «- Φυσικά!»

Ερευνήτρια: «- Σε ποια μαθήματα χρησιμοποιήσατε την τέχνη ως μέσο διδασκαλίας;

Ε9: «- Χρησιμοποίησα τις τέχνες στα μαθήματα της Γλώσσας, των Μαθηματικών και της Γεωγραφίας».

Ερευνήτρια:«- Ποια μορφή τέχνης χρησιμοποιείτε περισσότερο στη μαθησιακή διαδικασία;

Ε9: «-Έχω χρησιμοποιήσει ζωγραφική, μουσική και θεατρικό παιχνίδι στη μαθησιακή διαδικασία. Χρησιμοποιώ αρκετές μορφές τέχνης γιατί θεωρώ ότι είναι πολύ κοντά στη μαθησιακή διαδικασία».

Ερευνήτρια: «- Ποια από τα παρακάτω διδακτέα αντικείμενα θα θεωρούσατε ιδανική περίπτωση να διδαχθούν μέσω της αξιοποίησης των τεχνών: τα μαθηματικά, η γλώσσα, η ιστορία, η γεωγραφία, η φυσική, τα θρησκευτικά, η μελέτη περιβάλλοντος, η κοινωνική και πολιτική αγωγή; Πώς δικαιολογείτε την άποψή σας»;

Ε9: «- Σε όλα τα μαθήματα. Θεωρώ ότι χρησιμοποιώντας μορφές τέχνης όπως το θεατρικό παιχνίδι σε συνδυασμό με τη μουσική οι μαθητές αναπτύσσουν δεξιότητες γλωσσικές (παραγωγή προφορικού και γραπτού λόγου) δεξιότητες που έχουν να κάνουν με την κίνηση. Δηλαδή, προσαρμόζονται στο χώρο, εκφράζονται ενώπιον των συμμαθητών τους, ακούν προσεκτικά τις οδηγίες που τους δίνονται. Αναπτύσσουν όμως και δεξιότητες κοινωνικές όπως τη συνεργασία, την επικοινωνία, την συναισθηματική έκφραση αλλά και καλλιτεχνικές, όπως η περίπτωση να καταλάβει ένας μαθητής κάποια καλλιτεχνική κλίση του. Επίσης, η τεχνική του κολλάζ μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή εκπαιδευτικών παιχνιδιών ενώ στο μάθημα της Ιστορίας και στο μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής η μάθηση μπορεί να γίνει μέσα από παιχνίδια ρόλων.

Ερευνήτρια: «- Πολύ ωραίες οι ιδέες σας! Κατά την άποψή σας η αξιοποίηση των τεχνών όπως το θέατρο, η μουσική, τα εικαστικά αν αποτελέσει μέρος των διδακτικών ενοτήτων, δύναται να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην αφομοίωση της διδακτέας ύλης»;

Ε9: «- Ναι, νομίζω ότι μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο γιατί εξασκείται η μνήμη, αναπτύσσεται η φαντασία, η κριτική σκέψη και η δημιουργικότητα, αυξάνεται η συγκέντρωση, η προσοχή αλλά και η ενεργός συμμετοχή στο μάθημα. Οι μαθητές συνεργάζονται, επικοινωνούν, αλληλοεπιδρούν και ταυτόχρονα αποκτούν αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση».

Ερευνήτρια: «- Πιστεύετε πως η τέχνη επηρεάζει θετικά τις μαθητικές στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στα μαθήματα; Είναι ίσως ένας διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης»;

Ε9: «- Ναι, φυσικά. Η αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία είναι ένας διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης. Διαφοροποιημένος στον τρόπο που μεταφέρει ο εκπαιδευτικός τη γνώση στους μαθητές του».

Ερευνήτρια: «-Η εκπαίδευση μέσω των τεχνών προσφέρει τη δυνατότητα στα παιδιά να εκφραστούν και να δημιουργήσουν»;

Ε9: «-Ναι, βέβαια. Μαθαίνουν να εκφράζονται μπροστά σε όλους τους συμμαθητές τους και νιώθουν ελεύθεροι να δημιουργήσουν, μακριά από τους περιοριστικούς μας όρους που ηγούν στα παιδικά αυτιά τους. Όπως “ Πρέπει να διαβάσεις”, “πρέπει να ολοκληρώσεις τη φωτοτυπία” “Κάνε ησυχία”, “Μη σηκώνεσαι από τη θέση σου”».

Ερευνήτρια: «- Πράγματι. Πόσες φορές έχουμε ακούσει όλες τις παραπάνω εντολές! Πέστε μου όμως θεωρείτε πως η μάθηση μέσω των τεχνών μπορεί να βελτιώσει την κριτική σκέψη των μαθητών; Από όσα μέχρι τώρα είπατε, μάλλον προσεγγίζουμε το ναι. Σωστά;»

E9: (γελώντας) «-Ναι, σωστά! Όπως είπα και πιο πάνω μέσα από την τέχνη εξασκείται η μνήμη, η παρατήρηση και η σκέψη των παιδιών μπορεί να γίνει κριτική.

Ερευνήτρια: «-Η χρήση των τεχνών ως παιδαγωγικό όχημα μπορεί να συνδράμει στη βελτίωση της επικοινωνίας του εκπαιδευτικού με τους μαθητές;»

E9: «-Ναι νομίζω ότι αλλάζει προς το καλύτερο την επικοινωνιακή σχέση δασκάλου-μαθητή».

Ερευνήτρια: «-Η χρήση των τεχνών από τους εκπαιδευτικούς τους βοηθά κατά τη γνώμη σας να υιοθετήσουν έναν διαφορετικό παιδαγωγικό ρόλο; Να είναι πιθανώς πιο συνεργατικός κι όχι τόσο παρεμβατικός κι καθοδηγητικός;»

E9: «- Ναι».

Ερευνήτρια: «- Η ενασχόληση με τις τέχνες προσελκύει το ενδιαφέρον των μαθητών; Οι μαθητές ενδιαφέρονται περισσότερο για τη μάθηση;»

E9: «- Ναι, βέβαια. (ολιγόλεπτη παύση) Γιατί η τέχνη διδάσκει και διδάσκεται. Όλες οι μορφές τέχνης ενθαρρύνουν και κεντρίζουν το ενδιαφέρον των παιδιών. Από τη στιγμή που το παιδί δείξει να ενδιαφέρεται για μια εικόνα, για έναν πίνακα ζωγραφικής, για έναν ρόλο, για μια μελωδία, αυτόματα σημαίνει ότι θα εκφράσει περισσότερο ενδιαφέρον για τη μάθηση».

Ερευνήτρια:«- Ενσωματώνοντας ο εκπαιδευτικός τις τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία μπορεί να επιτύχει στόχους που θέτει;»

E9: «- Αναμφίβολα. Σκέφτομαι πως ίσως να μπορεί να πετύχει και πολύ περισσότερους στόχους από αυτούς που φιλοδοξεί. Λέγοντας στόχους δεν εννοώ μόνο την επάρκεια στις γνώσεις μα και την ψυχική και πνευματική καλλιέργεια των μαθητών, την απόκτηση μιας ομαδικής κοινωνικής συμπεριφοράς και την ανάπτυξη της συνεργασίας».

Ερευνήτρια: «-Κατά την άποψή σας η ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία μπορεί να ενεργοποιήσει ταυτόχρονα πολλαπλά στοιχεία της προσωπικότητας των μαθητών; Αναφέρω ενδεικτικά τη συνεργασία, την κοινωνικότητα, τη συναισθητική νοημοσύνη, την εναλλαγή ατομικού και ομαδικού τρόπου εργασίας».

E9: «- Φυσικά όλα όσα αναφέρατε εύστοχα πιο πάνω. Να συμπληρώσω και κάτι ακόμα πολύ βασικό; Συντελεί στην ανάπτυξη κλίματος εμπιστοσύνης και ασφάλειας, συνεργασίας και άμβλυνσης των διαφορών και των στερεότυπων».

Ερευνήτρια: «- Ποιες πρακτικές χρησιμοποιείτε για να φέρετε τα παιδιά κοντά με τον κόσμο της τέχνης; Π.χ. επίσκεψη σε μουσείο, παρακολούθηση θεατρικών ή μουσικοχορευτικών εκδηλώσεων παραστάσεων, συμμετοχή σε προγράμματα που οργανώνονται από μουσεία με επίδοξους καλλιτέχνες τα παιδιά ή κάτι άλλο;»

Ε9: «- Απαραίτητες κρίνονται κατά την άποψή μου οι επισκέψεις των μαθητών σε βιβλιοθήκες και σε μουσεία όπως και η παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων. Καθώς και η συμμετοχή σε σχέδια δράσης στα ΚΠΕ (Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης). Εδώ να επισημάνω πως τα δύο τελευταία χρόνια λόγω κορονοϊού δυστυχώς οι επισκέψεις και γενικότερα οι συμμετοχές των μαθητών σε καλλιτεχνικές δράσεις δεν πραγματοποιούνται».

Ερευνήτρια: «- Νομίζετε πως είναι εύκολο για έναν εκπαιδευτικό να χρησιμοποιεί συστηματικά μορφές τέχνης για τη διδασκαλία των μαθημάτων εντός της σχολικής αίθουσας;»

Ε9: «- Όχι, λόγω των Αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών και της ύλης που πρέπει να διδαχθεί».

Ερευνήτρια: «- Θεωρείτε πως ένας εκπαιδευτικός για να εφαρμόσει τεχνικές της δραματικής, της μουσικής της και εικαστικής τέχνης χρειάζεται να εκπαιδευτεί, να επιμορφωθεί ή μπορεί να το πετύχει ως ένα βαθμό μέσα από προσωπική γνώση;»

Ε9: «-Νομίζω πως χρειάζεται συνδυασμός και των δύο. Θέλει προσωπική θέληση και διάθεση σε συνδυασμό όμως με την κατάλληλη επιμόρφωση».

Ερευνήτρια: «- Πόσο ενδιαφέρον θα ήταν για σας η προσωπική μαθητεία και η εξάσκηση στις τέχνες;»

Ε9: «- Παρά πολύ! Η εξάσκηση με τις τέχνες μπορεί να μας προσφέρει μια ενδιαφέρουσα πνευματική εμπειρία και καθοδήγηση!»

Ερευνήτρια: «-Υπάρχουν παράγοντες που να περιορίζουν την αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία;»

Ε9: «- Σίγουρα. Οι συνθήκες εργασίας που δεν είναι διευκολυντικές. Οι ελλειπείς υποδομές των σχολικών μονάδων, η διδακτέα ύλη που πρέπει να εφαρμοστεί από τους εκπαιδευτικούς όπως επίσης και τα προγράμματα σπουδών».

Ερευνήτρια: «-Υπάρχουν παράγοντες που ευνοούν την αξιοποίηση των τεχνών; Για παράδειγμα ένα πλήρες οργανωμένο περιβάλλον της αίθουσας που να διαθέτει τα απαραίτητα υλικά είναι βοηθός;»

E9: «- Όχι από μόνο του. Αν όμως συνδυαστεί με την γνώση των εκπαιδευτικών σε θέματα τεχνών και την αξιοποίηση αυτών στο μάθημά τους, με πιο ευέλικτα αναλυτικά προγράμματα, τότε ναι».

Ερευνήτρια: «- Κατά την άποψή σας η ενσωμάτωση των τεχνών στην διαδικασία της εκπαιδευτικής πολιτικής μπορεί να ενισχύσει την ποιότητα της μάθησης;»

E9: «- Βεβαίως. Μια γραμμή που να τροφοδοτεί την ποιότητα της μάθησης είναι η ενσωμάτωση των τεχνών».

Ερευνήτρια:«-Θεωρείτε πως αξιοποιώντας τις τέχνες στην εκπαίδευση, συμβάλλουμε στην ολιστική μαθησιακή ενεργοποίηση των μαθητών;»

E9: «- Εννοείται! Οι μαθητές ενεργοποιούνται μέσα από την αλληλοκατανόηση, τον αλληλοσεβασμό, την αλληλεγγύη, την αυτοεκτίμηση που τους προσφέρει η αξιοποίηση των τεχνών. Νομίζω πως η αξιοποίηση των τεχνών δημιουργεί ένα μοντέλο κατανόησης, κοινωνικής δικαιοσύνης και συνεργασίας μεταξύ των μαθητών μας. Μαθητές που μεγαλώνοντας θα γίνουν υπεύθυνοι πολίτες και θα χαράζουν ένα κοινό όραμα για τον κόσμο μας!»

Ερευνήτρια: «- Η συγγραφέας Γαλάτεια Γρηγοριάδου - Σουρέλη σε μια συνέντευξή της είπε πως « τα παιδιά έπαψαν να έχουν φαντασία, έπαψαν να έχουν “χέρια” για να δουλεύουν». Μπορεί να υπάρξει συσχετισμός της παραπάνω άποψης με την αξιοποίηση της τέχνης στη μάθηση;»

E9: «- Βέβαια, γιατί η τέχνη επιδρά εξισορροπητικά στη συναισθηματική κατάσταση του παιδιού, δίνει διεξόδους στις εντάσεις του και το βοηθά να αντιμετωπίζει τα άγχη του».

Ερευνήτρια: «-Σας ευχαριστώ πολύ για τον πολύτιμο χρόνο που διαθέσατε να συζητήσουμε για ένα θέμα που αφορά τόσο άμεσα την εκπαίδευση».

E9: «-Εγώ σας ευχαριστώ που μου δώσατε την ευκαιρία να μιλήσουμε για ένα θέμα που χαρίζει οξυγόνο στη μαθησιακή διαδικασία, την τέχνη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Δημογραφικά στοιχεία

1. Ποιο είναι το βασικό πτυχίο σπουδών σας;
2. Πόσα χρόνια προϋπηρεσίας έχετε;
3. Είστε κάτοχος μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου;
4. Έχετε θέση ευθύνης;

1^{ος} Θεματικός Άξονας - Αντίληψη της έννοιας ενσωμάτωση των τεχνών και αξιοποίησή της από τους εκπαιδευτικούς

5. Τι σας έρχεται στο μυαλό όταν ακούτε τη φράση « Η τέχνη στην Εκπαίδευση;»
6. Έχετε χρησιμοποιήσει μορφές τέχνης (θεατρικό παιχνίδι, μουσική, ζωγραφική) ως μέσο διδασκαλίας;
7. Αν ναι, σε ποια μαθήματα; Αν όχι, τι σας απέτρεψε;
8. Ποια μορφή τέχνης χρησιμοποιείτε περισσότερο στη μαθησιακή διαδικασία; Υπάρχει λόγος που γίνεται αυτή η επιλογή;
9. Ποια από τα παρακάτω διδακτέα αντικείμενα θα θεωρούσατε ιδανική περίπτωση να διδαχθούν μέσω της αξιοποίησης των τεχνών: τα Μαθηματικά, η Γλώσσα, η Ιστορία, η Γεωγραφία, η Φυσική, τα Θρησκευτικά, η Μελέτη Περιβάλλοντος, η Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή; Πώς θα δικαιολογούσατε την άποψή σας;
10. Νομίζετε πως η αξιοποίηση των τεχνών όπως το θέατρο, η μουσική, τα εικαστικά αν αποτελέσει μέρος των διδακτικών ενοτήτων, δύναται να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην αφομοίωση της διδακτέας ύλης;

2^{ος} Θεματικός - Συνδρομή της ενσωμάτωσης των τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών και η συμβολή της στην ολιστική μαθησιακή διαδικασία

11. Πιστεύετε πως η τέχνη επηρεάζει θετικά τις μαθητικές στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στα μαθήματα; Είναι ίσως ένας διαφοροποιημένος τρόπος μάθησης;
12. Η εκπαίδευση μέσω των τεχνών προσφέρει τη δυνατότητα στα παιδιά να εκφραστούν και να δημιουργήσουν;

13. Θεωρείτε πως η μάθηση μέσω των τεχνών μπορεί να βελτιώσει την κριτική σκέψη των μαθητών;
14. Η χρήση των τεχνών ως παιδαγωγικό όχημα μπορεί να συνδράμει στη βελτίωση της επικοινωνίας του εκπαιδευτικού με τους μαθητές;
15. Η χρήση των τεχνών από τους εκπαιδευτικούς τους βοηθά κατά τη γνώμη σας να υιοθετήσουν έναν διαφορετικό παιδαγωγικό ρόλο; Να είναι πιθανώς πιο συνεργατικός κι όχι τόσο παρεμβατικός κι καθοδηγητικός;
16. Η ενασχόληση με τις τέχνες προσελκύει το ενδιαφέρον των μαθητών; Οι μαθητές ενδιαφέρονται περισσότερο για τη μάθηση;
17. Ενσωματώνοντας ο εκπαιδευτικός τις τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία μπορεί να επιτύχει στόχους που θέτει;
18. Κατά την άποψή σας η ενσωμάτωση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία μπορεί να ενεργοποιήσει ταυτόχρονα πολλαπλά στοιχεία της προσωπικότητας των μαθητών; (συνεργασία, κοινωνικότητα, συναισθητική νοημοσύνη, διαλεκτικότητα, εναλλαγή ατομικού και ομαδικού τρόπου εργασίας)
19. Ποιες πρακτικές χρησιμοποιείτε για να φέρετε τα παιδιά κοντά με τον κόσμο της τέχνης; Π.χ. επίσκεψη σε ένα μουσείο, παρακολούθηση θεατρικών ή μουσικοχορευτικών εκδηλώσεων και παραστάσεων, συμμετοχή σε προγράμματα που οργανώνονται από μουσεία με επίδοξους καλλιτέχνες τα παιδιά ή κάτι άλλο;
20. Κατά την άποψή σας η ενσωμάτωση των τεχνών στην διαδικασία της εκπαιδευτικής πολιτικής μπορεί να ενισχύσει την ποιότητα της μάθησης;
21. Θεωρείτε πως αξιοποιώντας τις τέχνες στην εκπαίδευση, συμβάλλουμε στην ολιστική μαθησιακή ενεργοποίηση των μαθητών

3^{ος} Θεματικός Άξονας - Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στον τομέα των τεχνών

22. Νομίζετε πως είναι εύκολο για έναν εκπαιδευτικό να χρησιμοποιεί συστηματικά μορφές τέχνης για τη διδασκαλία των μαθημάτων εντός της σχολικής αίθουσας;
23. Θεωρείτε πως ένας εκπαιδευτικός για να εφαρμόσει τεχνικές της δραματικής, της μουσικής και της εικαστικής τέχνης χρειάζεται να εκπαιδευτεί, να επιμορφωθεί ή μπορεί να το πετύχει ως ένα βαθμό μέσα από προσωπική γνώση;
24. Πόσο ενδιαφέρον θα ήταν για σας η προσωπική μαθητεία και εξάσκηση στις τέχνες;
25. Υπάρχουν παράγοντες που να περιορίζουν την αξιοποίηση των τεχνών στη μαθησιακή διαδικασία;

26. Υπάρχουν παράγοντες που ευνοούν την αξιοποίηση των τεχνών; Για παράδειγμα ένα πλήρες οργανωμένο περιβάλλον της αίθουσας που να διαθέτει τα απαραίτητα υλικά είναι βοηθός;
27. Η συγγραφέας Γαλάτεια Γρηγοριάδου Σουρέλη σε μια συνέντευξή της είπε: «...πως τα παιδιά έπαψαν να έχουν φαντασία, έπαψαν να έχουν ‘‘χέρια’’ για να δουλεύουνε...». Μπορεί να υπάρξει συσχετισμός της παραπάνω άποψης με την αξιοποίηση της τέχνης στη μάθηση;